

KULTURA FIZYCZNA XI

PRACE NAUKOWE
Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie

KULTURA FIZYCZNA

XI

pod redakcją
Joanny Rodziewicz-Gruhn
Eligiusza Małolepszego

Częstochowa 2012

Recenzenci

prof. dr hab. Mirosław PONCZEK
prof. dr hab. Bernard WOLTMANN
dr hab., prof. UZ Ryszard ASIENKIEWICZ
prof. dr hab. Piotr P. SZOCKI
prof. dr hab. Nadieżda W. ZAJCEWA

Redaktorzy naukowci

Joanna RODZIEWICZ-GRUHN
Eligiusz MAŁOLEPSZY

Rada Naukowa

Ryszard ASIENKIEWICZ (Uniwersytet Zielonogórski); Tomáš DOHNAL (Uniwersytet Palackiego w Ołomuńcu); Elena GODINA (Rosyjski Państwowy Uniwersytet Wychowania Fizycznego, Sportu i Turystyki); Wiktor Władimirowicz GRIGORIEWICZ (Grodzieński Uniwersytet Państwowy im. Janki Kupały); Wojciech LIPONSKI (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Akademia Wychowania Fizycznego w Poznaniu); Andrzej MALINOWSKI (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu); Eligiusz MAŁOLEPSZY (Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie); Mirosław PONCZEK (Akademia Wychowania Fizycznego w Katowicach); Joanna RODZIEWICZ-GRUHN (Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie); Lidia TEHAKO (Narodowa Akademia Nauk Białorusi); Bernard WOLTMANN (Zamiejskowy Wydział Kultury Fizycznej w Gorzowie Wielkopolskim, Akademia Wychowania Fizycznego w Poznaniu); Barbara WOYNAROWSKA (Uniwersytet Warszawski)

Redaktor naczelny wydawnictwa

Andrzej MISZCZAK

Korekta

Dariusz JAWORSKI

Redaktor techniczny

Piotr GOSPODAREK

Projekt okładki

Sławomir SADOWSKI

PISMO RECENZOWANE

Podstawową wersją periodyku jest publikacja książkowa

© Copyright by Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie
Częstochowa 2012

ISBN 978-83-7455-300-1

ISSN 1505-4241

Wydawnictwo im. Stanisława Podobińskiego
Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie
42-200 Częstochowa, ul. Waszyngtona 4/8
tel. (34) 378-43-29, faks (34) 378-43-19
www.ajd.czyst.pl
e-mail: wydawnictwo@ajd.czyst.pl

SPIS TREŚCI

Wstęp	9
CZĘŚĆ I	
TRADYCJE I WSPÓLCZESNOŚĆ KULTURY FIZYCZNEJ I TURYSTYKI W POLSCE I NA ŚWIECIE	
A. Z DZIEJÓW KULTURY FIZYCZNEJ I TURYSTYKI W POLSCE	
Teresa DROZDEK-MAŁOLEPSZA Sport strzelecki kobiet w Polsce w okresie międzywojennym	13
Eligiusz MAŁOLEPSZY Wychowanie fizyczne i sport na wsi w świetle czasopisma „Raz, Dwa, Trzy” (1931–1939)	27
Agata RAK Zarys dziejów sportu w Bodzentynie w latach 1945–1998 ze szczególnym uwzględnieniem Międzyszkolnego Klubu Sportowego „Jodła” Bodzentyn	39
Artur KITA Geneza i rozwój Muzeum Sportu i Turystyki w Karpaczu w latach 1974–2011	53
Arkadiusz PŁOMIŃSKI Działalność Wojewódzkiej Federacji Sportu w Sieradzu w latach 1976–1991	67
B. Z HISTORII KULTURY FIZYCZNEJ POZA POLSKĄ	
Małgorzata WOLTMANN-ŻEBROWSKA Lekkoatletyka na polonijnych igrzyskach sportowych w Polsce w latach 1934–2011	83
Tomasz MATRAS Bojkot igrzysk olimpijskich w Moskwie w 1980 r. przykładem wykorzystania sportu w celach politycznych w świetle wybranych źródeł drukowanych	99
Artur PASKO Społeczno-polityczne aspekty sportu w ZSRR i krajach bloku socjalistycznego do 1989 r.	115
CZĘŚĆ II	
PROBLEMY ZDROWIA, SPRAWNOŚCI FIZYCZNEJ I AKTYWNOŚCI RUCHOWEJ	
Anna PILIS, Karol PILIS, Wiesław PILIS Wpływ rodzaju stosowanej diety i aktywności ruchowej na masę ciała i funkcjonowanie organizmu	133

Marta MOTOW-CZYŻ	
Zależności między zmianami zwyrodnieniowymi narządu ruchu a stopniem sprawności osób w wieku starszym	151
Joanna RODZIEWICZ-GRUHN	
Uczestnictwo w pozaszkolnej aktywności ruchowej młodzieży z Częstochowy	159
Larysa D. GLAZYRINA, Andriej A. GLAZYRIN, Tatiana A. LOPATIK	
Туризм как вид физической культуры молодежи в современных условиях жизнедеятельности	169
Tatiana A. LOPATIK, Tatiana V. ZUBKO	
Управление развитием оздоровительной среды в системе образования взрослых	177
Svietlana N. KUROVSKÂ	
К вопросу об использовании подвижных игр в семье, воспитывающей детей и подростков	185
CZĘŚĆ III	
RECENZJE	
Ireneusz CIOSEK	
[rec.] <i>Z najnowszych dziejów kultury fizycznej i turystyki w Polsce,</i> t. 1: <i>Dzieje kultury fizycznej i turystyki w Polsce w końcu XIX i XX wieku,</i> red. Teresa Drozdek-Małolepsza, Częstochowa 2011, ss. 335	193
Ireneusz CIOSEK	
[rec.] <i>Z najnowszych dziejów kultury fizycznej i turystyki w Polsce, t. 2:</i> <i>Kultura fizyczna i turystyka w Polsce w latach 1989–2010. Teoretyczne</i> <i>i praktyczne uwarunkowania kultury fizycznej i turystyki,</i> red. Teresa Drozdek-Małolepsza, Joanna Rodziewicz-Gruhn, Częstochowa 2011, ss. 257	199
Daniel BAKOTA	
[rec.] <i>40-lecie Akademii Wychowania Fizycznego w Katowicach,</i> red. Mirosław Ponczek, Katowice 2010, ss. 498	205
Iwona PEZDAN-ŚLIŻ	
[rec.] <i>Społeczno-kulturowe studia z kultury fizycznej,</i> red. Kazimierz Obodyński, Paweł Król, Wojciech Bajorek, Rzeszów 2012, ss. 830	209
Artur KITA	
[rec.] <i>Kultura fizyczna w Polsce Ludowej i w III Rzeczypospolitej,</i> red. Leonard Nowak, Przemysław Pieczyński, Renata Urban, Gorzów Wlkp. 2012, ss. 417	211

CONTENTS

Introduction	9
PART I	
TRADITION AND THE PRESENT OF PHYSICAL CULTURE AND TOURISM IN POLAND AND IN THE WORLD	
A. ON THE HISTORY OF PHYSICAL CULTURE AND TOURISM IN POLAND	
Teresa DROZDEK-MAŁOLEPSZA Women's Shooting in Poland during the Interwar Period	13
Eligiusz MAŁOLEPSZY Physical Education and Sports in Rural Areas of Poland as Described by the "Raz, Dwa, Trzy" Magazine (1931–1939)	27
Agata RAK Outline History of the Sport in Bodzentyn during the Years 1945–1998 with Taking into Particular Consideration Activity of Interschool Athletic Club "Jodła" Bodzentyn	39
Artur KITA Activities of Tourism and Sports Museum in Karpacz in the Years 2003–2011	53
Arkadiusz PŁOMIŃSKI The Activity of Regional Federation of Sport in Sieradz in Years 1976–1991	67
B. ON THE HISTORY OF PHYSICAL CULTURE OUTSIDE POLAND	
Małgorzata WOLTMANN-ŻEBROWSKA Athletics in the Poles Sports Games in Poland in the Years 1934–2011	83
Tomasz MATRAS The Boycotts of the Olympic Games in Moscow in 1980 as Examples of the Use of Sport for Political Purposes in the Light of Some Printed Sources	99
Artur PASKO The Social and Political Aspects of Sport in Soviet Union and in Socialistic Countries till 1989	115
PART II	
PROBLEMS OF HEALTH, FITNESS AND PHYSICAL ACTIVITY	
Anna PILIS, Karol PILIS, Wiesław PILIS Influence Kind of Diet and Physical Activity on Body Mass and Organism Function	133

Marta MOTOW-CZYŻ	
The Influence of Degenerative Changes of the Organ of Movement on the Degree of Efficiency in Older Age	151
Joanna RODZIEWICZ-GRUHN	
Participation of Young People from Częstochowa in Extra-school Physical Activity	159
Larysa D. GLAZYRINA, Andriej A. GLAZYRIN, Tatiana A. LOPATIK	
Tourism as a Kind of Physical Culture of Youth in Modern Living Conditions.....	169
Tatiana A. LOPATIK, Tatiana V. ZUBKO	
Management Procedure of Development of the Health-improving Environment in the System of Adult Education	177
Svietlana N. KUROVSKÂ	
Introducing Healthy Regime in Families Raising Children and Youth.....	185

PART III REVIEWS

Ireneusz CIOSEK	
[rev.] <i>Z najnowszych dziejów kultury fizycznej i turystyki w Polsce,</i> vol. 1: <i>Dzieje kultury fizycznej i turystyki w Polsce w końcu XIX i XX wieku,</i> ed. Teresa Drozdek-Małolepsza, Częstochowa 2011, pp. 335	193
Ireneusz CIOSEK	
[rev.] <i>Z najnowszych dziejów kultury fizycznej i turystyki w Polsce,</i> vol. 2: <i>Kultura fizyczna i turystyka w Polsce w latach 1989–2010. Teoretyczne i praktyczne uwarunkowania kultury fizycznej i turystyki,</i> eds. Teresa Drozdek-Małolepsza, Joanna Rodziewicz-Gruhn, Częstochowa 2011, pp. 257	199
Daniel BAKOTA	
[rev.] <i>40-lecie Akademii Wychowania Fizycznego w Katowicach,</i> ed. Mirosław Ponczek, Katowice 2010, pp. 498	205
Iwona PEZDAN-ŚLIŻ	
[rev.] <i>Społeczno-kulturowe studia z kultury fizycznej,</i> eds. Kazimierz Obodyński, Paweł Król, Wojciech Bajorek, Rzeszów 2012, pp. 830	209
Artur KITA	
[rev.] <i>Kultura fizyczna w Polsce Ludowej i w III Rzeczypospolitej,</i> eds. Leonard Nowak, Przemysław Pieczyński, Renata Urban, Gorzów Wlkp. 2012, pp. 417	211

WSTĘP

W XI Zeszytcie Naukowym – z serii wydawniczej „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie” zostały zaprezentowane prace Autorów z różnych ośrodków naukowych krajowych i zagranicznych.

W części I pracy – „Tradycje i współczesność kultury fizycznej i turystyki w Polsce i na świecie” – zostały ukazane następujące problemy:

- sport kobiet (strzelectwo) w Polsce w okresie międzywojennym;
- wychowanie fizyczne i sport na wsi w Polsce w latach trzydziestych XX w.;
- ruch sportowy w Bodzentynie;
- geneza i rozwój Muzeum Sportu i Turystyki w Karpaczu;
- działalność Wojewódzkiej Federacji Sportu w Sieradzu;
- lekkoatletyka na Polonijnych Igrzyskach Sportowych w Polsce;
- aspekty polityki w sporcie po 1945 r.

Problematyka II części pracy – „Problemy zdrowia, sprawności fizycznej i aktywności ruchowej” – odnosi się do następujących aspektów:

- wpływ stosowanej diety i aktywności ruchowej na masę ciała i funkcjonowanie organizmu;
- zależności między zmianami zwyrodnieniowymi narządu ruchu a stopniem sprawności osób w starszym wieku;
- uczestnictwa w pozaszkolnej aktywności ruchowej młodzieży z Częstochowy;
- możliwości organizacji turystyki jako formy uczestnictwa w kulturze fizycznej oraz jej znaczenia dla rozwoju fizycznego, psychicznego i duchowego młodzieży;
- analizy warunków do prowadzenia wśród dorosłych (studentów) procesu edukacji zdrowotnej związanej z uzyskaniem efektu w zakresie wiedzy, postaw, umiejętności;
- oceny wykorzystania przez rodziców gier ruchowych dla wykształcenia właściwych postaw wobec kultury fizycznej oraz uczestnictwa w różnych formach aktywności ruchowej dzieci i młodzieży.

W końcowej części pracy – zatytułowanej „Recenzje” – przedstawiono szereg opinii i informacji o wydawnictwach, głównie z zakresu najnowszych dzie-

jów kultury fizycznej i turystyki w Polsce i w Europie oraz 40-lecia Akademii Wychowania Fizycznego w Katowicach.

Pragniemy złożyć bardzo serdeczne podziękowania Recenzentom za niezwykle cenne uwagi i spostrzeżenia podnoszące wartość niniejszej pracy. Dziękujemy za współpracę dotychczasowym Autorom, jak również wyrażamy nadzieję, że krąg osób zainteresowanych publikowaniem własnych osiągnięć naukowych w kolejnych wydaniach Zeszytu Naukowego „Kultura Fizyczna” się poszerzy. Począwszy od Zeszytu XII, czasopismo naukowe będzie wydawane dwa razy w roku.

Redaktorzy

CZĘŚĆ I

TRADYCJE I WSPÓŁCZESNOŚĆ KULTURY FIZYCZNEJ I TURYSTYKI W POLSCE I NA ŚWIECIE

A.

Z DZIEJÓW KULTURY FIZYCZNEJ I TURYSTYKI W POLSCE

Teresa DROZDEK-MAŁOLEPSZA*

Sport strzelecki kobiet w Polsce w okresie międzywojennym

Streszczenie

W okresie międzywojennym kobiety w Polsce aktywnie uczestniczyły w działalności sportowej. Wśród dyscyplin sportowych uprawianych przez kobiety należy wymienić strzelectwo. Sekcje strzeleckie kobiet istniały przy klubach, organizacjach sportowych, młodzieżowych i społecznych.

Kobiety brały udział w kursach instruktorskich z zakresu strzelectwa, w próbach w zdobywaniu Odznaki Strzeleckiej. Uczestniczyły we współzawodnictwie sportowym, poczynając od zawodów klubowych (wewnątrz organizacyjnych) po mistrzostwa danej organizacji, mistrzostwa okręgu, mistrzostwa Polski i zawody międzynarodowe. Nie odniosły sukcesów na arenie międzynarodowej. Do wyróżniających się strzelczyń należy zaliczyć m.in. Irenę Heyduk-Kierasieńską, Annę Sedlaczek, Julię Stępniewską i Romanę Zauderer.

Słowa kluczowe: sport strzelecki, kobiety, Polska, okres międzywojenny.

Celem pracy jest przedstawienie sportu strzeleckiego kobiet w Polsce w okresie międzywojennym. W zakresie stanu badań największe znaczenie poznawcze posiada publikacja T. Drozdek-Małolepszej¹, częściowo też M. Ponczka².

W rozwoju dyscyplin sportowych ważną rolę miały do odegrania struktury organizacyjno-szkoleniowej Polskich Związków Sportowych. W obrębie sportu strzeleckiego jednym z pierwszych związków było Zjednoczenie Strzeleckich Bractw Kurkowych Rzeczypospolitej Polskiej (ZSBKRP) powołane w Poznaniu w 1922 r.³ Jak pisze B. Woltmann: „Zostały założone [...] stowarzyszenia: Pol-

* Dr, Instytut Kultury Fizycznej i Turystyki, Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie.

¹ T. Drozdek-Małolepsza, *Sport łuczniczy i strzelecki kobiet w Polsce w okresie międzywojennym*, [w:] *Szkice z historii sportu i sprawności fizycznej*, red. J. Umiaż, Olsztyn 2009, s. 77–88.

² M. Ponczek, *Kultura fizyczna w Polskich Katolickich Organizacjach Młodzieżowych II Rzeczypospolitej*, Katowice 1997, s. 52–69, 135.

³ B. Woltmann, *Rozwój dyscyplin sportowych i osiągnięcia sportowe*, [w:] *Zarys historii sportu w Polsce 1867–1997*, red. J. Gaj, B. Woltmann, Gorzów Wlkp. 1999, s. 123. Zob. też B. Woltmann, J. Gaj, *Sport w Polsce 1919–1939*, Gorzów Wlkp. 1997, s. 70.

ski Związek Broni Małokalibrowej (1929) oraz Polski Związek Broni Wojskowej i Dowolnej (1931). W dniu 23 kwietnia 1933 r. dokonały one fuzji, tworząc Polski Związek Strzelectwa Sportowego (PZSS), który dwa lata później został członkiem Międzynarodowej Unii Strzeleckiej⁴. W 1936 r. PZSS zorganizował 781 imprez sportowych, dysponował kadrami 400 instruktorów oraz posiadał 3000 strzelnic⁵.

Warto zaznaczyć, iż „Związek Strzelecki posiadał od 1921 r. mandat reprezentacji sportu strzeleckiego wewnątrz i na zewnątrz kraju jako oficjalny członek Międzynarodowego Związku Strzeleckiego i Związku Polskich Związków Sportowych”⁶.

W upowszechnianiu sportu strzeleckiego istotną rolę odgrywały kursy i obozy wychowania fizycznego i sportu, w programie których znajdowały się te dziedziny aktywności fizycznej. Strzelectwo znajdowało się w programie kursów dla komendantek Związku Strzeleckiego (ZS). Kursy takie organizowano rokrocznie, np. na przełomie 1927 i 1928 r. kursy dla komendantek odbyły się w Toruniu (24 listopada – 17 grudnia 1927 r.), Wilnie (10 stycznia – 7 lutego 1928 r.), Krakowie (21 stycznia – 8 lutego 1928 r.), Przemyślu (30 stycznia – 21 lutego 1928 r.), Łucku (10 lutego – 9 marca 1928 r.), Lublinie (marzec 1928 r.), Warszawie⁷. Na zakończenie kursów zazwyczaj organizowano zawody strzeleckie, a także przeprowadzano próbę w celu zdobycia Odznaki Strzeleckiej (OS). W grudniu 1934 r. został zakończony 23-dniowy kurs dla komendantek oddziałów IX Okręgu ZS⁸. W kursie uczestniczyło 28 członkiń ZS z 12 powiatów. Na kursie realizowano zajęcia z wychowania obywatelskiego, wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego, sport – głównie strzelectwo. W trakcie kursu przeprowadzono próbę zdobycia OS, którą pozytywnie przeszło 18 strzelczyń.

Odznakę Strzelecką ustanowiono w 1930 r.⁹ Dwa lata później, w 1932 r., OS podzielono na 4 stopnie: Odznakę Strzelca Wyborowego, Odznakę Strzelecką I klasy (złota), Odznakę Strzelecką II klasy (srebrna), Odznakę Strzelecką III klasy (brązowa). Odznakę Strzelecką I, II i III klasy zdobywano w ramach każdego zawodów, „o ile konkurencja i warunki strzelania odpowiadały ściśle regulaminowi OS i protokoły zostały przesłane władzom Związku Strzeleckiego”. Odznakę Strzelecką Strzelca Wyborowego można było uzyskać jedynie w trakcie Narodowych Zawodów Strzeleckich o Mistrzostwo Polski¹⁰.

W Tarnopolu odbył się kurs strzelecko-luczniczy dla instruktorek powiatowych Przysposobienia Wojskowego Kobiet¹¹. Kurs zrealizowano w okresie od

⁴ Tamże.

⁵ „Rocznik Sportowy na rok 1937/1938”, Warszawa [b.r.w.], s. 22.

⁶ „Start” 1930, nr 22, s. 10; zob. M. Ponczek, *Przyczynek do historii Związku Strzeleckiego „Strzelec” w Kieleckiem w okresie II Rzeczypospolitej*, „Zeszyty Metodyczno-Naukowe” 2000, nr 10, s. 85–94.

⁷ „Strzelec” 1928, nr 5, s. 13; 1928, nr 7, s. 10; 1928, nr 8, s. 8–9; 1928, nr 9, s. 9; 1928, nr 10, s. 12.

⁸ „Strzelec” 1935, nr 4, s. 18.

⁹ „Start” 1933, nr 3, s. 10; A. Zakrzewska, *Związek Strzelecki 1919–1939. Wychowanie obywatelskie młodzieży*, Kraków 2007, s. 263.

¹⁰ „Start” 1933, nr 3, s. 10.

¹¹ „Strzelec” 1935, nr 28, s. 12.

1 do 8 czerwca 1935 r. Uczestniczyło w nim 10 kobiet z siedmiu powiatów województwa tarnopolskiego. Program kursu obejmował teorię i praktykę treningu strzeleckiego i łuczniczego, codzienną gimnastykę poranną, ćwiczenia sprawnościowe w celu zdobycia Państwowej Odznaki Sportowej (POS) oraz materiał w celu kształcenia kadry sędziowskiej w sporcie łuczniczym i strzeleckim – regulaminy i przepisy sędziowskie – (zgodnie z instrukcją Przystosowania Wojskowego Kobiet). W trakcie kursu przeprowadzono zawody o uzyskanie OS. Trzy strzelczynie – Frońska (Brzeżany), Mierzwińska (Zaleszczyki) i Morozówna (Czortków) – zdobyły OS I klasy, pozostałe uzyskały OS II klasy.

Kursy instruktorskie w zakresie strzelectwa organizowane były przez Pocztove Przystosowanie Wojskowe (PPW). W dniach 22–31 marca 1935 r. został przeprowadzony I Kurs Instruktorów Strzelectwa PPW, w którym uczestniczyło 32 mężczyzn i 8 kobiet¹². Kurs przewidywał dziennie 4 godziny wykładów oraz 4 godziny praktyczne z zakresu strzelectwa. Absolwenci kursu podjęli zobowiązania do realizacji trzech lat pracy w zakresie wyszkolenia strzeleckiego w oddziałach i sekcjach PPW. W okresie od 28 października 1935 r. do 31 marca 1939 r. na kursach i obozach przeszkolono m.in. 130 instruktorek strzelectwa sportowego, 54 instruktorki przystosowania wojskowego – członkinie PPW¹³.

Oprócz kadry szkoleniowej, istotnym zagadnieniem w realizacji sportu strzeleckiego było zaopatrzenie oddziałów i sekcji w sprzęt sportowy. W 1930 r. oddano do użytku 3 strzelnice małokalibrowe w Królewskiej Hucie¹⁴. 18 marca 1930 r. dokonano otwarcia strzelnicy w Ogrodzie Saskim w Warszawie¹⁵. W 1938 r. PPW posiadało m.in. własne obiekty i sprzęt sportowy w następującej liczbie: strzelnice i tory łucznicze – 43, broń długa – 504, pistolety – 89, wiatrówki – 298¹⁶. Jedną z najnowocześniejszych strzelnic w Polsce w okresie międzywojennym znajdowała się we Lwowie. Posiadała 10 pawilonów strzelniczych, z czego 7 o 79 stanowiskach do strzelań z karabinu, broni małokalibrowej i pistoletu, 2 pawilony do strzelań myśliwskich oraz 1 do strzelań łucznych¹⁷.

Sport strzelecki kobiet propagowała Organizacja Przystosowania Kobiet do Obrony Kraju (OPKdOK)¹⁸. Organizacja powstała w 1922 r., jako „rezultat porozumienia kilkunastu stowarzyszeń kobiecych oraz stowarzyszeń zajmujących się wychowaniem fizycznym i przystosowaniem wojskowym młodzieży”. W skład OPKdOK weszły: „Związek Harcerstwa Polskiego (ZHP), Związek Strzelecki, Towarzystwo Gimnastyczne (TG) «Sokół», Koło Polek, Polski Czerwony Krzyż, Polski Biały Krzyż, Centralny Związek Młodzieży Wiejskiej

¹² „Pocztowe Przystosowanie Wojskowe” (dalej: „PPW”) 1935, nr 4, s. 9.

¹³ „PPW” 1939, nr 6, s. 19.

¹⁴ „Start” 1930, nr 7, s. 12.

¹⁵ Tamże, s. 4.

¹⁶ „PPW” 1938, nr 4, s. 5.

¹⁷ „Start” 1931, nr 12, s. 5.

¹⁸ „Start” 1927, nr 1, s. 11.

(CZMW), Katolicki Związek Polek, Związek Kobiet Pracujących w Handlu i Biurowości, Koło Mieszczanek, Klub Wioślarek”¹⁹. W 1926 r. z OPKdOK wystąpiły TG „Sokół”, Katolicki Związek Polek, a w 1927 r. wystąpił Związek Strzelecki, natomiast przystąpiły m.in. Służba Obywatelska i Rodzina Wojskowa. Organizacja PKdOK liczyła w 1932 r. 7996 członków²⁰.

Pierwszy Kobiety Klub Strzelecki (KKS) powstał 22 lutego 1927 r. z inicjatywy Marii Wittkówny – głównej komendantki Organizacji Przystosowania Wojskowego Kobiet (PWK)²¹. Inicjatywa powołania KKS zrodziła się w listopadzie 1926 r.²² Założycielkami KKS były również: Janina Dymecka, dr Zofia Franio, Janina Łożyńska. Celem działalności klubu był rozwój sportu strzeleckiego kobiet.

Oddział PPW w Brześciu n. Bugiem liczył 80 członków, wśród których było 16 kobiet, zorganizowanych w żeńską drużynę strzelecką²³. Sekcje strzeleckie PPW były zgłoszone do PZSS.

Sekcje sportowe strzelectwa kobiet istniały przy Klubie Sportowym Rodziny Wojskowej. W roku sprawozdawczym 1933/1934 było 29 klubów sportowych i 61 sekcji sportowych, które zrzeszały 2000 członków²⁴. KS Rodziny Wojskowej należał m.in. do Polskiego Związku Strzelectwa Sportowego. W działalności KS Rodziny Wojskowej strzelectwo – obok gimnastyki, jeździectwa, łucznictwa, narciarstwa, pływania, szermierki, wioślarstwa i tenisa – należało do najpopularniejszych uprawianych. W skład zarządu KS Rodziny Wojskowej wchodziły: Helena Jurgielewiczowa – przewodnicząca, A. Lipińska – wiceprzewodnicząca (działalność w zakresie „prowincji” – poza Warszawą), Z. Zapolska – wiceprzewodnicząca (działalność na terenie Warszawy) oraz Adamska, Bartelmusowa, Biskupska, Brochwicz-Lewińska, Gostyńska, Kiedrzyńska, Kossowska, Miedzińska, Mysłowska, Słotwińska, Ulrychowa, Wretowska, Zamoyska²⁵. Kobiety uprawiały strzelectwo w TG „Sokół”. W 1936 r. w „Sokole” prowadziło działalność 149 sekcji (oddziałów) strzeleckich²⁶. W Dzielnicy Pomorskiej w tym samym roku (1936) strzelectwo uprawiano w 36 sekcjach²⁷.

¹⁹ Tamże.

²⁰ „Start” 1932, nr 6, s. 2.

²¹ „Sport Strzelecki” 1930, nr 3, s. 45.

²² „Start” 1927, nr 8, s. 8.

²³ „PPW” 1934, nr 1, s. 12.

²⁴ „Rocznik Sportowy 1934”, Warszawa 1934, s. 482–485.

²⁵ Tamże, s. 487–488.

²⁶ T. Drozdek-Małolepsza, *Udział kobiet Związku Towarzystw Gimnastycznych „Sokół” w zawodach sportowych w Polsce w latach 1919–1939*, [w:] *140 lat Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Polsce*, red. A. Łopata, Kraków 2007, s. 75; zob. też T. Drozdek-Małolepsza, *Wychowanie fizyczne i sport kobiet w działalności Związku Towarzystw Gimnastycznych „Sokół” w Polsce w latach 1919–1939*, [w:] *Wkład nauk humanistycznych do wiedzy o kulturze fizycznej*, t. 1: *Historia kultury fizycznej*, red. T. Rychta, J. Chelmecki, Warszawa 2003, s. 123.

²⁷ T. Drozdek-Małolepsza, *Udział kobiet Związku Towarzystw Gimnastycznych „Sokół”*..., s. 79.

Na łamach „Sportu Strzeleckiego”, w artykule pt. *Ile kobiet uprawia sport strzelecki* jego autor zauważał:

Najliczniejszy i najsilniejszy jest Kobięcy Klub Strzelecki Warszawa. W Związku Strzeleckim kwitnie również kobiecy sport strzelecki, kierowany przez Komendę Główną. Najslabszy ruch sportowo-strzelecki jest na wsi wśród niewiast wiejskich. Miasta dzierżą więc dotychczas prym, a w nich kobiece kluby strzeleckie, sekcje strzeleckie Związku Strzeleckiego i Rodziny Wojskowej. [...] Kobięcy ruch sportowo-strzelecki rośnie²⁸.

W rozwoju sportu strzeleckiego kobiet istotnym zagadnieniem było współzawodnictwo sportowe w strzelectwie. Kobiety uczestniczyły w zawodach strzeleckich o zasięgu lokalnym, regionalnym, ogólnopolskim, międzynarodowym i zawodach wewnątrzorganizacyjnych – m.in. w zawodach o mistrzostwo Związku Strzeleckiego, Poczтового Przysposobienia Wojskowego. Stowarzyszenia strzeleckie „przeprowadzały zawody strzeleckie wewnętrzne – według własnego uznania. O ile jednak chciały uzyskać zatwierdzenie mistrzostw, względnie rekordów i aby zawody [...] nabrały charakteru oficjalnego, a nie wewnętrznego” musiały starać się o zatwierdzenie programów zawodów przez Związek Strzelecki²⁹.

W dniu 15 grudnia 1928 r. odbyły się zawody strzeleckie (wewnątrzorganizacyjne) KKS w Warszawie. Zwyciężyła Maria Wittkówna, wyprzedzając Helenę Karpińską i Eugenię Waclawkównę³⁰.

22 czerwca 1930 r. oddział ZS w Czyżynach przeprowadził zawody wewnątrzorganizacyjne³¹. W zawodach strzeleckich kobiet zwyciężyła Janina Malinowska. Z okazji poświęcenia strzelnicy w Milanowie (powiat Radzyń, woj. Lublin) odbyły się drużynowe zawody strzeleckie dla ZS z powiatu radzyńskiego³². Zawody kobiece wygrał zespół z Kostr, II miejsce zajęła drużyna z Milanowa, a III – Radzyń. Oddział warszawski strzelczyń ZS im. Aleksandry Piłsudskiej przeprowadził wewnętrzne zawody strzeleckie „Pierwszy Krok Strzelczyń” w dniu 23 grudnia 1930 r.³³ W zawodach wyróżniły się: Janina Kolasińska, Wanda Ostapowicz i Stefania Sokołówna.

Zawody strzeleckie zostały rozegrane w 1930 r. przez harcerki Hufca Żeńskiego z Płocka. W zawodach wyróżniły się: Jadwiga Ratoszyńska, Jadwiga Malanowska, Halina Malanowska, Maria Stremerówna, Amelia Wiśniewska³⁴. Konkurencje strzeleckie rozgrywano podczas Centralnych Zawodów Ogólnosportowych Klubu Sportowego Rodziny Wojskowej³⁵. Podczas zawodów prze-

²⁸ „Sport Strzelecki” 1930, nr 2, s. 30.

²⁹ „Start” 1930, nr 22, s. 10.

³⁰ „Start” 1928, nr 24, s. 11.

³¹ „Strzelec” 1930, nr 28, s. 14.

³² „Strzelec” 1930, nr 30.

³³ „Strzelec” 1930, nr 51/52, s. 23.

³⁴ „Start” 1930, nr 13, s. 12.

³⁵ „Start” 1933, nr 15, s. 2.

prowadzonych w 1933 r. funkcję kierownika zawodów strzeleckich sprawowała M. Kossowska.

W dniu 6 czerwca 1931 r. odbyły się w Stryju mistrzostwa okręgu lwowskiego Kolejowego Przystosobienia Wojskowego (KPW)³⁶. W zawodach indywidualnych zwyciężyła Stanisława Muhln (KPW Lwów); w konkurencji drużynowej I miejsce zajął zespół KPW Lwów (S. Muhln, Stefania Jezierska, Rozanda Bonowa). Podczas zawodów „Święta Sportowego” KPW w Sępólnie, przeprowadzonych w dniu 13 września 1931 r., w zawodach strzeleckich I miejsce zajęła Wanda Redlarska, II miejsce – Bronisława Smogorzewska, III – Agnieszka Kuksówna (wszystkie KPW Chojnice)³⁷.

Zawody wewnątrzorganizacyjne kobiet w strzelectwie przeprowadzano w PPW. W zawodach strzeleckich oddziału III PPW okręgu warszawskiego, które odbyły się w maju 1934 r., w konkurencji pań zwyciężyła Leokadia Kiełbikówna³⁸. W dniu 3 czerwca 1934 r. zostały rozegrane Eliminacyjne Zawody Strzeleckie Oddziałów Warszawskich PPW. Wśród kobiet zwyciężyła Maria Konarska, natomiast w rywalizacji zespołowej (wspólnie z mężczyznami) oddział żeński zajął V miejsce³⁹.

Począwszy od 1934 r. przeprowadzano Centralne Zawody Strzelecko-Łucznicze o mistrzostwo PPW. Drugie Centralne Zawody Strzeleckie o mistrzostwo PPW odbyły się we Lwowie w 1936 r.⁴⁰ W zawodach, w różnych konkurencjach strzeleckich wyróżniły się: Irena Baranowska (Łuck), Jadwiga Milanowska (Poznań), Maria Orczyńska (Warszawa), Anna Sedlaczek (Lwów), Romana Zauderer (Rzeszów). Romana Zauderer w konkurencji strzelania z karabinu małokalibrowego (w pozycji kłęcząc, leżąc i stojąc) ustanowiła nowe rekordy Polski. W klasyfikacji zespołowej w konkurencji strzelania z pistoletu nagrodę Wiceministra Poczty i Telegrafów zdobyła drużyna okręgu Lublin.

W okresie od 1 do 15 lutego 1930 r. odbyły się Powszechno Korespondencyjne Zawody Strzeleckie OPKdOK z broni małokalibrowej⁴¹. Były one jednocześnie zawodami eliminacyjnymi do III Ogólnopolskich Zawodów Strzeleckich. Program zawodów obejmował 2 konkurencje: zawody zespołowe w strzelaniu na dystansie 25 m z postawy leżącej i stojącej oraz zawody indywidualne w strzelaniu na dystansie 50 m z postawy leżącej i stojącej. W zawodach uczestniczyło 859 kobiet, w tym 92 zespoły po 6 zawodniczek i 313 zawodniczek w rywalizacji indywidualnej, z następujących miejscowości: Biała Podlaska, Brześć n. Bugiem, Brody, Chrzanów, Grodno, Gniezno, Jarosław, Jarocin, Kraków, Kołomyja, Kobryń, Kalisz, Leszno, Łódź, Łuck, Miechów, Nowe Święcia-

³⁶ „Kolejowe Przystosobienie Wojskowe” (dalej: „KPW”) 1931, nr 7, s. 12.

³⁷ „KPW” 1931, nr 10, s. 10.

³⁸ „PPW” 1934, nr 4, s. 16.

³⁹ „PPW” 1934, nr 6, s. 15.

⁴⁰ „PPW” 1936, nr 7, s. 7.

⁴¹ „Start” 1930, nr 6, s. 12.

ny, Opoczno, Przemyśl, Poznań, Pabianice, Piotrków Trybunalski, Pruzany, Radom, Radomsko, Skierniewice, Sambor, Słonim, Śrem, Środa, Trzebinia, Warszawa, Wilno, Zgierz. W zawodach indywidualnych zwyciężyła Regina Muszkiewiczówna (Biała Podlaska), natomiast w rywalizacji drużynowej I miejsce zajął zespół Hufca Szkolnego Gimnazjum w Śremie (w składzie: Bojarówna, Gembalska, Lijakowska, Misiekówna, Ogonowska, Świetlikówna).

W następnym roku (1931) przeprowadzono II Korespondencyjne Zawody Strzeleckie OPKdOK⁴². W zawodach wzięło udział 390 zawodniczek, spośród których 84 spełniło warunki uzyskania OS III klasy. W zawodach drużynowych zwyciężył zespół Hufca Szkolnego PWK Gimnazjum Państwowego w Białej Podlaskiej – w strzelaniu na dystansie 50 m z 3 postaw, i zespół Hufca Szkolnego z Tarnopola – w strzelaniu na dystansie 25 m z 2 postaw; w rywalizacji indywidualnej najlepszymi strzelczyniami zawodów okazały się Włodzimiera Katyńska (Przemyśl) i Jadwiga Woźniakowska (Biała Podlaska).

Łódzki Okręgowy Związek Stowarzyszeń Strzeleckich, Łowieckich i Łuczniczych zorganizował zawody strzeleckie z broni małokalibrowej⁴³. W ogólnej klasyfikacji zawodów najlepszą zawodniczką została Sabina Patykowska (TG „Sokół”), wyprzedzając Wandę Gutównę ze ZS. Oprócz W. Gutówny wyróżniła się inna członkini ZS – Józefa Gołębicka.

Z okazji Wojewódzkiego Święta WF i PW w Wilnie, które odbyły się 16–17 czerwca 1928 r., w zawodach strzeleckich, w konkurencji zespołowej, zwyciężyła drużyna ZS⁴⁴. Strzelca reprezentowały: Bykowska, Cichocka, Olejniczakowska, Schlichtingerowa.

Związek Strzelecki w kalendarzu zawodów na dany rok umieszczał Mistrzostwa Okręgowe Strzeleckie ZS (dla kobiet), będące eliminacją do Narodowych Zawodów Strzeleckich⁴⁵. Pierwsze Ogólnopolskie Zawody ZS odbyły się w 1921 r. w Warszawie; II – w 1923 r. w Lublinie; III – w 1924 r. we Lwowie; IV – w 1925 r. w Katowicach; V – w 1926 r. w Warszawie; VI – w Warszawie⁴⁶. Zawody kwalifikacyjne do Narodowych Zawodów Strzeleckich w 1924 r. odbyły się m. in. w Częstochowie, Kaliszu, Kielcach, Lwowie i Łodzi. Najlepszymi strzelczyniami zawodów przeprowadzonych w Kielcach były: Stanisława Olędzka i Celina Rzuchowska⁴⁷. Pierwsza edycja Narodowych Zawodów Strzeleckich odbyła się w 1924 r. we Lwowie, następne zawody rozegrano w Krakowie w 1925 r.; III w Toruniu w 1927 r.⁴⁸ W programie zawodów w Toruniu dla kobiet przeznaczono konkurencję strzelania z broni małokalibrowej na dystansie

⁴² „Start” 1931, nr 7, s. 5.

⁴³ „Strzelec” 1930, nr 28, s. 16.

⁴⁴ „Strzelec” 1928, nr 23, s. 13.

⁴⁵ „Strzelec” 1930, nr 51/52, s. 22.

⁴⁶ „Przegląd Strzelecki i Łuczniczy” 1927, nr 9, s. 169.

⁴⁷ „Strzelec” 1924, nr 7, s. 8; 1924 nr 9/10, s. 19.

⁴⁸ „Przegląd Strzelecki i Łuczniczy” 1926, nr 2, s. 19; 1927 nr 3, s. 65.

50 m. Zwyciężyła Stanisława Radlicka (Warszawa), II miejsce zajęła Bernacikówna (Warszawa), III – Zofia Tabencka (Lwów), IV – Maria Wittkówna (Warszawa), V – B. Stróżecka (Lwów), VI – I. Buttlerowa (Toruń), VII – Adela Czekanowiczówna (Warszawa)⁴⁹.

Staraniem KKS Warszawa organizowano Centralne Kobięce Zawody Strzeleckie (CKZS). Imprezę zainaugurowano w 1928 r. Zawody miały na celu propagowanie sportu strzeleckiego wśród kobiet⁵⁰. Zawody rozegrano w dniach 18–19 marca 1928 r. z okazji imienin marszałka Józefa Piłsudskiego. W zawodach wzięły udział 62 zawodniczki, które reprezentowały stowarzyszenia przysposobienia wojskowego kobiet, kluby sportowe, jak również wystąpiły kobiety niestowarzyszone w żadnych organizacjach – wywodzące się z następujących miejscowości: Kielce, Kraków, Pruszków, Sambor, Skierniewice, Warszawa, Wilno, Włocławek⁵¹. Wyróżniającymi się zawodniczkami w rywalizacji indywidualnej były: Bernacikówna, Karlewska, Perkowska, Helena Świstakówna (I Hufiec Szkolny PWK) oraz Włodarczykówna i Kalinowska. W kategorii zespołowej – w mistrzostwach Warszawy – zwyciężyła drużyna Sportowego Klubu Strzeleckiego (SKS) Warszawa (Karlewska, Perkowska, Kalinowska), II miejsce zajął KKS Warszawa, III – Związek Strzelecki Wilno; w konkurencji o nagrodę przechodnią dyrektora Państwowego Urzędu Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego (PUWFiPW) I miejsce zajęła drużyna SKS Warszawa, wyprzedzając KKS i TG „Sokół” Kraków.

Kolejne CKZS przeprowadzono w 1929 (w 1929 r. w zawodach wzięło udział 112 zawodniczek) i 1930 r. (w 1930 r. zawody odbyły się przy udziale 307 zawodniczek)⁵². W CKZS w 1929 r. do najlepszych strzelczyń należy zaliczyć: Ciszoniównę, Kalinowską, Perkowską, Stefanię Stawarzową, M. Wittkównę. W zawodach strzeleckich w 1929 r. wzięło udział ponad 300 zawodniczek wyłonionych drogą eliminacji prowadzonych w organizacjach wf. i pw.⁵³ W zawodach rozegranych w 1930 r. we współzawodnictwie drużynowym zwyciężyły: w strzelaniu o nagrodę Marszałka J. Piłsudskiego – KS Rodziny Wojskowej z Przemyśla (w składzie: Dragatowa, Kołędowska, Kordelowa, Stawarzowa, Żakowa); w konkurencjach indywidualnych – Ciszoniówna (KKS Warszawa), Stawarzowa (KS Rodziny Wojskowej z Przemyśla), Zaborowska (OPKdOK Biała Podlaska)⁵⁴.

⁴⁹ „Przegląd Strzelecki i Łucznicy” 1927, nr 5, s. 104.

⁵⁰ „Start” 1928, nr 5, s. 10.

⁵¹ „Start” 1928, nr 6, s. 10.

⁵² „Sport Strzelecki” 1930, nr 3, s. 45; „Start” 1931, nr 7, s. 4–5.

⁵³ „Sport Strzelecki” 1930, nr 2, s. 30.

⁵⁴ „Start” 1930, nr 7, s. 4–5. Na łamach czasopisma ukazał się artykuł nt. zawodów, w którym redaktor czasopisma napisał: „Do zawodów stanęły następujące stowarzyszenia: Organizacja Przysposobienia Kobięce do Obrony Kraju, Rodzina Wojskowa, Kobięce Klub Strzelecki, Związek Harcerstwa Polskiego, Związek Strzelecki, Stowarzyszenie Młodzieży Polskiej. Z tych wszystkich stowarzyszeń tylko Organizacja Przysposobienia Kobięce do Obrony Kraju przepro-

IV Centralne Kobięce Zawody Strzeleckie zorganizowano w okresie 19–22 marca 1931 r.⁵⁵ W zawodach wzięło udział 170 zawodniczek. W poszczególnych konkurencjach indywidualnych najlepszymi okazały się: Aniela Dziewulakowa (KKS Kielce), Stefania Stawarzowa (ZS Przemyśl), Jadwiga Woźniakówna (OPKdOK Biała Podlaska), Anna Donderowicz (OPKdOK Warszawa), Krystyna Zaborowska (OPKdOK Biała Podlaska); w rywalizacji ogólnej, w klasyfikacji indywidualnej I miejsce zajęła Stefania Stawarzowa; w klasyfikacji drużynowej zwyciężyła reprezentacja OPKdOK⁵⁶. W trakcie zawodów 40 zawodniczek uzyskało OS⁵⁷.

Tytuły mistrzyń Polski w strzelectwie (rozegrane w ramach Narodowych Zawodów Strzeleckich w Poznaniu) na zawodach rozegranych w 1933 r. zdobyły: broń długa bocznego zapłonu – I. Heyduk, zespołowo – KKS; pistolet wojskowy – Julia Stępniewska (KS Rodziny Wojskowej); pistolet wojskowy, sylwetki – J. Stępniewska; pistolet dowolny – Krótkopadowa⁵⁸.

Narodowe Zawody Strzeleckie w 1934 r. miały się odbyć w dniach 15–22 lipca⁵⁹. Do zawodów zakwalifikowały się 3 zawodniczki ZS: Irena Heyduk-Kieraszińska (Akademicki Oddział Związku Strzeleckiego – AOZS), Urszula Szostakiewiczówna (ZS Lublin) i Pelagia Wiercińska (ZS Warszawa).

W IV Narodowych Kobięcych Zawodach Strzeleckich, rozegranych w lipcu 1935 r. w Warszawie wyróżniły się w strzelectwie: I. Heyduk-Kieraszińska (AOZS Kraków), Radomska (KKS Warszawa), Sedlaczek (PPW), Strzemińska-Sałażyna (Wojskowy Klub Sportowy – WKS „Legia” Warszawa), Wasilewska (KPW Radom), Zarębska (Klub Sportowy – KS Rodziny Wojskowej)⁶⁰. Anna Sedlaczek zdobyła tytuł mistrzyni Polski (w konkurencji bzd. 13 z pozycji stojącej), natomiast drużyna PPW, startująca w konkurencji strzelania z pistoletu Pd. 1, w składzie: Karolina Królikowska, Stanisława Blachowa, Irena Baranowska – zajęła I miejsce⁶¹.

W 1936 r. rozegrano V Narodowe Kobięce Zawody Strzeleckie wspólnie z IX Centralnymi Kobięcymi Zawodami Strzeleckimi⁶². Panie startowały w po-

wadziła poprzednio korespondencyjne zawody eliminacyjne – inne organizacje przysyłały wszystkie swoje zawodniczki, przez to zawody zamieniły się nieomal w zjazd wszystkich kobiet, które potrafią wziąć karabinek do ręki. To przecież mija się z założeniem centralnych zawodów i takie dopuszczanie wszystkich do zawodów bez poprzedniej eliminacji powinno być w przyszłym roku zmienione”. Z wnioskami zawartymi we fragmencie artykułu należy się zgodzić.

⁵⁵ „Sport Strzelecki” 1931, nr 3, s. 43.

⁵⁶ „Start” 1931, nr 7, s. 5.

⁵⁷ Tamże.

⁵⁸ „Rocznik Sportowy 1934”, Warszawa 1934, s. 223.

⁵⁹ „Przegląd Strzelecki i Łucznicy” 1934, nr 4, s. 20–23.

⁶⁰ „Strzelec” 1935, nr 31/32, s. 23.

⁶¹ „PPW” 1935, nr 8, s. 13; „Strzelec” 1935, nr 31/32, s. 23.

⁶² „Sport Strzelecki” 1936, nr 2, s. 2, 4.

szczególnych konkurencjach jeden raz, a były równocześnie klasyfikowane w obydwu zawodach. W Narodowych Kobięcych Zawodach Strzeleckich mogły wystartować zawodniczki posiadające legitymację PZSS oraz OS II klasy, natomiast w Centralnych Kobięcych Zawodach Strzeleckich (poza legitymującymi się OS II klasy) członkinie Hufców Szkolnych, organizacji Przystosobienia Wojskowego Kobiet, szkolnych drużyn strzeleckich, posiadające co najmniej OS III klasy. Tytuły mistrzyń Polski w poszczególnych konkurencjach strzeleckich zdobyły: Romana Zauderer (PPW), Janina Broklówna (PPW), I. Heyduk-Kierasieńska (ZS)⁶³.

Udanie wystartowały zawodniczki reprezentujące Związek Strzelecki podczas XI Centralnych Kobięcych Zawodów Strzeleckich w maju 1938 r., organizowanych corocznie przez Kobięcy Klub Sportowy Warszawa⁶⁴. Związek Strzelecki reprezentowały: Bisalska, Bojarska, Czerwiakowska, Maria Jagodzińska, Jodkowska, Stanisława Jurkowa, Irena Kierasieńska, Zofia Laskówna, Matusiewiczówna, Nadzakówna, Plichówna, Julia Zazulin.

Kobięty uczestniczyły ponadto w Narodowych Zawodach Strzeleckich z Broni Małokalibrowej (NZSBM). Program I Narodowych ZSBM, rozegranych w 1926 r. w Warszawie, przewidywał zawody dla pań (dystans 50 m)⁶⁵. Zawody wygrała Maria Wittkówna, przed Wandą Goertzówną, A. Czekanowiczową, Stefanią Lipińską, A. Markusfeldówną. Maria Wittkówna ustanowiła rezultatem 157 p. nowy rekord Polski. Wynik lepszy od Wittkówny osiągnęła Nina Rudzińska. Na zawodach w Warszawie, w dniu 15 lipca 1927 r., zdobyła 164 p. (na 200 możliwych)⁶⁶. II Narodowe ZSBM odbyły się w 1927 r. Wśród 21 zawodniczek biorących udział w zawodach zwyciężyła Jadwiga Karolewska (Wojskowy Klub Sportowy – WKS „Legia” Warszawa), wyprzedzając Cybalską (ZS Tomaszów) i Joannę Zajączkowską („Legia”)⁶⁷. J. Karolewska ustanowiła rekord Polski, rezultatem 174 p. (na 200 możliwych).

Członkinie PPW reprezentowały Polskę na Międzynarodowych Poczтовых Zawodach Strzeleckich w Budapeszcie⁶⁸. Zawody zostały przeprowadzone w sierpniu 1934 r. Polski zespół kobięcy, w składzie: Zofia Carówna (Lwów), Gertruda Fligelówna (Katowice), Anna Sedlaczek (Lwów), był jedyną drużyną kobięcą biorącą udział w mistrzostwach⁶⁹.

⁶³ Tamże, s. 4.

⁶⁴ „Strzelec” 1938, nr 21, s. 16.

⁶⁵ „Przegląd Strzelecki i Łucznicy” 1926, nr 1, s. 10–11.

⁶⁶ „Przegląd Strzelecki i Łucznicy” 1927, nr 7, s. 146.

⁶⁷ „Przegląd Strzelecki i Łucznicy” 1927, nr 10, s. 191.

⁶⁸ „PPW” 1934, nr 8, s. 7–8.

⁶⁹ Wyniki Polek: A. Sedlaczkówna – 829 punktów (na 1200 możliwych do zdobycia), Z. Carówna – 817 punktów (na 1200 możliwych), G. Fligelówna – 776 punktów. A. Sedlaczkówna zdobyła jako nagrodę dla najlepszej zawodniczki statuetkę z brązu z wizerunkiem marszałka Józefa Piłsudskiego oraz srebrny puchar.

Sokolice zdobywały odznaki strzeleckie. Według stanu na dzień 1 stycznia 1937 r. posiadały 134 OS (Dzielnica Krakowska – 20 OS, Małopolska – 53, Mazowiecka – 39, Pomorska – 8, Wielkopolska – 14)⁷⁰. Kobiety w Polsce w 1935 r. zdobyły 7159 OS, z czego około 35% przypadło strzelczyniom⁷¹. W 1935 r. kobiety działające w PPW posiadały 620 OS⁷². Strzelanie znalazło się w próbach na zdobycie Państwowej Odznaki Sportowej (POS). W tzw. grupie IV ćwiczeń na POS dla kobiet wyróżniono następujące próby: strzelanie z wiatrówki na dystansie 25 m w postawie dowolnej, bez podpórki; z broni krótkiej na dystansie 10 m w postawie stojącej; z broni długiej małowadliwej na dystansie 25 m i 50 m w postawie dowolnej. Wszystkie strzelania odbywały się do tarczy 10-pierścieniowej⁷³.

Rekordy kobiet w strzelectwie, według stanu na 1936 r., należały w poszczególnych konkurencjach do: w kategorii pistolet wojskowy do tarczy i pistolet dowolny sylw. – J. Stępniewskiej, zespołowo – KPW Radom; pistolet dowolny sylw. olimp. – Zarebskiej; pistolet dowolny tarcze – Radomskiej, zespołowo – KKS Warszawa; karabin dowolny bocznego zapłonu z pozycji 3 postawy, stojąc, klęcząc, leżąc – I. Heyduk-Kierasieńskiej, zespołowo – KKS; karabin krajowy bocznego zapłonu z pozycji leżąc – Jagodzińskiej, zespołowo – KS Rodziny Wojskowej Warszawa⁷⁴.

W 1933 r. ukazała się na rynku wydawniczym praca J. Podeskiego pt. *Strzelanie*⁷⁵. Podręcznik był przeznaczony dla początkujących, a także dla zaawansowanych zawodników. Była polecana „uwadze najszerszych warstw społeczeństwa, zwłaszcza zaś kół sportowych, organizacji przysposobienia wojskowego oraz osób wojskowych”. Na treść pracy składały się podstawowe wiadomości z zakresu strzelania z broni długiej i krótkiej.

Podsumowując wcześniejsze uwagi, należy stwierdzić, że w okresie międzywojennym kobiety w Polsce aktywnie uczestniczyły w działalności sportowej. Wśród dyscyplin sportowych uprawianych przez kobiety ważne miejsce zajmowało strzelectwo. Sekcje strzeleckie kobiet istniały przy klubach, organizacjach sportowych, młodzieżowych i społecznych.

Kobiety brały udział w kursach instruktorskich z zakresu strzelectwa, w próbach w celu zdobycia Odznaki Strzeleckiej. Uczestniczyły we współzawodnictwie sportowym, poczynając od zawodów klubowych (wewnątrz organizacyjnych) po mistrzostwa danej organizacji, mistrzostwa okręgu, mistrzostwa Polski i zawody międzynarodowe. Nie odniosły sukcesów na arenie międzynarodowej. Do wyróżniających się strzelczyń należy zaliczyć m.in. Irenę Heyduk-Kierasieńską, Annę Sedlaczek, Julię Stępniewską i Romanę Zauderer.

⁷⁰ T. Drozdek-Małołepsza, *Udział kobiet Związku Towarzystw Gimnastycznych „Sokol”...*, s. 81.

⁷¹ „Strzelec” 1936, nr 50–52, s. 53. A. Zakrzewska, dz. cyt., s. 266. Według A. Zakrzewskiej, „w 1935 r. 60% strzelczyń ćwiczących posiadało OS.

⁷² „PPW” 1935, nr 10, s. 16.

⁷³ „Start” 1933, nr 1/2, s. 9.

⁷⁴ „Rocznik Sportowy na rok 1937/1938”, Warszawa [b.r.w.], s. 89.

⁷⁵ „Start” 1934, nr 12/13, s. 24.

Bibliografia

A. Źródła

I. Wydawnictwa źródłowe

- Muszałówna K., Reicherówna E., *Wychowanie fizyczne kobiet*, t. 4: *Szermierka, Łucznicтво, Strzelanie*, Warszawa 1935.
„Rocznik Sportowy 1934”, Warszawa 1934.
„Rocznik Sportowy na rok 1937/1938”, Warszawa [b.r.w.].

II. Prasa

- „Kolejowe Przysposobienie Wojskowe” 1931
„Pocztowe Przysposobienie Wojskowe” 1934–1939
„Przegląd Strzelecki i Łuczniczy” 1926–1927, 1934
„Sport Strzelecki” 1930–1931, 1936
„Start” 1927–1936
„Strzelec” 1922–1939

B. Literatura

- Drozdek-Małolepsza T., *Sport łuczniczy i strzelecki kobiet w Polsce w okresie międzywojennym*, [w:] *Szkice z historii sportu i sprawności fizycznej*, red. J. Urniaż, Olsztyn 2009.
- Drozdek-Małolepsza T., *Udział kobiet Związku Towarzystw Gimnastycznych „Sokół” w zawodach sportowych w Polsce w latach 1919–1939*, [w:] *140 lat Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Polsce*, red. A. Łopata, Kraków 2007.
- Drozdek-Małolepsza T., *Wychowanie fizyczne i sport kobiet w działalności Związku Towarzystw Gimnastycznych „Sokół” w Polsce w latach 1919–1939*, [w:] *Wkład nauk humanistycznych do wiedzy o kulturze fizycznej*, t. 1: *Historia kultury fizycznej*, red. T. Rychta, J. Chelmecki, Warszawa 2003.
- Gaj J., Hądzelek K., *Dzieje kultury fizycznej w Polsce*, Poznań 1997.
- Jurek T., *Kultura fizyczna mniejszości niemieckiej w Polsce w latach 1918–1939*, Gorzów Wlkp. – Poznań 2002.
- Ponczek M., *Kultura fizyczna w Polskich Katolickich Organizacjach Młodzieżowych II Rzeczypospolitej*, Katowice 1997.
- Ponczek M., *Przyczynek do historii Związku Strzeleckiego „Strzelec” w Kieleckiem w okresie II Rzeczypospolitej*, „Zeszyty Metodyczno-Naukowe” 2000, nr 10.
- Rotkiewicz M., *Rozwój społecznych organizacji sportu kobiet w Polsce*, [w:] *Sport w życiu kobiety*, red. Z. Żukowska, Warszawa 1995.
- Rotkiewicz M., *Rozwój sportu kobiet w Polsce okresu międzywojennego*, „Sport Wyczynowy” 1979, nr 3–4.

- Woltmann B., Gaj J., *Sport w Polsce 1919–1939*, Gorzów Wlkp. 1997.
- Woltmann B., *Rozwój dyscyplin sportowych i osiągnięcia sportowe*, [w:] *Zarys historii sportu w Polsce 1867–1997*, red. J. Gaj, B. Woltmann, Gorzów Wlkp. 1999.
- Zaborniak S., *Kultura fizyczna ludności ukraińskiej na ziemiach polskich (1868–1939)*, Rzeszów 2007.
- Zakrzewska A., *Związek Strzelecki 1919–1939. Wychowanie obywatelskie młodzieży*, Kraków 2007.
- Zarys historii sportu w Polsce 1867–1997*, red. J. Gaj, B. Woltmann, Gorzów Wlkp. 1999.

Abstract

Women's Shooting in Poland during the Interwar Period

During the interwar period, women in Poland actively participated in sports activities. Among sports disciplines that were popular among women was shooting. Women's shooting sections were active in sports clubs, sports organisations and social organisation.

Women attended courses for shooting instructors, in tests which were held in order to be granted a Shooting Badge. They also participated in sports competitions, starting from club level (within individual organisations), through organisation, district and regional to national championships. They did not have any successful appearances on the international arena. The most successful rifewomen were: Irena Heyduk-Kieraszińska, Anna Siedlaczek, Julia Stępniewska and Romana Zauderer.

Key words: shooting, women, Poland, the interwar period.

Eligiusz MAŁOLEPSZY*

Wychowanie fizyczne i sport na wsi w świetle czasopisma „Raz, Dwa, Trzy” (1931–1939)

Streszczenie

Czasopismo „Raz, Dwa, Trzy” ukazywało się w latach 1931–1939. Problematyka wychowania fizycznego i sportu na wsi dość rzadko była podejmowana na jego łamach. Część materiałów dotyczyła wdrażania i upowszechniania aktywności fizycznej na wsi. Głównymi przeszkodami – jak stwierdzano w publikacjach – były m.in. brak odpowiedniej infrastruktury oraz kadry instruktorskiej. Ważnym czynnikiem w upowszechnianiu wychowania fizycznego i sportu na wsi była dyskusja nad charakterem i programem aktywności fizycznej. Wśród organizacji i towarzystw działających na wsi wyróżniały się związki młodzieży wiejskiej oraz Związek Strzelecki.

Na łamach czasopisma „Raz, Dwa, Trzy” publikowano materiały dotyczące współzawodnictwa sportowego, sportowców rekrutujących się ze środowiska wiejskiego. Dyscypliną, która należała do najpopularniejszych, była lekkoatletyka. Sukcesy – w tej dyscyplinie – na arenie ogólnopolskiej odnosili sportowcy Białostockiego Związku Młodzieży Wiejskiej. Młodzież wiejska – należąca do organizacji wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego – brała udział w zawodach marszowych: w Marszu Narciarskim Zułów – Wilno, Marszu Narciarskim Huculskim Szlakiem II Brygady Legionów oraz w Marszu Sulejówek – Belweder. Sukcesy odnosili sportowcy „Strzelca” Janowa Dolina.

Publikacje, materiały i notatki dotyczące wychowania fizycznego i sportu na wsi w Polsce w świetle czasopisma „Raz, Dwa, Trzy” przyczyniły się do upowszechnienia aktywności fizycznej w środowisku wiejskim.

Słowa kluczowe: czasopismo „Raz, Dwa, Trzy”, wychowanie fizyczne, sport, Polska.

Wstęp

Czasopismo „Raz, Dwa, Trzy”¹ ukazywało się w latach 1931–1939. Pierwszy numer czasopisma został wydany 21 kwietnia 1931 r. Czasopismo „Raz,

* Dr hab. prof. AJD, prorektor ds. studenckich, Instytut Kultury Fizycznej i Turystyki, Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie.

Dwa, Trzy” było tygodnikiem wydawanym we wtorki, liczącym 16 stron. Ostatni numer czasopisma – 36 – ukazał się z datą 3 września 1939 r.² W zakresie stanu badań występują publikacje E. Małolepszego przedstawiające wychowanie fizyczne i sport na wsi w Polsce w okresie międzywojennym, w świetle prasy sportowej³.

Metody i hipotezy badawcze

W pracy wykorzystano następujące metody badawcze: analiza źródeł historycznych, metoda indukcji i dedukcji oraz metoda porównawcza. Wyszukiwane problemy (pytania) badawcze:

1. Czy na łamach czasopisma „Raz, Dwa, Trzy” dość często publikowano materiały odnoszące się do wychowania fizycznego na wsi?
2. Jaka problematyka była najczęściej podejmowana w zakresie aktywności fizycznej na wsi w Polsce w latach trzydziestych XX w.?
3. Jak często zagadnienia ruchu sportowego na wsi były podejmowane na łamach czasopisma „Raz, Dwa, Trzy”?

Dyskusja

Część artykułów dotyczyła propagowania i upowszechnienia sportu w środowisku wiejskim, jak również jego charakteru. W 21 numerze „Raz, Dwa, Trzy” z 1935 r. znajdujemy informacje nt. poglądów marszałka Józefa Piłsudskiego dotyczących szeroko pojętej kultury fizycznej⁴. Marszałek J. Piłsudski czterokrotnie przewodniczył obradom Rady Naukowej Wychowania Fizycznego – RNWF – (I posiedzenie RNWF – 15 lutego 1927 r., II posiedzenie – 16 kwietnia 1928 r., III posiedzenie – 22 czerwca 1929 r., IV posiedzenie – 22 maja 1932 r.). J. Piłsudski był zdania, iż program wychowania fizycznego powinien być dostosowany do środowiska i warunków życia. „Drugim rodzajem indywidualizacji – jak stwierdzał J. Piłsudski – to niejednakowość typu wychowania fizycznego w wielkich miastach, miasteczkach i wsiach ze względu na inne warunki życio-

¹ M. Jasińska, *Bibliografia czasopism sportowych w Polsce 1881–1981*, Warszawa 1983, s. 65 (poz. 333).

² „Raz, Dwa, Trzy” 1939, nr 36, s. 1.

³ E. Małolepszy, *Kultura fizyczna na wsi w Polsce w świetle czasopisma „Sport Polski” (1937–1939)*, [w:] *Polska kultura fizyczna i turystyka w czasach zaborów i II Rzeczypospolitej*, red. D. Dudek, Kraków 2009, s. 301–310; E. Małolepszy, *Problematyka wychowania fizycznego i sportu w Polsce w świetle czasopisma „Stadion” (1923–1932)*, [w:] *Z dziejów kultury fizycznej Polski oraz wybranych regionów i mniejszości narodowych*, red. J. Dżereń, Płock 2011, s. 67–80.

⁴ „Raz, Dwa, Trzy” 1935, nr 21, s. 2–3.

we. Podciągnięcie [...] wychowania fizycznego pod pewien strychulec byłoby bardzo szkodliwe”. Był też zdania, iż „wychowanie fizyczne na wieś może iść z wielkim trudem. Wieś ma przecież swoje wychowanie fizyczne w znacznie większej niż miastach pracy fizycznej. Jestem stanowczym przeciwnikiem umiastowienia wsi. Raczej na razie higiena, a nie gimnastyka”. Warto jednak zaznaczyć, że „pomysły” marszałka J. Piłsudskiego nie były wdrażane do praktyki aktywności fizycznej mieszkańców wsi. Po dojściu do władzy obozu legionowego z J. Piłsudskim na czele w 1927 r. i utworzeniu Państwowego Urzędu Wychowania Fizycznego i Przystosowania Wojskowego oraz jego struktur administracyjnych nastąpiło upowszechnienie wychowania fizycznego i sportu na wsi.

Marszałek Józef Piłsudski podkreślał znaczenie wychowania fizycznego dla wojska i zasługi wojska w pracy nad kulturą fizyczną w Polsce: „Wojsko, które najsilniej urabia organizm człowieka niezręcznego na człowieka zręcznego [...] jest terenem wychowania fizycznego w Polsce [...]. To wojsko robi z nieporadnych parobczaków wiejskich ludzi zręcznych”⁵. Służba wojskowa mężczyzn ze środowiska wiejskiego wpływała na popularyzację i propagowanie wychowania fizycznego na wsi.

Na łamach czasopisma „Raz, Dwa, Trzy” ukazał się wywiad z kierownikiem V Okręgowego Urzędu Wychowania Fizycznego i Przystosowania Wojskowego w Krakowie – ppłk. Wójcickim. Zdaniem Wójcickiego, „w pracy musi nastąpić podział na wsie i miasta. Praca na wsi wymaga specjalnej uwagi, aby wieś z jej pracy codziennej nie wytrącić i nie skierować jej na tory, gdzie ulec by mogła wykolejeniu. Toteż inne sporty przewidujemy dla miasta, a inne dla wsi, przy tym propaganda na wsi musi być stosunkowo daleka od propagowania sportu rekordowego, który mógłby się stać źródłem niekorzystnych dla wsi problemów. Tymczasem przewidujemy zakładanie boisk tymczasowych na wsi, prowizorycznych skoczni lekkoatletycznych”⁶. Ponadto, Wójcicki uważał, aby kształcić na potrzeby wsi w miastach instruktorów wychowania fizycznego i sportu oraz organizować instruktorskie kursy objazdowe z zakresu aktywności fizycznej. Realizować na wsi próby w celu zdobycia Państwowej Odznaki Sportowej (POS), poprzez „propagandę prasową, odczytową i radiową”.

Interesujący materiał pt. *Gracje sportu*, odnoszący się do problematyki wychowania fizycznego i sportu kobiet, został opublikowany na łamach 14 numeru czasopisma „Raz, Dwa, Trzy” z 1932 r. W artykule czytamy m.in.: „W Polsce niestety sprawa aktywności fizycznej kobiet (dopełnienie autora) leży jeszcze odłogiem. O ile mamy organizacje kobiece wychowania fizycznego po miastach, to jednak zapomniano o wsi i mniejszych miasteczkach, gdzie wszędzie jeszcze panują bardzo zacofane pod tym względem pojęcia. Wystarczy [...], że lat temu siedem przypisywano klęskę powodzi w Krakowie kobietom, które ośmielały się

⁵ Tamże, s. 3.

⁶ „Raz, Dwa, Trzy” 1933, nr 11, s. 12.

kapać w kostiumie kąpielowym we Wiśle⁷. W świetle stanu badań w zakresie wychowania fizycznego i sportu, artykuł, który ukazał się na łamach czasopiśma, nie do końca jest obiektywny. Aktywność fizyczna na wsi adoptowała się z trudem. Warto jednak zauważyć, iż w środowisku wiejskim na polu kultury fizycznej – w okresie międzywojennym – działały m.in. wiejskie organizacje młodzieżowe.

Na terenach wiejskich, w ramach aktywności fizycznej, rozwijało się przede wszystkim narciarstwo. W tym zakresie bardzo ciekawy był artykuł Jarosława Niecieckiego pt. *Wilno idzie śladami Finlandii*⁸. Po likwidacji okręgu wołyńskiego z siedzibą w Krzemieńcu, Wileńszczyzna stała się najprężniejszym ośrodkiem narciarstwa nizinnego na kresach II Rzeczypospolitej. W II połowie lat trzydziestych XX w. jedną z dużych imprez narciarskich propagujących i upowszechniających tę dyscyplinę aktywności fizycznej był „Marsz Narciarski Zułów – Wilno”. J. Nieciecki zwrócił uwagę na problemy hamujące rozwój narciarstwa. „Narciarstwo nizinne – jak pisze J. Nieciecki – jest biedne, chociażby z tego prostego względu, że tereny Polski północno-wschodniej są zamieszkałe w większej swej części przez ludność wiejską, która nie może pozwolić sobie na wydatki związane z kupnem nart czy butów. Wydatki te, mimo taniości sprzętu narciarskiego w Polsce, są dosyć wielkie. Chcąc więc iść w teren z hasłami, propagującymi sport narciarski, trzeba przede wszystkim rzucić w teren znacznie więcej nart i butów⁹. Z argumentami J. Niecieckiego należy się w większości zgodzić, warto jednak zaznaczyć, iż sprzęt narciarski ludność wiejska pozyskiwała we własnym zakresie, m.in. na kursach domowego wyrobu nart¹⁰.

W 1938 r. do imprezy narciarskomarszowej Zułów – Wilno zgłosiło się ponad 100 patroli¹¹. Trasa marszu została podzielona na dwa etapy: Zułów – Niemenczyn (44 km) oraz Niemenczyn – Wilno (41 km). W lutym 1937 r. odbył się Marsz Narciarski Huculskim Szlakiem II Brygady Legionów¹². Trasę marszu podzielono na 3 etapy: Rafajłowa – Przełęcz Pantyrska – Rafajłowa; Rafajłowa – Jabłonica; Jabłonica – Worochta. W trakcie III etapu odbyło się strzelanie na dystansie 100 m do sylwetek nieruchomych. W klasyfikacji drużyn cywilnych (II klasy) zwyciężyła drużyna Związku Rezerwistów z Istebnej. W marszu wziął udział patrol kobiecy, reprezentujący Kościelisko, w składzie: Anna Hotarska, Aniela Hotarska, Lorenzówna i Zofia Stopkówna. Uczestniczki patrolu kobiece-

⁷ „Raz, Dwa, Trzy” 1932, nr 14, s. 8; zob. także T. Drozdek-Małołepsza, *Uwarunkowania rozwoju ruchu sportowego kobiet w Polsce w latach 1919–1939. Zarys problematyki*, [w:] *Z najnowszych dziejów kultury fizycznej i turystyki w Polsce*, t. 1: *Dzieje kultury fizycznej i turystyki w Polsce w końcu XIX i XX w.*, red. T. Drozdek-Małołepsza, Częstochowa 2011, s. 149–163.

⁸ „Raz, Dwa, Trzy” 1939, nr 2, s. 14.

⁹ Tamże.

¹⁰ Zob. m.in.: E. Małołepszy, *Kultura fizyczna na wsi w Polsce w świetle czasopiśma „Sport Polski”...*, s. 303.

¹¹ „Raz, Dwa, Trzy” 1938, nr 8, s. 14.

¹² „Raz, Dwa, Trzy” 1937, nr 7, s. 15.

go w trakcie marszu były ubrane w ludowy strój huculski; biegły w barwnych spódnicach i serdakach¹³. W dniach 17–19 lutego 1938 r. przeprowadzono kolejny Marsz Narciarski Huculskim Szlakiem II Brygady Legionów¹⁴. Trasa marszu składała się z trzech etapów: Berezów – Kosmacz (22 km), Kosmacz – Żabie (30 km), Żabie – Worochta (30 km). W marszu wzięło udział 88 patroli wojskowych, organizacji przysposobienia wojskowego, organizacji sportowych i regionalnych. Wśród nich zespoły Przysposobienia Wojskowego Leśników z Rafajłowej oraz gminy Milówka.

Do osób, które pracowały na rzecz wychowania fizycznego i sportu na wsi, należy zaliczyć Zygmunta Wyrobka. Na łamach czasopisma „Raz, Dwa, Trzy” ukazał się materiał poświęcony tej postaci¹⁵. Z. Wyrobek z ramienia Rady Naukowej Wychowania Fizycznego pełnił funkcję naczelnego redaktora podręcznika dla instruktorów wychowania fizycznego na wsi. Był animatorem i propagatorem sportu dla wszystkich. Realizował prace nad pierwszą w Polsce monografią na temat tradycyjnych gier i zabaw ruchowych. Prowadził m.in. seminaria magisterskie, dotyczące owej problematyki, studentów Studium Wychowania Fizycznego przy Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie.

Organizacją dość silnie działającą na wsi, także w odniesieniu do wychowania fizycznego, sportu i przysposobienia wojskowego, było Stowarzyszenie Młodzieży Polskiej – SMP (od 1934 r. – Katolickie Stowarzyszenia Młodzieży Męskiej i Żeńskiej)¹⁶. W 1932 r. SMP liczyło 185 000 członków, w tym – w 935 oddziałach – 32 800 młodzieży uprawiało ćwiczenia cielesne. W czasopiśmie „Raz, Dwa, Trzy”, w numerze 16 z 1932 r. ukazał się artykuł dotyczący działalności SMP w zakresie aktywności fizycznej¹⁷. Stowarzyszenie Młodzieży Polskiej, czytamy na łamach czasopisma, „dla właściwego ujęcia zagadnienia wychowania fizycznego zajęło się sprawą przygotowania przodowników, instruktorów i kierowników tego działu pracy, którzy [...] umieliby rozszerzyć ideę wychowania fizycznego do najdalszych zakątków Rzeczypospolitej [...] gdzie w ogóle była nieznaną lub mało budziła zainteresowanie, mianowicie do wsi i miasteczek”¹⁸. W II połowie lat trzydziestych XX w. Katolickie Stowarzyszenia Młodzieży Męskiej i Żeńskiej liczyły ponad 300 000 członków.

Na łamach czasopisma „Raz, Dwa, Trzy” publikowano informacje dotyczące działalności Związku Młodzieży Wiejskiej (ZMW). Na łamach 13 numeru

¹³ Tamże.

¹⁴ „Raz, Dwa, Trzy” 1938, nr 8, s. 14.

¹⁵ „Raz, Dwa, Trzy” 1939, nr 5, s. 14.

¹⁶ M. Ponczek, *Kultura fizyczna w polskich katolickich organizacjach młodzieżowych II Rzeczypospolitej*, Katowice 1997, ss. 211; zob. także E. Małolepszy, *Kultura fizyczna w działalności Katolickich Stowarzyszeń Młodzieży Męskiej i Żeńskiej na wsi w II Rzeczypospolitej*, [w:] *Antropologia sportu*, red. Z. Dziubiński, Warszawa 2002, s. 426–435.

¹⁷ „Raz, Dwa, Trzy” 1932, nr 16, s. 4–5.

¹⁸ Tamże.

czasopisma z 1931 r. ukazał się artykuł zawierający informacje o działalności Poleskiego ZMW: „Na terenie wsi poleskiej pracuje ZMW. Praca ta na razie nie jest bardzo wdzięczna, gdyż ludność wiejska odnosi się do poczynañ sportowych bardzo nieufnie. Mimo to Związek może poszczycić się bardzo wybitnymi wynikami swej pracy, licząc około 700 członków”¹⁹. Należy się zgodzić z faktem, że aktywność fizyczna w okresie międzywojennym przyjmowała się dość trudno. Warto jednak zauważyć znaczące przeobrażenia w rozwoju wychowania fizycznego i sportu w II Rzeczypospolitej²⁰.

Członkowie ZMW uprawiali działalność sportową. W zakresie działalności sportowej do popularnych i najpowszechniej uprawianych dyscyplin należała lekkoatletyka. W 1931 r. trener Cejzik przez 2 miesiące prowadził treningi lekkoatletyczne ze sportowcami w Białymstoku²¹. W kwietniu 1931 r. odbyły się mistrzostwa okręgu białostockiego w biegu na przełaj na dystansie 2500 m. Pierwsze miejsce zajął Strzałkowski (Wojskowy Klub Sportowy – WKS), wyprzedzając Kuźmickiego (Białostocki ZMW) i Wohlfarta („Sparta”)²².

W dniach 13–14 czerwca 1931 r. rozegrano mistrzostwa okręgu białostockiego w lekkoatletyce²³. Znakomicie wystartowali lekkoatleci Białostockiego ZMW. E. Luckhaus zwyciężył w biegu na dystansie 100 m (11,4 s – rekord okręgu), w biegu na dystansie 110 m przez płotki, w rzucie oszczepem, w skoku wzwyż i w skoku w dal; Szydłowski wygrał bieg na dystansie 200 m; Ciempliński zajął I miejsce w biegu na dystansie 400 m; Dziełbuński okazał się najlepszy w biegu na dystansie 400 m przez płotki; Kuźmicki zwyciężył w biegu na dystansie 1500 m; drużyny Białostockiego ZMW zwyciężyły w biegu sztafetowym 4 × 100 m (47,2 s – rekord okręgu) i w biegu sztafetowym 4 × 400 m.

Podczas mistrzostw okręgu białostockiego w lekkoatletyce (1931 r.) członkinie Białostockiego ZMW odniosły duży sukces²⁴. W następujących konkurencjach lekkoatletycznych zwyciężyły: w biegu na dystansie 800 m – Grycówna, w skoku wzwyż i w skoku w dal – Dasiutówna. Zespół Białostockiego ZMW zwyciężył w biegu sztafetowym 4 x 200 m, ustanawiając rekord okręgu (2 min, 6 s). Okręgowy Związek Lekkiej Atletyki w Białymstoku liczył w 1932 r. 15 klubów i organizacji sportowych, wśród których do najsilniejszych należy zaliczyć: Białostocki ZMW, Żydowski Klub Sportowy (ŻKS), „Sparta” i „Makkabi”²⁵.

¹⁹ „Raz, Dwa, Trzy” 1931, nr 13, s. 15.

²⁰ Zob. E. Małolepszy, *Kultura fizyczna w działalności wiejskich organizacji młodzieżowych II Rzeczypospolitej*, Częstochowa 2004, ss. 242.

²¹ „Raz, Dwa, Trzy” 1931, nr 12, s. 15.

²² „Raz, Dwa, Trzy” 1931, nr 1, s. 5.

²³ „Raz, Dwa, Trzy” 1931, nr 9, s. 13.

²⁴ „Raz, Dwa, Trzy” 1931, nr 10, s. 11.

²⁵ „Raz, Dwa, Trzy” 1932, nr 11, s. 12.

W czerwcu 1931 r. odbyły się mistrzostwa okręgu lubelskiego w lekkoatletyce²⁶. Mistrzem okręgu w pchnięciu kulą został Braclaw (Towarzystwo Gimnastyczne – TG – „Sokół” Kozłówka), natomiast P. Dudziak (TG „Sokół” Kozłówka) zajął II miejsce w biegu na dystansie 1500 m.

Mistrzostwa Polski (MP) w lekkoatletyce odbyły się w dniach 11–12 lipca 1931 r. w Królewskiej Hucie²⁷. E. Luckhaus został mistrzem Polski w trójskoku (13,84 m) oraz zajął IV miejsce w biegu na dystansie 110 m przez płotki. Brązowy medal w rzucie dyskiem wywalczył inny reprezentant Białostockiego ZMW – Kozłowski. W klasyfikacji drużynowej zwyciężyli lekkoatleci „Warty” Poznań (136 p.). Zespół Białostockiego ZMW uplasował się na IX pozycji (23 p.). W kobiecych MP w lekkoatletyce, rozegranych w Warszawie w 1931 r., VI miejsce w biegu na dystansie 800 m zajęła Grycówna (Białostocki ZMW)²⁸. W punktacji drużynowej zespół Białostockiego ZMW zajął XVI miejsce. Warto zaznaczyć, iż część lekkoatletów Białostockiego ZMW zmieniła barwy klubowe, m.in. Edward Luckhaus został zawodnikiem „Jagielloni” Białystok (od 1932 r.).

Lekkoatleci ZMW uczestniczyli w zawodach na szczeblu lokalnym. Członkowie Białostockiego ZMW udanie zaprezentowali się podczas rozegranego w 1931 r. Biegu Drużynowego o Puchar Miasta Białegostoku. W rywalizacji indywidualnej zwyciężył Kuźmicki (ZMW)²⁹. W klasyfikacji drużynowej I miejsce zajął zespół Białostockiego ZMW, II miejsce zajęła drużyna Policyjnego Klubu Sportowego (PKS) „Sparta”. Zespół Białostockiego ZMW po raz trzeci odniósł sukces w zawodach o Puchar Miasta Białegostoku.

Podczas rozegranych w lipcu 1931 r. zawodach lekkoatletycznych w Białymstoku II miejsce w biegu na dystansie 400 m zajął Kiełpiński (Białostocki ZMW)³⁰.

W maju 1931 r. odbyły się we Włodawie zawody sportowe ZMW³¹. W zawodach wzięła udział młodzież wiejska z kół powiatu włodawskiego. Na zawodach był obecny wojewoda lubelski i starosta włodawski. W meczu piłki ręcznej drużyna ZMW Żuków pokonała ZMW Kosalówka (5:4). Odbyły się zawody lekkoatletyczne (trójbój lekkoatletyczny dziewcząt i chłopców), a także przeprowadzono pokaz gimnastyczny.

Klubem sportowym działającym w środowisku wiejskim był „Strzelec” Janowa Dolina (gmina Kostopol, powiat Kostopol, woj. wołyńskie). W II połowie lat trzydziestych XX w. „Strzelec” Janowa Dolina należał do najprężniej działających na obszarze województwa wołyńskiego. Piłkarze „Strzelca” Janowa Dolina w 1937 r. brali udział w rozgrywkach piłki nożnej „o awans do ligi pań-

²⁶ „Raz, Dwa, Trzy” 1931, nr 9, s. 13.

²⁷ „Raz, Dwa, Trzy” 1931, nr 13, s. 15.

²⁸ „Raz, Dwa, Trzy” 1931, nr 14, s. 2, 7.

²⁹ „Raz, Dwa, Trzy” 1931, nr 2, s. 13.

³⁰ „Raz, Dwa, Trzy” 1931, nr 15, s. 15.

³¹ „Raz, Dwa, Trzy” 1931, nr 7, s. 15.

stwowej³². W grupie barażowej piłkarze „Strzelca” Janowa Dolina rywalizowali z drużynami: „Unii” Lublin, „Resovii” Rzeszów i „Revery” Stanisławów. Zespół „Strzelca” zajął III miejsce, uzyskując dobre wyniki w meczach, będąc gospodarzem zawodów: z „Reverą” Stanisławów (3:1), z „Unią” Lublin (0:0), z „Resovią” Rzeszów (2:1)³³.

Bokserzy „Strzelca” Janowa Dolina należeli do najlepszych w Wołyńskim Okręgowym Związku Bokserskim³⁴. W 1937 r. bokserzy z Janowej Doliny uczestniczyli w Mistrzostwach Polski Związku Strzeleckiego³⁵. W barwach „Strzelca” Janowa Dolina wystąpili: Pasternak (waga piórkowa), Owsianiuk (waga musza), Frączek (waga kogucia), Wierzbicki (waga półśrednia), Lagusowiec (waga średnia), Rączka (waga półciężka). Kolejnym sukcesem bokserów „Strzelca” Janowa Dolina było zajęcie I miejsca w rozgrywkach ligowych Wołyńskiego Okręgowego Związku Bokserskiego (WOZB)³⁶. W rozgrywkach ligowych wyprzedzili następujące drużyny: „Pogoń” Równe, Policyjny Klub Sportowy (PKS) Łuck, Żydowski Klub Sportowy (ŻKS) „Hasmonea” Równe, KKS Krzemieniec, KS „Strzelec” Kowel, ŻKS „Hasmonea” Łuck, WKS „Strzelec” Łuck.

Zwycięstwo w lidze okręgowej spowodowało uczestnictwo pięściarzy „Strzelca” Janowa Dolina w rozgrywkach mistrzostw w boksie o Drużynowe Mistrzostwo Polski³⁷. Do rozgrywek przystąpiło 11 zespołów. W grupie III rywalami „Strzelca” Janowa Dolina były drużyny „Ruchu” Wielkie Hajduki (mistrz okręgu śląskiego) oraz „Legii” Warszawa (mistrz okręgu warszawskiego).

Lekkoatleta „Strzelca” Janowa Dolina – Wierzbicki – zajął w 1937 r. II miejsce w biegach przełajowych³⁸. Bieg rozegrano na dystansie 54 km, z Janowej Doliny do Równego.

Zespół Związku Strzeleckiego Janowa Dolina uczestniczył w X „Marszu Sulejówek – Belweder” w 1935 r.³⁹ Marsz składał się z 2 etapów: Sulejówek – Rembertów – 6 km, Rembertów – Belweder – 19 km. Do zawodów zgłosiły się 72 drużyny, natomiast ukończyło 64. Zespół „Strzelca” z Janowej Doliny zajął w zawodach marszowych I miejsce w kategorii „poborowych”. Zespół Związku Strzeleckiego Janowa Dolina brał udział w tej imprezie marszowej w latach następnych. W zawodach marszowych, przeprowadzonych w 1937 r., zespół „Strzelca” zajął I miejsce w kategorii „poborowych” oraz uzyskał najlepszy wynik zawodów⁴⁰.

³² „Raz, Dwa, Trzy” 1937, nr 30, s. 14; 1937 nr 31, s. 6; 1937 nr 32, s. 2.

³³ Tamże.

³⁴ „Raz, Dwa, Trzy” 1938, nr 40, s. 2.

³⁵ „Raz, Dwa, Trzy” 1937, nr 11, s. 6.

³⁶ „Raz, Dwa, Trzy” 1937, nr 46, s. 15.

³⁷ Tamże, s. 14.

³⁸ „Raz, Dwa, Trzy” 1937, nr 17, s. 13.

³⁹ „Raz, Dwa, Trzy” 1935, nr 13, s. 13.

⁴⁰ „Raz, Dwa, Trzy” 1937, nr 20, s. 11.

W powiecie gorlickim – jak czytamy w artykule pt. *Sport w Zagłębiu Naftowym* – istniały m.in. kluby sportowe: „Karpatia” Glinik Mariampolski, „Kasztelan” Biecz⁴¹.

Część publikacji na łamach czasopisma odnosiła się do działalności turystycznej i rekreacyjnej. Przykładem może być artykuł pt. *Dniestr udostępniony dla turystów*⁴². W celu upowszechnienia turystyki na kresach II Rzeczypospolitej budowano infrastrukturę, m.in. na Dniestrze wzniesiono stanicę Polskiego Związku Kajakowego – w Haliczu i w Niżniowie. W stаницy w Haliczu przewidziano miejsca noclegowe dla 20 turystów oraz hangar mieszczący 30 kajaków.

Staraniem Wołyńskiej Komisji Turystycznej, przy współudziale Towarzystwa Turystycznego i Kuratorium Wołyńskiego Okręgu Szkolnego zorganizowano schroniska przy szlakach wodnych Wołynia⁴³. Były to schroniska dla wycieczek wodnych na rzekach: Horyniu (w 7 miejscowościach), Ikawie (w 5 miejscowościach), Styrze (w 10 miejscowościach), Turcji (w 3 miejscowościach).

Zakończenie

Czasopismo „Raz, Dwa, Trzy” ukazywało się w latach 1931–1939. Czasopismo to było tygodnikiem wydawanym we wtorki, liczącym 16 stron. Problematyka wychowania fizycznego i sportu na wsi dość rzadko była podejmowana na łamach owego periodyku. Część materiałów dotyczyła wdrażania i upowszechniania aktywności fizycznej na wsi. Głównymi przeszkodami – jak stwierdzano w publikacjach – były m.in. brak odpowiedniej infrastruktury oraz kadry instruktorskiej. Ważnym czynnikiem w upowszechnianiu wychowania fizycznego i sportu na wsi była dyskusja nad charakterem i programem aktywności fizycznej na wsi. Wśród organizacji i towarzystw działających w tym środowisku wyróżniały się związki młodzieży wiejskiej oraz Związek Strzelecki.

Na łamach czasopisma „Raz, Dwa, Trzy” publikowano materiały dotyczące współzawodnictwa sportowego oraz sportowców rekrutujących się ze środowiska wiejskiego. Dyscypliną, która należała do najpopularniejszych, była lekkoatletyka. Sukcesy w tej dyscyplinie – na arenie ogólnopolskiej – odnosili sportowcy Białostockiego Związku Młodzieży Wiejskiej. Młodzież wiejska – należąca do organizacji wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego – brała udział w zawodach marszowych: w Marszu Narciarskim Zułów – Wilno, Marszu Narciarskim Huculskim Szlakiem II Brygady Legionów oraz w Marszu Sulejówek – Belweder.

⁴¹ „Raz, Dwa, Trzy” 1932, nr 11, s. 12.

⁴² „Raz, Dwa, Trzy” 1939, nr 33, s. 5; zob. też „Raz, Dwa, Trzy” 1938, nr 39, s. 13, artykuł *Cieszcie się kajakowcy! Stanica na Dniestrze otwarta*.

⁴³ „Raz, Dwa, Trzy” 1938, nr 32, s. 13.

Publikacje, materiały i notatki dotyczące wychowania fizycznego i sportu na wsi w Polsce w świetle czasopisma „Raz, Dwa, Trzy” przyczyniły się do upowszechnienia aktywności fizycznej w środowisku wiejskim.

Bibliografia

A. Źródła

I. Prasa

„Raz, Dwa, Trzy” 1931–1939

B. Literatura

Drozdek-Małolepsza T., *Uwarunkowania rozwoju ruchu sportowego kobiet w Polsce w latach 1919–1939. Zarys problematyki*, [w:] *Z najnowszych dziejów kultury fizycznej i turystyki w Polsce*, t. 1: *Dzieje kultury fizycznej i turystyki w Polsce w końcu XIX i XX w.*, red. T. Drozdek-Małolepsza, Częstochowa 2011.

Jurek T., *Kultura fizyczna mniejszości niemieckiej w Polsce w latach 1918–1939*, Gorzów Wlkp. – Poznań 2002.

Jasińska M., *Bibliografia czasopism sportowych w Polsce 1881–1981*, Warszawa 1983.

Małolepszy E., *Kultura fizyczna na wsi w Polsce w świetle czasopisma „Sport Polski” (1937–1939)*, [w:] *Polska kultura fizyczna i turystyka w czasach zaborów i II Rzeczypospolitej*, red. D. Dudek, Kraków 2009.

Małolepszy E., *Kultura fizyczna w działalności Katolickich Stowarzyszeń Młodzieży Męskiej i Żeńskiej na wsi w II Rzeczypospolitej*, [w:] *Antropologia sportu*, red. Z. Dziubiński, Warszawa 2002, s. 426–435.

Małolepszy E., *Kultura fizyczna w działalności wiejskich organizacji młodzieżowych II Rzeczypospolitej*, Częstochowa 2004.

Małolepszy E., *Problematyka wychowania fizycznego i sportu w Polsce w świetle czasopisma „Stadion” (1923–1932)*, [w:] *Z dziejów kultury fizycznej Polski oraz wybranych regionów i mniejszości narodowych*, red. J. Dżereń, Płock 2011.

Ponczek M., *Kultura fizyczna w polskich katolickich organizacjach młodzieżowych II Rzeczypospolitej*, Katowice 1997.

Zaborniak S., *Kultura fizyczna ludności ukraińskiej na ziemiach polskich (1868–1939)*, Rzeszów 2007.

Zarys historii sportu w Polsce 1867–1997, red. J. Gaj, B. Woltmann, Gorzów Wlkp. 1999.

Abstract

Physical Education and Sports in Rural Areas of Poland as Described by the “Raz, Dwa, Trzy” Magazine (1931–1939)

The “Raz, Dwa, Trzy” [One, Two, Three] magazine was published in the years 1931–1939. The issues connected with physical education and sports in rural areas were quite rarely discussed in the “Raz, Dwa, Trzy” magazine. Some of the material concerned introducing and propagating physical activity in rural areas. The publications pointed out that the main obstacles were, among other things, shortage of infrastructure and instructors. An important factor in propagation of physical education and sports in rural areas was the discussion on the character and programme of physical activities in rural areas. Among organizations and associations that were active in rural areas an important role was played by peasant youth unions and the Riflemen’s Association.

The pages of the “Raz, Dwa, Trzy” magazine hosted materials concerning sports competitions, sportsmen coming from rural environment. The most popular discipline was track-and-field. Sportsmen representing Białystok Branch of Peasant Youth Union successfully competed in track-and-field on the national arena. Young people from rural areas – members of physical education and cadet corps organisations participated in marching competitions: in Zułów Ski March – Vilnius, Ski March along the Hucul Trail of the 2nd Legions Brigade and in Sulejówek – Belweder March. Sportsmen from “Strzelec” [Rifleman] Janowa Dolina also competed successfully.

Publications, materials and notes concerning physical education and sports in rural areas of Poland presented by the “Raz, Dwa, Trzy” magazine contributed to propagation of physical activity in rural environment.

Key words: the “Raz, Dwa, Trzy” magazine, physical education, sports, Poland.

Agata RAK*

Zarys dziejów sportu w Bodzentynie w latach 1945–1998 ze szczególnym uwzględnieniem działalności Międzyszkolnego Klubu Sportowego „Jodła” Bodzentyn

Streszczenie

Bodzentyn był ośrodkiem, który popularyzował sporty zimowe w województwie kieleckim. W 1962 r. przy Liceum Ogólnokształcącym w Bodzentynie powstał Międzyszkolny Klub Sportowy „Jodła”. Wiodącymi dyscyplinami sportowymi były: biathlon i narciarstwo biegowe, ale uprawiano także sporty obronne i strzelectwo sportowe. Wychowankowie Klubu odnosili znaczące sukcesy na arenie krajowej i międzynarodowej.

Słowa kluczowe: Bodzentyn, woj. kieleckie, sport, sporty zimowe, biathlon, narciarstwo klasyczne, sporty obronne, strzelectwo sportowe.

I

Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie dziejów sportu w Bodzentynie, ze szczególnym uwzględnieniem działalności Międzyszkolnego Klubu Sportowego (dalej MKS) „Jodła” Bodzentyn.

Bodzentyn został założony w 1355 r. na gruntach wsi Tarczek. Nazwę otrzymał od swojego założyciela Bodzanty – biskupa krakowskiego. Wówczas miasto, obok Kielc i Iłży, stanowiło na Kielecczyźnie administracyjny ośrodek rozległych dóbr biskupów krakowskich, pełniło funkcję biskupiej rezydencji¹. Bodzentyn, po odzyskaniu praw miejskich w 1995 r., stał się jednym z 21 miast ówczesnego województwa kieleckiego; zamieszkiwało go 2354 mieszkańców².

* Mgr, studentka studiów doktoranckich w AWF im. Jerzego Kukuczki w Katowicach.

¹ A. Wołczyk, *Bodzentyn jako miasto i osada*, Bodzentyn 2007, s. 13–14.

² Tamże, s. 164–165.

Za cezurę początkową pracy przyjęto 1945 r. – w tym roku utworzono Gimnazjum w Bodzentynie, z którym nierozzerwalnie wiąże się historia MKS „Jodły” Bodzentyn. Cezurą końcową pracy jest 1998 r. Wówczas, w wyniku reformy administracyjnej, województwo kieleckie przestało istnieć.

W pracy sformułowano następujące problemy badawcze:

1. Jakie dyscypliny sportowe uprawiano w Bodzentynie?
2. Jakie czynniki determinowały rozwój i poziom sportowy MKS „Jodła” Bodzentyn?
3. Jakie były osiągnięcia sportowe klubu?

Dotychczas nie powstało wiele opracowań na ten temat. W 2001 r. w Akademii Wychowania Fizycznego (AWF) w Katowicach została obroniona praca magisterska autorstwa M. Oględzińskiego na temat *Historia Międzyszkolnego Klubu Sportowego „Jodla” Bodzentyn*³, natomiast w 2002 r. we Wszechnicy Świętokrzyskiej (WŚ) w Kielcach obroniono pracę licencjacką dotyczącą rozwoju narciarstwa biegowego w tym Klubie⁴. W 1998 r. i 2009 r. wydano w Bodzentynie, pod redakcją S. Rachtana, dwie książki – z okazji 80. i 90. rocznicy istnienia szkoły średniej w tej miejscowości. W tych publikacjach ukazały się artykuły dotyczące MKS „Jodła” Bodzentyn⁵. Ukazywały się notatki w prasie ogólnopolskiej i lokalnej informujące o osiągnięciach i sukcesach Klubu⁶. Nie zachowała się kronika klubowa, natomiast część informacji pochodzi z relacji ustnych i archiwum prywatnego wieloletniego trenera i twórcy bodzentyńskiego sportu – Zygmunta Sitka.

Informacje o „Jodle” Bodzentyn znaleźć można także w kilku publikacjach popularnonaukowych, dotyczących sportu krajowego⁷ i sportu na Kielecczyźnie, m.in. *60 lat ze znakiem LZS na ziemi świętokrzyskiej*⁸, *Dzieje Łysicy Bodzentyn 1948–1998*⁹, *Świętokrzyska encyklopedia sportu*¹⁰ i *Świętokrzyski leksykon sportowy*¹¹.

³ M. Oględziński, *Historia Międzyszkolnego Klubu Sportowego „Jodla Bodzentyn”*, (praca magisterska), AWF Katowice 2001, s. 26–52.

⁴ S. Sikora, *Rozwój narciarstwa biegowego w MKS Jodla Bodzentyn*, (praca licencjacka), WŚ Kielce 2002, s. 5–39.

⁵ *Kronika jubileuszowa 80-lecia szkoły: Liceum Ogólnokształcące im. Józefa Szermentowskiego w Bodzentynie*, red. S. Rachtan, Bodzentyn 1998, s. 55–69; *Dziewięćdziesiąt lat szkoły średniej w Bodzentynie 1918–2008*, red. S. Rachtan, Bodzentyn 2008, s. 62–79.

⁶ *Narciarz z krainy Żeromskiego*, „Kurier Sportowy”, 19.04.1978, nr 89; *Jak w Bodzentynie*, „Słowo Ludu”, 09.09.1978, nr 206; *Jak się wyrasta na mistrza?*, „Słowo Ludu. Magazyn”, 29.02.1984, nr 51; *Szumi Jodla*, „Sztandar Młodych”, 20.04.1978; *Sprawni jak żołnierze '80. Zespół z Bodzentyna*, „Żołnierz Polski”, 13.04.1980; *Strzały w dziesiątkę*, „Echo Dnia”, 31.01.2004.

⁷ F. Mojak, *Na nartach z karabinem*, Krosno 2010, s. 10–230.

⁸ *60 lat ze znakiem LZS na ziemi świętokrzyskiej*, Kielce 2006, s. 15–166.

⁹ W. Bryła, *Dzieje Łysicy Bodzentyn 1948–1998*, Bodzentyn 1998, s. 8–94.

¹⁰ M. Michniak, A. Pawłowski, *Świętokrzyska encyklopedia sportu*, Kielce 2004, s. 5–345.

¹¹ M. Michniak, A. Pawłowski, *Świętokrzyski leksykon sportowy*, Kielce 2002, s. 5–270.

II

Powstanie i działalność klubu „Jodła” Bodzentyn są ściśle związane z gimnazjum bodzentyńskim, utworzonym w 1945 r. Pierwszymi osobami, które propagowały sport, byli nauczyciele wychowania fizycznego – Władysława Węglińska i Eugeniusz Lichacz, którzy zgodnie z wytycznymi ówczesnych władz szkolnych zorganizowali sekcję piłki nożnej, piłki siatkowej oraz sekcję narciarską. Sekcje te wówczas nie zostały zgłoszone do związków sportowych. Baza sportowa, jaką dysponowała szkoła w tamtym okresie, to sala gimnastyczna zlokalizowana na zamku, gdzie mieściło się także boisko trawiaste do piłki siatkowej i koszykówki oraz niepełnowymiarowe boisko do piłki nożnej. Dyrekcja szkoły, w trosce o polepszenie bazy, rozpoczęła wkrótce urządzenie boiska sportowego przy ul. Wolności. W 1950 r. oddano do użytku w dobudowanym skrzydle budynku szkolnego salę gimnastyczną, co pozwalało na uprawianie sportu na większą skalę. W tym samym czasie wybudowano betonową tamę na rzece Psarce, a spiętrzona woda utworzyła rozległy staw. Postanowiono to wykorzystać i wybudowano trampolinę, zakupiono trzy kajaki i inny sprzęt do sportów wodnych. W 1959 r. gimnazjum przekształcono w liceum ogólnokształcące. Dokonano przeprowadzenia szkoły do nowo wybudowanego budynku przy ul. Suchedniowskiej, gdzie była sala gimnastyczna, urządzono też place do małych i dużych gier¹². W połowie lat 50. XX w. istniała także w Bodzentynie mała skocznia narciarska¹³.

Po odejściu do Kielc Eugeniusza Lichacza w 1951 r., sportem zajął się późniejszy dyrektor szkoły Karol Macura, zaś w latach 1952–1954 Władysław Krześniak, późniejszy prodziekan ds. sportu Wyższej Szkoły Pedagogicznej (WSP) w Kielcach. Od 1955 do 1961 r., osobą, która zajmowała się sportem w Bodzentynie, był nauczyciel wychowania fizycznego Michał Braksator oraz prowadząca wychowanie fizyczne dziewcząt – Władysława Węglińska. Po przeniesieniu Michała Braksatora do Chęcina, stanowisko nauczyciela wychowania fizycznego i przysposobienia obronnego objął Zygmunt Sitek – późniejszy trener MKS-u, z którym związane są największe osiągnięcia sportowe szkoły i klubu. Wychowaniem fizycznym dziewcząt od 1963 r. zajmowały się kolejno – Irena Ławrowska, Barbara Walocha i Mirosława Basa-Graba¹⁴.

Od 1962 r. funkcjonował w szkole SKS z sekcją narciarską, strzelecką i sportów obronnych. Zaczęto uprawiać sport na szeroką skalę, szczególnie takie dyscypliny, jak: narciarstwo klasyczne, strzelectwo sportowe, biathlon oraz sporty obronne. Nie zrezygnowano jednak z dyscyplin uprawianych w szkole już w latach 50. XX w., takich jak: piłka ręczna, nożna, siatkówka, koszykówka,

¹² Z. Sitek, *Sport szkolny w Bodzentynie (1945–2008)*, [w:] *Dziewięćdziesiąt lat szkoły średniej w Bodzentynie*, s. 62.

¹³ *60 lat ze znakiem LZS...*, s. 69.

¹⁴ Z. Sitek, *Sport szkolny w Bodzentynie (1945–2008)*, s. 62.

gimnastyka przyrządowa, które zaczęto trenować na sali gimnastycznej. W 1963 r. ogrodzono boisko sportowe i wykonano podstawowe urządzenia do lekkoatletyki. W roku szkolnym 1963/1964 wybudowano krytą strzelnicę małokalibrową¹⁵. Sekcja narciarska, pomimo braku sprzętu oraz kadry szkoleniowej i sędziowskiej, prowadziła prężną działalność – głównie dzięki operatywności i zaangażowaniu Zygmunta Sitka. Ten wielki entuzjasta i fanatyk sportu prowadził zajęcia z narciarzami społecznie¹⁶.

W 1964 r. powołano Międzyszkolny Klub Sportowy „Jodła”. W skład zarządu weszli: dyrektor LO – Zygmunt Małecki (prezes), nauczyciel LO – Zygmunt Sitek (trener i sekretarz), nauczyciel LO – Barbara Walocha i Stefan Czeakała – sekretarz Zarządu Wojewódzkiego Szkolnego Związku Sportowego (SZS) w Kielcach. Prezesami MKS byli zawsze – zgodnie ze statutem – kolejni dyrektorzy LO. W pionie SZS, jako MKS – „Jodła” Bodzentyn, klub pozostawał do 2004 r.¹⁷

Na zebraniu organizacyjnym postanowiono zorganizować konkurs na nazwę MKS. Konkurs wzbudzał duże zainteresowanie nie tylko wśród młodzieży, ale także wśród nauczycieli. Propozycji było bardzo wiele, najczęściej powtarzały się następujące nazwy: „Łysogóry”, „Gołoborze”, „Łysica”, „Psarka”, „Bodzentynianka”, „Bodzanta”, „Jodła”, „Zamek”, „Błyskawica”, „Partyzant”. Jury konkursu stanęło przed trudnym zadaniem. Po długich i burzliwych obradach postanowiono, że MKS przyjmie nazwę „Jodła”¹⁸.

Środki na prowadzenie działalności „Jodła” otrzymywała w całości z SZS w Kielcach. Klub nie prowadził żadnej ewidencji księgowo-finansowej. Amunicję na szkolenia i zawody w większości otrzymywano od Świętokrzyskiego Zarządu Ligi Obrony Kraju (LOK) w Kielcach, w zamian za reprezentowanie tej organizacji od 1975 r. w centralnych zawodach w sportach obronnych¹⁹.

Po raz pierwszy „Jodła” Bodzentyn zaprezentowała się w zawodach na szczeblu centralnym w 1964 r. Na I Igrzyskach Młodzieży Szkolnej w Krynicy drużyna chłopców zdobyła I miejsce w Harcerskich Biegach Walterowskich – konkurencja była trudna, polegała na tym, że trzeba było biec na nartach, strzelać, rzucać granatem, pokonywać teren skażony i wyznaczyć azymut. Ten sukces – czyli złoty medal – chłopcy z „Jodły” powtórzyli jeszcze dwukrotnie – w kolejnych – II Zimowych Igrzyskach Młodzieży Szkolnej w Zakopanem w 1966 r. oraz III Zimowych Igrzyskach Młodzieży Szkolnej w Bielsku-Białej w 1968 r. Na zawodach w Bielsku także drużyna dziewcząt odniosła sukces,

¹⁵ Z. Sitek, *Sport szkolny w Bodzentynie (1945–1998)*, [w:] *Kronika jubileuszowa 80-lecia szkoły*, red. S. Rachtan, Bodzentyn 1998, s. 56.

¹⁶ W. Bryła, *Dzieje Łysicy Bodzentyn 1948–1998*, Bodzentyn 1998, s. 128–129.

¹⁷ Relacja ustna Z. Sitka z 26.01.2012 r.

¹⁸ M. Oględziński, *Historia Międzyszkolnego Klubu Sportowego „Jodla Bodzentyn”*, s. 29.

¹⁹ Relacja ustna Z. Sitka z 26.01.2012 r.

zdobywając brązowy medal. Na tych igrzyskach, oprócz biegów walterowskich, młodzież startowała również w narciarstwie biegowym²⁰.

IV Igrzyska Zimowe Młodzieży Szkolnej odbyły się w 1970 r. w Szklarskiej Porębie. Zamiast odbywających się do tej pory biegów walterowskich rozegrano po raz pierwszy w historii dwubój zimowy zwany biathlonem²¹. Czterodniową rywalizację na lodowiskach i narciarskich trasach zakończyły biathlonowe biegi sztafetowe. W dyscyplinie tej, wśród dziewcząt zwyciężyły uczennice Liceum Ogólnokształcącego z Bodzentyna²². Drużyna chłopców, w składzie: Andrzej Firkowski, Bogusław Dąbrowski i Marian Jarosiński, wywalczyła medal srebrny²³.

O sukcesach sportowych bodzentyńskiego liceum donosiły gazety ogólnokrajowe: „Prawdziwa rewelacja to Liceum Ogólnokształcące z Bodzentyna. Jedna szkoła i tyle medali! W biegu walterowskim udało się drużynie chłopców tej szkoły sztuka, jakiej nie potrafiła dokonać żadna inna szkoła w kraju. Zdobyć złotych medali na trzech kolejnych igrzyskach to rzadki i piękny wyczyn. Do tego dochodzi jeszcze i brązowy medal dziewcząt w tej samej konkurencji. I to bardzo trudnej. Trzeba bowiem nie tylko biec na nartach, lecz jeszcze w tym czasie strzelać, rzucać granatem, pokonywać teren skażony i wyznaczyć azymut. Tu nie wystarczy już trener biegów narciarskich. Potrzebny jest wszechstronny pedagog. Jest nim widocznie nauczyciel tejże szkoły, a zarazem jej absolwent Zygmunt Sitek. Jest nim, skoro na przestrzeni sześciu lat potrafił przygotować trzy jednakowo dobre, bo najlepsze w kraju zespoły”²⁴.

W 1975 r. na zawodach w Zakopanem drużyna w składzie: Zdzisław Toporkiewicz, Jerzy Szyda, Cezary Wójcicki i Stanisław Skrzyniarz – zdobyła wice mistrzostwo Polski. Na wiosnę tego samego roku odbył się biathlon w Kielcach zorganizowany przez Wojewódzką Radę FSZMP w konkurencjach seniorów i juniorów. Wszystkie pierwsze miejsca zdobyli zawodnicy z Bodzentyna. W sierpniu tego samego roku, sześciu sportowców bodzentyńskiego liceum, pod kierownictwem Zygmunta Sitka, po raz pierwszy wzięło udział w zawodach strzeleckich poza granicą Polski. Zawody te odbyły się w Bułgarii. Drużyna dziewcząt, w składzie: Wanda Arczewska, Bożena Twardowska, Zofia Telka, zdobyła III miejsce, a drużyna chłopców, w składzie: Adam Skrzyniarz, Ryszard Kucharczyk, Andrzej Latała, zajęła IV miejsce²⁵.

W Mistrzostwach Polski w Biathlonie w Zakopanem, w marcu 1976 r., wielki sukces odniósł Adam Skrzyniarz, który w biegu na 15 km juniorów zajął

²⁰ Z. Sitek, *Sport szkolny w Bodzentynie (1945–1998)*, s. 56–57.

²¹ Tamże, s. 63–64.

²² Archiwum prywatne Z. Sitka – kserokopia w posiadaniu autora.

²³ Z. Sitek, *Sport szkolny w Bodzentynie (1945–2008)*, [w:] *Dziewięćdziesiąt lat szkoły średniej w Bodzentynie*, s. 63–64.

²⁴ M. Oględziński, *Historia Międzyszkolnego Klubu Sportowego „Jodla Bodzentyn”*.

²⁵ Z. Sitek, *Sport szkolny w Bodzentynie (1945–1998)*, s. 60.

II miejsce. Na tych samych zawodach Jerzy Szyda zdobył dwa brązowe medale w biegu na 10 i 15 km²⁶.

Twórca tych sukcesów, instruktor narciarstwa Zygmunt Sitek został sklasyfikowany na czwartym miejscu w gronie najlepszych trenerów Kielecczyzny w 1976 r. Wówczas klub rozdał młodzieży w Bodzentynie i Leśnej 130 par nart. Ofiarność „trenerskiej niespodzianki roku”, jak mówiono o Zygmuncie Sitku, sprawiła, że MKS „Jodła” Bodzentyn była wtedy drugim w województwie, po LKS „Skała” Tumlin, klubem narciarskim²⁷.

W 1977 r. do sukcesów należy zaliczyć zdobycie przez Jerzego Szydę I miejsca w biegu na 20 km i III miejsca w biegu na 10 km na Mistrzostwach Polski w Biathlonie w Zakopanem. W marcu na zawodach w dwuboju zimowym w Szklarskiej Porębie drużyna, w składzie: Adam Skrzyaniarz, Stanisław Skrzyaniarz i Jerzy Szyda, zdobyła brązowy medal. Zawodnik MKS „Jodła” Bodzentyn Jerzy Szyda został także powołany do biathlonowej kadry olimpijskiej, która w dniach od 26 marca do 5 kwietnia startowała w zawodach Święta Północy w Murzańsku²⁸. We wrześniu 1977 r. miasto Kielce było organizatorem Ogólnopolskiej Spartakiady w Sportach Obronnych, gdzie zawodnicy „Jodły” w ogólnej punktacji zdobyli I miejsce. Redakcja „Słowa Ludu” pisała wówczas: „Otrzymaliśmy wreszcie wyniki współzawodnictwa szkół średnich województwa kieleckiego. Rywalizację wygrali bezapelacyjnie wychowankowie Zygmunta Sitka i nauczycielki wychowania fizycznego Mirosławy Basy z Bodzentyna. Uczennice z LO Bodzentyn zdobyły 235 punktów i wyprzedziły LO im. Hanki Sawickiej z Kielc – 133 pkt. Również wśród chłopców prym wiedli uczniowie z Bodzentyna, zdobywając 204 pkt”²⁹.

W 1978 r. Jerzy Szyda zdobył I miejsce w biegu na 20 km i III miejsce w sprincie w Zakopanem³⁰. W Pucharze Roztocza – zawodach narciarskich ligi okręgów nizinnych, generalny sukces odniosła reprezentacja Wojewódzkiej Federacji Sportu (WFS) Kielce, w której barwach wystąpili przedstawiciele „Budowlanych” Kielce, „Skały” Tumlin i „Jodły” Bodzentyn. W punktacji klubowej „Jodła” Bodzentyn zajęła III miejsce³¹.

W roku 1979 na IX Zimowych Igrzyskach Młodzieży Szkolnej, które odbyły się w kilku miejscowościach woj. krośnieńskiego, startowało ponad 1500 uczniów i uczniów z 35 województw. Złoty medal dla reprezentacji Kielc wywalczyły w sztafecie 3 × 5 km dziewczęta z Bodzentyna: Jolanta Sikora, Renata Sitek i Anna Sitek³². Drużyna chłopców, w składzie: Marek Krak, Krzysztof Ledwój-

²⁶ Tamże, s. 61.

²⁷ „Słowo Ludu” 1977, nr 15, s. 8.

²⁸ Z. Sitek, *Sport szkolny w Bodzentynie (1945–2008)*, s. 65–66.

²⁹ „Słowo Ludu” 1977, nr 224, s. 6.

³⁰ Z. Sitek, *Sport szkolny w Bodzentynie (1945–2008)*, s. 66.

³¹ „Słowo Ludu” 1978, nr 8, s. 8.

³² „Słowo Ludu” 1979, nr 26, s. 8.

cik, Zbigniew Kuropatwa, Marek Tusień i Władysław Wzorek, zdobyła miejsce IV. W noc poprzedzającą wyjazd na te zawody spadł potężny śnieg, co spowodowało paraliż komunikacyjny. Młodzież w pełni zdeterminowana, chcąc wystartować w ogólnopolskich igrzyskach, wspólnie z trenerem ruszyła piechotą w stronę miejscowości Górnio, gdzie czekał już autokar jadący do Ustrzyk Dolnych³³. W 1979 r. w Jakuszykach koło Jeleniej Góry odbyły się zawody narciarskie o Memoriał Włodzimierza Paszkiewicza oraz ogólnopolskie zawody o Puchar Zarządu Głównego SZS. Na jakuszyckich trasach wystąpiła 16-osobowa ekipa Liceum Ogólnokształcącego z Bodzentyna, reprezentująca sportowe barwy „Jodły”. Drużyna ta zajęła w ogólnej punktacji zespołowej IV miejsce³⁴.

Na kolejnych Igrzyskach Młodzieży Szkolnej w biathlonie, rozgrywanych w miejscowości Goldap w 1980 r., zawodnicy MKS „Jodła” zajęli IV miejsce zarówno w kategorii dziewcząt, jak i chłopców. Szkołę wówczas reprezentowali: Bożena Barwicka, Jolanta Sikora, Renata Sitek, Anna Sitek, Bożena Komisarczyk, Jarosław Łapka, Krzysztof Ledwójcik, Zbigniew Kuropatwa i Władysław Wzorek³⁵. W tym samym roku, w Tumlinie odbyły się mistrzostwa Kieleccyżny we wszystkich kategoriach wiekowych. Startowało w nich 198 zawodników z czterech sekcji narciarskich – „Skały” Tumlin, „Jodły” Bodzentyn, LZS Bałtów i LZS Słowik. W kategorii dziewcząt większość medali zdobyły narciarki „Jodły”³⁶. W lipcu 1980 r. w I Ogólnopolskiej Spartakiadzie Sportów Obronnych największy sukces odniosła Renata Sitek, wygrywając trójbój w kategorii senierek. Na tych samych zawodach Krzysztof Ledwójcik zajął III miejsce w trójboju juniorów³⁷.

W roku 1981 w zawodach o Puchar Szkolnego Związku Sportowego w biathlonie w Jakuszykach, Renata Sitek zdobyła I miejsce, a jej siostra Anna miejsce II w biegu na 5 km³⁸. Pomimo pewnych trudności organizacyjnych, na zawodach w Krośnie w 1982 r. dziewczęta, w składzie: Janina Bartkiewicz, Urszula Nowak, Elżbieta Matysek i Bożena Komisarczyk, zajęły I miejsce, zaś chłopcy – w składzie: Roman Wójcicki, Jarosław Łapka, Zbigniew Kuropatwa i Dariusz Szpakowski – miejsce II³⁹.

W 1983 r. na Mistrzostwach Polski w biathlonie letnim w Ustrzykach Dolnych sztafeta chłopców 3 × 4,5 km zajęła II miejsce. Było to zasługą Jarosława Combra, Jacka Nowaka, Jana Marca i Jarosława Szczurka. Podczas Mistrzostw Polski w biathlonie rozgrywanych w Dusznikach Zdroju, Jarosław Comber był I w biegu na 4,5 km i III w biegu na 6 km⁴⁰.

³³ Archiwum prywatne Zygmunta Sitka – kserokopia w posiadaniu autora.

³⁴ „Słowo Ludu” 1979, nr 75, s. 8.

³⁵ Archiwum prywatne Zygmunta Sitka – kserokopia w posiadaniu autora.

³⁶ „Słowo Ludu” 1980, nr 10, s. 8.

³⁷ Z. Sitek, *Sport szkolny w Bodzentynie (1945–2008)*, s. 66.

³⁸ Tamże, s. 66–67.

³⁹ Tamże, s. 67.

⁴⁰ Z. Sitek, *Sport szkolny w Bodzentynie (1945–1998)*, s. 64.

Zygmunt Sitek swoją pasję do sportu przekazywał kolejnym pokoleniom uczniowskim. Coraz głośniej było w województwie i w kraju o małej szkole wychowującej sportowców. Wiodącą dyscypliną sportową bodzentyńskiej „Jodły” był w dalszym ciągu biathlon i narciarstwo biegowe⁴¹. Dziennik „Słowo Ludu” w dniu 21 lutego 1984 r. zamieścił artykuł – rozmowę z wiceprezesem WFS w Kielcach na temat przygotowań do XI Ogólnopolskiej Spartakiady Młodzieży. Maciej Piwowoński wówczas powiedział, że „z trójki zawodników «Jodły» Bodzentyń, największe szanse na uzyskanie dobrego rezultatu ma Jarosław Comber. Pozostali – Jacek Nowak i Jan Marzec także mogą pokusić się o dobre wyniki”⁴². Przewidywania sprawdziły się – w roku 1984 we wszystkich eliminacjach do Ogólnopolskiej Spartakiady i Mistrzostw Polski rozgrywanych w Zakopanem, Ustrzykach Dolnych, Krośnie i Szklarskiej Porębie zawodnicy MKS „Jodła”: Jarosław Comber, Jacek Nowak, Jan Marzec, a także Jarosław Szczurek, zajmowali czołowe miejsca⁴³. W XI Ogólnopolskiej Spartakiadzie Młodzieży, Jarosław Comber zdobył złoty medal w biegu na 15 km juniorów młodszych, Jan Marzec był czwarty⁴⁴. Po udanych startach w tych zawodach zastali oni powołani do kadry Polski w biathlonie. Jeszcze w tym samym sezonie Jarosław Comber startował z powodzeniem na zawodach biathlonowych w Bułgarii, Norwegii i Rosji⁴⁵.

Lata 1985–1986 były również udane dla zawodników z bodzentyńskiego klubu. W rozgrywanym w Tumlinie Pucharze Gór Świętokrzyskich, „Jodła” uplasowała się drużynowo na 2 pozycji wśród 7 startujących zespołów⁴⁶. Jarosław Comber wygrał zawody biathlonowe o Puchar Szkolnego Związku Sportowego w Krośnie, na dystansie 10 km i 5 km, zaś Anna Sitek w biegu na 5 km zajęła miejsce III. Również sztafeta chłopców, w składzie: Jarosław Comber, Stanisław Comber, Tomasz Rzadkowski i Jarosław Szczurek, zajęła III miejsce⁴⁷. „Jodła” miała także swoich reprezentantów na XII OSM w Zakopanem, która trwała od 24 lutego do 1 marca 1986 r.⁴⁸ Oprócz wymienionych zawodników znaczące sukcesy sportowe odnieśli również: Wojciech Szyda, Jacek Mazurkiewicz, Tomasz Majewski i Edward Sito⁴⁹.

Od 1986 r. w regionie kieleckim zaczęły następować dość łagodne zimy, co nie wpłynęło korzystnie na przygotowania do startów w zawodach narciarskich. Dodatkowo pojawił się kolejny problem – brak funduszy na zakup odpowied-

⁴¹ „Echo Dnia” 1983, nr 26, s. 8.

⁴² „Słowo Ludu” 1984, nr 36, s. 8.

⁴³ „Słowo Ludu” 1984, nr 62, s. 8.

⁴⁴ „Echo Dnia” 1984, „Słowo Ludu”, 28.02.1984, „Sztandar Młodych”, 13.03.1984.

⁴⁵ Z. Sitek, *Sport szkolny w Bodzentyń (1945–1998)*, s. 65.

⁴⁶ Archiwum prywatne Zygmunta Sitka – kserokopia w posiadaniu autora.

⁴⁷ Z. Sitek, *Sport szkolny w Bodzentyń (1945–1998)*, s. 65–66.

⁴⁸ Archiwum prywatne Zygmunta Sitka – kserokopia w posiadaniu autora.

⁴⁹ Z. Sitek, *Sport szkolny w Bodzentyń (1945–1998)*, s. 65–66.

niego sprzętu, czy też na organizację obozów treningowych. Pomimo tych utrudnień, sportowcy z MKS „Jodła” w latach 1986–1992 startowali na wszystkich Mistrzostwach Polski, zajmując miejsca w drugiej dziesiątce. Do wyróżniających się zawodników w tym okresie należeli: Ireneusz Majtyka, Grzegorz Dyk, Mirosław Szydłowski, Andrzej Latała, Mariusz Kupisz, Paweł Graba i Lech Skrzyniarz. W 1992 r. na Mistrzostwach Polski w Biathlonie w Zakopanem sztafeta – w składzie: Lech Skrzyniarz, Michał Mazurkiewicz i Paweł Graba – zajęła V miejsce, a Ireneusz Majtyka zdobył VI miejsce w biegu na 10 km⁵⁰.

W 1993 r. zawodnicy MKS „Jodła” wzięli udział w Ogólnopolskich Zawodach Strzeleckich w Lublinie, gdzie drużyna chłopców, w składzie: Michał Mazurkiewicz, Tomasz Mazurkiewicz, Paweł Bis i Mirosław Kazubiński, zajęła II miejsce⁵¹. Pomimo trudności finansowych, w 1994 r. zawodnikom „Jodły” udało się wystartować w Mistrzostwach Polski w biathlonie w Dusznikach Zdroju. Drużyna w składzie: Marek Oględziński, Paweł Bis i Tomasz Mazurkiewicz zajęła miejsce VII. Po kilkuletniej przerwie, w 1994 r. ponownie został także wprowadzony do kalendarza imprez sportowych biathlon letni. W tym właśnie roku, na Międzynarodowych Mistrzostwach Polski w biathlonie letnim w Zakopanem, zawodnicy „Jodły”: Marek Oględziński, Paweł Bis, Michał Mazurkiewicz i Tomasz Mazurkiewicz, uplasowali się w pierwszej dziesiątce, nawiązując do najlepszych tradycji klubu⁵².

Na Mistrzostwach Polski w biathlonie zimowym, które odbyły się w Dusznikach Zdroju w 1995 r., sztafeta biathlonowa, w składzie: Marek Oględziński, Michał Kaczmarzyk i Michał Bryła, zajęła VII miejsce. W tym samym roku na Mistrzostwach Polski w biathlonie letnim, również w Dusznikach, Marek Oględziński zdobył brązowy medal w biegu na 6 km, a Michał Bryła zajął miejsce VI⁵³.

W 1996 r. na Mistrzostwach Polski w biathlonie zimowym w Zakopanem drużyna, w składzie: Michał Bryła, Mirosław Kazubiński i Marek Oględziński, zajęła VI miejsce, a drużyna w składzie: Marcin Lesisz, Michał Kaczmarzyk i Szymon Sikora – miejsce IX. Natomiast na Mistrzostwach Polski w biathlonie letnim w Dusznikach w 1996 r. Anna Rządowska zdobyła brązowy medal w biegu na 3 km, a na dystansie 2 km zajęła miejsce V. Katarzyna Mazurek na tych samych zawodach uplasowała się na pozycji V, a Marcin Lesisz w biegu na 8 km – zajął miejsce VII. W roku 1996 dwie zawodniczki MKS „Jodła” Bodzentyn – Anna Rządowska i Katarzyna Mazurek zostały powołane do kadry Polski w biathlonie letnim. Na Mistrzostwach Europy, które odbyły się w sierpniu 1996 r. na Łotwie, Anna Rządowska zajęła VII miejsce, a Katarzyna Mazurek miejsce IX. Należy tutaj podkreślić, że zawodniczki te startowały również w Pucharze Europy w Czechach, na Litwie i w Dusznikach. W Pucharze Europy w Duszni-

⁵⁰ Tamże, s. 66.

⁵¹ Tamże, s. 67.

⁵² Tamże.

⁵³ Z. Sitek, *Sport szkolny w Bodzentynie (1945–2008)*, s. 69–70.

kach startowali również dwaj zawodnicy „Jodły” – Marek Ogłędziński i Michał Kaczmarzyk. W ogólnopolskiej klasyfikacji Polskiego Związku Biatlonowego Klub MKS „Jodła” Bodzentyn za 1996 r. został sklasyfikowany na II miejscu w kraju, za klubem WKS Legia Zakopane, na 29 działających klubów biathlonowych w kraju⁵⁴.

Do ważniejszych osiągnięć zawodników MKS „Jodła” Bodzentyn w roku 1997 zaliczyć należy VI miejsce na Mistrzostwach Polski w biathlonie w Zakopanem, które wywalczyła drużyna w składzie: Marek Ogłędziński, Michał Kaczmarzyk i Mirosław Kazubiński. Marek Ogłędziński zajął także XIV miejsce na Mistrzostwach Polski w Biegach Narciarskich w Wiśle w biegu na 20 km. W I eliminacjach do Pucharu Europy w biathlonie letnim w Dusznikach w obsadzie międzynarodowej, Katarzyna Mazurek zajęła miejsce II w biegu na 1,5 km, Marek Ogłędziński był III w biegu na 6 km, a Marcin Lesisz – VI w biegu na 4 km. Na Otwartych Mistrzostwach Polski LOK w Poznaniu Katarzyna Mazurek zdobyła złoty medal w biegu na 1,5 km, a Marcin Lesisz był II w biegu na 6 km. Na Mistrzostwach Europy w Petersburgu Katarzyna Mazurek w biegu na 2 km była XIII, natomiast sztafeta z jej udziałem zdobyła brązowy medal. Za rok 1997 w biathlonie letnim klub „Jodła” Bodzentyn sklasyfikowany został na III miejscu w kraju⁵⁵. W 1998 r. na Mistrzostwach Polski LOK w biathlonie letnim w Kielcach, Przemysław Kupis zajął I miejsce, Ewa Kisiel – miejsce II, a miejsce III zajął Dariusz Dębicki⁵⁶.

Uczniowie zrzeszeni w klubie „Jodła” od 1978 r. brali systematycznie udział w zawodach sprawnościowo-obronnych „Sprawni jak żołnierze” i w zawodach strzeleckich „O Srebrne Muszkiety”. Kilkakrotnie, wygrywając poszczególne etapy eliminacji tych zawodów, reprezentowali województwo kieleckie na arenie centralnej. Do reprezentantów województwa w tych zawodach należeli: Renata Sitek, Anna Sitek, Jolanta Sikora, Bożena Barwicka, Ewa Maj, Barbara Nadziałek, Martyna Papaj, Paulina Rubinkiewicz, Sabina Zwada, Magdalena Milanowska, Paulina Milanowska, Aneta Kołomańska, Renata Górecka, Przemysław Kupis, Dariusz Dębicki, Przemysław Szmalec, Tomasz Waciński, Paweł Sikora, Paweł Laskowski, Piotr Sikora, Łukasz Laskowski, Mariusz Kupis, Krzysztof Pankowski, Piotr Pocheć, Wiktor Dziuba i Marek Dziuba. Od roku 1982 do roku 1988 w kadrze Polski w biathlonie oraz w letnich sportach obronnych startowali następujący zawodnicy MKS „Jodła”: Renata Sitek, Anna Sitek, Janina Bartkiewicz, Nina Zięcik, Cezary Biskup, Krzysztof Ledwójcik, Zbigniew Kuropatwa, Jarosław Comber, Jacek Nowak, Jarosław Łapka. Odnosili oni duże sukcesy, reprezentując Polskę na zawodach w Bułgarii, Niemczech, Rosji, w dawnej Czechosłowacji i na Węgrzech.

⁵⁴ Tamże, s. 70–71.

⁵⁵ Archiwum prywatne Zygmunta Sitka – kserokopia w posiadaniu autora.

⁵⁶ Z. Sitek, *Sport szkolny w Bodzentynie (1945–2008)*, s. 71.

III

Konkludując, należy stwierdzić, że najpopularniejszymi dyscyplinami, jakie uprawiano w MKS „Jodła” Bodzentyn, były: narciarstwo klasyczne, strzelectwo sportowe, biathlon oraz sporty obronne. Wybór tych dyscyplin związany był z osobą Zygmunta Sitka – wieloletniego nauczyciela wychowania fizycznego i przysposobienia obronnego, pasjonata sportu i byłego zawodnika. Położenie geograficzne i warunki naturalne Bodzentyna także sprzyjały uprawianiu i rozwojowi tych dyscyplin.

Klub „Jodła” Bodzentyn był finansowany przez SZS w Kielcach. Niewystarczająca ilość funduszy przeznaczona na zakup nowoczesnego sprzętu, czy też na organizację obozów treningowych, była powodem spadku poziomu sportowego zawodników pod koniec lat 80. XX w. Ponadto od 1986 r. na Kielecczyźnie zaczęły następować łagodne zimy, co zaburzało proces treningowy i utrudniało optymalne przygotowanie się zawodników do startu w zawodach narciarskich i biathlonowych.

Sportowcy „Jodły” – tylko w Mistrzostwach Polski i Spartakiadach zdobyli 18 medali (w tym 2 złote). Uczestnicząc w zawodach międzynarodowych, zdobyli 9 medali. Należy wspomnieć także o 115 medalach, które zawodnicy „Jodły” wywalczyli w sportach obronnych organizacji paramilitarnych na zawodach szczebla centralnego. W latach 1974–1986 dwóch zawodników – Jerzy Szyda i Jarosław Comber – było członkami kadry olimpijskiej.

Klub Sportowy „Jodła” Bodzentyn przetrwał wszystkie organizacyjne wstrząsy szkolnego sportu – głównie dzięki poświęceniu, aktywności i pasji sportowej Zygmunta Sitka. Swoją postawą potrafił wzniecić zapał młodzieży do sportu. Umiał też pozyskać przychylność nauczycieli i zwierzchników dla swoich poczynań. Wiedział, jak ważną rolę może odgrywać sport w wychowaniu młodzieży.

Osiągnięcia Klubu były stosunkowo duże jak na możliwości tak małego środowiska – Bodzentyn był znany z dobrych wyników sportowych na niemal wszystkich strzelnicach, trasach biegowych i trasach biathlonowych w kraju. Członkowie MKS „Jodła” wygrywali z najlepszymi i godnie reprezentowali szkołę, klub, województwo kieleckie oraz Polskę.

Bibliografia

A. Źródła

I. Źródła archiwalne

Archiwum prywatne Zygmunta Sitka.

II. Prasa

„Echo Dnia”, 1983–2004.

„Kurier Sportowy”, 1978.

„Słowo Ludu”, 1977–1986.

„Sztandar Młodych”, 1984.

„Żołnierz Polski”, 1980.

III. Relacje ustne

Zygmunt Sitek (26.01.2012 r.)

B. Literatura

I. Publikacje

Bryła W., *Dzieje Lysicy Bodzentyn 1948–1998*, Bodzentyn 1998.

60 lat ze znakiem LZS na ziemi świętokrzyskiej, Kielce 2006.

Michniak M., Pawłowski A., *Świętokrzyska encyklopedia sportu*, Kielce 2004.

Michniak M., Pawłowski A., *Świętokrzyski leksykon sportowy*, Kielce 2002.

Mojak F., *Na nartach z karabinem*, Krosno 2010.

Rachtan S. (red.), *Kronika jubileuszowa 80-lecia szkoły: Liceum Ogólnokształcące im. Józefa Szermentowskiego w Bodzentynie*, LO im. J. Szermentowskiego, Bodzentyn 1998.

Rachtan S. (red.), *Dziewięćdziesiąt lat szkoły średniej w Bodzentynie 1918–2008*, Bodzentyn 2008.

Wolczyk A., *Bodzentyn jako miasto i osada*, Bodzentyn 2007.

II. Prace niepublikowane

Ogłędziński M., *Historia Międzyszkolnego Klubu Sportowego „Jodla Bodzentyn”*, (praca magisterska), AWF Katowice 2001.

Sikora S., *Rozwój narciarstwa biegowego w MKS Jodla Bodzentyn*, (praca licencjacka), WŚ Kielce 2002.

Abstract

Outline History of the Sport in Bodzentyn during the Years 1945-1998 with Taking into Particular Consideration Activity of Interschool Athletic Club “Jodła” Bodzentyn

Bodzentyn was a centre which popularized winter sports in the Kielce province. The Interschool Athletic Club „Jodła” was set up at Liceum of general education in Bodzentyn in 1962. Youth ranks from the club achieved significant successes on the international and national arenas. A leading sport discipline of Liceum in Bodzentyn were biathlon and cross-country skiing, and also combat and shooting sports.

Key words: Bodzentyn, Kielce province, sport, winter sports, biathlon, nordic skiing, combat sports, shooting sport.

Artur KITA*

Geneza i rozwój Muzeum Sportu i Turystyki w Karpaczu w latach 1974–2011

Streszczenie

Artykuł przedstawia rozwój jednego z najstarszych i najbardziej popularnych Muzeów Sportu i Turystyki w Polsce. Omówiona została pokrótce historia muzeum, tematyka i układ ekspozycji stałej, tematyka wystaw czasowych, które miały miejsce w latach 1974–2011, działalność wydawnicza muzeum oraz działalność Karkonoskiego Klubu Olimpijczyka. Autor starał się wykazać wpływ inicjatywy propagandowej muzeum na popularność kultury fizycznej i turystyki w Polsce i regionie. Znaczenia nabiera fakt udziału, w imprezach organizowanych przez muzeum, znanych ludzi ze świata sportu, literatury czy polityki oraz organizowanie zajęć lekcyjnych dla dzieci i młodzieży szkół podstawowych i gimnazjalnych.

Słowa kluczowe: kultura fizyczna, muzeum, sport, turystyka.

I

Do tej pory ukazało się niewiele publikacji dotyczących muzeów sportu i turystyki w Polsce¹. Największą instytucją o poruszanej tematyce jest Muzeum

* Mgr, asystent w Instytucie Kultury Fizycznej i Turystyki Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie.

¹ K. Dąbrowski, *Muzeum Sportu i Turystyki Regionu Karkonoszy w Karpaczu*, [w:] *Studia i materiały*, Warszawa [b.r.w.] (artykuł zakończono na roku 1974 – przyp. Autor), s. 162–172; Z. Kulik, *Przewodnik po wystawie stałej Muzeum Sportu i Turystyki w Karpaczu*, Karpacz 2003; Z. Kulik, *Przewodnik po wystawie stałej Muzeum Sportu i Turystyki w Karpaczu*, Karpacz 2007; E. Małolepszy, *Muzeum Sportu Motorowodnego w Żninie*, [w:] *Z dziejów Polskiego Związku Motorowodnego i Narciarstwa Wodnego 1957–2007*, red. B. Woltmann, Warszawa 2007, s. 109–115; T. Jagodziński, *Perspektywy utworzenia ośrodka do badań nad dziejami sportu i turystyki na Mazowszu w Muzeum Sportu i Turystyki w Warszawie*, [w:] *Z dziejów kultury fizycznej Polski oraz wybranych regionów i mniejszości narodowych*, red. J. Dżereń, Płock 2011, s. 745–750.

Sportu i Turystyki (MSiT) w Warszawie. Działają także takie muzea w Gdańsku, Karpaczu, Łodzi i Olsztynie. W Bydgoszczy znajduje się Galeria Sportu Bydgoskiego, w Cieklinie – Muzeum Narciarstwa, w Krynicy – Muzeum Turystyki Górskiej, a w Żnieniu – Muzeum Sportu Motorowodnego. Celem niniejszego artykułu jest ukazanie roli Muzeum Sportu i Turystyki w Karpaczu w propagowaniu kultury fizycznej i turystyki w Polsce i w regionie dolnośląskim. Postawione pytania badawcze to: 1. Jakie czynniki i uwarunkowania wpływały na rozwój Muzeum Sportu i Turystyki w Karpaczu? 2. Jaka rolę pełnili polscy olimpijczycy w kwestii rozwoju sportu w regionie dolnośląskim?

Budynek muzeum został wzniesiony w latach 1932–1936. Miało być jednym z wielu muzeów regionalnych, jakie powstawały w tamtym czasie, a których budowę finansowali w głównej mierze mieszkańcy. Tematyka zbiorów dotyczyła dziejów najbliższego regionu. Do zwiedzania udostępniono muzeum dopiero po zakończeniu II wojny światowej. Niestety, w krótkim czasie zostało zamknięte, a budynek przeznaczono na cele mieszkalne. Zbiory przeniesiono do muzeów w Jeleniej Górze, Kamiennej Górze, we Wrocławiu oraz do Muzeum Sportu i Turystyki w Warszawie. Dopiero działania podjęte w 1971 r. przyczyniły się do utworzenia w tym samym budynku trzy lata później filii Muzeum Sportu i Turystyki w Warszawie jako Muzeum Sportu i Turystyki Karkonoszy. Otwarcie nastąpiło w dniu 3 września 1974 r. Natomiast w dniu 1 stycznia 2003 r. muzeum w Karpaczu stało się samodzielną instytucją podlegającą bezpośrednio samorządowi województwa dolnośląskiego i przyjęło nazwę Muzeum Sportu i Turystyki².

II

Główny układ ekspozycji stałej obejmował trzy podstawowe działy: 1. Geneza i rozwój Turystyki w Karkonoszach; 2. Z dziejów sportów zimowych; 3. Środowisko przyrodnicze Karkonoszy. Dział pierwszy dotyczył historii regionu, najsłynniejszych Polaków przybywających w Karkonosze oraz do najbliższej okolicy w XIX i XX wieku, a także Towarzystwa Karkonoskiego działającego w latach 1880–1945. Część ekspozycji ukazywała historię turystyki w XIX wieku, a także rozwój przewodnictwa. Ważnym elementem ekspozycji była część poświęcona Wandzie Rutkiewicz i Tadeuszowi Różewiczowi. To wszystko składało się na czternaście bloków tematycznych. Dział drugi poświęcony został dziejom sportów zimowych oraz ratownictwa górskiego i przewodnictwa po II wojnie światowej. Składał się także z czternastu bloków tematycznych. Ostatni dział, złożony z sześciu bloków tematycznych, dotyczył środowiska przyrod-

² K. Dąbrowski, dz. cyt., s. 162–172; Z. Kulik, *Przewodnik...*, s. 7.

niczego Karkonoszy, w tym ukazania świata roślin i zwierząt oraz budowy geologicznej³.

Tabela 1. Tematyka i układ ekspozycji wystawy stałej Muzeum Sportu i Turystyki w Karpaczu.

Główna tematyka (główne działy) ekspozycji stałej	Tematyka szczegółowa poszczególnych działów ekspozycji stałej
I. Geneza i rozwój turystyki w Karkonoszach	<ol style="list-style-type: none"> 1. Miejsca kultu. Najstarsze drogi przez Karkonosze 2. Walonowie 3. Zielarze 4. Panoramy, wodospady i pałace 5. Pasterstwo, budy górskie i początki schronisk 6. Polacy w Karkonoszach 7. Historia schronisk 8. Zamek na Chojniku 9. Kościół Wang 10. Tadeusz Różewicz – poeta i dramaturg w Karkonoszach 11. Wanda Rutkiewicz – „Polka na szczycie świata” 12. Uzdrowisko Cieplice 13. Turystyka XIX-wieczna i początki przewodnictwa 14. Towarzystwo Karkonoskie (1880–1945)
II. Z dziejów sportów zimowych	<ol style="list-style-type: none"> 1. Rozwój sportów zimowych w Karkonoszach do I połowy XX wieku 2. Z dziejów sportów zimowych w Kotlinie Jeleniogórskiej 3. Saneczkarstwo 4. Bobsleje 5. Skeletony 6. Narciarstwo 7. Skiboby 8. Łyżwiarstwo 9. Erwina Ryś-Ferens – najwybitniejsza polska łyżwiarka 10. Curling – Eisschiessen 11. Skoki narciarskie 12. Olimpijczycy z Karkonoszy i Dolnego Śląska 13. Ratownictwo górskie 14. Przewodnictwo górskie po II wojnie światowej
III. Środowisko przyrodnicze Karkonoszy	<ol style="list-style-type: none"> 1. Karkonoski Park Narodowy 2. Piętra górskie 3. Torfowiska 4. Budowa geologiczna 5. Szata roślinna 6. Świat zwierzęcy

Źródło: Z. Kulik, *Przewodnik po wystawie stałej Muzeum Sportu i Turystyki w Karpaczu*, Karpacz 200, s. 9–54.

³ Z. Kulik, *Przewodnik...*, s. 9–54.

Tematyka dotycząca turystyki znalazła skromne, ale ważne miejsce wśród stałych eksponatów muzeum. Podstawowe eksponaty związane z nią dotyczyły uzdrowiska w Cieplicach, a także innych uzdrowisk, i pochodziły z XVII wieku. W gablotach ukazujących rozwój turystyki i przewodnictwa znajdowały się XIX-wieczne plecaki i lektyka, rogate sanie, reprodukcje ukazujące kuracjuszy lub turystów oraz widok Karpacza i śnieżki, także z tamtego okresu. Ważną rolę pełniły rysunki postaci pierwszych przewodników górskich z XVII i XVIII wieku. Ostatnią ekspozycją tej części wystawy było zdjęcie założyciela Towarzystwa Karkonoskiego – Teodora Donata, oraz odznaki członkowskie Towarzystwa, kartka pocztowa i miesięcznik wydawany przez Towarzystwo – „Wędrowiec w Karkonoszach”⁴.

Dział ekspozycji poświęcony dziejom sportów zimowych składał się z następujących bloków tematycznych: rozwój sportów zimowych w Karkonoszach do I połowy XX wieku, z dziejów sportów zimowych w Kotlinie Jeleniogórskiej, saneczkarstwo, bobsleje, skeletony, narciarstwo, skiboby, łyżwiarstwo, Erwina Ryś-Ferens – najwybitniejsza polska łyżwiarka, curling – Eisschiessen, skoki narciarskie, olimpijczycy z Karkonoszy i Dolnego Śląska, ratownictwo górskie, przewodnictwo górskie po II wojnie światowej. W gablocie dotyczącej genezy sportów zimowych w Karkonoszach umieszczono medale, odznaki, plakietki i znaczki pamiątkowe, m.in. Niemieckiego Związku Bobslejowego, Niemieckiego Związku Saneczkowego, z mistrzostw Niemiec oraz innych zawodów sportowych organizowanych przed II wojną światową. Obok znajdowało się kilka gablot ukazujących rozwój sportów zimowych w Kotlinie Jeleniogórskiej⁵.

Prezentacja zaczynała się od sań turystycznych i wyczynowych. Można było zobaczyć rekonstrukcję płozy sań staropolskich, rodzaje sań od XIX wieku do lat 60. XX wieku oraz sanie wyczynowe wykonane w latach 30. i 40. XX wieku. Ekspozycję wzbogaciły także sanie metalowe z przełomu lat 50. i 60. XX wieku oraz dwa bobsleje – czteroosobowy z początku XX wieku i dwuosobowy z lat 50. XX wieku wyprodukowany we Włoszech. W dalszej części wystawy ukazano skeleton oraz buty z kolcami, kaskiem i nałokietnikiem. Sprzęt ten podarował muzeum wielokrotny mistrz Polski w skeletonach – Lech Kozubek. Największą część eksponatów zgromadzonych w muzeum, a dotycząca sportów zimowych, wiązała się z narciarstwem. Ukazano rozwój nart i wiązań narciarskich, narty z wiązaniami trzcinowymi i kałoszowymi z XIX i pocz. XX wieku, kijki narciarskie – ich rozwój na przestrzeni ostatnich stu pięćdziesięciu lat, rakiety śnieżne czy też karplo-nartę⁶. Na wystawie zaprezentowano także dwa skiboby. Jeden produkcji polskiej, drugi produkcji japońskiej. Ten ostatni podarowała Halina Kanasz, która przywiozła go z igrzysk w Sapporo w 1972 r. Dorobek polskiego łyżwiarstwa zaprezentowano przede wszystkim dzięki Erwinie Ryś-

⁴ Ekspozycja stała Muzeum Sportu i Turystyki w Karpaczu; Z. Kulik, *Przewodnik...*, s. 25–28.

⁵ Ekspozycja stała Muzeum Sportu i Turystyki w Karpaczu.

⁶ Karplo-narta służyła do podchodzenia w górę – przyp. Autor.

Ferens, która przekazała eksponaty w postaci dyplomów, medali oraz legitymacji honorowego członka Karkonoskiego Klubu Olimpijczyka. Oprócz tego wyeksponowano także inne medale i pamiątki sportowców – nie tylko łyżwiarzy, z regionu dolnośląskiego. Ciekawostką ekspozycji była rzutka, pochodząca z lat 30. XX wieku, do gry w curling. Ważne miejsce w ekspozycji stałej poświęcono Adamowi Małyszowi i Stanisławowi Marusarzowi. W gablotach udostępniono zwiedzającym zdjęcia obu wybitnych sportowców, a także zdjęcia pierwszej powstałej w Karpaczu skoczni narciarskiej. Eksponaty uzupełniła koszulka startowa z autografem Adama Małysza oraz jeden z jego medali za mistrzostwo Polski w skokach narciarskich⁷.

Wystawę na pierwszym piętrze otwierały dzieje polskich sportowców uczestniczących w zimowych Igrzyskach Olimpijskich w latach 1956–2010. W gablotach zaprezentowano zdjęcia uczestników igrzysk, pamiątkowe medale, numery startowe, plakietki i paszporty olimpijskie. Według Zbigniewa Kulika najcenniejszymi eksponatami w tej części były: pamiątkowe medale olimpijskie z Albertville 1992 r. i Nagano 1998 r., medal olimpijski z Salt Lake City 2002 r. W darze zostały one przekazane muzeum przez Antoniego Okniańskiego, trenera reprezentacji saneczkarzy, i Andrzeja Żyłę, trenera reprezentacji bobsleistów⁸. Dary przekazywano muzeum każdego roku. W latach 2003–2011 było ich rocznie niemal zawsze co najmniej około piętnastu – dwudziestu, o czym donoszą roczniki „Korkontoi”. Daje to nam obraz regularnego powiększania się zasobów muzealnych⁹. W 2007 r. swój dyplom honorowy uczestnika igrzysk olimpijskich w Sydney przekazał do zbiorów muzealnych także Robert Korzeniowski. Na dzień 31 grudnia 2007 r. w muzeum zgromadzono 2271 eksponatów, będących własnością muzeum, oraz 378 depozytów¹⁰.

Tabela 2. Liczba reprezentantów Polski w poszczególnych dyscyplinach z Dolnego Śląska uczestniczących w Zimowych Igrzyskach Olimpijskich.

Rok i miejsce Zimowych Igrzysk Olimpijskich	Liczba startujących reprezentantów z Dolnego Śląska (dyscypliny)
1956 Cortina d'Ampezzo	3 (bobsleje)
1964 Innsbruck	2 (skoki narciarskie), 1 (narciarstwo biegowe)
1968 Grenoble	1 (skoki narciarskie)
1972 Sapporo	2 (saneczkarstwo)
1976 Innsbruck	7 (saneczkarstwo)

⁷ Ekspozycja stała Muzeum Sportu i Turystyki w Karpaczu; Z. Kulik, *Przewodnik...*, s. 30–37; E. Szczucka, *Medale na śniegu. 60 lat Klubu Sportowego „Śnieżka” Karpacz 1947–2007*, Karpacz 2007, s. 24–39.

⁸ Ekspozycja stała Muzeum Sportu i Turystyki w Karpaczu; Z. Kulik, *Przewodnik...*, s. 35–42.

⁹ „Korkontoi” 2003–2011, nr 1–10. Nazwa „Korkontoi” odnosi się do Karkonoszy. Górom tym nazwę taką nadał w II wieku n.e. Ptolemeusz – grecki pisarz i geograf – przyp. Autor.

¹⁰ „Korkontoi” 2008, nr 7, s. 15.

Tabela 2. Liczba reprezentantów Polski... (cd.)

Rok i miejsce Zimowych Igrzysk Olimpijskich	Liczba startujących reprezentantów z Dolnego Śląska (dyscypliny)
1984 Sarajewo	1 (łyżwiarstwo szybkie)
1992 Albertville	3 (biathlon), 1 (saneczkarstwo)
1994 Lillehammer	2 (biathlon)
1998 Nagano	4 (bobsleje), 2 (biathlon), 2 (saneczkarstwo)
2002 Salt Lake City	5 (bobsleje)
2006 Turyn	5 (bobsleje), 2 (biathlon), 1 (narciarstwo alpejskie), 1 (saneczkarstwo)
2010 Vancouver	2 (biathlon), 2 (bobsleje), 1 (saneczkarstwo)

Źródło: Z. Kulik, *Przewodnik po wystawie stałej Muzeum Sportu i Turystyki w Karpaczu*, Karpacz 2007, s. 45–46; *Kronika Sportu Polskiego 2010*, Warszawa 2011, s. 18–26.

III

Muzeum Sportu i Turystyki w Karpaczu było także organizatorem wielu wystaw czasowych w omawianym okresie. W latach 1977–2011 zorganizowano 104 wystawy czasowe, z czego 18 dotyczyło wyłącznie sportu i kultury fizycznej. Tematyka turystyki i geografii poruszana była na 22 wystawach czasowych. Nie wliczając w to wystaw czasowych poświęconych środowisku naturalnemu i przyrodzie Karkonoszy. Oprócz wyżej wymienionych ekspozycji, na wystawach czasowych poruszano m.in. problematykę architektury i sztuki, himalaizmu, historii, literatury, ratownictwa górskiego. Jedna wystawa dotyczyła speleologii, a także meteorologii i zabawek¹¹.

Tabela 3. Wystawy czasowe w Muzeum Sportu i Turystyki w Karpaczu w latach 1977–2011.

Rok	Tytuły wystaw czasowych
1977	W jaskiniach Polski i świata; Polacy w najwyższych górach świata
1978	Sport i grafika
1979	Turystyka na dawnej fotografii; Polka na szczycie świata (Wanda Rutkiewicz)
1980	100 lat obserwacji meteorologicznych na Śnieżce
1981	Motyle Karkonoszy i świata; Schroniska Karkonoszy w dawnej grafice
1982	Sport w medalierstwie; Sport w sztukach pięknych
1983	Motywy regionalne na szkle i w grafice; Motywy ikonograficzne w ludowym malarstwie na szkle i w grafice
1984	Kartki z dziejów piśmiarstwa w Polsce; Karkonosze w dawnej grafice

¹¹ *Wystawy w XXX-leciu Muzeum Sportu i Turystyki*, oprac. Z. Kulik, Karpacz 2004.

Tabela 3. Wystawy czasowe w Muzeum Sportu i Turystyki... (cd.)

Rok	Tytuły wystaw czasowych
1985	Piastowski rodowód ziemi jeleniogórskiej; Karkonosze; Piękno ziem odzyskanych
1986	Karkonosze zimą; Cyna; Karkonosze w dawnej fotografii
1987	100 lat kolarstwa w Polsce
1988	Plakat olimpijski
1989	Wychowanie fizyczne i sport w walce o Polskę niepodległą; Sport w tkaninie i rzeźbie
1990	Wystawa kolekcjonerska Wojciecha Węglewskiego; Polski plakat turystyczny
1991	Igrzyska Olimpijskie na polskich znaczkach pocztowych; Polskie przewodniki turystyczne po ziemi jeleniogórskiej
1992	Pejzaż górski w malarstwie Jerzego Kolankowskiego; 150 lat kościoła Wang w Karkonoszach; Zabytkowa architektura w ekslibrisie czeskim, niemieckim i polskim
1993	Muzea Sportu w świecie na widokówkach; Görlitz – centrum Górnych Łużyc pod panowaniem pruskim, widoki miasta z lat 1830–1930; Dawne pamiątki turystyczne z Karkonoszy
1994	Dary i nabytki Muzeum Sportu i Turystyki Regionu Karkonoszy w Karpaczu z lat 1974–1994; Wang; Polski plakat turystyczny do 1939 roku
1995	Biała Izba; Karpacz na dawnej pocztówce
1996	Współczesna grafika zachodnioeuropejska; Plakat olimpijski
1997	Przewodnik po Karkonoszach do 1945 roku; Turystyka górską na dawnej fotografii
1998	Hej za mną w Tatry, ziemię czarów...; Karkonosze
1999	Powódzie w Kotlinie Jeleniogórskiej; Tour de Pologne; Liczyrzepa władca Karkonoszy
2000	Święci i patroni w malarstwie na szkle; Rajskie Karkonosze; Olimpijskie konkursy sztuki; Rowerem przez Euroregion „Nysa”
2001	Korkontoi 2001; Norweskie kościoły Stav; Tadeusz Różewicz – poeta i dramaturg w Karkonoszach
2002	Od Tatr po... wyżej niż Himalaje – pamięci Andrzeja Zawady; Regiony Europy – Toskania; 50 lat ratownictwa górskiego GOPR
2003	Karkonosze – źródło inspiracji; Regiony Europy – Lofoty zimą; Portrety Alzateczyków; Karkonosze – niepamięć; Mariusz Zaruski – taternik, narciarz, żeglarz; Henryk Tomaszewski – życie i teatr – fragmenty
2004	Góry, turystyka i sport w ekslibrisie Krzysztofa Kmiecica; Karkonosze w Dolinie Dziekiego Potoku; Wystawy czasowe w XXX-leciu Muzeum Sportu i Turystyki; Mapy turystyczne Sudetów
2005	Portrety Polaków; Zamki dolnośląskie; Dolny Śląsk na widokówkach; Harleyem dookoła świata; Karkonosze – artystyczne wizje gór
2006	Grafiki Friedricha Iwana; Miejsca – Karkonosze; Zabawki inspirowane zbiorami Henryka Tomaszewskiego; Tadeusz Różewicz w Karkonoszach; Patagonia
2007	Karkonosze zimą; Kuba; Le Petite France – Strasbourg; Pamiątki turystyczne z Karkonoszy; Koleje w Karkonoszach
2008	Aura Karkonoszy; Przyrodnicze fascynacje; Góry Izerskie w obiektywie Milosza Kirchnera; 100 lat kościoła; Sportowcy w karykaturze
2009	Góry Izerskie; W cieniu Annapurny; Na turystycznym szlaku; Karkonosze; Karpacz na dawnej pocztówce

Tabela 3. Wystawy czasowe w Muzeum Sportu i Turystyki... (cd.)

Rok	Tytuły wystaw czasowych
2010	Sport na dawnej pocztówce, Karkonosze na dawnej grafice; Podziemne Karkonosze; Szkło turystyczne uzdrowskie – czeskie i śląskie – ze zbiorów muzealnych; 100 lat kościoła NMP w Karpaczu; XXX lat karate shotokan w Kotlinie Jeleniogórskiej
2011	Karkonosze zimą; Plakat turystyczny w świecie; Mustang – kraina wiatru i baśni w Nepalu; Tadeusz Różewicz w Karkonoszach; Karkonosze na dawnej fotografii

Źródło: „Korkontoi” 2003–2011; *Wystawy w XXX-leciu Muzeum Sportu i Turystyki*, oprac. Z. Kulik, Karpacz 2004.

Ekspozycje na wystawy czasowe pochodziły ze zbiorów m.in. Muzeum Turystyki i Sportu w Warszawie, z Muzeum Przyrodniczego i Muzeum Okręgowego w Jeleniej Górze, z Archiwum Państwowego w Jeleniej Górze, z Parafii Ewangelicko-Augsburskiej „Wang” w Karpaczu Górnym, z Miejskiego Muzeum Sztuki w Görlitz, z Muzeum Przyrodniczego Karkonoskiego Parku Narodowego, z Muzeum Poczty i Telekomunikacji we Wrocławiu, z Centrum Informacji i Edukacji Regionalnej Książnica Karkonoska w Jeleniej Górze, z Muzeum Szklarskiej i Biżuterii w Jabloncu i wielu innych. Wystawy czasowe organizowane były także przez osoby prywatne. Ekspozycje w formie fotografii, fotogramy, grafiki, malarstwo, relacje, widokówki, zdjęcia. Dużą popularnością cieszyły się wystawy fotograficzne. Należy tu wymienić ekspozycje dyrektora muzeum Zbigniewa Kulika oraz Andreasa Boera, Barbary Górniak, Janiny Hobgarskiej, Jacka Jaśko, Miłocha Kirchnera, Andrzeja Sochackiego czy Waldemara Wydmucha. Malarstwo reprezentowała m.in. Teresa Kępowicz, grafikę – Wojciech Witczak. Wystawa zabawek pochodziła ze zbiorów Stefana Kaysera. To tylko nieliczne przykłady artystów i twórców, z których zbiorów pochodziły ekspozycje na wystawy czasowe¹².

Tabela 4. Liczba wystaw czasowych i pochodzenie ekspozycji *

Prywatne zbiory (fotografie, widokówki, grafiki, karykatury, malarstwo)	46
Muzeum Sportu i Turystyki w Warszawie	26
Muzeum Okręgowego w Jeleniej Górze	12
Własne zbiory	5
Archiwum Państwowe w Jeleniej Górze	2
Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Jeleniej Górze	2
Inne	19

* W tabeli, sumując liczbę wystaw czasowych, otrzymujemy wynik 112. Różnica pomiędzy liczbą wystaw czasowych podaną w tekście głównym wynika z tego, że zbiory z niektórych wystaw pochodziły z dwóch różnych źródeł – przyp. Autor.

Źródło: Rocznik „Korkontoi” 2003–2011; *Wystawy w XXX-leciu Muzeum Sportu i Turystyki*, Karpacz 2004 (opracował Zbigniew Kulik).

¹² „Korkontoi” 2003–2011; *Wystawy w XXX-leciu Muzeum Sportu i Turystyki*, Karpacz 2004 (opracował Zbigniew Kulik).

W 1978 r. przy Muzeum Sportu i Turystyki w Karpaczu utworzony został Karkonoski Klub Olimpijczyka. Zrzeszał on zawodników, trenerów i działaczy oraz kibiców. Wśród założycieli było dziesięciu olimpijczyków reprezentujących przede wszystkim sporty zimowe. Klub Olimpijczyka za swój cel postawił sobie propagowanie sportów zimowych wśród sympatyków i kibiców. Organizowano spotkania z uczestnikami igrzysk olimpijskich oraz prowadzono działalność oświatową, polegającą m.in. na prezentowaniu dorobku sportu polskiego, w formie pokazu filmowego. Ważnym elementem propagandowym były liczne konkursy wiedzy olimpijskiej dla uczniów przedszkoli, szkół podstawowych i gimnazjów. Omawiano poszczególne dyscypliny olimpijskie i prezentowano wybitnych sportowców. Ważnym zadaniem w działalności klubu była opieka nad sportowcami – uczestnikami igrzysk olimpijskich, którzy znajdowali się w trudnej sytuacji życiowej. Sprawowano także opiekę nad grobami zmarłych olimpijczyków¹³.

IV

Jednym z podstawowych elementów działalności muzeum na rzecz propagowania kultury fizycznej, sportu i turystyki była działalność wydawnicza. Najważniejszym w tym względzie był „Informator Muzealny” oraz katalogi wystaw czasowych. W 2003 roku rozpoczęto wydawanie rocznika muzealnego „Korkontoi”, w którym omawiano bieżące sprawy związane z działalnością muzeum w danym roku kalendarzowym. Znaczną część rocznika poświęcono kulturze fizycznej i turystyce oraz literaturze, sztuce i historii najbliższego regionu. Pomocną rolę odegrał plakat wystawowy poświęcony konkretnej ekspozycji czasowej. Najczęściej liczba egzemplarzy publikacji wydawanych przez muzeum wahała się od 250 do 1000 egz. Niektóre z nich tłumaczone były na języki obce z przeznaczeniem dla turystów z zagranicy¹⁴.

¹³ Z. Kulik, *Przewodnik...*, s. 55, „Korkontoi” 2009, nr 8, s. 16–18; „Korkontoi” 2010, nr 9, s. 22.

¹⁴ *100 lat kościoła ewangelickiego – dzisiaj katolickiego pod wezwaniem Najświętszego Serca Jezusa w Karpaczu*. Informator do wystawy, Karpacz 2008; *XXX lat Karate Shotokan w Kotlinie Jeleniogórskiej*. Informator do wystawy, Karpacz 2010; J. Jaško, *Karkonosze – niepamięć*. Katalog, Jelenia Góra-Karpacz 2003; *Karkonosze* – katalog do wystawy w Budapeszcie w wersji węgierskiej, Karpacz 2006; *Karkonosze* – informator do wystawy Zbigniewa Kulika w Muzeum Miejskim Dom Gerarda Hauptmanna w Jagniątkowie, Karpacz 2006; *Karkonosze – miejsca*. Fotografie J. Hobgarskiej. Katalog, Karpacz 2006; *Karkonosze zimą*. Katalog, Karpacz 2007; *Koleje w Karkonoszach*. Katalog, Karpacz 2007; *Karpacz na dawnej pocztówce*. Katalog, Karpacz 2009; Z. Kulik, *Przewodnik po wystawie stałej Muzeum Sportu i Turystyki w Karpaczu*. Karpacz 2003; *La Petite France*. Katalog, Karpacz 2007; *Sportowcy w karykaturze Leszka Kuczerskiego*. Katalog do wystawy, Karpacz 2008; *Szkoła turystyczne i uzdrowiskowe – czeskie, śląskie – ze zbiorów muzealnych*. Katalog do wystawy, Karpacz 2010; *Tadeusz Różewicz poeta i dramaturg w Karkonoszach*. Wydanie jubileuszowe, Karpacz 2003; *W cieniu Annapurny*. Ka-

W rocznikach „Korkontoi” podano liczbę zwiedzających z trzech różnych lat. W 2006 r. było ich 16 133 osoby, w roku następnym – 20 705 osób. Odnotowano w ciągu roku 28,34% wzrost liczby zwiedzających. Indywidualnie było ich w 2007 r. 10 546, a zbiorowo odwiedziło muzeum 10 159 osób. W 2010 r. muzeum odwiedziło już 21 406 osób, z czego indywidualnie 14 737, a zbiorowo 6667. Frekwencja dotyczyła tylko osób odwiedzających muzeum w Karpaczu. Nie wliczono tych, którzy uczestniczyli w wystawach czasowych organizowanych przez muzeum w innych miejscowościach. Także za granicą, m.in. w Rumunii, Serbii, na Słowacji i we Włoszech¹⁵.

Najważniejszą postacią w dziejach muzeum w ostatnich kilkunastu latach był niewątpliwie Zbigniew Kulik – dyrektor muzeum. Swoją pasją i oddaniem w pracy dla rozwoju placówki muzealnej przyczynił się w XXI wieku do największego rozwoju tej instytucji oraz zainteresował problematyką muzealnictwa o tematyce sportowej i turystycznej władze samorządowe oraz instytucje Unii Europejskiej. Jako pierwszy w Polsce przyczynił się do utworzenia pierwszego polskiego euroregionu – Stowarzyszenia Gmin Polskich Euroregionu Nysa z siedzibą w Jeleniej Górze. Reprezentował to stowarzyszenie w strukturach europejskich. Jednocześnie nawiązał dobrą współpracę z zarządem województwa dolnośląskiego, który zapewniał nadzorowanej placówce środki finansowe, potrzebne do jej prawidłowego funkcjonowania. Są to środki nie tylko zapewniające podstawową działalność muzeum, ale także dofinansowanie większości imprez organizowanych przez Zbigniewa Kulika w Karpaczu¹⁶. W 2007 r. muzeum zatrudniało dziewięć osób¹⁷.

Ważne wydarzenie w dziejach muzeum miało miejsce w dniu 21 listopada 2006 r., kiedy to zarząd województwa dolnośląskiego utworzył Radę Muzeum Sportu i Turystyki w Karpaczu. Pierwsze zebranie Rady odbyło się 30 kwietnia 2007 r. Przewodniczącą Rady Muzeum wybrano Darię Jaremen, pracownika naukowego Akademii Ekonomicznej w Jeleniej Górze. Zadaniem Rady było m.in. zatwierdzanie sprawozdań merytorycznych i finansowych dotyczących działalności MSiT w Karpaczu oraz planów działań na najbliższe lata. Od tamtego czasu Rada miała decydujący głos w sprawie wszelkich działań podejmowanych przez dyrektora muzeum oraz jego pracowników¹⁸.

W ramach programu „Tworzenie i wdrażanie systemów informatycznych w sferze kultury”, w dniu 15 czerwca 2007 r. Ministerstwo Kultury i Dziedzic-

talog. Karpacz 2009; *Wystawy w XXX-leciu Muzeum Sportu i Turystyki*, Karpacz 2004. *Zabawki inspirowane zbiorami Henryka Tomaszewskiego*. Informator, Karpacz 2006. Autor wymienił tylko kilka wybranych wydawnictw Muzeum Sportu i Turystyki w Karpaczu na przestrzeni kilku ostatnich lat.

¹⁵ „Korkontoi” 2007, nr 6, s. 15–19.

¹⁶ „Korkontoi” 2004, nr 3, s. 3.

¹⁷ „Korkontoi” 2008, nr 7, s. 22.

¹⁸ Tamże, s. 20–21.

twą Narodowego zawarło z Wydziałem Kultury Urzędu Wojewódzkiego we Wrocławiu umowę w sprawie digitalizacji zbiorów muzeum w Karpaczu i zaprezentowania ich na stronie internetowej. Już w pierwszym roku istnienia strony internetowej zaprezentowano na niej około trzystu eksponatów muzealnych, a odwiedziło ją do końca 2007 r. prawie 70 tys. internautów¹⁹.

V

Rozwój Muzeum Sportu i Turystyki w Karpaczu w latach 1974–2011 był możliwy dzięki zaangażowaniu dyrekcji muzeum, przewodników i pracowników muzeum oraz sportowców i działaczy zaangażowanych w utworzenie Karkonoskiego Klubu Olimpijczyka. Interesująca stała ekspozycja, zorganizowanie ponad stu wystaw czasowych o różnej tematyce na przestrzeni ponad trzydziestu lat, niewątpliwie to wszystko przyczyniło się do zainteresowania przybywających w region karkonoski turystów i do odwiedzenia muzeum. Lekcje historii oraz przyrody organizowane dla uczniów szkół podstawowych i gimnazjalnych zainteresowały tematyką sportową, turystyczną i przyrodniczą wielu młodych ludzi. W 2006 r. w lekcjach zorganizowanych przez muzeum wzięło udział 458 uczniów. W 2007 r. takich lekcji odbyło się trzydzieści, a wzięło w nich udział łącznie 940 dzieci. Przeważała następująca tematyka: „Legenda karkonoska o Duchu Gór w oparciu o ekspozycję muzealną”, „Muzealne eksponaty źródłem informacji o dawnym życiu mieszkańców Karpacza i jego okolic”, Muzeum jako źródło informacji”. W 2010 r. lekcji tych było 46, a główne tematy dotyczyły ponownie „Legendy o Duchu Gór” oraz „Muzealnych łamigłówek” i „Czego mogę się dowiedzieć w Muzeum Sportu i Turystyki”. W lekcjach wzięło udział 1150 uczniów²⁰.

Spotkania z przedstawicielami himalaizmu, fotografii, grafiki, karykatury, literatury, malarstwa i wielu innych dziedzin znajdowały liczne rzesze odbiorców, czego dowodzą informacje zawarte w literaturze wydawanej przez muzeum. O rozwoju Klubu Olimpijczyka świadczą liczne dary dla muzeum coraz to młodszych uczestników igrzysk olimpijskich oraz mistrzostw świata i Europy w sportach zimowych. W spotkaniach brała udział także młodzież szkolna. Wreszcie działalność muzeum została zauważona przez władze nie tylko gminy i powiatu, ale także stolicy województwa dolnośląskiego – Wrocławia, którego przedstawiciele pojawiali się na otwarciu licznych imprez organizowanych przez muzeum i Klub Olimpijczyka. Działalność wydawnicza z kolei propagowała inicjatywy podejmowane przez władze muzeum nie tylko wśród zwiedzających, ale także dawała możliwość dotarcia do tych, którzy mogli jedynie przeczytać

¹⁹ Tamże, s. 17.

²⁰ „Korkontoi” 2007, nr 6, s. 20; „Korkontoi” 2008, nr 7, s. 22; „Korkontoi” 2011, nr 10, s. 21.

o wystawach, działalności Klubu oraz obejrzyć liczne fotografie znajdujące się niemal we wszystkich muzealnych wydawnictwach²¹.

Bibliografia

Źródła

Zbiory eksponatów znajdujące się w Muzeum Sportu i Turystyki w Karpaczu.

Piśmiennictwo

100 lat kościoła ewangelickiego – dzisiaj katolickiego pod wezwaniem Najświętszego Serca Jezusa w Karpaczu. Informator do wystawy, Karpacz 2008.

XXX lat Karate Shotokan w Kotlinie Jeleniogórskiej. Informator do wystawy, Karpacz 2010.

Dąbrowski K., *Muzeum Sportu i Turystyki Regionu Karkonoszy w Karpaczu*, [w:] *Studia i materiały*, Warszawa [b.r.w.].

Jagodziński T., *Perspektywy utworzenia ośrodka do badań nad dziejami sportu i turystyki na Mazowszu w Muzeum Sportu i Turystyki w Warszawie*, [w:] *Z dziejów kultury fizycznej Polski oraz wybranych regionów i mniejszości narodowych*, red. J. Dżereń, Płock 2011.

Jaśko J., *Karkonosze – niepamięć*. Katalog, Jelenia Góra – Karpacz 2003.

Karkonosze – informator do wystawy Zbigniewa Kulika w Muzeum Miejskim Dom Gerarda Hauptmanna w Jagniątkowie, Karpacz 2006.

Karkonosze – katalog do wystawy w Budapeszcie w wersji węgierskiej, Karpacz 2006.

Karkonosze – miejsca. Fotografie J. Hobgarskiej. Katalog, Karpacz 2006.

Karkonosze zimą. Katalog, Karpacz 2007.

Karpacz na dawnej pocztówce. Katalog, Karpacz 2009.

Koleje w Karkonoszach. Katalog, Karpacz 2007.

Kronika Sportu Polskiego 2010, Warszawa 2011.

Kulik Z., *Przewodnik po wystawie stałej Muzeum Sportu i Turystyki w Karpaczu*, Karpacz 2003.

Kulik Z., *Przewodnik po wystawie stałej Muzeum Sportu i Turystyki w Karpaczu*, Karpacz 2007.

La Petite France. Katalog, Karpacz 2007.

Małolepszy E., *Muzeum Sportu Motorowodnego w Żninie*, [w:] *Z dziejów Polskiego Związku Motorowodnego i Narciarstwa Wodnego 1957–2007*, red. B. Woltmann, Warszawa 2007.

„Korkontoi” 2003–2011, Rocznik.

²¹ Patrz przypis nr 13.

- Sportowcy w karykaturze Leszka Kuczerskiego*. Katalog do wystawy, Karpacz 2008.
- Szczucka E., *Medale na śniegu. 60 lat Klubu Sportowego „Śnieżka” Karpacz 1947–2007*, Karpacz 2007.
- Szkoło turystyczne i uzdrowiskowe – czeskie, śląskie – ze zbiorów muzealnych*. Katalog do wystawy, Karpacz 2010.
- Tadeusz Różewicz poeta i dramaturg w Karkonoszach. Wydanie jubileuszowe*, Karpacz 2003.
- W cieniu Annapurny*. Katalog, Karpacz 2009.
- Wystawy w XXX-leciu Muzeum Sportu i Turystyki*, oprac. Z. Kulik, Karpacz 2004.
- Zabawki inspirowane zbiorami Henryka Tomaszewskiego. Informator*, Karpacz 2006.

Abstract

Activities of Tourism and Sports Museum in Karpacz in the years 2003–2011

This paper presents the development of one of the oldest and most popular museums of sports and tourism in Poland. The author briefly discusses the history of the museum, the theme and layout of the permanent exhibition, the themes of temporary exhibitions that have occurred in the years 1977–2011, the publishing activity of the museum and the accomplishments of the Karkonosze Olympian Club. The author tried to show the impact of the propaganda initiative of the museum on the popularity of physical culture and tourism in Poland and in the region. It is important that famous people from the world of sports, literature and politics participate in the events organized by the museum; equally significant is organizing lessons for children and teenagers in primary and secondary schools.

Key words: museum, physical culture, sport, tourism.

Arkadiusz PŁOMIŃSKI*

Działalność Wojewódzkiej Federacji Sportu w Sieradzu w latach 1976–1991

Streszczenie

Wojewódzka Federacja Sportu w Sieradzu (WFS) została utworzona 5 czerwca 1976 r. Członkami – założycielami WFS byli przedstawiciele 15 klubów sportowych z województwa sieradzkiego. Podstawą prawną działalności stowarzyszenie był statut uchwalony przez zebranie założycielskie. Zgodnie ze statutem siedzibą władz WFS było miasto Sieradz, a terenem działania województwo sieradzkie. Nadzór nad WFS sprawował wojewoda sieradzki i Główny Komitet Kultury Fizycznej i Sportu (GKKFiS). Członkami WFS w Sieradzu były Okręgowe Związki Sportowe (OZS), jak również kluby sportowe posiadające osobowość prawną. W ramach Federacji na terenie województwa sieradzkiego działało 9 OZS i 2 Komisje. 6 czerwca 1991 r. odbył się Nadzwyczajny Walny Zjazd WFS w Sieradzu. Na Zjeździe podsumowano działalność Federacji w latach 1986–1991, jak również podjęto decyzję o zaprzestaniu działalności statutowej i rozwiązaniu WFS. Po spełnieniu wymogów formalnych wojewoda sieradzki (29 czerwca 1991 r.) skreślił stowarzyszenie WFS w Sieradzu z Rejestru Stowarzyszeń i Związków Urzędu Wojewódzkiego w Sieradzu.

Słowa kluczowe: Wojewódzka Federacja Sportu, Sieradz, Okręgowy Związek Sportowy.

Celem pracy jest przedstawienie uwarunkowań prawnych i organizacyjnych działalności Wojewódzkiej Federacji Sportu (WFS) w Sieradzu. Zakresem chronologicznym pracy będą lata 1976–1991, a terytorialnym – województwo sieradzkie. Artykuł jest również próbą odpowiedzi na pytania badawcze: Czy działalność WFS jako organizacji koordynująco-nadzorującej miała wpływ na rozwój sportu kwalifikowanego w województwie sieradzkim? Jakie były główne kierunki działalności WFS w Sieradzu? W jaki sposób WFS wspierała rozwój klubów i towarzystw sportowych? Do przygotowania pracy zostały wykorzystane źródła archiwalne, drukowane, prasowe oraz literatura przedmiotu.

* Mgr, asystent w Instytucie Kultury Fizycznej i Turystyki Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie.

Biuro Polityczne Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (KC PZPR) na posiedzeniu w styczniu 1973 r. rozpatrywało zagadnienia związane z rozwojem kultury fizycznej i zdrowotnej społeczeństwa. Przedmiotem obrad były też propozycje dotyczące nowego modelu organizacyjnego sportu kwalifikowanego. Realizując wytyczne Biura Politycznego, Rada Ministrów w uchwale nr 85 z dnia 8 kwietnia 1973 r. zobowiązała przewodniczącego Głównego Komitetu Kultury Fizycznej i Turystyki (GKKFiT) do utworzenia odrębnej, centralnej organizacji do spraw sportu kwalifikowanego¹. Wykonując uchwałę Rady Ministrów, Kolegium GKKFiT na posiedzeniu 3 maja 1973 r. postanowiło powołać stowarzyszenie kierujące sportem kwalifikowanym – Polską Federację Sportu (PFS)². Formalnoprawne powstanie PFS nastąpiło 12 czerwca 1973 r. W skład Federacji na szczeblu centralnym weszły Polskie Związki Sportowe (PZS) i Wojewódzkie Federacje Sportu, na szczeblu wojewódzkim kluby sportowe prowadzące działalność w zakresie sportu kwalifikowanego i Okręgowe Związki Sportowe przekształcone w jednostki wewnątrzorganizacyjne WFS. Nowo powstała organizacja miała pełnić funkcje:

- programowania rozwoju sportu kwalifikowanego, a zwłaszcza organizowania centralnego szkolenia i przygotowania reprezentacji narodowej i olimpijskiej;
- finansowania PZS i zadań zleconych WFS;
- zaopatrywania swoich członków w aparaturę i sprzęt medyczny;
- doszkalania kadr dla potrzeb sportu kwalifikowanego;
- wdrażania badań naukowych do praktyki sportowej³.

W dniu 1 czerwca 1975 r. weszła w życie Ustawa Sejmu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej o reformie administracyjnej kraju. Wprowadzono nowy dwustopniowy podział Polski. Tworząc 49 nowych województw w miejsce dotychczasowych 17. Jednym z nowo powstałych było województwo sieradzkie. Reforma administracyjna pociągnęła za sobą konieczność dokonania zmian w strukturze organizacyjnej i zasadach działania WFS. Reorganizacja struktur organizacyjnych została rozpoczęta od powołania w nowo utworzonych województwach Delegatur WFS (DWFS). 29 sierpnia 1975 r. WFS w Łodzi na Nadzwyczajnym Walnym Zebraniu powołała taką Delegaturę dla województwa sieradzkiego. Pełnomocnikiem Delegatury został Wiesław Nowak, a trenerem koordynatorem Zygmunt Terka. Zadaniem DWFS dla województwa sieradzkiego było prowadzenie prac przygotowawczych do utworzenia samodzielnej federacji sportowej⁴.

¹ Archiwum Akt Nowych w Warszawie (dalej: AAN), Zespół Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (dalej: ZKC PZPR), Polska Federacja Sportu (dalej: PFS), sygn. 2/17, s. 2, 3.

² Tamże.

³ Tamże.

⁴ Archiwum Państwowe w Łodzi, Oddział w Sieradzu (dalej: APŁOS), Urząd Wojewódzki w Sieradzu z lat 1975–1998 (dalej: UWS), sygn. 1818, s. 17–20; „Głos Robotniczy” 1975, nr 127, s. 2.

Wojewódzka Federacja Sportu w Sieradzu została utworzona 5 czerwca 1976 r. na zebraniu założycielskim odbytym w świetlicy Ośrodka Sportu i Rekreacji (OSiR) w Sieradzu⁵. Zebranie otworzył wicewojewoda sieradzki Józef Kobiela, a przewodnictwo nad nim objął Jerzy Kozłowski, zastępca przewodniczącego Wojewódzkiego Komitetu Kultury Fizycznej i Turystyki (WKKFiT). Członkami – założycielami WFS byli przedstawiciele 15 klubów sportowych z województwa sieradzkiego. Reprezentowali oni: Ludowy Klub Sportowy (LKS) „Piaś” Sieradz, Międzyzakładowy Robotniczy Klub Sportowy (MRKS) „Budowlani” Zduńska Wola, Wieluński Klub Sportowy (WKS), Zakładowy Klub Sportowy (ZKS) „Warta” Sieradz, Klub Sportowy (KS) „Żeglina” Sieradz, Spółdzielczy Klub Sportowy (SKS) „Resursa” Zduńska Wola, KS „Budowlani” Łask, KS „Budowlani” Działoszyn, Kolejowy Klub Sportowy (KKS) „Olimpia” Zduńska Wola, LKS „Złoczewia” Złoczew, LKS „Piaś” Błaszki, LKS „Burza” Burzenin, LKS „Ner” Podębice, LKS „Grabia” Łask, Ludowy Klub Sportowy i Turystyczny (LKSiT) „Warta” Osjaków⁶. Podstawą prawną działalności stowarzyszenia był statut uchwalony przez zebranie założycielskie. Zgodnie ze statutem siedzibą władz WFS było miasto Sieradz, a terenem działania województwo sieradzkie. W dniu 15 czerwca 1976 r. nastąpiło wpisanie WFS do Rejestru Stowarzyszeń i Związków Urzędu Wojewódzkiego w Sieradzu, dzięki czemu stowarzyszenie mogło rozpocząć oficjalną działalność⁷. Nadzór nad WFS sprawował wojewoda sieradzki i Główny Komitet Kultury Fizycznej i Sportu (GKKFiS). Celem działania stowarzyszenia był rozwój sportu kwalifikowanego na terenie województwa realizowany przez:

- zrzeczanie stowarzyszeń i okręgowych związków sportowych działających w zakresie sportu kwalifikowanego,
- tworzenie warunków do udziału klubów sportowych w państwowym systemie rozgrywek w grach sportowych i mistrzostwach w dyscyplinach indywidualnych,
- organizowanie szkoleń trenerów, instruktorów i zawodników oraz szkolenie i doszkalanie sędziów,
- tworzenie i doskonalenie metod obsługi organizacyjno-finansowej Okręgowych Związków Sportowych i klubów oraz sprawowanie nadzoru nad ich działalnością,
- ustalanie zasad organizacji zawodów poszczególnych klas dla szczebla wojewódzkiego,
- organizowanie i finansowanie przygotowań reprezentacji województwa do udziału w rozgrywkach szczebla centralnego,

⁵ „Głos Robotniczy” 1976, nr 129, s. 2.

⁶ APŁOS, UWS, sygn. 1818, Deklaracja założycielska, s. 21.

⁷ APŁOS, UWS, sygn. 1818, Decyzja Wojewody Sieradzkiego nr SW. IV. 6010/5/76 o wpisanie do Rejestru Stowarzyszeń i Związków Urzędu Wojewódzkiego w Sieradzu pod. poz. 28 – stowarzyszenia pod nazwą Wojewódzka Federacja Sportu w Sieradzu z dnia 15 czerwca 1976 r., b. pag.

- wykonywanie zadań zleconych przez Polską Federację Sportu,
- czuwanie nad zachowaniem należytego poziomu moralnego zawodników, trenerów, sędziów i działaczy,
- współdziałanie w organizacji imprez sportowych wojewódzkich, ogólnopolskich i międzynarodowych,
- reprezentowanie i obronę interesów swoich członków wobec władz wszystkich stopni⁸.

Działalnością WFS kierował Zarząd wybierany na Walnym Zjeździe Delegatów, na czele którego stał prezes federacji. Kadencja zarządu i władz stowarzyszenia trwała cztery lata. W skład pierwszego tymczasowego zarządu weszło 13 działaczy sportowych z terenu województwa sieradzkiego: Jerzy Majewski (prezes), Maciej Bukowiecki (wiceprez. ds. sportu), Ryszard Rosiński (wiceprez. ds. organizacyjnych), Andrzej Miller, Marian Janiak, Sylwester Orzeszek, Lucjan Dudek, Włodzimierz Sysio, Zygmunt Grobelny, Zdzisław Zając, Jan Sobczak, Longin Jurkowski i Bogusław Chruścicki⁹. Pierwsze zmiany w zarządzie nastąpiły 30 września 1977 r. – z funkcji wiceprezesa zrezygnował Ryszard Rosiński¹⁰. Na jego miejsce decyzją wojewody z dnia 1 listopada 1977 r. został powołany Jerzy Tarnowski¹¹. W tym samym roku 31 października z funkcji prezesa federacji został odwołany Jerzy Majewski. W jego miejsce wojewoda sieradzki mianował dotychczasowego wiceprezesa Macieja Bukowieckiego¹². Ostatnia zmiana w zarządzie pierwszej kadencji miała miejsce 1 stycznia 1979 r.¹³ Na stanowisko prezesa został powołany Tadeusz Rozwens, dyrektor Wydziału Kultury Fizycznej i Turystyki (WKFiT)¹⁴. Dotychczasowy prezes Maciej Bukowiecki został mianowany wiceprezesem w miejsce Jerzego Tarnowskiego, który odszedł z zarządu¹⁵.

Drugie Walne Zebranie Sprawozdawczo-Wyborcze WFS w Sieradzu odbyło się 30 maja 1981 r.¹⁶ Podczas Zjazdu podsumowano cztery lata działalności federacji. Wręczono odznaczenia resortowe za długoletnią działalność społeczną w kulturze fizycznej. Delegaci biorący udział w zjeździe zgłosili ponadto wnioski: w sprawie powołania wojewódzkiej przychodni sportowo-lekarskiej, utworzenia wojewódzkiego ośrodka metodycznego, wzmożenia współdziałania WFS

⁸ APŁOS, UWS, Statut Wojewódzkiej Federacji Sportu w Sieradzu zatwierdzony na spotkaniu założycielskim odbytym 5 czerwca 1976 roku, Statut Wojewódzkiej Federacji Sportu w Sieradzu wraz ze zmianami zatwierdzony przez Walny Zjazd Delegatów odbyty w dniu 30 maja 1981 roku.

⁹ „Głos Robotniczy” 1976, nr 129, s. 2.

¹⁰ APŁOS, UWS, sygn. 1818, s. 16.

¹¹ Tamże.

¹² APŁOS, UWS, sygn. 1818, s. 16.

¹³ Kadencja zarządu zgodnie ze statutem WFS w Sieradzu trwała cztery lata od 1976 r. do 1981 r.

¹⁴ „Głos Robotniczy” 1979, nr 25, s. 2.

¹⁵ APŁOS, UWS, sygn. 1818, s. 16.

¹⁶ „Nad Wartą” 1981, nr 22, s. 12.

ze Szkolnym Związkiem Sportowym (SZS), jak również zobowiązania klubów do przejścia patronatów nad klasami o rozszerzonym programie wychowania fizycznego (wf)¹⁷. Na Zjeździe został wybrany nowy Zarząd, w skład którego weszli: Maciej Bukowiecki (prezes), Tadeusz Lewicki (wiceprezes ds. sportu), Bronisław Jackowski (wiceprezes ds. wychowawczych), Irena Wolniak (sekretarz), Kazimierz Spychała (skarbnik), Stanisław Chrzan, Zdzisław Zając, Henryk Frątczak, Wojciech Kikowski, Henryk Kubiak, Wojciech Kabza, Mirosław Andrychowicz, Jerzy Majewski, Andrzej Michalski, Antoni Dudziński, Jan Pychyński, Jan Sobczak, Sławomir Tralewski i Paweł Świątkowski¹⁸. Zmiany w Zarządzie Federacji nastąpiły w grudniu 1984 r. na Zjeździe Sprawozdawczym. W miejsce Wojciech Kabzy, Antoniego Dudzińskiego, Jana Sobczaka, na członków Zarządu wybrano Jana Lemanika, Tadeusza Kędziego i Stanisława Karaczewskiego¹⁹.

Trzeci Walny Zjazd Sprawozdawczo-Wyborczy WFS w Sieradzu odbył się 14 grudnia 1985 r.²⁰ W obradach udział wzięło 90 delegatów oraz zaproszeni goście: Klemens Józefowicz (sekretarz KW PZPR), Jan Przybylski (wicewojewoda) i Sławomir Tralewski (dyrektor WKFSiT UW). Podczas dyskusji podsumowano działalność WFS za ostatnie lata, jak również ustalono priorytety działania na najbliższą kadencję. Dużo uwagi poświęcono planom rozwoju sportu młodzieżowego i rozbudowie zaniedbanej infrastruktury sportowej. Delegaci poruszyli również problem braku odpowiedniego sprzętu sportowego, opieki lekarskiej i gabinetów odnowy biologicznej²¹. Z tymi problemami miał się zmierzyć nowo wybrany Zarząd WFS, w skład którego weszli: Maciej Bukowiecki (prezes), Bronisław Jackowski (wiceprezes ds. sportowo-szkoleniowych), Wiesław Fidrych (wiceprezes ds. społeczno-wychowawczych), Ryszard Rosiński (sekretarz), Zbigniew Sadowski (skarbnik), Wojciech Kikowski, Mirosław Andrychowicz, Wiesław Sobociński, Stanisław Chrzan, Mieczysław Nowak, Tadeusz Krawczyński, Edward Przybylski, Roman Kamiński, Ryszard Michalski, Kazimierz Zieliński, Henryk Skowroński, Kazimierz Spychała, Marek Skrzypiński, Henryk Kubiak, Jan Pychyński, Zygmunt Terka²². Podczas trwania kadencji zmarło trzech zasłużonych działaczy sportowych i zarazem członków Zarządu WFS: Stanisław Chrzan, Kazimierz Zieliński, Henryk Kubiak²³.

¹⁷ „Nad Wartą” 1981, nr 23, s. 12.

¹⁸ Tamże, APŁOS, UWS, sygn. 1818, Protokół z Walnego Zebrania Sprawozdawczo-Wyborczego Wojewódzkiej Federacji Sportu w Sieradzu odbytego w dniu 30 maja 1981 r., s. 105–107.

¹⁹ APŁOS, UWS, sygn. 1818, Materiały na III Zjazd Sprawozdawczo-Wyborczy WFS w Sieradzu, b. pag.

²⁰ „Nad Wartą” 1985, nr 50, s. 12.

²¹ „Nad Wartą” 1986, nr 1, s. 12.

²² APŁOS, UWS, sygn. 1818, Skład Zarządu Wojewódzkiej Federacji Sportu w Sieradzu wybrany podczas III Walnego Zjazdu Sprawozdawczo-Wyborczego w dniu 14 grudnia 1985 r., b. pag.

²³ APŁOS, UWS, sygn. 1818, Materiały informacyjne na Nadzwyczajny Walny Zjazd WFS w Sieradzu odbyty w dniu 6 czerwca 1991 r., b. pag.

Dnia 6 czerwca 1991 r. odbył się Nadzwyczajny Walny Zjazd WFS w Sieradzu. Na Zjeździe podsumowano działalność Federacji za lata 1986–1991, jak również podjęto decyzję o zaprzestaniu działalności statutowej i rozwiązaniu WFS. Likwidatorami stowarzyszenia zostali wyznaczeni członkowie Zarządu: Maciej Bukowiecki i Bronisław Jackowski²⁴. Po spełnieniu wymogów formalnych wojewoda sieradzki w dniu 29 czerwca 1991 r. skreślił stowarzyszenie WFS w Sieradzu z Rejestru Stowarzyszeń i Związków Urzędu Wojewódzkiego w Sieradzu. Po 15 latach działalności Federacja zakończyła swoje istnienie²⁵.

Członkami WFS w Sieradzu były Okręgowe Związki Sportowe (OZS), jak również kluby sportowe posiadające osobowość prawną. W ramach Federacji na terenie województwa sieradzkiego działało 9 OZS i 2 Komisje. Były to: Okręgowy Związek Piłki Nożnej (OZPN)²⁶, Okręgowy Związek Lekkiej Atletyki (OZLA)²⁷, Okręgowy Związek Piłki Siatkowej (OZPS)²⁸, Okręgowy Związek Kolarski (OZKol.)²⁹, Okręgowy Związek Zapaśniczy (OZZ)³⁰, Okręgowy Związek Podnoszenia Ciężarów (OZPC)³¹, Okręgowy Związek Tenisa Stołowego (OZTS)³², Okręgowy Związek Kajakowy (OZKaj.)³³, Okręgowy Związek Szachowy (OZSzach.)³⁴, Komisja Boksu³⁵ i Komisja Tenisa Ziemnego³⁶. Przyjęcie

²⁴ APŁOS, UWS, sygn. 1818, Uchwała Nadzwyczajnego Walnego Zjazdu WFS w Sieradzu z dnia 6 czerwca 1991 r., s. 159.

²⁵ APŁOS, UWS, sygn. 1818, Decyzja Wojewody Sieradzkiego o wykreśleniu z Rejestru Stowarzyszeń i Związków Urzędu Wojewódzkiego w Sieradzu – stowarzyszenia pod nazwą Wojewódzka Federacja Sportu w Sieradzu z dnia 29 czerwca 1991 r., s. 167, 168.

²⁶ Okręgowy Związek Piłki Nożnej w Sieradzu został utworzony w 1976 r. Założycielami związku było 15 klubów z województwa sieradzkiego. Pierwszym prezesem został wybrany Andrzej Duda. „Głos Robotniczy” 1976, nr 212, s. 2.

²⁷ Okręgowy Związek Lekkiej Atletyki w Sieradzu został utworzony w 1976 r. Pierwszym prezesem został wybrany Jerzy Kozłowski. „Głos Robotniczy” 1976, nr 264, s. 2.

²⁸ Okręgowy Związek Piłki Siatkowej w Sieradzu został utworzony w 1976 r. Pierwszym prezesem został wybrany Włodzimierz Sysio. „Głos Robotniczy” 1976, nr 247, s. 2.

²⁹ Okręgowy Związek Kolarski w Sieradzu został utworzony w 1976 r.; pierwszym prezesem został wybrany Bronisław Włodarczyk.

³⁰ Okręgowy Związek Zapaśniczy w Sieradzu został utworzony w 1976 r. Pierwszym prezesem został wybrany Maciej Splawski.

³¹ Okręgowy Związek Podnoszenia Ciężarów w Sieradzu został utworzony w 1976 r. Pierwszym prezesem został wybrany Kazimierz Spychała. „Głos Robotniczy” 1976, nr 273, s. 2.

³² Okręgowy Związek Tenisa Stołowego w Sieradzu został utworzony w 1976 r. Pierwszym przewodniczącym został wybrany Andrzej Miller. „Głos Robotniczy” 1980, nr 131, s. 2.

³³ Okręgowy Związek Kajakowy w Sieradzu został utworzony w 1976 r. Zasięg działania związku obejmował dwa województwa: sieradzkie i kaliskie. Pierwszym przewodniczącym został wybrany Zygmunt Różniata. „Głos Robotniczy” 1976, nr 152, s. 2.

³⁴ Okręgowy Związek Szachowy w Sieradzu został utworzony w 1981 r. Pierwszym przewodniczącym został wybrany Wojciech Świątek.

³⁵ Wojewódzka Komisja Boks w Sieradzu została utworzona w 1976 r. Pierwszym przewodniczącym został wybrany Henryk Wojtanka. „Głos Robotniczy” 1976, nr 296, s. 2.

³⁶ Wojewódzka Komisja Tenisa Ziemnego w Sieradzu została powołana 1983 r. Pierwszym przewodniczącym został wybrany Kordian Kułak.

klubu sportowego na członka następowało na podstawie pisemnego zgłoszenia wnioskodawcy i pozytywnej uchwały Zarządu Federacji. W roku 1976 WFS zrzeszała 16 klubów sportowych. Liczba ta co roku wzrastała: 1977 r. – 20, 1978 r. – 21, 1979 r. – 22, osiągając w 1980 r. – 23 kluby³⁷. W roku 1987 po rozwiązaniu Wojewódzkiego Klubu Karate liczba członków WFS zmniejszyła się do 22 zrzeszonych klubów³⁸. Stan ten utrzymał się do końca działalności Federacji w 1991 r.

Tabela 1. Kluby sportowe zrzeszone w WFS (1991 r.)

Klub	Seksje												
	a) piłka nożna	b) piłka siatkowa	c) lekka atletyka	d) kolarstwo	e) zapasy	f) tenis stołowy	g) kajaki	h) szachy	i) pod. ciężarów	j) piłka ręczna	k) boks	l) pływanie	l) razem
„Bizon” Sędziejowice		x	x						x				3
„Budowlani” Wieluń				x		x						x	3
„Burza” Burzenin	x	x											2
„Jutrzenka” Warta	x												1
„Korab” Łask*	x			x		x		x	x				5
LKS Dobroń	x	x											2
LKS Konopnica	x					x							2
LKS Osjaków	x												1
LKS Widawa	x												1
LKS Wojślawice			x		x				x				3
„Ner” Poddebice	x	x		x									3
„Olimpia” Kraszewice	x		x					x			x		4
„Piast” Błaszki	x												1
„Piast” Sieradz					x			x					2
„Pogoń” Zduńska Wola	x		x	x									3
„Resursa” Zduńska Wola						x				x			2
„Sokół” Lutomiersk	x												1
„Warta” Działoszyn	x					x							2
„Warta” Sieradz	x												1

³⁷ „Nad Wartą” 1980, nr 21, s. 12; APŁOS, UWS, sygn. 1818, Protokół z kontroli przeprowadzonej w WFS w Sieradzu w dniach 27, 28 i 29 grudnia 1979 r., s. 13–18.

³⁸ APŁOS, UWS, sygn. 1816, Protokół z Nadzwyczajnego Walnego Zebrania Członków Wojewódzkiego Klubu Karate w Sieradzu odbytego w dniu 27 czerwca 1987 r., s. 53, 54.

Tabela 1. Kluby sportowe zrzeszone w WFS... (cd.)

Klub	Sekcje												
	a)	b)	c)	d)	e)	f)	g)	h)	i)	j)	k)	l)	l)
„Wiktoria” Szadek	x												1
WKS Wieluń	x	x	x										3
„Żeglina” Sieradz		x	x				x						3
Razem	16	6	6	4	2	5	1	3	3	1	1	1	49

* Miejski – Ludowy Klub Sportowy (MLKS) „Korab” Łask, klub sportowy utworzony w 1990 r. w wyniku połączenia dwóch łaskich klubów MZKS „Budowlani” i LKS „Grabia”. Pierwszym prezesem został Józef Ejsmont. „Głos Poranny” 1990, nr 205, s. 12.

Źródło: APŁOS, UWS, sygn. 1818, Materiały na III Zjazd Sprawozdawczo-Wyborczy WFS w Sieradzu.

Majątek WFS w Sieradzu stanowiły nieruchomości, ruchomości i fundusze. Zgodnie ze statutem fundusze na działalność Federacji pochodziły z: dotacji przekazanych przez wojewodę (Wojewódzki Fundusz Rozwoju Kultury Fizycznej), dochodów ze składek członkowskich, darowizn, jak również wpływów za tzw. wpisowe, startowe i uprawnienia zawodników³⁹. W pierwszych latach działalności (1976–1980) coroczny budżet WFS oscylował w granicach od 3,5 do 7 mln złotych⁴⁰. W kolejnych latach budżet wzrastał corocznie, osiągając w 1984 r. kwotę 32 939 000 zł⁴¹. W ostatnim roku budżetowym swojej działalności, tj. 1990, Federacja dysponowała środkami finansowymi w kwocie 1 136 047 000 zł⁴². Posiadane fundusze WFS w każdym roku budżetowym przeznaczała na funkcjonowanie biura WFS i OZS⁴³. Zatrudniała szkoleniowców oddelegowywanych

³⁹ APŁOS, UWS, sygn. 1816, Statut Wojewódzkiej Federacji Sportu w Sieradzu zatwierdzony na spotkaniu założycielskim odbytym 5 czerwca 1976 roku; Statut Wojewódzkiej Federacji Sportu w Sieradzu wraz ze zmianami zatwierdzony przez Walny Zjazd Delegatów odbyty w dniu 30 maja 1981 roku.

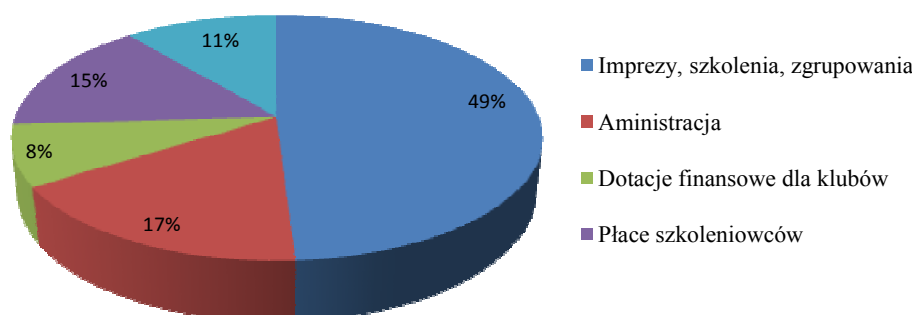
⁴⁰ W roku 1976 budżet WFS w Sieradzu wynosił 3 500 000 zł, składały się na niego: dotacja z funduszu rozwoju kultury fizycznej (3 476 000 zł), dochody z imprez sportowych (20 000 zł), wpisowe i składki członkowskie osób fizycznych i prawnych (4 000 zł).

⁴¹ W roku 1984 budżet WFS w Sieradzu wynosił 32 939 000 zł, składały się na niego: dotacja z funduszu rozwoju kultury fizycznej (21 554 000 zł), dotacje celowe (10 962 000 zł), dochody własne (423 000 zł).

⁴² W roku 1990 budżet WFS w Sieradzu wynosił 1 136 047 000 zł, składały się na niego: dotacja z funduszu rozwoju kultury fizycznej (1 044 884 000 zł), dotacje z Polskiego Związku Piłki Nożnej (PZPN) (5 500 000 zł), dotacje z Makroregionu Centralnego w Łodzi – kajaki (26 000 000), dotacje z Makroregionu Centralnego w Łodzi – kolarstwo (2 245 000), dochody własne (26 645 000 zł), fundusz obrotowy z zeszłego roku (30 773 000).

⁴³ Biuro WFS w Sieradzu było aparatem wykonawczym uchwał podejmowanych na Walnych Zebraniach i Zebraniach Zarządu. W biurze było zatrudnionych 13 osób na pełnych etatach (prezes WFS, kierownik szkolenia, 5 sekretarzy OZS, rewident, 2 pracowników księgowości,

do pracy w klubach na terenie województwa⁴⁴. Finansowała organizację obozów i imprez sportowych. Dotowała udział młodzieży w strefach i finałach Ogólnopolskiej Spartakiady Młodzieży (OSM). WFS finansowała zakup sprzętu sportowego, który był nieodpłatnie przekazywany klubom i organizacjom sportowym⁴⁵. Przekazywała dotację dla klubów na realizację dodatkowych zadań w zakresie rozwoju sportu, jak również finansowała szkolenia i kursy dla sędziów i trenerów. Natomiast majątek, w skład którego wchodziły środki trwałe i środki obrotowe zlikwidowanej w 1991 r. WFS w Sieradzu, został przekazany Szkolnemu Związkowi Sportowemu (SZS) w Sieradzu⁴⁶.

Ryc. 1. Graficzny rozkład uśrednionego procentowego podziału środków budżetowych WFS w latach 1985–1990

Źródło: APŁOS, UWS, sygn. 1818, Materiały informacyjne na Nadzwyczajny Walny Zjazd WFS w Sieradzu odbyty w dniu 6 czerwca 1991 r., b. pag.; „Nad Wartą” 1989, nr 4, s. 12.

Zarząd WFS w Sieradzu od początku swojego istnienia dużo uwagi poświęcał rozwojowi kadry trenersko-instruktorskiej. W roku 1976 na terenie woje-

2 pracowników organizacyjno-administracyjnych, trener koordynator). W roku 1990 koszt utrzymania administracji wynosił 114 644 000 zł.

⁴⁴ W roku 1990 WFS zatrudniała 5 szkoleniowców. Byli oni oddelegowani do pracy w klubach: „Żeglina” Sieradz, „Pogoń” Zduńska Wola, „Budowlani” Wieluń, „Piast” Sieradz i „Grabia” Łask. Płace szkoleniowców wynosiły 141 408 000 zł.

⁴⁵ W roku 1990 WFS przekazała sprzęt sportowy 34 klubom i organizacjom sportowym z województwa sieradzkiego, przychodni sportowo-lekarskiej, jak również 2 klubom spoza województwa: MOS w Tomaszowie Mazowiecki i Kaliskiemu Towarzystwu Wioślarskiemu. Łączna wartość przekazanego sprzętu wynosiła 94 497 000 zł.

⁴⁶ Szkolny Związek Sportowy w Sieradzu w wyniku likwidacji WFS otrzymał: 1. środki trwałe (samochód osobowy marki Fiat 125, garaż blaszany, elektrokardiograf) o wartości 31 500 000 zł; 2. środki pieniężne w kwocie 26 249 755 zł; 3. przedmioty nietrwałe w użytkowaniu (meble i wyposażenie biurowe) o wartości 1 501 000 zł; 4. środki z działalności finansowej wyodrębnionej (zakładowy fundusz mieszkaniowy) w kwocie 1 847 908 zł; APŁOS, UWS, sygn. 1816, Sprawozdanie likwidatora stowarzyszenia WFS w Sieradzu z dnia 30 czerwca 1991 r., s. 165, 166.

wództwa było zatrudnionych tylko 5 trenerów i 78 instruktorów⁴⁷, co plasowało województwo sieradzkie na jednym z ostatnich miejsc w kraju⁴⁸. W celu rozwoju kadr WFS zorganizowała w miesiącach luty – kwiecień 1976 r. kurs instruktorski (część ogólną), który ukończyło 56 osób. Część specjalistyczna została zorganizowana tylko z piłki siatkowej. Ukończyło ją 12 osób, z czego 6 podjęło pracę na terenie województwa sieradzkiego⁴⁹. Część specjalistyczna dla pozostałych dyscyplin nie była organizowana z uwagi na małą ilość kandydatów. Z początkiem 1977 r. WFS nawiązała współpracę z federacjami z innych województw, które organizowały kursy specjalistyczne. W ten sposób osoby, które ukończyły część ogólną kursu instruktorów, mogły kontynuować szkolenie. Z tej możliwości skorzystało pięciu instruktorów (3 osoby – zapasy, 2 – podnoszenie ciężarów)⁵⁰. Kolejnym etapem rozwoju kadr i podnoszenia poziomu szkolenia była Uchwała Zarządu WFS o zatrudnianiu trenerów i instruktorów na etatach w Federacji i oddelegowywania ich do pracy w klubach⁵¹. Z początkiem 1980 r. zatrudnionych w WFS było 72 trenerów i instruktorów (w tym 13 na pełnych etatach, a 59 na tzw. półówkach)⁵². Udział w organizowaniu szkoleń i kursów instruktorskich miały też OZS, niejednokrotnie tworząc w swoich strukturach osobne wydziały ds. szkolenia. W celu skoordynowania działań na rzecz rozwoju kadry szkoleniowej WFS powołała Wojewódzki Zespół Szkoleniowy (WZS), do zadań którego należało: weryfikacja kadry instruktorskiej, organizacja kursów instruktorskich, ocena pracy trenerów i instruktorów, gromadzenie materiałów szkoleniowych dla potrzeb kadry trenersko-instruktorskiej, analiza działalności szkoleniowej oraz systemu kontroli⁵³. WZS ściśle współpracował z PZS i OZS, przeprowadzając kursy instruktorskie (podnoszenie ciężarów, lekka atletyka, kajakarstwo, zapasy, piłka siatkowa, piłka nożna) oraz sędziowskie (zapasy, podnoszenie ciężarów, kajakarstwo, piłka siatkowa, piłka nożna, tenis stołowy)⁵⁴. Nawiązał również współpracę z Akademiami Wychowania Fizycznego (AWF) we Wrocławiu i Warszawie, czego efektem były cykliczne konferencje naukowo-szkoleniowe. Staraniem WZS została też utworzona biblioteka wyposażona w zestawy filmów szkoleniowych⁵⁵. Wszystkie te działania pozwalały na

⁴⁷ AAN, ZKC PZPR, PFS, sygn. 2/17, s. 29.

⁴⁸ Tamże.

⁴⁹ APŁOS, UWS, sygn. 1816, Protokół z kontroli problemowej Wojewódzkiej Federacji Sportu w Sieradzu przeprowadzonej w okresie od 26.09.1977 r. do 22.10.1977 r. przez st. rewidenta Wojewódzkiej Federacji Sportu w Kielcach mgr Zbigniewa Zalewskiego, b. pag.

⁵⁰ Tamże.

⁵¹ „Głos Robotniczy” 1980, nr 10, s. 7.

⁵² Tamże.

⁵³ APŁOS, UWS, sygn. 1818, Materiały na III Zjazd Sprawozdawczo-Wyborczy WFS w Sieradzu, b. pag.

⁵⁴ „Nad Wartą” 1980, nr 15, s. 12; 1981, nr 10, s. 12; 1981, nr 24, s. 12;

⁵⁵ APŁOS, UWS, sygn. 1818, Materiały na III Zjazd Sprawozdawczo-Wyborczy WFS w Sieradzu, b. pag.

stały rozwój kadr trenersko-instruktorskich, efektem czego w roku 1985 na terenie województwa sieradzkiego szkolenia prowadziło 32 trenerów (w tym 4 – I klasy) i 89 instruktorów (w tym 5 – I klasy)⁵⁶.

Tabela 2. Liczba trenerów i instruktorów prowadzących szkolenie w województwie sieradzkim w 1985 r. z podziałem na dyscypliny sportowe

Dyscyplina	Trener I kl.	Trener II kl.	Instruktor I kl.	Instruktor	Razem
Boks	—	1	—	1	2
Kajakarstwo	—	1	—	1	2
Kolarstwo	—	1	—	5	6
Lekkoatletyka	2	8	3	11	24
Łucznictwo	—	—	—	1	1
Piłka nożna	1	5	1	32	38
Piłka ręczna	—	3	—	—	3
Piłka siatkowa	1	5	1	19	26
Pod. ciężarów	—	1	—	5	6
Szachy	—	—	—	1	1
Tenis stołowy	—	—	—	6	6
Zapasy	—	3	—	2	5
Razem	4	28	5	84	121

Źródło: APŁOS, UWS, sygn. 1818, Materiały na III Zjazd Sprawozdawczo-Wyborczy WFS w Sieradzu.

WFS podczas swojej 15-letniej działalności pełniła rolę koordynująco-nadzorującą nad sportem kwalifikowanym w województwie sieradzkim. W swoich strukturach skupiała kluby sportowe zarówno z największych, jak i z najmniejszych miejscowości województwa. Odpowiadając na pytania badawcze, należy stwierdzić, iż WFS największy nacisk kładła na rozwój kadry trenersko-instruktorskiej. W tym celu powołała Wojewódzki Zespół Szkoleniowy, organizowała kursy instruktorskie, trenerskie oraz sędziowskie, jak również wraz z akademiemi wychowania fizycznego organizowała cykliczne konferencje naukowo-szkoleniowe (Warszawa, Wrocław). Mimo skromnych środków finansowych wspierała kluby, przekazując im sprzęt sportowy i dotacje finansowe, jak również zatrudniała trenerów i oddelegowywała ich do pracy w klubach. Utworzyła Wojewódzką Poradnię Sportowo-Lekarską, jak również bibliotekę z filmami szkoleniowymi. Federacja koordynowała współpracę pomiędzy OZS i dotowała ich działalność, zatrudniając w swoich strukturach sekretarzy Związków. WFS prowadziła też stały nadzór nad działalnością finansową, szkoleniową i sportową klubów, co umożliwiało eliminowanie błędów i uchybień już w początkowej fa-

⁵⁶ Tamże.

zie ich powstawania. Wszystkie te działania pozwalają stwierdzić, iż WFS w Sieradzu miała istotny wpływ na rozwój sportu kwalifikowanego w województwie sieradzkim.

Bibliografia

A. Źródła

I. Źródła archiwalne

Archiwum Akt Nowych w Warszawie

— Zespół Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej.

Archiwum Państwowe w Łodzi – Oddział w Sieradzu

— Urząd Wojewódzki w Sieradzu z lat 1975–1998.

II. Źródła drukowane

Decyzja Wojewody Sieradzkiego o wykreśleniu z Rejestru Stowarzyszeń i Związków Urzędu Wojewódzkiego w Sieradzu – stowarzyszenia pod nazwą Wojewódzka Federacja Sportu w Sieradzu z dnia 29 czerwca 1991 r.

Decyzja Wojewody Sieradzkiego nr SW. IV. 6010/5/76 o wpisanie do Rejestru Stowarzyszeń i Związków Urzędu Wojewódzkiego w Sieradzu pod. poz. 28 – stowarzyszenia pod nazwą Wojewódzka Federacja Sportu w Sieradzu z dnia 15 czerwca 1976 r.

Deklaracja założycielska z dnia 5 czerwca 1976 r.

Materiały informacyjne na III Zjazd Sprawozdawczo-Wyborczy WFS w Sieradzu. Sieradz 1985.

Materiały informacyjne na Nadzwyczajny Walny Zjazd WFS. Sieradz 1991.

Protokół z kontroli problemowej Wojewódzkiej Federacji Sportu w Sieradzu przeprowadzonej w okresie od 26.09.1977 r. do 22.10.1977 r. przez st. rewidenta Wojewódzkiej Federacji Sportu w Kielcach mgr. Zbigniewa Zalewskiego.

Protokół z kontroli przeprowadzonej w WFS w Sieradzu w dniach 27, 28 i 29 grudnia 1979 r.

Protokół z Nadzwyczajnego Walnego Zebrania Członków Wojewódzkiego Klubu Karate w Sieradzu odbytego w dniu 27 czerwca 1987.

Protokół z Walnego Zebrania Sprawozdawczo-Wyborczego Wojewódzkiej Federacji Sportu w Sieradzu odbytego w dniu 30 maja 1981.

Skład Zarządu Wojewódzkiej Federacji Sportu w Sieradzu wybrany podczas III Walnego Zjazdu Sprawozdawczo-Wyborczego. Sieradz 1985.

Statut Wojewódzkiej Federacji Sportu w Sieradzu. Sieradz 1976.

Statut Wojewódzkiej Federacji Sportu w Sieradzu. Sieradz 1981.

Uchwała Nadzwyczajnego Walnego Zjazdu WFS w Sieradzu z dnia 6 czerwca 1991 r.

III. Prasa

- „Głos Poranny”, Łódź 1990.
„Głos Robotniczy”, Łódź 1976–1990.
„Nad Wartą”, Sieradz 1980–1991.

B. Literatura

- Baranowski B., *Województwo sieradzkie*, Łódź – Sieradz 1980.
Gaj J., Hądzelek K., *Dzieje kultury fizycznej w Polsce*, Poznań 1997.
Gaj J., Pieczyński P., Urban R., *Sport w Polsce w okresie transformacji ustrojowej*, [w:] Gaj J., Woltmann B. (red.), *Zarys historii sportu w Polsce 1867–1997*, Gorzów Wlkp. 1999.
Gaj J., Woltmann B. (red.), *Zarys historii sportu w Polsce (1867–1997)*, Gorzów Wlkp. 1999.
Goss M., Szmell G., *Łódzki OZPN – 80 lat: 1920–2000: ludzie, fakty, kluby*, Katowice 2000.
Olejnik S., *Leksykon miasta Sieradza*, Sieradz 2006.
Olejnik T., *Leksykon miasta Wielunia*, Wieluń 1998.
Ordyłowski M., *Parlament III RP wobec kultury fizycznej w latach 1989–2005*, Wrocław 2012.
Poradowski R., *Łask i okolice*, Łask 1988.
Poradowski R., *Zduńska Wola i okolice*, Zduńska Wola 1984.
Rodziewicz-Gruhn J., Małolepszy E. (red.), „Kultura Fizyczna”, z. 1–10, Częstochowa 1997–2011.
Szymański L., *Kultura fizyczna i turystyka w polityce Polski Ludowej 1944–1989*, Wrocław 2004.
Woltmann B. (red.), *Przeobrażenia w systemie kultury fizycznej w Polsce i w Niemczech po 1989 roku*, Gorzów Wlkp. 2002.

Abstract

The Activity of Regional Federation of Sport in Sieradz in Years 1976–1991

Regional Federation of Sport in Sieradz (RFS) was created on 5th June 1976. The members and the founders of RFS were representatives of 15 sport clubs from the Sieradz voivodeship. The legal basis of association's activity was the statute accepted by the founding meeting. According to this statute Sieradz city was the seat of RFS and the Sieradz voivodeship was the area of activity. WFS was supervised by the local governor and Central Committee for Physical Culture and Sport (CCPCS).

The members of RFS in Sieradz were Regional Sports Associations (RSA) as well as sport clubs which had the legal entities. In Sieradz voivodeship there were 9 RSA and 2 commissions. On 6th June 1991 in Sieradz there was held an Extraordinary General Assembly of RFS on which the Federation summarized its activity between 1986 and 1991 and decided on cessation and dissolving RFS. When all legal requirements were met, on 29th June 1991 the local governor removed the RFS Sieradz from the Register of Associations and Trade Regional Office.

Key words: Regional Federation of Sport, Sieradz, Regional Sports Associations.

B.

Z HISTORII KULTURY FIZYCZNEJ POZA POLSKĄ

Małgorzata WOLTMANN-ŻEBROWSKA*

Lekkoatletyka na polonijnych igrzyskach sportowych w Polsce w latach 1934–2011

Streszczenie

Polonijne igrzyska sportowe zostały zapoczątkowane w 1934 r. Od tego czasu odbyło się piętnaście imprez z udziałem sportowców pochodzenia polskiego z całego świata. Program igrzysk obejmował kilkanaście dyscyplin sportowych, spośród których najszerzy zasięg miały zawody lekkoatletyczne. Startowało w nich wielu wybitnych zawodników, między innymi złota medalistka olimpijska Stanisława Walasiewicz. Najwięcej rekordów igrzysk należy do reprezentantów środowisk polonijnych z Białorusi (7), Czech (5), USA, Francji i Litwy (po 3).

Słowa kluczowe: lekkoatletyka, Polonia, igrzyska sportowe.

Wstęp

Polonijne igrzyska sportowe mają już wieloletnią tradycję. Od pierwszych igrzysk w Warszawie do dotychczas ostatnich we Wrocławiu upłynęło 77 lat. W tym okresie odbyło się piętnaście zawodów w sportach letnich (1934–2011) i osiem w sportach zimowych (1986–2010). Uczestniczyli w nich sportowcy pochodzenia polskiego ze wszystkich kontynentów świata.

Literatura przedmiotowa ilustrująca przebieg i wyniki imprez jest już dość bogata. Najpełniejsze relacje zawierają publikacje Zbigniewa Szafkowskiego¹ i Bernarda Woltmanna² oraz praca zbiorowa pod redakcją Jerzego Chelmeckie-

* Dr, Zakład Pedagogiki, Akademia Wychowania Fizycznego im. E. Piaseckiego w Poznaniu.

¹ Z. Szafkowski, *Polonijne igrzyska sportowe (1934–1997)*, Gorzów Wlkp. 1997; tegoż, *Wyniki Światowych Igrzysk Polonijnych w latach 1999–2005*, Gorzów Wlkp. 2006; tegoż, *Światowe Igrzyska Polonijne 2006–2009*, Gorzów Wlkp. 2009; tegoż, *Światowe Igrzyska Polonijne (2010–2011)*, Gorzów Wlkp. 2011.

² B. Woltmann, *Polonijne igrzyska sportowe 1934–1984*, „Zeszyty Naukowe AWF w Gdańsku”, nr 9, Warszawa – Poznań 1989, s. 163–213; tegoż, *Polonijne igrzyska sportowe*, [w:] *Z dziejów kultury fizycznej w organizacjach polonijnych*, red. B. Woltmann, Warszawa 1989, s. 199–227.

go³. Uzupełniają je opracowania przyczynkowe Wojciecha Jansa, Jana Krejczy, Marii Rotkiewicz, Jerzego Rybińskiego, Marka Szczerbińskiego, Jerzego Zmarzlika i innych autorów oraz reportaże na łamach czasopism specjalistycznych: „Biuletynu Polskiego Komitetu Olimpijskiego”, „Polacy Zagranicą”, „Polonijnego Informatora Sportowego” oraz prasy sportowej i regionalnej.

Program igrzysk obejmował kilkadziesiąt dyscyplin sportowych. Na letnich igrzyskach największym zainteresowaniem ze strony środowisk polonijnych cieszyły się: lekkoatletyka, pływanie i piłka nożna. Dyscypliny te znajdowały się w kalendarzu imprez wszystkich igrzysk i inspirowały do rywalizacji największe liczby uczestników.

Najszerzy zasięg miały zawody lekkoatletyczne. Stwarzały one szansę startu w niemal pełnym zakresie konkurencji i w kilku kategoriach wiekowych: od dzieci szkolnych do oldboyów powyżej 60 roku życia. O tym pisali dotąd tylko Zbigniew Szafkowski i Artur Kowalczyk w przeglądowych artykułach na łamach wydawnictw pokonferencyjnych⁴.

Celem niniejszego artykułu jest uzupełnienie tych publikacji o rezultaty igrzysk z lat 2005–2011 i o nowe informacje na temat wszystkich zawodów lekkoatletycznych w ramach igrzysk polonijnych w Polsce.

Temat został przedstawiony w oparciu o źródła znajdujące się w zespole akt Światowego Związku Polaków z Zagranicy, przechowywanego w Archiwum Akt Nowych w Warszawie⁵, materiały znajdujące się w siedzibach Stowarzyszenia „Wspólnota Polska” w Warszawie oraz jego oddziałów w Krakowie, Lublinie, Sopocie, Poznaniu, Słupsku, Toruniu, Wrocławiu i innych, a także związków lekkiej atletyki tych okręgów, na terenie których odbyły się igrzyska, informacje z prasy ogólnopolskiej (zwłaszcza „Przeglądu Sportowego”) i regionalnej. Wraz z istniejącą literaturą pozwoliły one na odtworzenie historii zawodów, na ocenę ich przebiegu i uzyskanych wyników⁶.

Osiągnięcia sportowe

Idea igrzysk rodziła się na początku lat trzydziestych XX wieku. Z oficjalnym wnioskiem w tej sprawie wystąpił redaktor naczelny „Przeglądu Sportowego” Marian Strzelecki, a Rada Organizacyjna Polaków z Zagranicy na swym ze-

³ *Sport polonijny wczoraj i dziś*, red. J. Chelmecki, Warszawa 2005.

⁴ Z. Szafkowski, *Lekka atletyka na polonijnych igrzyskach sportowych*, [w:] *II Krajowa Konferencja Naukowa „Polonijna Kultura Fizyczna”*, Poznań 1986, s. 195–208; A. Kowalczyk, *Lekkoatletyka na polonijnych igrzyskach sportowych (1934–2003)*, [w:] *Sport polonijny wczoraj i dziś*, s. 59–64.

⁵ Archiwum Akt Nowych, Światowy Związek Polaków z Zagranicy, teczki nr 442, 443, 446, 447, 450 i 451.

⁶ Zob. B. Woltmann, *Cele i założenia polonijnych igrzysk sportowych. Zarys problematyki i stan badań*, [w:] *Sport polonijny wczoraj i dziś*, s. 9–14.

braniu w dniach 26–27 listopada 1933 r. podjęła uchwałę o przeprowadzeniu zawodów pod nazwą: Igrzyska Sportowe Polaków z Zagranicy i Wolnego Miasta Gdańska.

Odbyły się one w Warszawie w dniach 1–6 sierpnia 1934 r. z udziałem 381 sportowców z 13 krajów. W lekkoatletyce rywalizowało 115 zawodników, w tym tylko 12 kobiet. Najbardziej liczne były ekipy ze Stanów Zjednoczonych Ameryki Pn. (19 osób), Czechosłowacji i WM Gdańska (po 16), Francji i Niemiec (po 15). One też odegrały największą rolę w zawodach. W klasyfikacji drużynowej zwyciężyli reprezentanci skupisk polskich z USA przed zespołami z Czechosłowacji, Francji, WM Gdańska i Niemiec⁷.

Bezkonkurencyjni byli lekkoatleci z USA. Wygrali oni wszystkie konkurencje, zdobywając ogółem 44 medale, w tym 22 złote. Niedoścignionymi indywidualnościami byli Stanisława Walasiewicz (4 złote medale, w tym na 100 m – 12,2 sek. i na 200 m – 24,5 sek.), Władysław Janiak (2 złote medale w konkurencjach indywidualnych: na 100 m – 10,9 sek. i w skoku w dal – 6,42 m, trzeci – wraz z kolegami – w sztafecie 4 × 100 m) oraz Jan Wąsowicz (złoty medal w skoku o tyczce, z wynikiem 4,08 m, lepszym od ówczesnego rekordu Polski)⁸. Poza nimi wyróżniali się Anna Paluszek (4 medale, w tym dwa złote: w dal – 5,01 m, kula – 9,20 m) i Róża Przybylska (5 medali, w tym jeden złoty w skoku wzwyż – 1,35 m) oraz zdobywcy dwóch tytułów mistrzowskich: Paweł Klinkowski (200 m – 23,2 sek., 400 m – 50,9 sek.), Stefan Szumachowski (1500 m – 4.08,6 min, 5000 m – 15.59,2 min), Edward Ratkowski (110 m przez pł. – 17,2 sek., wzwyż – 1,70 m) i Zygmunt Podolak (kula – 12,81 m, dysk – 36,72 m). Zdecydowane zwycięstwo odniosły sztafety męskie (4 × 100 m – 45,4 sek. i 4 × 400 m – 3.36,6 min). Spośród zawodników z innych krajów na wymienienie zasłużył przede wszystkim Erwin Farny z Czechosłowacji, który zdobył trzy medale w rzutach (2 srebrne: kula – 12,51 m, i dysk – 35,18 m, brązowy: oszczep – 47,32 m)⁹.

Po igrzyskach, w dniach 7–8 sierpnia 1934 r., odbyły się zawody pomiędzy męskimi reprezentacjami Polski i Polonii w 6 dyscyplinach sportu. Spotkania te sportowcy polonijni przegrali. W lekkoatletyce, mimo porażki w stosunku 53:80, wywalczyli jednak kilka sukcesów. Władysław Janiak zwyciężył w biegu na 100 m w czasie 10,6 sek. (pokonując czołowych sprinterów Polski Klemensa Binia-kowskiego i Wojciecha Trojanowskiego), Alwin Golanowicz, Józef Baca, Paweł Klinkowski i Władysław Janiak w biegu rozstawnym 4 × 100 m z wynikiem

⁷ Szerzej zob. B. Woltmann, *Polonijne igrzyska sportowe 1934–1984*, „Zeszyty Naukowe AWF w Gdańsku”, nr 9, Warszawa – Poznań 1989, s. 188–189.

⁸ S. Walasiewicz zdobyła w 1932 r. złoty medal olimpijski na 100 m, W. Janiak był mistrzem USA na 100 y, a J. Wąsowicz – mistrzem USA w kat. juniorów w skoku o tyczce.

⁹ Archiwum Akt Nowych, Światowy Związek Polaków z Zagranicy, nr 446, k. 64 i n.: W. Jans, *I Igrzyska Sportowe Polaków z Zagranicy*, „Zeszyty Naukowe AWF we Wrocławiu”, nr 20, Wrocław 1975, s. 37–42.

43,6 sek. wyprzedzili reprezentacyjną sztafetę kraju, a Jan Wąsowicz w skoku o tyczce rezultatem 4,10 m wygrał z rekordzistą Polski Antonim Morończykiem¹⁰.

Drugie igrzyska polonijne zostały zaplanowane na 1937 r. w Warszawie. Termin ten, na prośbę środowisk polonijnych, był jednak przekładany, a w końcu (ze względu na napiętą sytuację międzynarodową w 1939 r.) został odłożony¹¹. II wojna światowa i jej tragiczne skutki, a następnie nie najlepsze stosunki pomiędzy władzami PRL i kierownictwami związków polonijnych sprawiły, że drugie z kolei igrzyska odbyły się dopiero po 40-letniej przerwie. Inicjatywa ich organizacji, choć kielkowała od lat pięćdziesiątych¹², została podjęta podczas II Sejmiku Działaczy Polonijnych PKOl w Cetniewie (1971 r.) i potwierdzona odpowiednią uchwałą na następnym Sejmiku w Solinie (1973 r.)¹³.

Igrzyska odbyły się w następnym roku (w dniach 17–21 lipca) w Krakowie. Przystąpiło do nich 368 sportowców z 11 krajów. W zawodach lekkoatletycznych startowało 41 osób z 6 krajów, w tym zaledwie 8 kobiet. Złotymi medalami w konkurencjach żeńskich podzieliły się Danuta Rakowska (100 m, skok w dal), Danuta Kowalewska (400 m, skok wzwyż) i Ruth Macoszek (pchnięcie kulą, rzut dyskiem) z Czechosłowacji oraz Janina Wojdanowska z Australii (rzut oszczepem). Rezultat R. Macoszek w rzucie dyskiem (36,02 m) jest po dziś rekordem igrzysk. Wśród mężczyzn wyróżniali się Bernard Turbański (wtedy czołowy dziesięcioboista Francji), który wygrał trzy konkurencje (100 m, skok w dal, rzut dyskiem), Aleksander Maneyko z Anglii (zwycięzca biegów na 1500 m i 3000 m) oraz zawodnicy, których wyniki są nadal rekordami igrzysk: Stanisław Kaczmarek z Kanady (800 m – 1.55,9 min) i Daniel Kolaśniewski z Francji (oszczep – 61,40 m)¹⁴.

W odróżnieniu od zawodów w 1934 r., w powojennych igrzyskach, zgodnie z uchwałą III Sejmiku Działaczy Polonijnych PKOl¹⁵, nie prowadzono żadnych punktacji zespołowych. Na podstawie analizy uzyskanych wyników można jednak łatwo zauważyć, że najlepsze rezultaty uzyskali reprezentanci skupisk polskich z Czechosłowacji (zwłaszcza wśród kobiet), a następnie z Francji, Anglii, Australii i Kanady.

¹⁰ „Sport i Wychowanie Fizyczne” 1934, nr 9–11, s. 42–46.

¹¹ Centralne Archiwum Wojskowe, Państwowy Urząd WF i PW, nr 31; Archiwum Akt Nowych, Ambasada RP w Berlinie, nr 2040, k. 67; tamże, Komunikat RP w Opolu, nr 111, k.85 i 105 (Okólnik nr 3 w sprawie II igrzysk z 8.03.1939 r.).

¹² „Przegląd Sportowy” 1958, nr 156.

¹³ Uchwała III Światowego Sejmiku Działaczy Polonijnych PKOl. „Biuletyn PKOl” 1973, nr 2, s. 17–21.

¹⁴ Archiwum Akt Nowych, Światowy Związek Polaków z Zagranicy, nr 46, k. 64; B. Woltmann, *Polonijne Igrzyska Sportowe w Krakowie*, „Kultura Fizyczna” 1975, nr 2, s. 365–367.

¹⁵ Założenia igrzysk określały m.in.: „1. Igrzyska oprzeć o ideę olimpijską; 2. Uczestnictwo, a nie wynik, jest sprawą najważniejszą; Uczestnicy nie reprezentują kraju, lecz środowiska i organizacje polonijne [...]”. Zob. „Biuletyn PKOl” 1973, nr 2, s. 21.

Drugie powojenne igrzyska odbyły się po trzech latach ponownie w Krakowie. Cieszyły się one wielką frekwencją (687 sportowców z 15 krajów), ale w zawodach lekkoatletycznych wystąpiło tylko 45 zawodników, w tym 16 kobiet. Niezwykłym wydarzeniem tych igrzysk był udział 66-letniej wówczas Stanisławy Walasiewicz-Olson, mistrzyni olimpijskiej z Los Angeles w 1932 r. i 4-krotnej złotej medalistki przedwojennych igrzysk polonijnych w 1934 r. Uzyskała ona najlepszy czas w grupie senierek na 60 m (10,0 sek.), wzbudzając podziw entuzjastów jej talentu. Na uwagę zasługuje, że dwa zwycięstwa odniosła jej wychowanka Teresa Nolan (z USA), która wygrała biegi na dystansie 100 m i 400 m. Dwa tytuły zdobyła również Elżbieta Dubowska z Norwegii, a jej wynik w rzucie oszczepem (44,62 m) figuruje nadal w wykazie rekordów igrzysk. Wśród mężczyzn wyróżniał się Serge Korus z Francji, najlepszy w biegach krótkich (100 m – 10,9 sek., 200 m – 22,3 sek.) i w skoku w dal (6,53 m), oraz aktualni wciąż rekordziści: Christian Brodie z Anglii (3000 m – 8.36,8 min), Jan Pyka z USA (pchnięcie kulą – 17,22 m) i Andrzej Drzewiecki z Anglii (rzut dyskiem – 51,04 m). W nieoficjalnej punktacji zwyciężyli ponownie lekkoatleci polonijni z Czechosłowacji przed ekipami z Wielkiej Brytanii, Francji i USA.

Ze względu na niepokoje polityczne i kryzys ekonomiczny, które nawiedziły Polskę na początku lat osiemdziesiątych, IV Polonijne Igrzyska Sportowe (1981 r.)¹⁶ cieszyły się mniejszą frekwencją. Do Krakowa przyjechało tylko 383 sportowców z 12 środowisk polonijnych, a do rywalizacji w lekkoatletyce przystąpiło zaledwie 43 zawodników z 7 krajów. Prym wiedli reprezentanci Zaolzia. W konkurencjach żeńskich dominowała Irena Waclawek, która wygrała trzykrotnie (bieg na dystansie 60 m, 100 m, skok w dal), a wśród mężczyzn pierwszoplanową postacią był Bronisław Cienciąła, zwycięzca obu skoków, a jego wynik w skoku wzwyż (2,05 m) po dziś jest rekordem igrzysk¹⁷.

Polonijne Igrzyska Sportowe w 1984 r. miały charakter podwójnie jubileuszowy. Odbyły się w 50. rocznicę pierwszych igrzysk i były piątymi z kolei. Z tego względu zorganizowano je ponownie w Warszawie¹⁸. Zgromadziły one 495 sportowców z 15 krajów, w tym aż 162 reprezentantów środowisk polonijnych z Zaolzia. W lekkoatletyce startowało 67 zawodników (22 kobiety i 45 mężczyzn) z 7 krajów. Bezwzględną supremację uzyskali lekkoatleci z Czechosłowacji, którzy wygrali wszystkie konkurencje, powtarzając sukces Polaków ze Stanów Zjednoczonych AP w 1934 r. Po raz drugi aż trzy razy na najwyższym podium stanęła Irena Waclawek (bieg na dystansie 100 m, pchnięcie kulą, rzut

¹⁶ Bardzo doniosłymi punktami programu uroczystości otwarcia igrzysk były odsłonięcie obelisku i nadanie stadionowi KS „Cracovia” imienia Stanisławy Walasiewicz oraz wystąpienie Tomasa Gołka (czterokrotnego medalisty zawodów w 1934 r.). Zob. J. Rybiński, *Wzruszający jubileusz*, „Polonijny Informator Sportowy”, Warszawa 1983, s. 13.

¹⁷ Zob. J. Zmarzlik, *Marsz, marsz Polonia...*, „Polonijny Informator Sportowy”, Warszawa 1983, s. 14–15.

¹⁸ „Przegląd Sportowy” 1984, nr 138.

dyskiem), a wśród mężczyzn – po dwa razy zwyciężyli Tomasz Chodura (bieg na dystansie 100 m i 200 m) i Paweł Świerczek (skok wzwyż, rzut oszczepem). W ramach programu dodatkowego zorganizowano „Bieg Rodaków” na dystansie 1 mili, który wygrał również członek Polonii czechosłowackiej Kazimierz Szymanik¹⁹.

VI Polonijne Igrzyska (1987 r.) odbyły się po raz piąty w Krakowie. Zawody lekkoatletyczne stały tym razem na nieco niższym poziomie. Trzy zwycięstwa odniosła Irena Waclawek z Czechosłowacji (tym razem w rzutach: kula, dysk, oszczep), a po dwa – Felicitas Press z RFN (bieg na dystansie 100 m, skok w dal) i Gabriela Bohm z Czechosłowacji (bieg na dystansie 400 m i 800 m). Wśród mężczyzn po dwa tytuły mistrzowskie sięgnęli również przedstawiciele Polskiego Związku Kulturalno-Oświatowego w Czechosłowacji: Marek Kufa (bieg na dystansie 100 m, skok w dal) i Stanisław Marszałek (bieg na dystansie 1500 m i 3000 m) oraz Adam Chromik z Anglii (pchnięcie kulą, rzut dyskiem)²⁰.

W 1991 r. gospodarzem igrzysk był ponownie Kraków. Ewenementem tego spotkania sportowców polskich z zagranicy był udział przedstawicieli skupisk z Litwy, Łotwy i Ukrainy. Osiągnięcia sportowe reprezentantów poszczególnych środowisk bardzo się rozłożyły. Jedynie Daniel Worek (bieg na dystansie 100 m i 400 m) i Roman Martynek (skok wzwyż, rzut dyskiem) – obaj z Zaolzia Cieszyńskiego – zwyciężyli w dwóch konkurencjach. Zawody stały jednak na przeciętnym poziomie²¹.

VIII Światowe Igrzyska Polonijne (taką nazwę przyjęły igrzyska od tego roku) przeprowadzono – po 6-letniej przerwie – w Lublinie (24–31 sierpnia 1997 r.). Miały one bardzo uroczystą oprawę, zbiegły się bowiem z 680. rocznicą uzyskania praw miejskich. Na igrzyska przyjechało ponad 600 osób z 24 krajów, w tym 405 sportowców, a w lekkoatletyce wystąpiło 72 zawodników. Wyniki sportowe stały na dobrym poziomie, o czym świadczy kilka rekordów igrzysk, spośród których pięć figuruje nadal w wykazie najlepszych. Są to wyniki Anny Kozak z Białorusi (bieg na dystansie 400 m – 54,43 sek.), Iriny Krakowiak z Litwy (bieg na dystansie 800 m – 2.12,48 min), Tatiany Baranowskiej z Białorusi (skok wzwyż – 1,65 m), Marceli Godzik z Czech (pchnięcie kulą – 14,68 m) i Genadija Sitkiewicza z Białorusi (skok w dal – 6,98 m). Ten ostatni cieszył się największym dorobkiem, ponieważ wywalczył jeszcze tytuły mistrzowskie w rzutach (kula, dysk), po drugi złoty medal sięgnęły Anna Kozak (100 m) i Marcela Godzik (dysk), po dwa tytuły również Leonid Wierszynin z Białorusi (bieg na dystansie 100 m i 400 m) i Dmitrij Jasiński z Białorusi (bieg na dystansie 1500 m i 3000 m). Z tego przeglądu osiągnięć wynika, że wielką rolę w zmaganiach lekkoatletów odegrali – startujący po raz pierwszy – reprezentanci środowisk polskich z Białorusi²².

¹⁹ Komunikaty V Polonijnych Igrzysk Sportowych, Warszawa 1984.

²⁰ „Olimpijczyk” 1987, nr 2, s. 26.

²¹ Zob. Z. Szafkowski, *Polonijne Igrzyska Sportowe (1934–1997)*, s. 26.

²² Tamże, s. 65–67.

Rezultaty sportowe w lekkoatletyce podczas następnych igrzysk (Lublin 1999 r.) były dość mierne. Po dwie konkurencje wygrali Jolanta Waluczko z Litwy (pchnięcie kulą, rzut oszczepem) oraz Aleksiej Barturewicz z Łotwy (bieg na dystansie 100 m, skok w dal) i Dmitrij Jasiński z Białorusi (bieg na dystansie 1500 m i 3000 m), a Andrzej Więckiewicz z Litwy – trzy konkursy (pchnięcie kulą, rzut dyskiem, rzut oszczepem) dla oldboyów, ale ich wyniki były przeciętne. Na uwagę zasługuje natomiast, że po raz pierwszy do programu zawodów wprowadzono rzut młotem dla kobiet, w którym wystąpiła Kristas Kambała z Łotwy (37,87 m)²³.

X Światowe Igrzyska Polonijne odbyły się w Sopocie (27 lipca – 6 sierpnia 2001 r.). Stały się one atrakcją obchodów stulecia miasta, a przynętą dodatkową – ich oprawa z okazji uroczystości jubileuszowych. Stąd też do Polski przybyło aż 789 zawodników z 21 krajów, którzy współzawodnictwo podjęli w 17 dyscyplinach sportu²⁴.

Zawody lekkoatletyczne rozegrano w 12 konkurencjach zarówno dla kobiet, jak i dla mężczyzn (w niektórych przypadkach w kilku kategoriach wiekowych). Wysoki poziom zademonstrowała sprinterka Olga Gorsa z Mołdawii, która zwyciężyła w biegu na dystansie 100 m, ustanawiając nowy (i ciągle aktualny) rekord igrzysk – 12,18 sek.²⁵ Rywalizowały z nią zawodniczki z Niemiec, zwłaszcza Joanna Kędzierska, która wygrała bieg na dystansie 200 m w czasie 25,15 sek. i przyczyniła się do zdobycia srebrnego medalu w biegu rozstawnym 4 × 100 m (57,62 sek.) oraz była najlepsza w rzucie oszczepem²⁶. Na wyróżnienie zasługuje też Krystyna Bejnarowicz z Łotwy, która w skoku w dal ustanowiła już po raz trzeci rekord igrzysk, tym razem rezultatem 5,49 m²⁷.

Wśród mężczyzn dobre wyniki uzyskali Anton Macko z Białorusi, który wygrał biegi krótkie na 100 m – 11,27 sek., na 200 m – 23,34 sek., i na 400 m – 53,66 sek., oraz Janusz Danowski z Łotwy, który pokonał rywali we wszystkich rzutach: kulą – 15,80 m, dyskiem – 40,90 m, i oszczepem – 52,72 m.

Kolejne igrzyska polonijne odbyły się w 2003 r. Do Poznania, stolicy Wielkopolski, w 750 rocznicę uzyskania praw miejskich przyjechali sportowcy z 22 krajów. Zmagania lekkoatletów stały na dobrym poziomie, ustanowili bowiem 7 rekordów igrzysk: po dwa – Natalia Wasilewska z Białorusi (bieg na dystansie 1500 m – 4.42,82 min i 5000 m – 16.48,75 min) oraz Paweł Maszej również z Białorusi (bieg na dystansie 1500 m – 4.03,72 min, i 5000 m – 15.13,65 min). Pozostałe wyniki rekordowe osiągnęli Marian Zigmund z Łotwy w biegu na dystansie 400 m (49,77 sek.) oraz płotkarze – Helena Wołosik z Białorusi i Adam

²³ Z. Szafkowski, *Wyniki Światowych Igrzysk Polonijnych w latach 1999–200*, s. 27–29.

²⁴ Sprawozdanie z X Światowych Igrzysk Polonijnych, Sopot 2001, s. 1–2.

²⁵ O. Gorsa poprawiła rekord S. Walasiewicz z 1934 r.

²⁶ Komunikat Igrzysk – Lekkoatletyka, Sopot 2001, s. 1–11.

²⁷ Dwa poprzednie rekordy ustanowiła K. Bejnarowicz na poprzednich igrzyskach: Lublin 1997 r. – 5,37 m, Lublin 1999 r. – 5,39 m.

Domicz z Niemiec. Poza nimi dobre rezultaty uzyskali Olga Gorska z Mołdawii na 100 m i w skoku w dal oraz Janusz Danowski z Łotwy w rzutach dyskiem i oszczepem²⁸.

Gospodarzem XII Światowych Igrzysk Polonijnych w 2005 r. była – po raz trzeci – Warszawa. Uczestniczyły w nich reprezentacje organizacji polonijnych z 28 krajów. Program igrzysk obejmował 18 dyscyplin sportowych, wśród których lekkoatletyka cieszyła się największą liczbą zgłoszeń. Poziom sportowy był jednak słaby. Świadczy o tym m.in. fakt, że niektórzy zawodnicy wygrali po kilka różnorodnych konkurencji. Natalia Wasilewska z Białorusi startowała we wszystkich biegach, a zwyciężyła pięciokrotnie – na dystansach 200 m, 400 m, 800 m, 1500 m i 5000 m. Monika Rouweler z Holandii zdobyła trzy złote medale (bieg na dystansie 100 m, skok w dal, skok wzwyż), podobnie jak Krzysztof Wardecki z Australii (biegi krótkie – 100 m, 200 m, 400 m) i Sebastian Sobiesiak z Niemiec (bieg na dystansie 110 m przez pł., w skoku w dal i wzwyż)²⁹.

Letnie igrzyska 2007 r. odbyły się w Słupsku i Ustce. Nad środkowe pobrzeże Bałtyku przybyło 1068 sportowców z 26 krajów świata. Podjęli oni rywalizację w 20 dyscyplinach, w tym po raz pierwszy w windsurfingu. Lekkoatletyka pozostała jednak dyscypliną pierwszoplanową, startowała w niej największa liczba zawodników. Z wyjątkiem biegów na 200 m, 1500 m i 3000 m kobiet oraz 110 m przez pł. mężczyzn współzawodnictwo przeprowadzono w kilku kategoriach wiekowych.

W biegu na dystansie 3 km kobiet padł rekord igrzysk. Ustanowiła go Erika Urwikiene z Litwy (11.25,52 min). Rekord igrzysk w skoku wzwyż wyrównała Rita Balciauskaitė z Litwy, a poza tym wygrała biegi na 100 m i 200 m. Wyróżniali się też bracia Klinkosz z Irlandii: Marcin w skoku wzwyż – 2,00 m, i Krzysztof w pchnięciu kulą – 14,08 m. Po dwa złote medale wywalczyli Monika Marciuch z Irlandii w rzutach (kula, oszczep), Jakub Malinowski z Niemiec (100 m, skok w dal) i Jakub Martynek z Czech w biegach średnich (800 m, 1500 m)³⁰.

Organizatorem XIV Igrzysk Polonijnych był Toruń. Do grodu Mikołaja Kopernika w 2009 r. zjechało 1119 osób, w tym 970 zawodników, którzy przystąpili do rywalizacji sportowej w 23 dyscyplinach. Zawody lekkoatletyczne, zwłaszcza w młodszych grupach wiekowych, potraktowano jako spotkania rekreacyjne, stąd też w niektórych konkurencjach nie podawano uzyskanych wyników, a w biegach ustalano jedynie kolejność. Nie padł ani jeden rekord igrzysk. W tej sytuacji trudno określić poziom zawodów. Najlepszym z mierzonych rezultatów było chyba osiągnięcie Mariusza Kosińskiego z Kanady w rzucie dyskiem (47,51 m). Poza tym na wymienienie nazwiska zasługuje Robert Dunowski z Litwy, który zwyciężył w Toruniu po raz trzeci w rzucie oszczepem³¹. Największą

²⁸ Z. Szafkowski, *Wyniki Światowych Igrzysk Polonijnych w latach 1999–2005*, s. 50–57.

²⁹ Tamże, s. 75–80.

³⁰ Z. Szafkowski, *Światowe Igrzyska Polonijne 2006 – 2009*, s. 82–89.

³¹ W poprzednich latach R. Dunowski wygrał swoją konkurencję wynikiem: 58,13 m (2007 r.) i 58,68 m (w 2009 r.), a w 2011 r. był drugi (51,54 m).

liczbę złotych medali zdobyli reprezentanci skupisk polonijnych z Czech (6), Litwy (5), Kanady (4) i Łotwy (3), a pozostałe – sportowcy z Białorusi (2) oraz Australii, Łotwy i USA (po 1)³².

XV Światowe Igrzyska Polonijne (ostatnie z dotychczasowych) odbyły się we Wrocławiu w dniach 30 lipca – 6 sierpnia 2011 r. Cieszyły się one największą frekwencją, do stolicy Dolnego Śląska przybyło bowiem ponad 2000 osób z 32 krajów osiedlenia Polaków na wszystkich kontynentach świata. Przystąpili oni do rywalizacji sportowej w 28 dyscyplinach sportu, przy czym w lekkoatletyce startowało najwięcej uczestników. Impreza rozpoczęła się od biegu integracyjnego na dystansie około 3 km oraz „miniigrzysk” dla dzieci i młodzieży.

Osiągnięte wyniki stały na wyższym poziomie niż w poprzednich latach. Zawodnicy ustanowili sześć nowych rekordów igrzysk. Trzy z nich były dziełem Enrika Zilbersteina z Gruzji: w biegu na dystansie 200 m – 21,8 sek. i na 400 m – 48,43 sek., oraz z braćmi Ludwikiem, Giglą i Giorgijem w sztafecie 4 × 100 m – 44,37 sek. Posiadaczami pozostałych rekordów stali się Joanna Czapla z Francji (bieg na dystansie 100 m przez pł. – 16,58 sek.), Adam Gaura z Czech (bieg na dystansie 10 km – 37.45,02 min) i Michael Opatowski z Kanady (skok o tyczce – 4,10 m)³³. Na uwagę zasługują sukcesy 17-letniej biegaczki z Łotwy Valeriji Linkevicy, która wygrała nie tylko wszystkie sprinty (100 m, 200 m, 400 m), ale także oba biegi średnie (800 m, 1500 m), oraz zwycięstwa w rzutach reprezentantów Polonii kanadyjskiej: Andrzeja Dąbrowskiego (kula, dysk, oszczep) i Keti Kłodnickiej (kula, dysk). Dobre wyniki uzyskali również sprinter Ludwik Zilberstein z Gruzji w biegu na dystansie 100 m – 11,08 sek., i Shawn Hill z Kanady w skoku wzwyż – 1,97 m³⁴.

Konkluzja

Podsumowując, należy stwierdzić, że w minionych latach (1934–2011) zorganizowano w Polsce piętnaście imprez sportowych dla zawodników z polskim rodowodem żyjących na obczyźnie. Rywalizowali oni w wielu dyscyplinach, wśród których lekkoatletyka znajdowała się w programie wszystkich igrzysk i gromadziła największą liczbę zawodników. Wielu z nich demonstrowało wysoki poziom sportowy, o czym świadczy wykaz rekordów igrzysk³⁵. Większość uczestników traktowała jednak swój udział rekreacyjnie. Dzięki temu spotkania na arenach sportowych w kraju ojczystym były festiwalami przyjaźni i patriotyzmu. Wysuwały też impulsy do zrzeszania się polonijnych sportowców w polskich organizacjach sportowych za granicą, przyczyniały się do pogłębiania polskiego życia narodowego na obczyźnie. W tych kwestiach lekkoatletyka igrzyskowa odegrała niewątpliwie dość istotną rolę.

³² Z. Szafkowski, *Światowe Igrzyska Polonijne 2006–2009*, s. 109–121.

³³ M. Opatowski poprawił 77-letni wynik J. Wąsowicza.

³⁴ Zob. Z. Szafkowski, *Światowe Igrzyska Polonijne (2010–2011)*, s. 127–148.

³⁵ Zob. załącznik 2.

Aneks

Zał. 1. Mistrzowie polonijnych igrzysk sportowych w lekkoatletyce *

Konk.	I. Warszawa 1934	II. Kraków 1974	III. Kraków 1977
kobiety			
100 m	S. Walasiewicz (USA) – 12,2	D. Rakowska (Cz) – 14,1	T. Nolan (USA) – 12,8
400 m	—	D. Kowolowska (Cz) – 67,1	T. Nolan (USA) – 60,8
wzwyż	R. Przybylska (USA) – 1,35	D. Kowolowska (Cz) – 1,30	—
w dal	A. Paluszek (USA) – 5,01	D. Rakowska (Cz) – 4,80	D. Rakowska (Cz) – 4,88
kula	A. Paluszek (USA) – 9,20	R. Macoszek (Cz) – 12,03	R. Macoszek (Cz) – 11,62
dysk	S. Walasiewicz (USA) – 33,78	R. Macoszek (Cz) – 36,02	E. Dubowska (Norw) – 35,06
oszczep	S. Walasiewicz (USA) – 32,61	J. Wojdanowska (A) – 41,72	E. Dubowska (Norw) – 44,62
mężczyźni			
100 m	W. Janiak (USA) – 10,9	B. Turbański (Fr) – 11,6	S. Korus (Fr) – 10,9
400 m	P. Klinkowski (USA) – 50,9	F. Madzia (Cz) – 54,5	S. Sajdak (Cz) – 52,5
1500 m	S. Szumachowski (USA) – 4.08,6	A. Mineyko (WB) – 4.14,0	K.R. Field (WB) – 4.14,0
wzwyż	E. Ratkowski (USA) – 1,70	M. Bulte (Fr) – 1,95	W. Sikora (Cz) – 1,85
w dal	W. Janiak (USA) – 6,42	B. Turbański (Fr) – 6,93	S. Korus (Fr) – 6,53
kula	Z. Podolak (USA) – 12,81	E. Waleryszek (Fr) – 11,09	J. Pyka (USA) – 17,22
dysk	Z. Podolak (USA) – 36,72	B. Turbański (Fr) – 40,08	A. Drzewiecki (WB) – 51,04
oszczep	J. Chudzikiewicz (USA) – 50,64	D. Kolaśniewski (Fr) – 61,40	J. Crosse (WB) – 56,60

* Wykaz obejmuje tylko konkurencje, które najczęściej występowały w programach igrzysk

Konk.	IV. Kraków 1981	V. Warszawa 1984	VI. Kraków 1987
kobiety			
100 m	I. Waclawek (Cz) – 13,4	I. Waclawek (Cz) – 13,18	F. Press (RFN) – 13,42
400 m	W. Mutschler (RFN) – 64,1	M. Szlauer (Cz) – 68,65	K. Bohm (Cz) – 61,58
wzwyż	D. Rakowska (Cz) – 1,35	B. Szkandera (Cz) – 1,35	R. Zagora (Cz) – 1,45
w dal	I. Waclawek (Cz) – 4,68	I. Cymorek (Cz) – 5,05	F. Press (RFN) – 4,99
kula	M. Mechtild (RFN) – 8,33	I. Waclawek (Cz) – 8,97	I. Waclawek (Cz) – 8,85
dysk	—	I. Waclawek (Cz) – 25,80	I. Waclawek (Cz) – 31,92
oszczep	—	M. Miroszowa (Cz) – 25,56	I. Waclawek (Cz) – 23,20

Konk.	IV. Kraków 1981	V. Warszawa 1984	VI. Kraków 1987
mężczyźni			
100 m	J. Cymorek (Cz) – 12,3	T. Chodura (Cz) – 11,73	M. Kufa (Cz) – 11,83
400 m	W. Martynek (Cz) – 56,5	D. Worek (Cz) – 53,45	D. Worek (Cz) – 53,40
1500 m	L. Branny (Cz) – 4.12,6	K. Gaura (Cz) – 4.18,11	S. Marszałek (Cz) – 4.18,37
wzwyż	B. Cienciała (Cz) – 2,05	P. Świerczak (Cz) – 1,85	A. Murdy (USA) – 2,00
w dal	B. Cienciała (Cz) – 5,52	T. Smugała (Cz) – 6,72	M. Kufa (Cz) – 6,70
kula	J. Turoń (Cz) – 11,16	S. Kluz (Cz) – 11,64	A. Chromik (WB) – 12,74
dysk	R. Kufla (Cz) – 36,00	R. Rufa (Cz) – 37,06	A. Chromik (WB) – 37,65
oszczep	J. Ferenc (Cz) – 39,68	P. Świerczak (Cz) – 47,86	B. Skonieczka (B) – 43,00

Konk.	VII. Kraków 1991	VIII. Lublin 1997	IX. Lublin 1999
kobiety			
100 m	T. Turczyńska (U) – 15,41	A. Kozak (Br) – 12,43	A. Kovacs (W) – 14,37
400 m	M. Klus (Cz) – 71,15	A. Kozak (Br) – 54,43	—
wzwyż	R. Zagóra (Cz) – 1,50	T. Baranowska (Br) – 1,65	K. Sienkiewicz (L) – 1,40
w dal	G. Possinger (Cz) – 4,86	K. Bejnarowicz (Ł) – 5,37	K. Bejnarowicz (Ł) – 5,39
kula	—	M. Godzik (Cz) – 14,68	J. Waluczko (L) – 8,80
dysk	—	M. Godzik (Cz) – 30,34	—
oszczep	—	—	J. Waluczko (L) – 19,94
mężczyźni			
100 m	D. Worek (Cz) – 11,96	L. Wierszyniszyn (Br) – 11,39	A. Baturewicz (Ł) – 11,40
400 m	D. Worek – 53,42	L. Wierszyniszyn (Br) – 51,61	—
1500 m	D. Wałach (Cz) – 4.37,05	D. Jasiński (Br) – 4.11,94	D. Jasiński (Br) – 4.19,07
wzwyż	R. Martynek (Cz) – 1,78	K. Kambala (Ł) – 1,90	K. Kambala (Ł) – 1,90
w dal	N. Barczok (Cz) – 5,99	G. Sitkiewicz (Br) – 6,98	A. Baturewicz (Ł) – 6,22
kula	S. Klus (Cz) – 11,02	G. Sitkiewicz (Br) – 15,11	E. Silniewicz (Ł) – 12,54
dysk	R. Martynek (Cz) – 30,20	G. Sitkiewicz (Br) – 35,72	T. Smugała (Cz) – 33,23
oszczep	—	T. Smugała (Cz) – 46,08	M. Baranowski (Ł) – 47,78

Konk.	X. Sopot 2001	XI. Poznań 2003	XII. Warszawa 2005
kobiety			
100 m	O. Gorsa (M) – 12,18	O. Gorsa (M) – 13,39	M. Rouweler (H) – 14,44
400 m	K. Bejnarowicz (Ł) – 66,27	K. Wołoszyk (Br) – 62,30	N. Wasilewska (Br) – 65,15
wzwyż	G. Niedoba (Cz) – 1,25	G. Krecz (L) – 1,40	M. Rouweler (H) – 1,35
w dal	K. Bejnarowicz (Ł) – 5,49	O. Gorsa (M) – 4,56	M. Rouweler (H) – 4,24
kula	B. Stańczyk (L) – 9,98	L. Skarina (L) – 7,37	T. Czajkowska (Br) – 8,68

Konk.	X. Sopot 2001	XI. Poznań 2003	XII. Warszawa 2005
kobiety			
dysk	O. Kędzierska (N) – 36,69	I. Kaptur (WB) – 17,67	J. Juniewicz (L) – 18,04
oszczep	J. Kędzierska (N0) – 31,48	I. Ablawacka (Br) – 24,07	M. Zborowska (W) – 31,00
mężczyźni			
100 m	A. Macko (Br) – 11,27	W. Bogatow (M) – 11,43	K. Wardecki (A) – 11,58
400 m	A. Macko (Br) – 53,66	M. Zigmund (Ł) – 49,77	K. Wardecki (A) – 54,25
1500 m	A. Gajewski (Br) – 4.15,54	P. Maszej (Br) – 4.03,72	J. Kaczmarowski (N) – 4.29,79
wzwyż	A. Gajewski (Br) – 1,75	P. Malinowski (N) – 1,85	S. Sobiesiak (N) – 1,90
w dal	J. Pliska (Ł) – 6,45	M. Cienciała (Cz) – 6,48	S. Sobiesiak (N) – 6,55
kula	J. Danowski (Ł) – 15,80	—	D. Czapla (Fr) – 11,61
dysk	J. Danowski (Ł) – 40,90	J. Danowski (Ł) – 37,56	A. Wajer (N) – 38,04
oszczep	J. Danowski (Ł) – 52,72	J. Danowski (Ł) – 42,11	R. Dunowski (L) – 58,13

Konk.	XIII. Słupsk 2007	XIV. Toruń 2009	XV. Wrocław 2011
kobiety			
100 m	R. Balčiauskaite (L) – 13,14	D. Molin (Cz)	V. Linkiewica (Ł) – 13,34
400 m	S. Rouweler (H) – 70,18	A. Gryckiewicz (L)	V. Linkiewica (Ł) – 60,63
wzwyż	R. Balčiauskaite (L) – 1,65	Ł. Konderla (Cz)	M. Mrózek (Cz) – 1,59
w dal	N. Sikora (Cz) – 4,91	D. Molin (Cz)	Z. Koudelka (Cz) – 4,86
kula	M. Marciuch (I) – 9,09	B. Siemaszko (L)	K. Kłodnicka (K) – 10,58
dysk	V. Meszaros (W) – 24,96	N. Niedostupowa (Br)	K. Kłodnicka (K) – 34,22
oszczep	M. Marciuch (I) – 38,28	W. Obuchowska (Br)	W. Dziza (Au) – 27,70
mężczyźni			
100 m	J. Malinowski (N) – 11,50	K. Giermanowicz (Ł)	L. Zilberstein (G) – 11,08
400 m	M. Tomas (N) – 53,24	K. Wardecki (A)	E. Zilberstein (G) – 48,43
1500 m	J. Martynek (Cz) – 4.44,18	J. Misiun (Ł)	P. Janikowski (K) – 4.08,28
wzwyż	M. Klinkosz (I) – 2,00	—	S. Hill (K) – 1,97
w dal	J. Malinowski (N) – 6,61	—	P. Kukhta (Br) – 6,10
kula	K. Klinkosz (I) – 14,08	A. Oitment (K)	A. Dąbrowski (K) – 12,57
dysk	T. Kalinowski (USA) – 33,26	M. Kosiński (K)	A. Dąbrowski (K) – 40,00
oszczep	R. Dunowski (L) – 58,68	R. Dunowski (L)	A. Dąbrowski (K) – 53,18

Legenda:

A – Australia	L – Litwa
Au – Austria	Ł – Łotwa
B – Belgia	M – Mołdawia
Br – Białoruś	N – Niemcy
Cz – Czechy	Norw – Norwegia

Fr	– Francja	RFN	– Rep. Fed. Niemiec
G	– Gruzja	U	– Ukraina
H	– Holandia	USA	– Stany Zjednoczone
I	– Irlandia	W	– Węgry
K	– Kanada	WB	– Wielka Brytania

Załącznik 2. Rekordy polonijnych igrzysk sportowych w lekkoatletyce

Konkurencja	Wyniki	Nazwisko i imię zawodniczki	Kraj osiedlenia	Miejscowość i rok ustanowienia rekordu
kobiety				
60 m	8,3	Waclavek Irena	Czechy	Kraków 1981
100 m	12,18	Gorsa Olga	Mołdawia	Sopot 2001
200 m	24,5	Wasilewicz Stanisława	USA	Warszawa 1934
400 m	54,43	Kozak Anna	Białoruś	Lublin 1997
800 m	2.12,48	Krakowiak Irina	Litwa	Lublin 1997
1500 m	4.42,82	Wasilewska Natalia	Białoruś	Poznań 2003
3000 m	11.25,52	Urwikieni Erika	Litwa	Słupsk 2007
5000 m	16.48,75	Wasilewska Natalia	Białoruś	Poznań 2003
4 × 100 m	57,62	Rezo A., Pinkowska M., Kędzińska J., Kędzińska O.	Niemcy	Sopot 2001
100 m pł.	16,58	Czapla Joanna	Francja	Wrocław 2011
wzwyż	1,65	Baranowska Tatiana	Białoruś	Lublin 1997
w dal	5,49	Bejnarowicz Krystyna	Łotwa	Sopot 2001
kula	14,68	Godzik Marcela	Czechy	Lublin 1997
dysk	36,02	Macoszek Ruth	Czechy	Kraków 1974
młot	37,87	Kambała Kristas	Łotwa	Lublin 1999
oszczep	44,62	Dubowska Elżbieta	Norwegia	Kraków 1977

Konkurencja	Wynik	Nazwisko i imię zawodnika	Kraj osiedlenia	Miejscowość i rok ustanowienia rekordu
mężczyźni				
100 m	10,9	Janiak Władysław	USA	Warszawa 1934
200 m	21,98	Zilberstein Endrik	Gruzja	Wrocław 2011
400 m	48,43	Zilberstein Endrik	Gruzja	Wrocław 2011
800 m	1.55,9	Kaczmarek Stanisław	Kanada	Warszawa 1934
1500 m	4.03,72	Maszej Paweł	Białoruś	Poznań 2003
3000 m	8.36,8	Brodie Christian	Anglia	Kraków 1977
5000 m	15.13,65	Maszej Paweł	Białoruś	Poznań 2003
10000 m	37.45,82	Gaura Paweł	Czechy	Wrocław 2011

Konkurencja	Wynik	Nazwisko i imię zawodnika	Kraj osiedlenia	Miejscowość i rok ustanowienia rekordu
mężczyźni				
4 × 100 m	47,37	Zilberstein E., Zilberstein L., Zilberstein G., Zilberstein G.	Gruzja	Wrocław 2011
4 × 400 m	3.36,6	Golanowicz A., Ratkowski E., Kaczmarek T., Klinkowski P.	USA	Warszawa 1934
100 m pł	15,14	Domicz Adam	Niemcy	Poznań 2003
wzwyż	2,05	Cieniela Bronisław	Czechy	Kraków 1981
tyczka	4,10	Lopatowski Michael	Kanada	Wrocław 2011
w dal	6,98	Sitkiewicz Gienadij	Białoruś	Lublin 1997
kula	17,22	Pyka Jan	USA	Kraków 1977
dysk	51,04	Drzewiecki Andrzej	Anglia	Kraków 1977
młot	40,85	Krawczyk Janusz	Francja	Kraków 1981
oszczep	61,40	Kolaśniewski Daniel	Francja	Kraków 1974

Bibliografia

A. Źródła

I. Archiwalia

Archiwum Akt Nowych w Warszawie
 Ambasada RP w Berlinie
 Konsulat RP w Opolu
 Światowy Związek Polaków z Zagranicy
 Centralne Archiwum Wojskowe w Rembertowie
 Państwowy Urząd Wychowania Fizycznego i Przystosowania Wojskowego

II. Źródła instytucjonalne

Okręgowe Związki Lekkiej Atletyki w Bydgoszczy, Gdańsku, Krakowie, Lublinie, Poznaniu, Wrocławiu
 Stowarzyszenie „Wspólnota Polska” w Warszawie
 Stowarzyszenie „Wspólnota Polska, oddziały w Krakowie, Lublinie, Poznaniu, Słupsku, Sopocie, Toruniu, Wrocławiu

III. Źródła urzędowe

Komunikaty sportowe igrzysk polonijnych (1974–2011)

IV. Prasa i czasopisma

„Biuletyn PKOl”, Warszawa 1973–1987.
 „Express Poznański”, Poznań 2003.

- „Gazeta Pomorska”, Bydgoszcz – Toruń 2009.
„Gazeta Wrocławska”, Wrocław 2011
„Gazeta Wyborcza”, Warszawa 2000–2010.
„Głos Wielkopolski”, Poznań 2003.
„Kurier Lubelski”, Lublin 1999.
„Olimpijczyk”, Warszawa 1987.
„Polonijny Informator Sportowy”, Warszawa 1983.
„Przegląd Sportowy”, Warszawa 1974–2011.
„Słupski Kurier Igrzysk Polonijnych”, Słupsk 2007.
„Sport”. Katowice 2006–2008
„Sport i Wychowanie Fizyczne”. Dodatek do czasopisma „Polacy Zagranicą”,
Warszawa 1934.
„Wspólnota Polska”, Warszawa 2000–2011.

B. Literatura przedmiotowa

I. Prace zwarte

- Krejca J., Książek W., *Polonijne Igrzyska Sportowe 1974*, Kraków 1976.
Sport polonijny wczoraj i dziś, red. J. Chelmecki, Warszawa 2005.
Szafkowski Z., *Polonijne igrzyska sportowe (1934–1997)*, Gorzów Wlkp. 1997.
Szafkowski Z., *Wyniki Światowych Igrzysk Polonijnych w latach 1999–2005*,
Gorzów Wlkp. 2006.
Szafkowski Z., *Światowe Igrzyska Polonijne 2006–2009*, Gorzów Wlkp. 2009.
Szafkowski Z., *Światowe Igrzyska Polonijne (2010–2011)*, Gorzów Wlkp. 2011.
*Światowe Sejmiki Działaczy Polonijnych Polskiego Komitetu Olimpijskiego
w latach 1989–2009*, red. B. Woltmann, Warszawa 2010.
Z dziejów kultury fizycznej w organizacjach polonijnych, red. B. Woltmann,
Warszawa 1989.

II. Artykuły

- Jans W., *I Igrzyska Sportowe Polaków z Zagranicy*, „Zeszyty Naukowe AWF
we Wrocławiu”, nr 20, Wrocław 1957.
Kowalczyk A., *Lekkoatletyka na polonijnych igrzyskach sportowych (1934–2003)*,
[w:] *Sport polonijny wczoraj i dziś*, red. J. Chelmecki, Warszawa 2005.
50 lat Polonijnych Igrzysk Sportowych, „Polonijny Informator Sportowy”, War-
szawa, czerwiec 1984, s. 1–28.
Rotkiewicz M., *Z historii Polonijnych Igrzysk Sportowych*, „Lekkoatletyka”
1974, nr 7.
Rybiński J., *Po pięćdziesięciu latach znów w Warszawie*, „Biuletyn PKOl” 1984,
nr 10.
Szafkowski Z., *Lekkoatletyka na Polonijnych Igrzyskach Sportowych*, [w:]
II Krajowa Konferencja Naukowa „Polonijna Kultura Fizyczna”, *Monogra-
fie AWF w Poznaniu*, nr 210, Poznań 1986.

- Szczerbiński M., *Polonijne Igrzyska Sportowe w dwudziestoleci międzywojennym*, „Przegląd Polonijny” 1978, z. 2.
- Woltmann B., *Polonijne igrzyska sportowe w Krakowie*, „Kultura Fizyczna” 1975, nr 8.
- Woltmann B., *Polonijne igrzyska sportowe*, „Zeszyty Naukowe AWF w Gdańsku”, nr 9, Warszawa – Poznań 1989.
- Woltmann B., *Polonijne igrzyska sportowe*, [w:] *Z dziejów kultury fizycznej w organizacjach polonijnych*, red. B. Woltmann, Warszawa 1989.
- Zmarzlik J., *Marsz, marsz Polonia...*, „Polonijny Informator Sportowy”, Warszawa 1983.
- Zmarzlik J., *Pierwsza „Olimpiada” Białych Orłów*, „Polonijny Informator Sportowy”, Warszawa, kwiecień 1984.

Abstract

Athletics in the Poles Sports Games in Poland in the Years 1934–2011

Poles Sports Games were initiated in 1934. Since then, fifteen events held with the participation of athletes of Polish origin from around the world. The program consisted of a dozen sport games, some of which have the widest range of athletics. Competed in one of many great players, including Olympic gold medalist Stanisława Walasiewicz. Most sport games record belongs to the representatives of the Polish community in Belarus (7), Czech Republic (5), USA, France and Lithuania (after 3).

Key words: athletics, Polonia, sport games.

Tomasz MATRAS*

Bojkot igrzysk olimpijskich w Moskwie w 1980 r. przykładem wykorzystania sportu w celach politycznych w świetle wybranych źródeł drukowanych

Streszczenie

Celem artykułu jest pokazanie sytuacji, która doprowadziła do bojkotu igrzysk olimpijskich w Moskwie. Punktem wyjścia będzie sytuacja geopolityczna końca lat 70. i początku 80. XX wieku. Przedstawione zostaną główne argumenty, które posłużyły jako preteksty do zajęcia takiego stanowiska. Nastąpi próba wyjaśnienia, jakie były motywy, którymi kierowali się decydenci w Stanach Zjednoczonych, podejmując decyzję o bojkocie. Praca będzie pokazywała, jak w obliczu bojkotu zachowywały się inne państwa. Celem pobocznym jest przedstawienie, jak relacjonowała wydarzenie prasa socjalistyczna. Zostaną pokazane przykłady manipulacji faktami oraz pomijania niektórych zdarzeń.

Słowa kluczowe: bojkot, zimna wojna, igrzyska olimpijskie, Moskwa.

Wprowadzenie

W polskiej literaturze problem bojkotu igrzysk olimpijskich w Moskwie i Los Angeles nie jest często podejmowany. Jest zdawkowo prezentowany przez publicystów w artykułach prasowych lub znajdują się na jego temat wzmianki w literaturze dotyczącej igrzysk olimpijskich. Przenikanie się sportu oraz polityki międzynarodowej na wszystkich szczeblach i w wielu wymiarach spotykane było od początku ruchu olimpijskiego. Szczególnie państwa autorytarne i totalitarne instrumentalnie traktowały rywalizację sportową. W dwudziestoleciu międzywojennym faszystowskie Włochy i III Rzesza uczyniły z niej narzędzie swojej polityki. Apogeum wykorzystania sportu w celach politycznych nastąpiło po

* Doktorant, Wydział Nauk Społecznych, Uniwersytet Wrocławski.

przystąpieniu do rywalizacji olimpijskiej Związku Radzieckiego w 1952 r. Sport stał się wówczas jedną z aren zmagania pomiędzy światem kapitalistycznym i socjalistycznym. Pod koniec lat 70. XX wieku załamała się polityka odprężenia realizowana w poprzedniej dekadzie. Jednym ze skutków zaostrzenia relacji międzynarodowych były bojkoty igrzysk w Moskwie i Los Angeles. Igrzyska w Moskwie pokazały, w jaki sposób „wielka polityka” może wpływać na międzynarodowy ruch sportowy. Zostały zaprzepaszczone przygotowania wielu sportowców, którzy nie mogli wystąpić w najważniejszych zawodach w swojej karierze.

I

Decyzja o przyznaniu Moskwie organizacji igrzysk zapadła 23 października 1974 r. w Wiedniu podczas 75 sesji MKOL. Stolica Związku Radzieckiego po raz drugi ubiegała się o organizację. Pierwszy raz w 1970 r., jednak wówczas zwyciężył Montreal. Jedynym kontrkandydatem Moskwy było Los Angeles. Decyzję ogłosił lord Killanin, a podjęli ją członkowie MKOL w tajnym głosowaniu. Na stolicę Związku Radzieckiego oddano 39 głosów, a na największe miasto Kalifornii 20¹.

Przygotowania do igrzysk olimpijskich stały się priorytetem Związku Radzieckiego w drugiej połowie lat 70. Organizacji podjęło się państwo i powołano do tego celu specjalnie wyodrębniony komitet pod nazwą „Moskwa 80”. Jego przewodniczącym został ówczesny wicepremier Związku Radzieckiego Ignatij Nowikow. Na potrzeby olimpijskie renowacji uległo 78 obiektów w samej Moskwie. Od podstaw wybudowano 12 nowych aren sportowych, w tym tor wioślarski, hipodrom i welodrom. Zdecydowana większość obiektów była gotowa już na rok przed rozpoczęciem zawodów².

Oczekiwano przyjazdu 600 tysięcy turystów spoza ZSRR. Udostępniono dla nich 30 procent całej puli wejściówek na zawody olimpijskie. Łączna ilość dostępnych biletów miała wynosić około 6,5 miliona³. Oficjalną maskotką został niedźwiadek Misza. Po raz pierwszy maskotka była wykorzystywana na tak szeroką skalę podczas promocji. Misza pojawił się nie tylko podczas ceremonii otwarcia i zamknięcia igrzysk, ale również w filmie animowanym oraz na oficjalnych produktach handlowych⁴.

Rozmach, z jakim przeprowadzono przygotowania, sprawiał wrażenie, że igrzyska w Moskwie okażą się wielkim sukcesem organizacyjnym. Wydawało się, że będą niepowtarzalną okazją do promocji kultury fizycznej i międzyna-

¹ Dane za stroną internetową: www.aldaver.com/votes.html [stan z 13.03.2010].

² B. Grant, *New Moscow Monuments*, „American Ethnologist” 2001, nr 2, s. 342.

³ Ł. Jedlewski, *Olimpijskie tempo Moskwy*, „Przegląd Sportowy”, 21.05.1978, s. 2.

⁴ Dane za stroną internetową: <http://olympic-museum.de/mascot/mascot1980.htm> [stan z 15.03.2010].

rodowego ruchu olimpijskiego. Miały stać się także okazją do odzyskania nadzarpniętego w latach 70. (głównie w wyniku problemów gospodarczych) autorytetu Związku Radzieckiego. W zachodnich kręgach socjalistycznych dotąd sprzyjających komunizmowi zaczęto zastanawiać się, czy system jest wydolny i czy możliwe będzie jego dalsze trwanie⁵. Igrzyska olimpijskie miały po raz kolejny pokazać potęgę ZSRR. Setki tysięcy kibiców z zagranicy i miliony przed telewizorami miały oglądać świetnie zorganizowane zawody i robiące duże wrażenie obiekty sportowe. Dodatkowo radzieccy sportowcy mieli wykazać swoją wyższość nad zachodnimi zawodnikami. Zaangażowano na tyle duże środki i przeprowadzono wielką kampanię propagandową, że wydawało się, iż zawody nie mogą zakończyć się porażką. Nie przewidziano tylko, że poprzez decyzję o zaangażowaniu militarnym poza swoimi granicami, sam ZSRR poda pretekst do bojkotu igrzysk, w przygotowania których włożono tyle środków.

W dniu 27 grudnia 1979 r. jednostki radzieckie obsadziły najważniejsze obiekty strategiczne w Kabulu. W następnych dniach granicę przekroczyło około 50 tys. żołnierzy radzieckich. Według planów miała to być szybka operacja, polegająca na obsadzeniu władz przedstawicielami życzliwymi wobec Związku Radzieckiego⁶. Całości towarzyszyła propaganda, wedle której Armia Radziecka wkroczyła do Afganistanu, aby pomóc pozbyć się ówczesnej władzy, posadzonej o mordowanie narodu i współpracę z CIA. Zachowanie ZSRR wpłynęło na reorientację polityki amerykańskiej i zakończenie funkcjonującej przez całe lata 70. polityki detente. W tym czasie w Stanach Zjednoczonych rząd sprawowała jeszcze administracja demokratyczna. Z uwagi na osłabienie pozycji USA wśród państw muzułmańskich po rewolucji w Iranie dyplomacja amerykańska postanowiła silnie zaangażować się w obronę górzystego, rolniczego, ale muzułmańskiego państwa. Rejon Zatoki Perskiej i Bliskiego Wschodu w tym czasie stał się dla Amerykanów niezwykle ważny. Kryzys naftowy w latach 70. wpłynął na pogorszenie się sytuacji ekonomicznej Stanów Zjednoczonych. Konflikty zbrojne w tym regionie powodowały nieprzewidziane wzrosty cen ropy naftowej i innych surowców⁷.

Ten nowy etap związany był także bezpośrednio z kampanią wyborczą, gdzie republikanie krytykowali demokratów za niepowodzenia w polityce zagranicznej. Prezydent Carter, chcąc ratować swoje sondaże, zareagował i postanowił pokazać, że Stany Zjednoczone nie będą przypatrywać się biernie działaniom ZSRR w Afganistanie⁸.

Od połowy stycznia 1980 r. pojawiała się coraz więcej komentarzy mówiących o tym, że prezydent USA jako jeden ze środków nacisku na ZSRR wybierze groźbę bojkotu igrzysk. 20 stycznia administracja amerykańska wy-

⁵ G. Herling-Grudziński, *Dziennik pisany nocą 1980–1983*, Warszawa 1996, s. 266.

⁶ P. Calvocoressi, *Polityka międzynarodowa 1945–2000*, Warszawa 2002, s. 590–593.

⁷ G. Młodzikowski, *Olimpiady ery nowożytnej: idea i rzeczywistość*, Warszawa 1984, s. 310–315.

⁸ J.L. Gaddis, *Zimna wojna – historia podzielonego świata*, Kraków 2007 s. 246.

stosowała wobec Związku Radzieckiego ultimatum. Oświadczono, że sportowcy amerykańscy zbojkotują igrzyska olimpijskie, jeżeli Związek Radziecki nie wycofa się z Afganistanu w ciągu miesiąca. W przeciwnym wypadku władze amerykańskie miały zabiegać o to, aby Stany Zjednoczone i inne państwa nie uczestniczyły w zawodach⁹.

II

24 stycznia 1980 r. Izba Reprezentantów Kongresu USA większością głosów przyjęła rezolucję wzywającą do zbojkotowania igrzysk olimpijskich w Moskwie. Za głosowało 386 kongresmenów, przeciw było 12¹⁰. Rezolucja nie miała mocy obowiązującej, jednakże zawarto w niej zalecenie dla Komitetu Olimpijskiego Stanów Zjednoczonych. Wezwano także Komitety Olimpijskie innych krajów, aby poparły apel prezydenta Cartera¹¹. Komitet Olimpijski USA znalazł się w bardzo trudnej sytuacji. Z jednej strony wywierane były na niego naciski polityczne. Z drugiej nie chciał zawieść oczekiwań sportowców. Wśród potencjalnych amerykańskich olimpijczyków została przeprowadzona ankieta w tej sprawie. Większość sportowców wypowiedziała się za wyjazdem do Moskwy. Dlatego Komitet Olimpijski USA podjął próbę znalezienia kompromisowego rozwiązania. Uwzględniając sprzeciw świata sportowego, nie podjęto uchwały popierającej stanowisko administracji. Postanowiono natomiast przedłożyć Międzynarodowemu Komitetowi Olimpijskiemu postulat odroczenia lub przeniesienia igrzysk olimpijskich w 1980 r.¹²

Komitet Olimpijski ZSRR wydał w tej sprawie stosowne oświadczenie. Jego treść została tak przygotowana, aby przekonać opinię międzynarodową do swoich racji i całą odpowiedzialność zrzucić na administrację amerykańską. Stwierdzono, że reakcyjne koła w Stanach Zjednoczonych i niektórych państwach zachodnich podjęły zakrojoną na szeroką skalę akcję propagandową, mającą na celu przeszkodzenie organizacji igrzysk przez ZSRR. Cała sytuacja miała zostać już wcześniej zaplanowana i przygotowana, a Amerykanie szukali tylko pretekstu do wprowadzenia jej w życie i czynili to metodami szantażu, w imię światowego hegemonizmu¹³.

W oświadczeniu nie wspomniano jednak o meritum problemu. Sportowcy amerykańscy mieli nie przyjeżdżać do Moskwy ze względu na niechęć do ZSRR czy idei olimpijskiej. Była to reakcja na wkroczenie wojsk radzieckich

⁹ Dane za stroną internetową: kiat.net › Olympics › History [stan z 17.03.2010].

¹⁰ *Oburzająca decyzja Kongresu USA*, „Trybuna Ludu”, 26.01.1980, s. 1.

¹¹ J. Caraccioli, T. Caraccioli, W.F. Mondale, *Boycott: Stolen Dreams of the 1980 Moscow Olympic Games*, Washington 2008, s. 64.

¹² PAP, *Decyzja komitetu olimpijskiego USA*, „Trybuna Ludu”, 30.01.1980, s. 10.

¹³ PAP, *Oświadczenie Komitetu Olimpijskiego ZSRR*, „Trybuna Ludu”, 2.02.1980, s. 1, 10.

do Afganistanu. Według Amerykanów niewłaściwą sytuacją było prowadzenie zaborczej wojny przez organizatora igrzysk. Oficjalne wypowiedzi działaczy socjalistycznych skupiały się tylko na krytyce bojkotu i przedstawianiu go jako wyrazu amerykańskiego imperializmu.

W sytuacji, która się wytworzyła, niezbędne było zajęcie stanowiska przez Międzynarodowy Komitet Olimpijski. Już wcześniej w wypowiedziach działaczy MKOL wyczuwało się niechęć wobec planów USA. Przed rozpoczęciem zimowych igrzysk olimpijskich w Lake Placid odbyła się 82 sesja ogólna organizacji. Przewodniczący MKOL podczas konferencji prasowej zapowiedział, że niemożliwe jest, aby letnie igrzyska mogły zostać przeniesione do innego miasta lub odroczone. Killanin stwierdził, że z Moskwą zostały podpisane w tej sprawie umowy, co wiązało MKOL zarówno moralnie, jak i prawnie. Była to odpowiedź na sugestie Amerykańskiego Komitetu Olimpijskiego dotyczące zmiany organizatora¹⁴.

W dniu 13 lutego 1980 r. na wniosek Komitetu Olimpijskiego USA przedstawiciele MKOL zajęli się sprawą ewentualnego bojkotu. Argumentację amerykańską prezentował sekretarz stanu USA Cyrus Vance. W ostrych słowach odniósł się on do polityki Związku Radzieckiego. Powiedział, że Rosjanie ponoszą całkowitą winę za sytuację, która zaistniała. Gdyby nie wkroczyli do Afganistanu, nie byłoby tematu bojkotu¹⁵. Skrytykował także MKOL za niepodjęcie działań przeciwko Moskwie w momencie interwencji w Afganistanie. Jego zdaniem Międzynarodowy Komitet Olimpijski powinien przedsięwziąć wtedy odpowiednie kroki, a nie udawać, że nic się nie stało. Nawet w komentarzach zachodnich oświadczenie Vance'a zostało przyjęte nieprzychylnie, jako skrajne upolitycznienie problemu. Zgodnie uznano, że Vance bardziej zaszkodził stanowisku amerykańskiemu, niż je wzmocnił¹⁶.

Po obradach wystosowano rezolucję odnoszącą się do problemu. Przedstawił ją lord Killanin podczas konferencji prasowej. Stwierdzono w niej, że umowa zawarta 23 października 1974 r. pomiędzy MKOL a Moskwą jest w dalszym ciągu obowiązująca. Pamiętając o tych celach, stwierdził, że „obowiązkiem MKOL jest nieszczerzenie wysiłków, aby olimpiady odbywały się zgodnie z tradycją”. MKOL miał uczynić wszystko, co w jego mocy, aby zawody odbyły się w jak najlepszej atmosferze. Jednocześnie przewodniczący Killanin zaznaczył, że tylko narodowe Komitety Olimpijskie mogą podejmować decyzje w sprawie przyjęcia zaproszenia do udziału w igrzyskach. Nie leżało to natomiast w gestii rządów danych państw¹⁷.

¹⁴ PAP, *Konferencja prasowa przewodniczącego MKOL*, „Trybuna Ludu”, 8.02.1980, s. 10.

¹⁵ PAP, *Sesja MKOL w Lake Placid*, „Trybuna Ludu”, 11.02.1980, s. 10.

¹⁶ D. Miller, *Historia igrzysk olimpijskich i MKOL, Od Aten do Pekinu 1894–2008*, Poznań 2008, s. 256.

¹⁷ PAP, *82 sesja MKOL. Jednomyślna rezolucja w obronie igrzysk w Moskwie*, „Trybuna Ludu”, 14.02.1980, s. 10.

III

Ze względu na wystosowaną rezolucję Komitet Olimpijski USA znalazł się w trudnej sytuacji. Oczekiwano jasnej deklaracji i odpowiedzi na pytanie, czy sportowcy amerykańscy pojawią się w Moskwie. Komitet Olimpijski USA podjął decyzję o bojkocie 20 marca 1980 r. Na zebraniu w Colorado Springs obecny był wiceprezydent Walter Mondale. Przed głosowaniem wygłosił do delegatów przemówienie, które było transmitowane w telewizji. Za bojkotem opowiedziało się $\frac{2}{3}$ działaczy Komitetu Olimpijskiego USA. Z wydanego oświadczenia wynikało, że po przeanalizowaniu wszystkich okoliczności podjęto autonomiczną decyzję. Prasa socjalistyczna gwałtownie krytykowała takie stanowisko. Stwierdzono, że w Stanach Zjednoczonych próbuje odrodzić się „ducha maccartyzmu”. Komentatorzy radzieccy z agencji TASS nie mieli wątpliwości, że na Amerykańskim Komitecie Olimpijskim decyzje wymusili przedstawiciele administracji państwowej¹⁸.

Interesujące było zachowanie poszczególnych sojuszników Stanów Zjednoczonych. Należy przeanalizować osobno stanowisko każdego państwa i spróbować znaleźć przesłanki, którymi się kierowano.

Arabia Saudyjska była pierwszym państwem, które ogłosiło, że jej reprezentanci nie pojawią się w Moskwie. Decyzję podano do wiadomości już 17 stycznia 1980 r. Jako główny argument przedstawiono solidarność z muzułmańską ludnością Afganistanu¹⁹.

Wielka Brytania była najważniejszym sojusznikiem USA w Europie²⁰. Jednak brytyjskie środowisko sportowe kierowało się zupełnie innymi przesłankami niż politycy. Wielu Brytyjczyków było wysokimi przedstawicielami w międzynarodowych federacjach sportowych. Dlatego nie leżało w ich interesie umniejszenie imprezy sportowej, której sami pozostawali organizatorami. Zgodnie z umową dotyczącą organizacji igrzysk olimpijskich organizatorem był Międzynarodowy Komitet Olimpijski, a miasto organizujące zapewniało jedynie warunki do rozegrania zawodów. Margaret Thatcher również wystosowała list do czołowych sportowców, w którym wezwała ich do bojkotu. Zareagował na to prezes Brytyjskiego Komitetu Olimpijskiego Dennis Follows, który oświadczył, że polityka jego rządu godzi w interesy Międzynarodowego Komitetu Olimpijskiego²¹. 18 marca 1980 r. Izba Gmin brytyjskiego parlamentu przyjęła uchwałę dotyczącą poparcia koncepcji bojkotu igrzysk. Było to powtórzenie manewru,

¹⁸ D. Miller, dz. cyt., s. 258.

¹⁹ Dane za stroną internetową: middleeast.about.com/od/afghanistan/a/me080803.htm [stan z 19.03.2010].

²⁰ W 1979 r. władzę przejęła partia konserwatywna, której jednym z priorytetów było zacieśnienie więzów transatlantyckich. Premierem została Margaret Thatcher znana ze swoich poglądów antykomunistycznych.

²¹ PAP, *Zwiększenie presji na brytyjskich sportowców*, „Trybuna Ludu”, 19.03.1980, s. 10.

jakiego dwa miesiące wcześniej dokonał amerykański kongres. Nie wpłynęło to na zmianę stanowiska przewodniczącego Followsa. Powołał się także na zapisy Karty Olimpijskiej, zgodnie z którą Komitety Olimpijskie muszą opierać się wszelkim próbom presji politycznej, gospodarczej czy religijnej²². Obie strony doszły w końcu do porozumienia. 25 marca 1980 r. Brytyjski Komitet Olimpijski podjął decyzję o wyjeździe do Moskwy, ale reprezentacja była najmniej liczna od zakończenia II wojny światowej²³.

Zupełnie inaczej sytuacja potoczyła się w przypadku Republiki Federalnej Niemiec. W marcu 1980 r. pojawiły się pierwsze informacje o tym, iż rząd boński sugerował brak odpowiednich warunków do udziału w igrzyskach w Moskwie. W dniu 23 kwietnia wydał zalecenia dla Komitetu Olimpijskiego RFN. Jak podkreślono, w geście solidarności ze stanowiskiem USA postanowiono rekomendować Komitetowi Olimpijskiemu nieuczestniczenie w igrzyskach olimpijskich w Moskwie²⁴. Parlament RFN zaaprobował stanowisko rządu. Podkreślono równocześnie, że są to tylko zalecenia, a ostateczna decyzja będzie należała do Komitetu Olimpijskiego RFN. Następnie głos w sprawie zajęła Zachodnioniemiecka Organizacja Sportowa (DSB). Sugerowała, że bojkot jest jedynym wyjściem z zaistniałej sytuacji²⁵. Komitet Olimpijski RFN na swoim specjalnym posiedzeniu w Duesseldorfie 15 maja 1980 r. podjął decyzję o bojkocie. 60% działaczy poparło stanowisko rządu, 40% było za wyjazdem do Moskwy²⁶.

Ciekawe było również, jak w obliczu bojkotu zachowała się Francja. Podobnie jak Brytyjczycy, także Francuzi w wielu organizacjach i międzynarodowych związkach sportowych posiadali działaczy sprawujących wysokie funkcje. Ponadto Francja jako państwo, którego przedstawiciel wskrzesił ideę olimpijską, zawsze zainteresowana była jej podtrzymywaniem. Już w styczniu 1980 r., gdy pojawiły się pierwsze możliwości bojkotu, strona francuska ustosunkowywała się do nich dosyć chłodno. Francuscy działacze kreowali się na mediatorów w konflikcie, kilkakrotnie wzywając do podjęcia rozmów²⁷. Przed zajęciem ostatecznego stanowiska Francuski Komitet Olimpijski odbył jeszcze szereg spotkań z federacjami i związkami zarówno krajowymi, jak i międzynarodowymi. Po zapoznaniu się z ich zdaniem przewodniczący Komitetu Olimpijskiego Francji Claude Collard poinformował, że na specjalnym posiedzeniu podjęto decyzję o wysłaniu ekipy sportowej do Moskwy. Nastąpiło to w drodze głosowania, gdzie 22 z 23 członków opowiedziało się za wyjazdem na igrzyska²⁸.

²² W. Minkiewicz, *Olimpijska gorączka. Dzieje igrzysk inaczej*, Warszawa 1993, s. 194.

²³ Dane za stroną internetową: http://news.bbc.co.uk/onthisday/hi/dates/stories/march/25/newsid_2531000/2531175.stm [stan z 3.03.2010].

²⁴ N.E. Sarantakes, *Dropping the Torch: Jimmy Carter, the Olympic Boycott and the Cold War*, Cambridge 2010, s. 140.

²⁵ PAP, *Antyolimpijskie zalecenia rządu RFN*, „Przegląd Sportowy”, 24.04.1980, s. 2.

²⁶ PAP, *Reprezentacja RFN nie pojedzie do Moskwy*, „Przegląd Sportowy”, 16.05.1980, s. 2.

²⁷ PAP, *Powszechne poparcie dla stanowiska MKOL*, „Trybuna Ludu”, 15.02.1980, s. 14.

²⁸ *Francja jedzie*, „Przegląd Sportowy”, 14.05.1980, s. 1.

We Włoszech przeciwko jakimkolwiek próbom bojkotu wypowiedzieli się znani działacze, m.in. prezes Międzynarodowej Federacji Lekkoatletycznej Primo Nebiolo i wiceprezes FIFA Artemio Fianchi²⁹. Również włoskie społeczeństwo było niechętnie pomysłowi bojkotu. Jak wynikało z badań przeprowadzonych przez instytut Doxa, 60% Włochów opowiedziało się za udziałem w igrzyskach, a 28% było przeciw³⁰. W takiej sytuacji, inna decyzja niż ta o wyjeździe na igrzyska do Moskwy była niemożliwa. Włoski rząd próbował jeszcze wpłynąć na działaczy sportowych, aby zmienili stanowisko. 19 maja 1980 r. Rada Ministrów przyjęła uchwałę, w której zdecydowano, że kraj nie weźmie udziału w igrzyskach olimpijskich³¹. Sugestia rządu była wyraźnie skierowana do Włoskiego Komitetu Olimpijskiego, który miał debatować nad problemem następnego dnia. Nie odniosło to jednak oczekiwanego rezultatu. Włoski Komitet Olimpijski CONI w dniu 20 maja podjął decyzję o wysłaniu reprezentacji do Moskwy. Za wyjazdem głosowało 29 członków, przeciw było 2, a 3 wstrzymało się od głosu³².

Jeszcze inna sytuacja wystąpiła wśród państw skandynawskich. Komitety Olimpijskie podjęły tam decyzje bez wyraźnych sugestii rządów. Szwecja, Dania i Finlandia wystąpiły w Moskwie. 17 marca Komitet Olimpijski Szwecji potwierdził uczestnictwo. Do Moskwy przyjechało 201 szwedzkich sportowców i osób im towarzyszących. Była to liczniejsza reprezentacja niż w Montrealu 4 lata wcześniej. Jednym z czynników, który zadecydował o podjętej decyzji, mogły być kwestie finansowe. Od 1977 r., kiedy uruchomiono specjalny program przygotowań, wydano 6 milionów koron. Znaczna część z tych środków pochodziła ze sprzedanych olimpijskich gadżetów, stąd silna była presja reklamodawców, aby wystartować³³.

Finlandia w ramach prowadzonej polityki poprawnych relacji ze Związkiem Radzieckim zapowiedziała udział w zawodach. Według przewodniczącego Komitetu Olimpijskiego Finlandii możliwość bojkotu nie była brana pod uwagę. Dania pomimo pojawiających się w tym kraju głosów o nieuczestniczeniu postanowiła wziąć udział w igrzyskach. Przewodniczący Duńskiego Komitetu Olimpijskiego Kurt Meller zakomunikował, że stanowisko Danii wobec igrzysk jest pozytywne. Podparł się także wynikami sondażu opinii publicznej w Danii, zgodnie z którym tylko 14% społeczeństwa opowiadało się za bojkotem, 18% nie miało zdania, a 68% było przeciwnych³⁴.

Jedynym państwem skandynawskim, które przystąpiło do bojkotu, była Norwegia. Norweska Federacja Sportowa 19 kwietnia 1980 r. podjęła decyzję,

²⁹ PAP, *Sprawny przebieg przygotowań do igrzysk*, „Trybuna Ludu”, 15.04.1980, s. 10.

³⁰ *Świat sportowy za Moskwą*, „Przegląd Sportowy”, 17.04.1980, s. 2.

³¹ *Sportowcy Szwecji i Austrii jadą na olimpiadę*, „Przegląd Sportowy”, 20.05.1980, s. 2.

³² *Kolejne decyzje*, „Przegląd Sportowy”, 21.05.1980, s. 1–2.

³³ *201 Szwedów w Moskwie*, „Przegląd Sportowy”, 30.06.1980, s. 6.

³⁴ B. Girajewski, *Duńczycy przeciwko bojkotowi*, „Przegląd Sportowy”, 21.04.1980, s. 6.

że Norwegia nie będzie uczestniczyła w igrzyskach olimpijskich w Moskwie. Decyzja została przyjęta w drodze głosowania, gdzie stosunkiem 73 do 57 zwyciężyli zwolennicy bojkotu³⁵. Nie spotkała się ona z akceptacją wielu norweskich sportowców. Dla przykładu, norwescy zapaśnicy – po ogłoszeniu decyzji – na znak protestu wycofali się z odbywających się wówczas mistrzostw Europy³⁶.

W przeciwieństwie do RFN udział w igrzyskach wzięła Austria. Tamtejszy przewodniczący Komitetu Olimpijskiego Kurt Heller już w marcu stwierdził, że nie ma żadnych przesłanek do bojkotu. Ponadto kanclerz Austrii Bruno Kreisky podkreślał, że jego rząd nie będzie czynił żadnych nacisków na działaczy sportowych. Skład reprezentacji ostatecznie zatwierdzono pod koniec czerwca. Austrię w Moskwie reprezentowało jednak tylko 58 sportowców³⁷.

W dniu 19 maja Komitety Olimpijskie Holandii, Belgii, Irlandii i Islandii na swych posiedzeniach zdecydowały o udziale sportowców swoich krajów. W przypadku Holandii w Komitecie Olimpijskim nastąpiło głosowanie, które stosunkiem 49 do 19 wygrali zwolennicy wyjazdu do Moskwy. Natomiast w Belgii 25 z 26 federacji sportowych opowiedziało się za wysłaniem przedstawicieli do Moskwy³⁸.

Komitet Olimpijski Australii postanowił wysłać sportowców do Moskwy pomimo sugestii premiera tego kraju, który stwierdził, że udział w igrzyskach nie leży w zakresie bezpieczeństwa narodowego Australii³⁹.

Decyzje o uczestnictwie podjęły również Hiszpania i Portugalia. W przypadku Hiszpanii głos zabrał wiceprzewodniczący MKOL, a jednocześnie ówczesny ambasador Hiszpanii w Związku Radzieckim – Juan Antonio Samaranch. Już w styczniu 1980 r. stwierdził, że Hiszpania na pewno nie przystąpi do bojkotu. W kwietniu władze wykonawcze Hiszpańskiego Komitetu Olimpijskiego jednomyślnie potwierdziły zamiar wysłania zawodników do Moskwy⁴⁰.

Udział państw afrykańskich był istotny ze względu na ich nieobecność w Montrealu. Wówczas wszystkie państwa solidarnie podjęły decyzję o bojkocie. Oficjalnie podawaną przyczyną był występ reprezentacji Nowej Zelandii. W latach 70. państwa afrykańskie na znak jedności z czarnoskórymi mieszkańcami RPA, w stosunku do których prowadzona była polityka apartheidu, nie utrzymywały stosunków z Afryką Południową. Na międzynarodowym forum sportowym domagały się wykluczenia ze społeczności sportowej zarówno RPA, jak i Rodezji Południowej. Tymczasem przed igrzyskami olimpijskimi w Montrealu do RPA przyjechała reprezentacja Nowej Zelandii w rugby, aby rozegrać

³⁵ *Zróżnicowane stanowisko krajów zachodnich wobec olimpiady*, „Przegląd Sportowy”, 22.04.1980, s. 2.

³⁶ R.M. *Protest norweskich zapaśników*, „Przegląd Sportowy”, 21.04.1980, s. 6.

³⁷ *Świat sportowy potępia amerykański bojkot Olimpiady*, „Przegląd Sportowy”, 26.03.1980, s. 6.

³⁸ *Kolejne decyzje o udziale w olimpiadzie*, „Przegląd Sportowy”, 21.05.1980, s. 6.

³⁹ W. Minkiewicz, dz. cyt., s. 194.

⁴⁰ PAP, *Poparcie dla igrzysk w Moskwie*, „Trybuna Ludu”, 15.01.1980, s. 10.

mecz towarzyski. Państwa afrykańskie uznały zachowanie Nowej Zelandii jako oficjalne stanowisko popierające i akceptujące apartheid. Dlatego 27 afrykańskich ekip w ostatniej chwili wycofało się z igrzysk na znak protestu przeciwko udziałowi w nich sportowców Nowej Zelandii. Bojkot miał jak najbardziej charakter polityczny, a całą akcją sterowała Organizacja Jedności Afryki⁴¹.

Dla rywalizacji w Moskwie ważne było, czy państwa afrykańskie nie zdecydują się na podobny krok. Jeszcze przed wkroczeniem wojsk radzieckich do Afganistanu odbyło się w Juande w Kamerunie spotkanie afrykańskich działaczy sportowych dotyczące igrzysk olimpijskich w Moskwie. Rada Najwyższa Sportu Afryki 17 grudnia 1979 r. przedstawiła rezolucję mówiącą o tym, że reprezentacje afrykańskie nie muszą obawiać się sytuacji z 1976 r. i spokojnie mogą udać się do Moskwy⁴². Nie ulega wątpliwości, że takie stanowisko było wyrazem odwdzięczenia się organizacji względem ZSRR. W przeciągu kilku wcześniejszych lat Rada Najwyższa Sportu Afryki była wspierana przez działaczy radzieckich w jej wysiłkach dotyczących usunięcia, ze społeczności sportowej, Afryki Południowej i Rodezji⁴³. Nie oznaczało to jednak, że do Moskwy przybyły wszystkie reprezentacje państw afrykańskich. Liczba państw afrykańskich, które przyjechały do Moskwy i tych, które przystąpiły do bojkotu, była mniej więcej równa. Pokazuje to, że w Afryce istniał podział na państwa o wpływach socjalistycznych i sojuszników Stanów Zjednoczonych.

Z istotnych sojuszników Stanów Zjednoczonych w różnych częściach świata swój bojkot potwierdziła również Japonia. 24 maja 1980 r. odbyła się specjalna sesja Japońskiego Komitetu Olimpijskiego, który 29 głosami za i 13 przeciw podjął decyzję o bojkocie⁴⁴.

Do bojkotu przystąpiła również Kanada, której premier Pierre Trudeau zdecydowanie wzywał kraje zachodnioeuropejskie oraz niezaangażowane do odmowy przyjazdu do Moskwy. Na początku maja 1980 r. Kanadyjskie Stowarzyszenie Olimpijskie podjęło decyzję o zbojkotowaniu igrzysk⁴⁵.

Związek Radziecki nie musiał obawiać prób bojkotu ze strony sojusznicznych państw socjalistycznych. Dla tych krajów igrzyska w Moskwie były takim samym priorytetem, jak dla ZSRR. Moskwa 80 miała być bowiem zwycięstwem całego bloku socjalistycznego nad kapitalistycznym.

⁴¹ D. Miller, dz. cyt., s. 242.

⁴² *Kolejne głosy za olimpiadą w Moskwie*, „Trybuna Ludu”, 16.02.1980, s. 10.

⁴³ D. Miller, dz. cyt., s. 191.

⁴⁴ J. Caraccioli, T. Caraccioli, W.F. Mondale, dz. cyt., s. 170.

⁴⁵ N.E. Sarantakes, dz. cyt., s. 119–120.

IV

Dla obu stron bardzo istotne było, aby dla swojego stanowiska uzyskać jak najszersze poparcie. Kiedy udało się przekonać inne państwa, należało to jak najlepiej wykorzystać, pokazując, że albo bojkot ma duży zasięg, albo poniósł on porażkę. Nietrudno wyobrazić sobie narrację prasy socjalistycznej. Podkreślano w niej liczbę państw, które zamierzają wystąpić w Moskwie. Dla bloku socjalistycznego wyrazem zwycięstwa prestiżowego byłoby, jeśliby Amerykanów nie poparło zbyt wielu sojuszników. Sytuacja potoczyła się jednak zupełnie inaczej. Związek Radziecki zanotował w tej kwestii porażkę. Początkowo zgłosiło się więcej państw, ale z czasem wiele z nich informowało, że nie zamierza przyjeżdżać do Moskwy. W 1980 r. członkami Międzynarodowego Komitetu Olimpijskiego były 143 państwa. Pod koniec marca, czyli już po ogłoszeniu decyzji przez Komitet Olimpijski USA, swoje uczestnictwo potwierdzało 105 państw. MKOL podał wyliczenia, zgodnie z którymi 32 państwa nie zgłosiły jeszcze wówczas oficjalnego akcesu⁴⁶. Tymczasem Amerykanie przedstawiali inne szacunki. W połowie marca 1980 roku wiceprezydent Stanów Zjednoczonych Walter Mondale oświadczył, że ma potwierdzenie 31 państw o tym, iż nie wezmą one udziału w igrzyskach, zaś 20 innych zajęło stanowisko nieoficjalne⁴⁷.

Ostateczny termin zgłaszania reprezentacji narodowych upływał 24 maja 1980 r. Dwa dni później przewodniczący MKOL lord Killanin oświadczył, że krajowe Komitety Olimpijskie, które nie zgłosiły swojego uczestnictwa, będą mogły to zrobić pomimo upływu terminu. Całość postępowania została dopasowana do zaistniałej sytuacji. Każdy komitet, który odmówił uczestnictwa, a następnie zmienił swoją decyzję, mógł spodziewać się przychylniej odpowiedzi⁴⁸.

W dniu 24 maja strona radziecka podała informację, zgodnie z którą swoje uczestnictwo potwierdziło ponad 100 państw. Zgłoszenia te podobno napłynęły do komitetu organizacyjnego do ustalonego wcześniej terminu, czyli do 24 maja, do godziny 24 czasu moskiewskiego. Podkreślono, że idea bojkotu poniosła porażkę. Oparto się przy tym na porównaniu liczby uczestników z Montrealu, do którego w 1976 r. przyjechały tylko 84 reprezentacje. Stwierdzono również, że wśród amerykańskich polityków zapanowało zaniepokojenie wynikami prowadzonej kampanii na rzecz bojkotu. Miała nie przynieść oczekiwanych skutków i ukazywać zmniejszanie wpływów USA⁴⁹.

27 maja swoją listę zgłoszeń przedstawił MKOL. Wynikało z niej, że zaproszenie do udziału w igrzyskach przyjęło 85 państw⁵⁰. Informacja podana przez stronę radziecką miała zapewne pokazać Komitetom Olimpijskim państw, że nie

⁴⁶ E. Gajda, *Już 105 państw zgłosiło udział w olimpiadzie*, „Trybuna Ludu”, 31.03.1980, s. 10.

⁴⁷ *Rozgoryczenie decyzją Komitetu Olimpijskiego USA*, „Trybuna Ludu”, 18.03.1980, s. 10.

⁴⁸ *Brama do igrzysk nadal otwarta*, „Przegląd Sportowy”, 26.05.1980, s. 1.

⁴⁹ *Sportowcy z ponad 100 krajów na olimpiadzie w Moskwie*, „Przegląd Sportowy”, 26.05.1980, s. 6.

⁵⁰ *Idea bojkotu poniosła porażkę*, „Przegląd Sportowy”, 28.05.1980, s. 1.

warto rezygnować ze startu, bo uczyniło tak tylko kilka krajów. Była to manipulacja, istotna z tego względu, że pod koniec maja o występie w Moskwie decydowało jeszcze wiele państw. Jednak lista podana przez MKOL również nie okazała się ostateczną. W igrzyskach wzięło udział 81 reprezentacji, czyli mniej niż cztery lata wcześniej w Montrealu⁵¹.

Pomiędzy Komitetami Olimpijskimi a politykami państw zachodnich przyjęto pewien kompromis. Z jednej strony stwierdzono, że udział w igrzyskach jest konieczny, że względu na dobro ruchu i idei olimpijskiej. Występ pod flagą olimpijską był formą sprzeciwu wobec sowieckiej obecności w Afganistanie i tego, iż organizator prowadził imperialną wojnę. Taka propozycja padła podczas obrad 18 Komitetów Olimpijskich państw zachodnioeuropejskich w Rzymie na początku maja 1980 r. Oprócz flag proponowano także zniesienie hymnów⁵². Ostatecznie 15 państw wystąpiło w Moskwie pod flagą olimpijską. Należały do nich m.in. Wielka Brytania, Francja, Holandia, Belgia, Irlandia, Islandia. Ponadto reprezentacje wielu państw zachodnioeuropejskich były mniejsze od wysyłanych cztery i osiem lat wcześniej. Do Moskwy zostali wydelegowani tylko sportowcy liczący na wysokie miejsca⁵³.

Krytycy lorda Killanina wskazywali na jego liberalne podejście w obliczu bojkotu. Przewodniczący MKOL uznał, że to Komitety Olimpijskie państw są odpowiednimi podmiotami do zajęcia stanowiska. MKOL nie udzielał im wiążących instrukcji. Killanin prawie nie wykonywał spotkań z politykami i nie próbował ich przekonać do zmiany stanowiska. Co prawda, 14 maja spotkał się z prezydentem Carterem, aby namówić go do zmiany decyzji, ale wydawało się to inicjatywą spóźnioną. Zajął pozycję taką, jaką było motto jego prezesury – aby jak najmniej mieszać sport z polityką⁵⁴.

Przez cały czas blok komunistyczny prowadził rywalizację propagandową. Jednym z jej przejawów było przedstawianie opinii sportowców, którzy byli przeciwni bojkotowi. Zapewne można było znaleźć wśród sportowców takich, którzy popierali tę decyzję, natomiast podawane przykłady zawsze wyrażały oburzenie zawodnika w stosunku do decyzji Stanów Zjednoczonych i potępienie mieszania sportu z polityką. Z jednej strony prezentowane były wypowiedzi sportowców krajowych wyrażających solidarność ze swoimi odpowiednikami, którzy nie mogli uczestniczyć w igrzyskach. Z drugiej strony przytaczano opinie sportowców zagranicznych, którym bojkot zabrał możliwość wyjazdu do Moskwy i którzy niekorzystnie wypowiadali się o swoich decydentach. Narracja była tak utrzymana, aby przedstawić prezydenta Cartera i amerykańską administra-

⁵¹ B. Keys, *Soviet Sport and Transnational Mass Culture in the 1980s*, „Sport and Politics”, nr 7, London 2003, s. 415.

⁵² *Za olimpiadą w Moskwie*, „Przegląd Sportowy”, 8.05.1980, s. 2.

⁵³ Dane za stroną internetową: <http://www.dw-world.de/dw/article/0,,3524906,00.html> [stan z 13.05.2010].

⁵⁴ D. Miller, dz. cyt., s. 257.

cję jako winnych tragedii poszczególnych sportowców, trenujących przez cztery lata, aby jak najlepiej wypaść na najważniejszych dla nich zawodach. O Afganistanie w kontekście bojkotu igrzysk nie wspominało.

Zupełnie inna wersja dotycząca całej sytuacji została przedstawiona w prasie zachodniej. Autorzy porównali igrzyska olimpijskie w Moskwie z igrzyskami w Berlinie w 1936 r. Wówczas, po wprowadzeniu ustaw rasistowskich przez III Rzeszę, pojawiła się idea bojkotu. Popularność zyskała głównie w Stanach Zjednoczonych, ale po jakimś czasie upadła. Tak jak w 1980 r., stanowczo sprzeciwiał się jej Międzynarodowy Komitet Olimpijski. Zdaniem publicystów proamerykańskich MKOL zawsze bronił igrzysk olimpijskich w celu osiągnięcia zysków finansowych, jakie były jego udziałem po zakończeniu poszczególnych olimpiad. Przypomniano także, że idea bojkotu nie narodziła w kołach amerykańskiej administracji, jak przedstawiała to propaganda socjalistyczna. Jej inicjatorami byli sowieccy dysydenci. Wspominało o niej już w 1974 r. Szersze poparcie zyskała dopiero po wkroczeniu wojsk radzieckich do Afganistanu. Wtedy to, jako jedna z metod nacisków, została zauważona przez amerykańskich polityków. Andriej Sacharow pisał wówczas: „Przyjeżdżając do Moskwy, każdy gość i każdy sportowiec udzieli poparcia sowieckiej polityce wojennej”. Podkreślono, że gdyby nie radziecka interwencja w Afganistanie, to inicjatywa zapewne nie zyskałaby szerszego poparcia. Dlatego, według prasy amerykańskiej, przywódcy komunistyczni byli sami sobie winni, ponieważ to oni doprowadzili do takiej sytuacji⁵⁵.

Same igrzyska rozpoczęły się 19 lipca 1980 r. Leonid Breżniew wypowiedział tradycyjną formułę, stwierdzając, że igrzyska olimpijskie uważa za otwarte. Wystąpił także z przesłaniem do zawodników, trenerów i wszystkich, którzy przybyli do Moskwy. Do bojkotu odniósł się dosyć pokrętnie, mówiąc, że udział tak dużej liczby sportowców wskazuje, że „nic ani nikt nie może stanąć na przeszkodzie woli narodów, które pragną współpracy i kontaktów”⁵⁶.

Nie najwyższy poziom sportowy w wielu konkurencjach spowodował zdecydowaną przewagę w klasyfikacji medalowej zawodników Związku Radzieckiego. Zdobyli oni w sumie 195 medali, w tym 80 z najcenniejszego kruszcu. Drugie miejsce, zgodnie z oczekiwaniami, zajęła NRD, a trzecie Bułgaria. Spośród krajów zachodnich najlepiej zaprezentowali się Włosi. Ukończyli oni igrzyska na piątym miejscu w klasyfikacji medalowej, zdobywając 15 medali, w tym 8 złotych. Istotne było również to, że amerykańscy widzowie nie obejrzeli żadnych tryumfów radzieckich w telewizji. Sytuacja taka była spowodowana naciskami, jakim została poddana telewizja NBC, która wcześniej wykupiła wyłączność praw transmisyjnych. Członek administracji Białego Domu

⁵⁵ A. Kruczek, *W sowieckiej prasie*, „Kultura”, Paryż 1980, nr 9 (396), s. 91.

⁵⁶ PAP, *Posłanie Leonida Breżniewa*, „Przegląd Sportowy”, 21.07.1980, s. 2.

Lloyd Cutler zażądał od stacji rezygnacji z nadawania zawodów. Wyniki olimpijskie przekazywane były tylko w wiadomościach sportowych⁵⁷.

XXII Letnie Igrzyska Olimpijskie w Moskwie zakończyły się 3 sierpnia 1980 r. Zgodnie z przyjętą symboliką zebrani na ceremonii wysłuchali hymnu organizatora – Związku Radzieckiego, Stanów Zjednoczonych (organizatora kolejnych igrzysk olimpijskich) oraz Grecji. Flagi tych państw zawisły na maszcie. Następnie nastąpiło uroczyste przekazanie flagi olimpijskiej burmistrzowi Los Angeles Tomowi Bradleyowi⁵⁸.

Sportowcy wyrażający entuzjazm podczas ceremonii zamknięcia z perspektywy spotkania w Los Angeles, nie wzięli pod uwagę, jak zmieniła się sytuacja organizatorów. Radzieccy przywódcy poczuli się urażeni niepełnym pokazaniem swoich walorów wobec nieobecności dużej części społeczności międzynarodowej. Jak się później okazało, upolitycznienie igrzysk w Moskwie nie było końcem rywalizacji amerykańsko-radzieckiej, na której cierpiał sport. Druga odsłona tej rywalizacji nastąpiła cztery lata później, z tym zastrzeżeniem, że nastąpiło odwrócenie ról.

Bibliografia

A. Źródła

I. Źródła prasowe

„Trybuna Ludu” 1974–1980.

„Przegląd Sportowy” 1974–1980.

„Kultura”, 1980–1984.

II. Źródła internetowe

<http://www.aldaver.com/votes.html>

<http://www.kiat.net/olympics/history/index.html>

<http://news.bbc.co.uk>

B. Literatura

Calvocoressi P., *Polityka międzynarodowa 1945–2000*, Warszawa 2002.

Caraccioli J., Caraccioli T., Mondale W.F., *Boycott: Stolen Dreams of the 1980 Moscow Olympic Games*, Washington 2008.

Falewicz R., *Historia igrzysk olimpijskich*, Poznań 2004.

Gaddis J.L., *Zimna wojna – historia podzielonego świata*, tłum. B. Pietrzyk, Kraków 2007.

Grant B., *New Moscow Monuments*, „American Ethnologist” 2001, nr 2.

⁵⁷ J.T. MacAloon, *Olympic Games and American Culture*, Salt Lake City 1982, s. 98.

⁵⁸ Ł. Jedlewski, *Do widzenia młodzieży pięciu kontynentów*, „Przegląd Sportowy”, 4.04.1980, s. 1.

- Herling-Grudziński G., *Dziennik pisany nocą 1980–1983*, Warszawa 1996.
- Keys B., *Sport and Politics*, London 2003.
- MacAloon J.T., *Olympic Games and American Culture*, Salt Lake City 1982.
- Miller D., *Historia igrzysk olimpijskich i MKOL, Od Aten do Pekinu 1894–2008*, Poznań 2008.
- Minkiewicz W.A., *Olimpijska gorączka. Dzieje igrzysk inaczej*, Warszawa 1993.
- Młodzikowski G., *Olimpiady ery nowożytnej: idea i rzeczywistość*, Warszawa 1984.
- Sarantakes N.E., *Dropping the Torch: Jimmy Carter, the Olympic Boycott and the Cold War*, Cambridge 2010.

Abstract

The Boycotts of the Olympic Games in Moscow in 1980 as Examples of the Use of Sport for Political Purposes in the Light of Some Printed Sources

The aim of the study is to show the situation that led to boycotts the Summer Olympic Games in Moscow. The starting point is the geopolitical situation in the late 70th. Will present the main arguments that have served as pretexts for boycotts. There will also attempt to explain what were the real reasons which motivated the decision makers in the United States in deciding whether to boycott. Work will be showed how to behave in the face of a boycott by other countries. The purpose of a side, is to show how socialist newspapers reported the events. Will be shown examples of manipulation of the facts and omitting some events.

Key words: Boycott, the Cold War, the Olympic Games, Moscow.

Artur PASKO*

Spoleczno-polityczne aspekty sportu w ZSRR i krajach bloku socjalistycznego do 1989 r.

Streszczenie

W 1952 r. sportowcy ZSRR po raz pierwszy wzięli udział w igrzyskach olimpijskich. Cztery lata wcześniej przedstawiciele ZSRR obserwowali zmagania zawodników podczas Igrzysk Olimpijskich w Londynie. Spostrzeżenia i doświadczenia tam zdobyte miały procentować w przygotowaniach radzieckich sportowców. Od Igrzysk Olimpijskich w Helsinkach w 1952 r. rozpoczęła się rywalizacja sportowa państw bloku socjalistycznego z Zachodem. Zmaganiom tym w krajach Europy Środkowo-Wschodniej nadano także rangę polityczną. Każde zwycięstwo nad sportowcami zachodnimi traktowano jako przewagę systemu panującego w państwach Europy Wschodniej. W krajach tych do 1956 r. wiernie kopiowano radziecki model sportu. W kolejnych latach zmniejszono stopień naśladownictwa ZSRR, utrzymywano jednak ścisłą współpracę między krajami socjalistycznymi. We wszystkich tych państwach rządzący traktowali sport instrumentalnie, wykorzystując go do realizacji celów politycznych. W istocie dostrzegamy jedynie niewielkie różnice między mechanizmami funkcjonowania sportu w państwach socjalistycznych.

Słowa kluczowe: sport, polityka, ZSRR.

Zanim w Związku Radzieckim powstał narodowy komitet olimpijski, ówczesny szef Międzynarodowego Komitetu Olimpijskiego, Sigfrid Edström i członek Komitetu Wykonawczego MKOl, Colonel P.W. Sharroo trafnie oceniali sytuację w ZSRR. 12 listopada 1947 r. ten ostatni pisał do Edströma: „In Soviet Russia physical culture is obligatory for the whole populace [...] the government uses it to increase the military and economic strength of the Russians [...]. No national federations can conform to the rules of the international federations. It is also impossible to create an Olympic Committee independent of the government [...]. Any [Russian] IOC member would only be a pawn, bound

* Dr, pracownik naukowo-dydaktyczny Instytutu Historii i Nauk Politycznych Uniwersytetu w Białymstoku.

hand and foot by the government. In Russia nobody is free and independent”¹. („W sowieckiej Rosji kultura fizyczna jest obowiązkowa dla całej ludności [...] rząd wykorzystuje to do wzmocnienia siły militarnej i ekonomicznej Rosjan [...]. Żadna federacja narodowa nie może podporządkować się zasadom międzynarodowych federacji. Niemożliwe jest także stworzenie komitetu olimpijskiego niezależnego od rządu [...]. Jakikolwiek [rosyjski] członek MKOl byłby pionkiem ze związanymi przez rząd rękami i stopami. W Rosji nikt nie jest wolny i niezależny” – tłum. A.P.). Doskonale zorientowany w sytuacji był również następca Edströma, Avery Brundage, który twierdził: „If we conform to fundamental Olympic principles and follow our rules and regulations we cannot possibly recognize any Communist Olympic committee”² („Jeśli uwzględnimy podstawowe zasady olimpijskie i podporządkujemy się regulacjom i przepisom, w żaden sposób nie możemy uznać jakiegokolwiek komunistycznego komitetu olimpijskiego” – tłum. A.P.).

Liderzy MKOl przypuszczali, że Rosjanie nie zaakceptują reguł ruchu olimpijskiego dotyczących chociażby zatrudniania i wynagradzania zawodników³. Mimo to, w 1951 r. na 46 Sesji MKOl w Wiedniu przyjęto wniosek radziecki o włączenie ZSRR w poczet członków Międzynarodowego Komitetu Olimpijskiego⁴.

Rosjanie, pomimo zaproszenia, nie uczestniczyli w Igrzyskach Olimpijskich w Londynie w 1948 r. Wysłali tam jedynie niewielką grupę obserwatorów. Ich spostrzeżenia miały być wykorzystane w przygotowaniu reprezentacji do kolejnych igrzysk. Dla władz radzieckich igrzyska olimpijskie stawały się czymś więcej niż tylko rywalizacją sportową. Zwłaszcza że był to już okres „zimnej wojny”, kiedy na świecie istniały dwa wrogie systemy polityczne i w konsekwencji bipolarny układ sił. Należy podkreślić, że już w 1946 r. Andrzej Żdanow, odpowiedzialny w ZSRR za sprawy kulturalne i ideologiczne, podczas przemówienia w KC KPZR ogłosił supremację kultury radzieckiej i nawoływał do ofensywy przeciw „dekadenskiemu” światu zachodniemu⁵. W tej sytuacji sport stawał się areną międzynarodowej rywalizacji politycznej⁶. W 1952 r. władze radzieckie wyraziły zgodę na udział reprezentacji ZSRR w Igrzyskach Olimpijskich w Helsinkach. Cztery lata później Rosjanie wzięli też po raz pierwszy udział w zimowych Igrzyskach Olimpijskich w Cortina d’Ampezzo.

¹ Cyt. za: V. Peppard, J. Riordan, *Playing politics: Soviet sport diplomacy to 1992*, Greenwich – London 1993, s. 65.

² Tamże, s. 67.

³ Tamże.

⁴ D. Miller, *Historia igrzysk olimpijskich i MKOl. Od Aten do Pekinu 1894–2008*, Poznań 2008, s. 150.

⁵ J. Riordan, *Sport in Soviet Society. Development of sport and physical education in Russia and the USSR*, London – New York – Melbourne 1977, s. 363–364.

⁶ Tamże, s. 363.

Występ sportowców ZSRR na igrzyskach w Helsinkach kończył okres sportowej izolacji tego kraju na arenach międzynarodowych. Jednocześnie wymuszał na władzach radzieckich dostosowanie systemu administracji sportu do stawianych przed nim celów. Bezpośrednim i najważniejszym były oczywiście zwycięstwa. Pośrednim – wykazanie, poprzez te zwycięstwa, wyższości systemu politycznego panującego w ZSRR. Dodatkowo, trening sportowy miał służyć wzmocnieniu obronności kraju oraz wydajności pracy robotników. Zewnętrznym przejawem takiego układu była ustanowiona jeszcze w okresie międzywojennym odznaka „Готов к Труд и Обороне” (Gotowy do Pracy i Obrony)⁷. Po wojnie, w Związku Radzieckim zmieniono struktury systemu administrowania sportem. Wprowadzono także system „motywuujący” sportowców do osiągania wyników. Rada Komisarzy Ludowych pozwoliła Wszechzwiązkowemu Komitetowi Kultury Fizycznej i Spraw Sportowych na wprowadzenie nagród pieniężnych za wybitne osiągnięcia sportowe. Było to niezgodne z ideą olimpizmu i zasadami MKOl.

Nagroda za wyniki lepsze od rekordu świata wynosiła od 15 000 do 25 000 rubli, za ustanowienie rekordu Związku Radzieckiego – od 5 000 do 15 000 rubli oraz za rekord ZSRR juniorów – prezent o wartości od 1 000 do 3 000 rubli. Natomiast sportowcy, którzy zdobywali mistrzostwo, wicemistrzostwo ZSRR oraz zajmowali trzecie miejsce, otrzymywali nagrody pieniężne w wysokości od 2 000 do 5 000 rubli. Wszyscy zawodnicy w ZSRR otrzymywali wynagrodzenie oraz premie w zależności od osiągniętych wyników⁸. W 1947 r. Rada Ministrów ZSRR uchwaliła specjalną rezolucję „W sprawie wynagradzania sportowych osiągnięć radzieckich sportowców”. Zastępowała ona wcześniejszy system wynagradzania. Od tego czasu nagrody pieniężne wypłacano za ustanowienie rekordu ZSRR, rekordu świata oraz za złote, srebrne i brązowe medale najważniejszych zawodów⁹. Jak zauważył angielski historyk, J. Riordan, w tej sytuacji w sporcie radzieckim obowiązywał „podwójny standard moralny” – jeden dla „gwiazd”, drugi – dla „reszty”.

W 1945 r. na czele Wszechzwiązkowego Komitetu Kultury Fizycznej i Spraw Sportowych stanął Nikołaj Romanow. Zasłynął on m.in. z tego, że mocno promował kluby milicyjne „Dynamo”, przeprowadził „czystkę” w środowisku sportowym i wprowadził radzieckich sportowców na areny światowe. W latach 1948–1953 komitetem kierował były oficer służby bezpieczeństwa, Appolonow. Jego następcą został znany już Nikołaj Romanow¹⁰.

Po śmierci Stalina, w 1953 r., Wszechzwiązkowy Komitet Kultury Fizycznej i Spraw Sportowych został zastąpiony przez Główny Zarząd Kultury Fizycznej i Sportu oraz podporządkowany Ministerstwu Zdrowia. Jednakże już w lutym

⁷ J. Riordan, *Soviet sport. Background to the Olympics*, Oxford 1980, s. 33.

⁸ J. Riordan, *Sport in Soviet Society...*, s. 162.

⁹ Tamże, s. 163.

¹⁰ Tamże, s. 166.

1954 r. powrócono do poprzedniego schematu organizacyjnego i nazwy, która przetrwała do 1959 r. Następnie utworzono Związek Sportowych Towarzystw i Organizacji, który w przeciwieństwie do poprzedniej struktury miał być urzędem o charakterze publicznym, a nie państwowym. Nowy organ miał funkcjonować na zasadzie „centralizmu demokratycznego”, będącej także podstawą funkcjonowania partii komunistycznych. W 1962 r. N. Romanowa zastąpił młody pracownik aparatu partyjnego, bez doświadczenia w pracy w obszarze kultury fizycznej, Jurij Maszin. Kolejna zmiana struktur organizacyjnych kultury fizycznej w ZSRR została dokonana 17 października 1968 r. Utworzono wtedy Wszechzwiązkowy Komitet Kultury Fizycznej i Sportu na czele z Siergiejem Pawłowem, sekretarzem Komitetu Centralnego Komsomołu w latach 1959–1968. Nowy komitet był bezpośrednio podporządkowany Radzie Ministrów ZSRR¹¹.

W latach 1948–1956 kraje bloku radzieckiego, w tym Polska, zmuszone były do naśladowania wzorca radzieckiego¹². Jednakże Kreml dążąc do maksymalnego podporządkowania i przeobrażenia struktur społecznych, gospodarczych, politycznych i kulturalnych w krajach satelickich, przystępował do realizacji tego zadania tylko wtedy, gdy istniały odpowiednie warunki¹³. W zasadzie, „klimat” sprzyjający przebudowywaniu tych struktur w państwach bloku wschodniego pojawiał się po wyeliminowaniu w nich opozycji. W przypadku kultury fizycznej, owa „przebudowa” miała oczywiście charakter schematyczny. Powtarzano ją w różnym czasie w kolejnych państwach. Stwarzano przy tym pozory pewnej autentyczności, a w niektórych przypadkach nawet spontaniczności.

Wprowadzenie w krajach demokracji ludowej systemu organizacji kultury fizycznej opartego na modelu radzieckim służyło realizacji celów nakreślonych w Moskwie. W ten sposób zwiększano stopień uzależnienia krajów satelickich od ZSRR oraz ułatwiono sprawowanie w nich kontroli. Stosowanie jednego modelu gwarantowało utworzenie „szerokiego frontu propagandowego i politycznego” w bloku państw wschodnich ułatwiającego współpracę między nimi. W efekcie, we wszystkich krajach demokracji ludowej działania władz partyjnych i kierownictw sportu miały podobny charakter.

Realizacja, poprzez sport, celów politycznych w poszczególnych państwach i na arenie międzynarodowej wymagała doboru odpowiednich kadr i zwykle usunięcia przedwojennych działaczy sportowych. W praktyce dużo trudniejsza okazała się próba wymiany działaczy reprezentujących te państwa w międzynarodowym ruchu sportowym. Problem ten dostrzegalny był w Czechosłowacji i na Węgrzech, gdzie, podobnie jak w Polsce, władze bezskutecznie próbowały

¹¹ Tamże, s. 168, 208, 216.

¹² J. Riordan, *Soviet sport. Background to the Olympics*, s. 154; także: J. Riordan, *Russian-Soviet Sport. Postmortem on a failed experiment*, [w:] *International sports' systems: past, present and future*, Ann de Lacey (editor), Liverpool 1993, s. 14.

¹³ W. Roszkowski, *Półwiecze. Historia polityczna świata po 1945 roku*, Warszawa 2002, s. 49.

wprowadzić zaufanych politycznie przedstawicieli do Międzynarodowego Komitetu Olimpijskiego¹⁴.

W większości krajów bloku radzieckiego władze nadawały sportowi znaczącą rangę. Najwyższe organy tych państw i rządzących partii wydawały uchwały i rezolucje dotyczące kultury fizycznej. Powoływano także nowe instytucje centralne, które oficjalnie miały kierować kulturą fizyczną. Stosunkowo wcześniej, w porównaniu z innymi krajami bloku radzieckiego, odpowiednie zmiany prawne dotyczące organizacji kultury fizycznej i sportu wprowadzono w Bułgarii. Pierwszym i najważniejszym dokumentem, w którym m.in. zapowiadano zwrócenie szczególnej uwagi na wychowanie fizyczne obywateli, była konstytucja Bułgarskiej Republiki Ludowej uchwalona w grudniu 1947 r. W styczniu 1948 r. opublikowano ustawę o wychowaniu fizycznym i sporcie, a następnie powołano Naczelny Komitet Kultury Fizycznej i Sportu. W zakresie jego działalności znalazły się m.in. sprawy sportu masowego, wyczynowego, badania naukowe oraz wychowanie fizyczne na uczelniach¹⁵.

Na przykładzie Polski wiemy, że władze „zaprzyjaźnionych” krajów, wprowadzając nowe akty prawne w zakresie kultury fizycznej, wymieniały się doświadczeniami. Biuro Polityczne KC PZPR przygotowując uchwałę „w sprawie kultury fizycznej i sportu” z września 1949 r., jeżeli nie wykorzystało, to przynajmniej zapoznało się z podobnymi dokumentami przyjętymi kilka miesięcy wcześniej w Czechosłowacji i w Rumunii¹⁶. W przypadku Rumunii, uchwałę „w sprawie kultury fizycznej i sportu” podjęło Biuro Polityczne Rumuńskiej Partii Robotniczej, natomiast w Czechosłowacji była to ustawa uchwalona przez Zgromadzenie Narodowe Republiki Czechosłowackiej. We wszystkich tych materiałach występowały takie same akcenty. Podkreślono w nich m.in. znaczenie kultury fizycznej i sportu w kontekście podnoszenia sprawności fizycznej, zdolności do pracy i obrony ojczyzny¹⁷. W uchwale wydanej w Rumunii, podobnie jak w uchwale BP KC PZPR, wspomniano o dotychczasowym „obciążeniu” kultury fizycznej i sportu „spadkiem” i „mentalnością burżuazyjną”¹⁸. W tym kraju,

¹⁴ J. Kössl, *Dějiny československého olympijského hnutí*, Praha 1977, s. 109.

¹⁵ D. Haralampiev, N. Georgiev, *The Bulgarian Olympic Committee. Activities and contribution within the Olympic movement after 1951*, Sofia 1985, s. 10 i nn.

¹⁶ *Wspaniały rozwój sportu w Rumunii*, „Trybuna Ludu”, 6 lipca 1950 r., nr 183 (555), rok III, wyd. G. Wzorcowym dokumentem była przede wszystkim uchwała Komitetu Centralnego Wszechzwiązkowej Komunistycznej Partii (bolszewików) z 27.12.1948 roku. Patrz: M. Ordyłowski, *Stalinizm w sporcie*, [w:] *Przełomy w historii. XVI Powszechny Zjazd Historyków Polskich. Wrocław 15–18 września 1999 r. Pamiętnik*, t. 3, cz. 3, s. 479.

¹⁷ Archiwum Akt Nowych w Warszawie (dalej: AAN), Główny Urząd Kultury Fizycznej (dalej: GUKF), sygn. 58, *Ustawa o trosce nad rozwojem kultury fizycznej i sportu* [w CSRS], k. 81; także: AAN, GUKF, sygn. 58, *Uchwała Biura Politycznego Rumuńskiej Partii Robotniczej w sprawie kultury fizycznej i sportu*, k. 75 i nn.

¹⁸ AAN, GUKF, sygn. 58, *Uchwała Biura Politycznego Rumuńskiej Partii Robotniczej w sprawie kultury fizycznej i sportu*, k. 75 i nn.

nowym centralnym urzędem odpowiedzialnym za sprawy kultury fizycznej, którego utworzenie zapowiadało Biuro Polityczne Rumuńskiej Partii Robotniczej, miał być Komitet do Spraw Kultury Fizycznej i Sportu¹⁹. W Czechosłowacji natomiast wspomniana wcześniej ustawa, uchwalona 30 czerwca 1949 r., powoływała Państwowy Komitet Wychowania Fizycznego i Sportu²⁰. Jednakże sytuacja Czechosłowacji była nietypowa. Jak słusznie zauważył Vladimir Kostka, wprowadzone zmiany, mimo wszystko, nie zatarły narodowego charakteru kultury fizycznej i sportu²¹. Przedstawiciele czechosłowackiego „Sokoła” wchodzili nawet w skład Państwowego Komitetu Wychowania Fizycznego i Sportu.

Nieco inny przebieg miało formowanie sportowych struktur organizacyjnych w Niemieckiej Republice Demokratycznej. Instytucję, która miała zapewnić spełnianie aspiracji tego państwa w dziedzinie kultury fizycznej, powołano jeszcze przed utworzeniem NRD. Niemiecka Republika Demokratyczna powstała w październiku 1949 r., natomiast Niemiecki Komitet Sportu (Deutscher Sportausschuss – DSA) został utworzony jeszcze w radzieckiej strefie okupacyjnej w sierpniu 1948 r. Niespełna trzy lata później, w marcu 1951 r. kierownictwo sprawującej władzę Niemieckiej Socjalistycznej Partii Jedności (SED) wydało rezolucję w sprawie sportu. Określono w niej dominującą pozycję Niemieckiego Komitetu Sportu (DSA) w obszarze kultury fizycznej. W zakresie działań tej organizacji, oprócz zwierzchnictwa nad sportem masowym i wyczynowym, znalazło się także m.in. kierowanie badaniami naukowymi związanymi ze sportem, sportowymi instytucjami edukacyjnymi oraz sportową aktywnością uczniów i studentów. W systemie organizacji sportu w NRD, podobnie jak w Polsce i innych krajach demokracji ludowej, znaczenie odgrywały związki zawodowe i ruch młodzieżowy. W przypadku NRD był on skupiony wokół Związku Wolnej Młodzieży Niemieckiej (FDJ). Każdy związek zawodowy był odpowiedzialny za tworzenie zrzeszeń sportowych. W sumie utworzono piętnaście zrzeszeń, z których najbardziej znane były: „Dynamo”, „Motor”, „Lokomotive”, „Chemie”, „Traktor”, „Aktivist”, „Einheit”²². Nazwy tych zrzeszeń miały także podkreślać społeczny i amatorski charakter ruchu sportowego. Podobne nazewnictwo występowało także w Bułgarii, gdzie powstały: „Dynamo”, „Spartak”, „Akademik”, „Torpedo”, „Lokomotive”, „Miner”, „Cherveno Zname”²³.

¹⁹ AAN, GUKF, sygn. 58, *Uchwała Biura Politycznego Rumuńskiej Partii Robotniczej w sprawie kultury fizycznej i sportu*, k. 76.

²⁰ Tamże, k. 81.

²¹ V. Kostka, *Czechoslovakia*, [w:] *Sport under communism. The USSR, Czechoslovakia, The GDR, China, Cuba*, red. J. Riordan, London 1978, s. 60.

²² D. Childs, *The German Democratic Republic*, [w:] *Sport under communism...*, s. 76 i nn.; także: S. Markowski, *Masowy rozwój sportu w Niemieckiej Republice Demokratycznej*, „Trybuna Ludu”, 19 lutego 1951 r., nr 50 (750), rok IV, wyd. AB.

²³ D. Haralampiev, N. Georgiev, *The Bulgarian Olympic Committee...*, s. 12.

Kolejną ważną zmianę w organizacji sportu w NRD wprowadzono w lipcu 1952 r. Powstał wówczas Państwowy Komitet Kultury Fizycznej i Sportu (Das Staatliche Komitee für Körperkultur und Sport). Utworzenie nowej instytucji faktycznie zwiększało centralizację zarządzania sportem w NRD. Było to oficjalnie najwyższe kierownictwo sportu w kraju, a przewodniczący i wiceprzewodniczący Państwowego Komitetu Kultury Fizycznej i Sportu byli wyznaczani przez Radę Ministrów NRD²⁴.

Przyjmowanie radzieckich schematów organizacji sportu w krajach tzw. demokracji ludowej prowadziło do występowania, bez mała, wiernych kopii różnych inicjatyw w poszczególnych państwach. Warto dodać, że wprowadzanie tych schematów nadzorowali „specjaliści” radzieccy. W 1950 r. czterech Rosjan „pracowało” w Rumunii i dwóch na Węgrzech²⁵. Przykładem powielania tych schematów była odznaka wzorowana na radzieckiej „Готов к Труд и Оброне” („Gotowy do Pracy i Obrony”). Na Węgrzech nazwano ją „Gotowy do Pracy i Obrony” (MHK – „Munkára, Harcra Kész”)²⁶. Tak samo określono ją w Rumunii (GMA – „Gata pentru munca si aparare”)²⁷. W Czechosłowacji – „Gotowy do Pracy i Obrony Kraju”²⁸, a w NRD „Gotowy do Pracy i Obrony Pokoju”²⁹. Oczywiście prasa partyjna w Polsce informowała o zmianach w organizacji sportu w innych krajach demokracji ludowej. Uważny czytelnik łatwo dostrzegł naśladownictwo wzorców radzieckich. Tymczasem, „Trybuna Ludu” informowała, że wprowadzenie w Rumunii odznaki „Gotowy do Pracy i Obrony” było inicjatywą młodych robotników Sovromtractor w Brasow³⁰.

Podobny schemat w krajach demokracji ludowej realizowano w zakresie nagradzania sportowców. Kierownictwa sportu i partii w poszczególnych państwach doceniały i nagradzały osiągnięcia i „właściwą” postawę polityczną sportowców, trenerów i instruktorów sportu. Dlatego w Czechosłowacji, Bułgarii i innych krajach władza ludowa hojnie obdarzała ich tytułami zasłużonego mistrza sportu, honorowego mistrza sportu, etc.³¹

Po 1959 r. do grona państw bloku radzieckiego dołączyła Kuba. Wzorem radzieckim, akcentowano tam masowy charakter kultury fizycznej. Jednym ze

²⁴ D. Childs, *The German Democratic Republic*, [w:] *Sport under communism...*, s. 79 i nn.

²⁵ AAN, Komitet Centralny Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (dalej: KC PZPR), sygn. 237/XXII – 177, *Ścisłe tajne sprawozdanie z konferencji przedstawicieli Komitetów Kultury Fizycznej ZSRR, Bułgarii, Czechosłowacji, Rumunii, Węgier i Polski, odbytej w Sofii w dniach 19–20 października 1950 r.*, k. 119.

²⁶ *Sports in Hungary*, red J. Vetö, Budapeszt 1965, s. 164.

²⁷ T. Sobański, *Kultura fizyczna w Rumuńskiej Republice Ludowej służy masom pracującym kraju*, „Trybuna Ludu”, 7 sierpnia 1950 r., nr 215 (586), rok III, wyd. A dla woj. białostockiego.

²⁸ V. Kostka, *Czechoslovakia*, [w:] *Sport under communism...*, s. 62.

²⁹ D. Childs, *The German Democratic Republic*, [w:] *Sport under communism...*, s. 78.

³⁰ T. Sobański, *Kultura fizyczna w Rumuńskiej Republice Ludowej...*

³¹ D. Haralampiev, N. Georgiev, *The Bulgarian Olympic Committee...*, s. 14; V. Kostka, *Czechoslovakia*, [w:] *Sport under communism...*, s. 64.

środków służących realizacji tego celu – podobnie jak w pozostałych krajach bloku radzieckiego kilka lat wcześniej – miało być zdobywanie odznaki „Listos para vencer” (Gotów do zwycięstwa)³². Zdaniem Fidela Castro „W socjalistycznym sporcie rewolucja wymiotła stare obyczaje m.in. i profesjonalizm. Ustaliła własny reżim uczestnictwa w nowoczesnym ruchu sportowym, stworzyła masowe podstawy kultury fizycznej i wyznaczyła nowe kierunki jej rozwoju”³³. W lutym 1961 r. powołano Instituto Nacional de Deportes Educacion Fisicay y Recreation na czele z sekretarzem generalnym, Jorge Garcia Bargo³⁴. Widocznym efektem zmian w sporcie kubańskim miały być sukcesy odnoszone przez sportowców tego kraju w Igrzyskach Panamerykańskich oraz w Igrzyskach Ameryki Środkowej³⁵.

Po 1956 r. kraje socjalistyczne zmniejszyły stopień naśladownictwa radzieckiego modelu zarządzania kulturą fizyczną. Zdaniem angielskiego historyka J. Riordana, w krajach tych odradzały się też pewne narodowe sportowe tradycje i instytucje³⁶.

Bez względu na zmiany zachodzące w kolejnych latach w systemach kultury fizycznej poszczególnych państw demokracji ludowej, a później socjalistycznych, występował w nich identyczny, lub przynajmniej zbliżony, „pakiet” cech. W pierwszej kolejności dostrzegamy zbieżność w nazewnictwie centralnych organów zarządzających kulturą fizyczną. Na przykład w ZSRR utworzono Wszechzwiązkowy Komitet Kultury Fizycznej i Sportu, w Bułgarii – Naczelny Komitet Kultury Fizycznej i Sportu, w Rumunii – Komitet do Spraw Kultury Fizycznej i Sportu, w NRD – Państwowy Komitet Kultury Fizycznej i Sportu, oraz Główny Komitet Kultury Fizycznej i Sportu – w Polsce w latach 1978–1985. Nawiasem mówiąc, sport był elementem składowym kultury fizycznej, oddzielne wymieniowanie sportu było więc błędem semantycznym. Cechą charakterystyczną tylko dla polskiego modelu organizacji było łączenie spraw kultury fizycznej i turystyki i utworzenie Głównego Komitetu Kultury Fizycznej i Turystyki. W żadnym innym kraju bloku radzieckiego nie występowała instytucja łącząca oba te obszary³⁷.

Zdaniem J. Riordana, w ZSRR i w pozostałych krajach bloku radzieckiego sport miał spełniać dwa zasadnicze cele: stanowić narzędzie propagandy za granicą oraz trening fizyczny dla armii³⁸. Znamienne było więc zdanie wypowiedziane przez przywódcę Kuby, Fidela Castro: „One day, when the Yankees accept peaceful co-existence with our country, we shall beat them at baseball too

³² Ł. Jedleński, *Derecho del Pueblo*, „Przegląd Sportowy”, 17 lutego 1977, nr 34, s. 6.

³³ *Kubańczycy naród wspaniałych sportowców*, „Przegląd Sportowy”, 27 kwietnia 1973, nr 66, s. 6.

³⁴ Tamże.

³⁵ Ł. Jedleński, *Derecho del Pueblo*, s. 6.

³⁶ J. Riordan, *Russian-Soviet Sport. Postmortem...*, s. 14.

³⁷ Wywiad z Bolesławem Kapitanem przeprowadzony 15 grudnia 2011 r. w Warszawie.

³⁸ J. Riordan, *Sport in Soviet Society. Development...*, s. 167.

and then the advantages of revolutionary over capitalist sport will be clear to all". („Pewnego dnia, kiedy jankesi zaakceptują pokojowe współistnienie z naszym krajem, pokonamy ich również w baseballu i wtedy przewaga rewolucjonistów nad kapitalistami będzie oczywista dla wszystkich” – tłum. A.P.)³⁹. Sport był także obszarem, w którym państwa socjalistyczne miały sposobność pokonania znacznie silniejszych ekonomicznie krajów zachodnich⁴⁰. Stwarzał także możliwość zdobycia uznania i prestiżu międzynarodowego kraju w sytuacji, kiedy inne sposoby osiągnięcia tego celu były niemożliwe⁴¹. Na przykład, sport był jedyną dziedziną, w której NRD zyskała pełne uznanie na arenie międzynarodowej, bowiem przez pewien okres tylko na stadionach sportowych akceptowano hymn i flagę NRD. Pełne prawa i obowiązki członkowskie NRD uznawano także w Międzynarodowym Komitecie Olimpijskim⁴². W sporcie złamano więc doktrynę Hallsteina, według której RFN miało prawo do reprezentowania obu państw niemieckich za granicą. Sport był więc dla NRD istotnym elementem polityki, stwarzającym okazję do nawiązywania kontaktów i łamania barier wynikających z doktryny Hallsteina.

Podobne znaczenie miał sport dla stosunkowo „młodego” państwa socjalistycznego – Kuby. Doskonale rozumiał to przywódca tego kraju. Dlatego Kuba stała się „fenomenem światowego sportu, taką Niemiecką Republiką Demokratyczną Ameryki Łacińskiej”⁴³. Tymczasem, Fidel Castro „imperialistom” przypisywał wykorzystanie sportu przeciwko słabszym państwom Ameryki Łacińskiej: „Imperialism has tried to humiliate Latin American countries, has tried to instill an inferiority complex in them; that is part of the imperialists’ ideology to present themselves as superior. And they have used sport for that purpose”⁴⁴. („Imperializm próbował upokarzać kraje Ameryki Łacińskiej, próbował wmówić im kompleks niższości; częścią imperialistycznej ideologii było przedstawianie siebie jako lepszych. Oni wykorzystują sport do tego właśnie celu” – tłum. A.P.). Takie tłumaczenie Fidela Castro miało uzasadniać zainteresowanie i dążenie władz do osiągnięcia supremacji sportowców kubańskich na międzynarodowych arenach sportowych. Co ważne, i charakterystyczne dla państw komunistycznych, akcentowało ono „obronny” charakter tych działań.

Międzynarodowa aktywność sportowa państw bloku radzieckiego służyła wsparciu polityki zagranicznej tych krajów. Ponadto, na wspólnych poufnych

³⁹ J. Riordan, *Russian-Soviet Sport. Postmortem...*, s. 15.

⁴⁰ Tamże, s. 15.

⁴¹ J. Riordan, *Sport, politics and communism*, Manchester – New York 1991, s. 61.

⁴² AAN, KC PZPR, sygn. XXXI – 29, *Tezy do wystąpienia na spotkaniu z lektorami KC PZPR w PKOl*, k. 315. „Prowizoryczne” uznanie narodowego komitetu olimpijskiego NRD przez MKOl nastąpiło na 50 sesji MKOl w Paryżu w 1965 r. Definitywne uznanie komitetu olimpijskiego NRD nastąpiło na 63 sesji MKOl w 1965 r. w Madrycie. Patrz: G. Młodzikowski, *Polityka i sport*, Warszawa 1979, s. 84.

⁴³ Ł. Jedleński, *Derecho del Pueblo*, s. 6.

⁴⁴ J. Riordan, *Sport, politics and communism...*, s. 61.

naradach państw demokracji ludowych ustalano priorytety w dziedzinie międzynarodowych kontaktów sportowych. Były one pochodną polityki zagranicznej realizowanej w tych krajach. Przykładem może być nasilona już w latach sześćdziesiątych współpraca krajów socjalistycznych z państwami trzeciego świata⁴⁵. Trenerzy, naukowcy, doradcy z państw socjalistycznych pracowali w krajach Afryki, Azji i Ameryki Łacińskiej, a Rosjanie wydawali ok. 2,5 mln rubli rocznie na pomoc w „rozwoju” sportu w tych krajach⁴⁶. Poza tym, trzon międzynarodowych kontaktów sportowych w krajach bloku radzieckiego stanowiła wzajemna wymiana sportowa. Zaletą takiego układu, pomijając ich wartość sportową – wszak kraje socjalistyczne stanowiły czołówkę sportową na świecie w wielu dyscyplinach – był relatywnie niski koszt tych kontaktów oraz pewność, że żaden z trenerów i sportowców nie odmówi powrotu do kraju.

Dla przywódców krajów socjalistycznych sport stanowił narzędzie zwalczania zagranicznych przeciwników i ideologicznych oponentów. Sukcesy sportowe reprezentantów państw socjalistycznych wzmacniały pozycję tych krajów na międzynarodowym forum⁴⁷. Potwierdzenie takiego nastawienia i oczekiwania rządzących odnajdujemy w wypowiedzi przywódcy NRD, Ericha Honeckera z 1976 r.: „Our state is respected in the world because of the excellent performance of our athletes”⁴⁸. („Nasze państwo jest szanowane na świecie z powodu doskonałych wyników naszych sportowców” – tłum. A.P.). Natomiast Fidel Castro dobre wyniki kubańskich sportowców na Igrzyskach Olimpijskich w Montrealu w 1976 r. skomentował jako „a sporting, psychological, patriotic and revolutionary victory”⁴⁹ (sportowe, psychologiczne, patriotyczne i rewolucyjne zwycięstwo). Sport i kontakty sportowe krajów socjalistycznych służyły także utrzymaniu i wzmocnieniu „jedności” krajów komunistycznych. Jednocześnie – należy to podkreślić – między tymi krajami istniała silna rywalizacja⁵⁰. Jak stwierdził bowiem Erich Honecker: „You can share experience but not a gold medal”⁵¹. („Możesz podzielić się doświadczeniem, ale nie złotym medalem” – tłum. A.P.).

Oddziaływanie propagandowe sukcesów odnoszonych przez „sportowców socjalistycznych” na społeczeństwa tych państw było także bardzo istotne. W pewien sposób następowało bowiem legitymizowanie władzy w oczach oby-

⁴⁵ Tamże, s. 133 i nn.

⁴⁶ J. Riordan, *Russian-Soviet Sport. Postmortem...*, s. 13; także: tegoż, *Sport, politics and communism...*, s. 134.

⁴⁷ *Sport and Politics*, edited by G. Redmond, *The 1984 Olympic Scientific Congress Proceedings*, vol. 7, 1986, s. 37; także: J. Riordan, *Sport, politics and communism...*, s. 61.

⁴⁸ Cyt. za: *Sport and Politics*, s. 37.

⁴⁹ Tamże.

⁵⁰ Wywiad z Bolesławem Kapitanem przeprowadzony 15 grudnia 2011 r. w Warszawie.

⁵¹ Cyt. za: *Sport and Politics...*, s. 37; opinie o zaciętej rywalizacji między państwami bloku radzieckiego wyraził także Bolesław Kapitan w rozmowie przeprowadzonej 15 grudnia 2011 r. w Warszawie.

wateli oraz integrowanie społeczeństwa⁵². Na przykład, pomimo braku większych sukcesów w piłce nożnej porównywalnych z innymi dyscyplinami sportowymi, rządzący w NRD traktowali tę dyscyplinę priorytetowo. Byli bowiem świadomi jej popularności i skali pozytywnego oddziaływania na własne społeczeństwo. Ogromne emocje związane z występami drużyny narodowej były wykorzystywane do „stymulowania procesu identyfikacji z państwem”⁵³. Poprawa kondycji i sprawności społeczeństwa służyła nie tylko armii, ale także gospodarce krajów socjalistycznych. Zdrowi i silni robotnicy byli w stanie poprawiać normy produkcyjne. Zadaniem propagandy w tych krajach było wykorzystanie sukcesów sportowych i uczynienie ze sportowców wzorców osobowych dla robotników. Zachęcano więc robotników, by za przykładem najlepszych sportowców bili rekordy produkcji w swoich zakładach pracy⁵⁴. W końcu, nieprzypadkowo, we wszystkich państwach obozu radzieckiego wprowadzono odznaki wzorowane na radzieckiej „Gotowy do Pracy i Obrony”. Zdobywanie tej odznaki oraz jej odpowiedników w pozostałych krajach satelickich ZSRR związane także było z eksponowanym przez władze nadrzędnym charakterem sportu masowego. Na jego podstawie rządzący w krajach socjalistycznych zamierzali rozwijać sport wysokokwalifikowany. W zasadzie, sport poprzez swoją atrakcyjność miał być sposobem na dotarcie władzy ludowej do młodych ludzi w nowo powstałych demokracjach ludowych. W przypadku takich państw jak Polska i Węgry, gdzie rolnicy stanowili silną grupę społeczną, popularyzowanie kultury fizycznej na obszarach wiejskich miało ułatwić władzy oddziaływanie „ideowo-polityczne” na jej mieszkańców. Tymczasem okazywało się, że rządzący zdecydowanie większą uwagę poświęcali sportowi wyczynowemu. Na przykład, nakłady finansowe na sport wyczynowy w NRD i w Polsce były znacznie wyższe niż na sport masowy⁵⁵.

Pewną prawidłowość dostrzegamy także w polityce państw bloku wschodniego wobec kobiet w sporcie. Generalnie obowiązywała tendencja „zwiększania udziału kobiet w sporcie”⁵⁶. Z jednej strony mogło to być próbą łamania pewnych stereotypów dotyczących miejsca kobiety w społeczeństwie⁵⁷. Jednakże z drugiej strony mogło stanowić okazję do oddziaływania ideologicznego.

Wyraźną oznaką rangi nadanej sportowi w krajach bloku radzieckiego było wydawanie dokumentów regulujących najważniejsze sprawy kultury fizycznej

⁵² J. Riordan, *The USSR*, [w:] *Sport under communism...*, s. 34.

⁵³ D. Wojtaszyn, *Sport w cieniu polityki. Instrumentalizacja sportu w NRD*, Wrocław 2011, s. 39.

⁵⁴ Szerzej: A. Pasko, *Współzawodnictwo socjalistyczne w sporcie w latach 1950–1955*, [w:] *Współzawodnictwo pracy w życiu gospodarczym, społeczno-politycznym i propagandzie PRL*, red. B. Tracz, Katowice 2008, s. 201 i nn.; także: D. Wojtaszyn, *Sport w cieniu polityki...*, s. 79.

⁵⁵ D. Wojtaszyn, *Sport w cieniu polityki...*, s. 55.

⁵⁶ AAN, GKKF, sygn. 132/120, *Notatka o kulturze fizycznej do expose ob. Premiera Cyrankiewicza*, k. 51; także: J. Riordan, *Russian-Soviet Sport. Postmortem...*, s. 9.

⁵⁷ D. Childs, *The German Democratic Republic*, [w:] *Sport under communism...*, s. 93.

bezpośrednio przez najwyższe instancje partyjne w poszczególnych krajach oraz podejmowanie tematów kultury fizycznej na posiedzeniach ścisłego kierownictwa partii. W NRD, w okresie między drugą połową 1951 i pierwszą połową 1952 r., Sekretariat KC SED niemal co tydzień zajmował się sprawami sportu⁵⁸. Vassil Girginov twierdzi, że Polska była jedynym krajem, gdzie zarządzający sportem nie znajdowali się pod tak silną kontrolą komunistycznej partii, a nawet zachowali pewien stopień niezależności. Podkreślił też, że organem kierowali niekomunistyczni liderzy, przedstawiciele Polskiej Partii Socjalistycznej⁵⁹. Bułgarski historyk miał zapewne na myśli Lucjana Motykę i Włodzimierza Reczka. Rzeczywiście, zanim nastąpiło tzw. zjednoczenie ruchu robotniczego, byli oni członkami PPS. Jednakże teza o pewnym stopniu niezależności jest zbyt śmiała. Zarówno W. Reczek, jak i L. Motyka w 1948 r. zostali członkami PZPR. Stanowiska dyrektora GUKF, przewodniczącego GKKF oraz GKKFiT były obsadzone z listy nomenklaturowej. Podlegały więc ścisłej kontroli najwyższego kierownictwa PZPR. Autor zapomniał też, że Lucjan Motyka był I sekretarzem Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Krakowie, a następnie członkiem KC PZPR. Możemy natomiast zgodzić się z tezą J. Riordana, że nowy system organizacyjny sportu narzucony Polsce, NRD, Węgrom, Bułgarii i Rumunii po II wojnie światowej był całkowicie obcy rdzennym tradycjom tych krajów⁶⁰.

We wszystkich krajach bloku radzieckiego podobne było postępowanie władz wobec sportowców. Z jednej strony, była to grupa w pewnym sensie uprzywilejowana. Wszak, w przeciwieństwie do zdecydowanej większości swoich rodaków, mogli oni wyjeżdżać na Zachód w związku z udziałem w zagranicznych zawodach⁶¹. Okazuje się, że nawet niektórzy sportowcy radzieccy wykorzystywali te wyjazdy do zarobienia dodatkowych pieniędzy w nielegalny sposób – szmuglując przez granice różne towary, które oplacało się sprzedać na Zachodzie⁶². Ponadto, oficjalne miejsca pracy sportowców były fikcją. Tam, gdzie byli „zatrudnieni”, odbierali jedynie wynagrodzenie, znacznie wyższe niż ludzie tam pracujący⁶³. Najlepsi sportowcy byli „pupilkami” władzy. Taki „status” bez wątpienia miała w NRD znakomita łyżwiarka figurowa, Katarzyna Witt⁶⁴, czy na Kubie doskonały bokser, Teofilo Stevenson. Nic zatem dziwnego, że kiedy odrzucał on ofertę złożoną przez Amerykanów dotyczącą stoczenia po-

⁵⁸ D. Wojtaszyn, *Sport w cieniu polityki...*, s. 31.

⁵⁹ V. Girginov, *Eastern European Sport: Nomen*, „The International Journal of the History of Sport”, November 2004, vol. 21, Number 5, s. 698.

⁶⁰ J. Riordan, *Soviet sport. Background to the Olympics*, s. 154; także: tegoż, *Russian-Soviet Sport. Postmortem...*, s. 22.

⁶¹ D. Wojtaszyn, *Sport w cieniu polityki...*, s. 56.

⁶² Y. Brokin, *The Big red machine. The Rise and Fall of Soviet Olympic Champions*, Toronto 1978, s. 109.

⁶³ D. Wojtaszyn, *Sport w cieniu polityki...*, s. 56; także: J. Riordan, *Sport In Soviet Society. Development...*, s. 163.

⁶⁴ D. Wojtaszyn, *Sport w cieniu polityki...*, s. 78.

jedynku z zawodowym mistrzem świata w boksie, Muhammadem Ali, miał stwierdzić: „Nie zdradzę ojczyzny nawet za wszystkie dolary świata”⁶⁵. Teofilo Stevensonowi przypisuje się też inne zdanie wypowiedziane w podobnych okolicznościach, kiedy oferowano mu za walkę z amerykańskim mistrzem wagi ciężkiej milion dolarów: „What is one million US dollars compared to the love of eight million Cubans?”⁶⁶ („Co to jest milion dolarów w porównaniu z miłością ośmiu milionów Kubańczyków” – tłum. A.P.). Z drugiej jednak strony, sportowcy byli grupą społeczną szczególnie mocno kontrolowaną. W czasie wyjazdów zagranicznych towarzyszyli im „opiekunowie” pilnujący, by nikt z ekipy nie pozostał na Zachodzie. Ich możliwości ewentualnego zwiedzania świata, przy okazji wyjazdów, były ograniczone⁶⁷. Oczywiście, ta „opieka” nie mogła być całkowicie skuteczna, dlatego zdarzały się przypadki, że na Zachodzie pozostawali nawet członkowie szczególnie solidnie pilnowanej ekipy NRD. Z punktu widzenia władzy, dotkliwe były ucieczki czołowych sportowców, psuły bowiem mozolnie wypracowywany wizerunek kraju. Wśród uciekinierów z NRD znaleźli się, na przykład, lekkoatleta Jurgen May, narciarz Ralph Pöhland, czy lider reprezentacji NRD w piłce nożnej, Lutz Eigendorf. Okazało się, że zemsta komunistycznych władz groziła im nawet na Zachodzie. Ostatni z wymienionych sportowców NRD prawdopodobnie został zamordowany w RFN przez Stasi, cztery lata po ucieczce⁶⁸. Okazję do opuszczenia totalitarnego państwa wykorzystywali też sportowcy kubańscy. Głośna była sprawa przedstawiciela jednej z najpopularniejszych dyscyplin na Kubie, baseballu, Roberta Pereza, który nie wrócił do kraju w 1963 r. z IV Uniwersjady rozgrywanej w Brazylii w Porto Alegre. Stwierdził on: „My country does not have the peace and freedom that I want for my family, my wife, and my children”⁶⁹. („Mój kraj nie ma pokoju i wolności, których pragnę dla mojej rodziny, mojej żony i moich dzieci” – tłum. A.P.).

W Brazylii sensację wywołało zdjęcie szefa kubańskiej ekipy, Jose Rebellona, z pistoletem za pasem, opublikowane w miejscowej gazecie „Folha da Tarde”. Ironizując, możemy stwierdzić, że nawet uzbrojony szef kubańskiej delegacji nie był w stanie upilnować sportowców. Oczywiście, ucieczki zdarzały się też w pozostałych krajach bloku radzieckiego. Zawsze jednak, w miarę możliwości, rządzący próbowali ukryć ten fakt. Mogło bowiem pojawić się pytanie: skoro w tych krajach miało być tak dobrze, to dlaczego oni uciekali?

⁶⁵ Ł. Jedlewski, *Teofilo, Alberto I baseball*, „Przegląd Sportowy”, 3 marca 1977, nr 44, s. 6.

⁶⁶ Cyt. za: J. Pickering, *Cuba*, [w:] *Sport under communism...*, s. 152.

⁶⁷ Wywiad z Iriną Sziłową i Aleksandrem. Kurłowiczem przeprowadzony w Białowieży 14 maja 2011 r.

⁶⁸ D. Wojtaszyn, *Sport w cieniu polityki...*, s. 82 i nn.

⁶⁹ *Sports without freedom is not sport at all. Communist sport is a political instrument*. Union Deportiva Cuba Libre.

Konkludując, należy stwierdzić, że wprowadzenie modelu radzieckiego organizacji sportu kopiowano dokładnie w większości krajów bloku radzieckiego jedynie w latach 1948–1956, to w rzeczywistości schemat wykorzystania sportu przez rządy tych państw był jednakowy przez cały okres komunizmu w Europie. Dla rządzących sport był bardzo wygodnym i nośnym narzędziem propagandy, idealnie dopasowanym do specyfiki i sposobu myślenia przywódców komunistycznych, często kamuflujących prawdziwe cele swojej działalności. Sport służył nobilitowaniu państw komunistycznych, przywódców tych państw i integrowaniu społeczeństw tych państw. Współpraca krajów socjalistycznych w zakresie sportu sprzyjała także „zacieśnianiu” przyjaźni między krajami. Aktywność w obszarze sportu „przecierała” szlaki lub odwrotnie – była pochodną polityki zagranicznej tych krajów. We wszystkich państwach bloku radzieckiego podobne były zachowania władz w stosunku do sportowców, zwycięzców nagradzano niezgodnie z zasadami olimpizmu i sportu amatorskiego, uciekinierów „wyklinali”. Zdarzały się różnice w systemach organizacji sportu w poszczególnych krajach, jednak stanowiły one swoisty licznik ułamka, który nie mógł zmienić całkowitego obrazu sportu – mianownik był ten sam, była nim ideologia komunistyczna.

Bibliografia

A. Źródła

I. Źródła archiwalne

Archiwum Akt Nowych w Warszawie

AAN, GUKF, sygn. 58, *Ustawa o trosce nad rozwojem kultury fizycznej i sportu* [w CSRS].

AAN, GUKF, sygn. 58, *Uchwała Biura Politycznego Rumuńskiej Partii Robotniczej w sprawie kultury fizycznej i sportu*.

AAN, KC PZPR, sygn. XXXI – 29, *Tezy do wystąpienia na spotkaniu z lektorami KC PZPR w PKOl*.

AAN, KC PZPR, sygn. 237/XXII – 177, *Ścisłe tajne sprawozdanie z konferencji przedstawicieli Komitetów Kultury Fizycznej ZSRR, Bułgarii, Czechosłowacji, Rumunii, Węgier i Polski, odbytej w Sofii w dniach 19–20 października 1950 r.*

AAN, GKKF, sygn. 132/120, *Notatka o kulturze fizycznej do expose ob. Premiera Cyrankiewicza*.

II. Prasa

„Trybuna Ludu” 1950–1951.

„Przegląd Sportowy” 1973, 1977.

B. Wywiady

Wywiad z Iriną Sziłową i Aleksandrem. Kurlowiczem przeprowadzony w Białowieży 14 maja 2011 r.

Wywiad z Bolesławem Kapitanem przeprowadzony 15 grudnia 2011 r. w Warszawie.

C. Literatura

Brokin Y., *The Big red machine. The Rise and Fall of Soviet Olympic Champions*, Toronto 1978.

Childs D., *The German Democratic Republic, [w:] Sport under communism. The USSR, Czechoslovakia, The GDR, China, Cuba*, red. J. Riordan, London 1978.

Girginov V., *Eastern European Sport: Nomen*, „The International Journal of the History of Sport”, November 2004, vol. 21, Number 5.

Haralampiev D., Georgiev N., *The Bulgarian Olympic Committee. Activities and contribution within the Olympic movement after 1951*, Sofia 1985.

Kössl J., *Dějiny československého olympijského hnutí*, Praha 1977.

Kostka V., *Czechoslovakia, [w:] Sport under communism. The USSR, Czechoslovakia, The GDR, China, Cuba*, red. J. Riordan, London 1978.

Miller D., *Historia igrzysk olimpijskich i MKOl. Od Aten do Pekinu 1894–2008*, Poznań 2008.

Młodzikowski G., *Polityka i sport*, Warszawa 1979.

Ordyłowski M., *Stalinizm w sporcie, [w:] Przelomy w historii. XVI Powszechny Zjazd Historyków Polskich. Wrocław 15–18 września 1999 r. Pamiętnik*, t. 3, cz. 3.

Pasko A., *Współzawodnictwo socjalistyczne w sporcie w latach 1950–1955, [w:] Współzawodnictwo pracy w życiu gospodarczym, społeczno-politycznym i propagandzie PRL*, red. B. Tracz, Katowice 2008.

Pickering J., *Cuba, [w:] Sport under communism. The USSR, Czechoslovakia, The GDR, China, Cuba*, red. J. Riordan, London 1978.

Riordan J., *Russian-Soviet Sport. Postmortem on a failed experiment, [w:] International sports' systems: past, present and future*, ed. A. de Lacey, Liverpool 1993.

Riordan J., *Soviet sport. Background to the Olympics*, Oxford 1980.

Riordan J., *Sport in Soviet Society. Development of sport and physical education in Russia and the USSR*, London – New York – Melbourne 1977.

Riordan J., *Sport, politics and communism*, Manchester – New York 1991.

Riordan J., *The USSR, [w:] Sport under communism. The USSR, Czechoslovakia, The GDR, China, Cuba*, red. J. Riordan, London 1978.

Roszkowski W., *Półwiecze. Historia polityczna świata po 1945 roku*, Warszawa 2002.

Sport and Politics, ed. G. Redmond, *The 1984 Olympic Scientific Congress Proceedings*, vol. 7, 1986.

Sports in Hungary, red J. Vetö, Budapest 1965.

Sports without freedom is not sport at all. Communist sport is a political instrument. Union Deportiva Cuba Libre.

Wojtaszyn D., *Sport w cieniu polityki. Instrumentalizacja sportu w NRD*, Wrocław 2011.

Abstract

The Social and Political Aspects of Sport in Soviet Union and in Socialistic Countries till 1989

In 1952 Soviet athletes first time participated in Olympic Game. It was beginning of sport confrontation between East and West. For East it had got political meaning. The success of athletes from East they understood as success of political system. Communistic countries followed Soviet model of sport till 1956. In the next years model of sport system in communistic countries it was not a copy of soviet system. But these countries coopered together. We can find only small differences between sport systems in communistic countries.

Key words: sport, policy, USSR.

CZĘŚĆ II

**PROBLEMY ZDROWIA, SPRAWNOŚCI
FIZYCZNEJ I AKTYWNOŚCI RUCHOWEJ**

Anna PILIS*, Karol PILIS**, Wiesław PILIS***

Wpływ rodzaju stosowanej diety i aktywności ruchowej na masę ciała i funkcjonowanie organizmu

Streszczenie

W prezentowanej pracy poruszono wpływ odżywiania na funkcje organizmu, wskazując na częste występowanie otyłości jako efekt braku zbilansowania energetycznego organizmu. Dokonano przeglądu stosowanych diet i ich wpływu na funkcje układu krążenia i oddychania oraz zdolności adaptacyjne organizmu do wysiłków fizycznych. Wskazano też na związek pomiędzy rodzajem odżywiania i występującymi schorzeniami organizmu. Taka analiza wykazała, że stosowana dieta jest istotnym czynnikiem determinującym stan zdrowia i funkcje organizmu.

Słowa kluczowe: rodzaje diet, aktywność fizyczna, stan zdrowia.

1. Wstęp

Ilość i jakość spożywanych pokarmów jest jednym z czynników determinujących zdrowy styl życia. Jednak współcześnie rozwój technik produkcji żywności i powszechna dostępność do niej, przetworzonej tak, by czynnik zapachowy i smakowy był dominujący w jej spożywaniu, doprowadza coraz większą grupę ludzi do nadwagi i otyłości [39]. Zwiększająca się w tych warunkach masa ciała jest czynnikiem antymotywacyjnym do podejmowania aktywności ruchowej, bowiem jest ona trudniejsza do wykonania, a obciążenie organizmu jest czasem na tyle duże, że może uszkadzać inne narządy. Zauważono ponadto, że węglowodany i tłuszcze są czynnikami stymulującymi apetyt u człowieka. Pokarmy białkowe stymulują apetyt w mniejszym stopniu, stąd też sądzi się, że ograniczenie w diecie węglowodanów na rzecz zwiększenia zawartości białek może wpływać redukująco na masę ciała. Zaproponowana przez Atkinsa dieta nisko-

* Mgr, Instytut Kultury Fizycznej i Turystyki Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie.

** Dr, Instytut Kultury Fizycznej i Turystyki Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie.

*** Prof. dr hab., Instytut Fizjoterapii Państwowej Medycznej Wyższej Szkoły Zawodowej w Opolu.

węglowodanowa, o proporcji 1: 2,5–3,5: 0,5 białek, tłuszczów i węglowodanów, wydawała się spełniać cechy diety, która mogłaby być skuteczną w walce ze współczesną plagą otyłości.

Jednym z czynników wpływających hamująco na nasilony apetyt i tym samym spożywanie nadmiernych ilości pożywienia jest nasilona aktywność ruchowa. Jej czas trwania i intensywność są stymulatorem hydrolizy substratów energetycznych organizmu, a przez to w istotnym stopniu regulują masę ciała. Dla współczesnego człowieka trudność polega jednak na tym, że często nie jest on w stanie wytrwać przez miesiące czy lata w określonym reżimie treningowym, zaczerpniętym ze sportu wyczynowego. Pomocna w tym wypadku wydaje się aktywność turystyczna, uprawiana często na obszarach przyrodniczo cennych, takich jak parki krajobrazowe, rezerwaty przyrody czy parki narodowe. Ich naturalny czynnik estetyczny ujawnia się na szlaku turystycznym: pieszym – nizinnym lub górskim, wodnym, konnym, rowerowym, narciarskim, samochodowym, lotniarskim, maszerskim bądź innym, obnażając swe naturalne piękno, przez co, działa stymulująco na aktywność ruchową turysty i zwiększa efektywność treningu.

Różne są kryteria co do minimalnego poziomu aktywności fizycznej dla człowieka współczesnego, które spełniałyby wymogi czynnika profilaktyki zdrowotnej. Pate [47] i współpracownicy wyrażają pogląd, iż dzienna 30-minutowa aktywność fizyczna o umiarkowanej intensywności jest dla człowieka wystarczająca, niezależnie od fazy rozwoju ontogenetycznego. Wskazują oni, że ten 30-minutowy czas wzmożonej aktywności fizycznej może być podzielony na interwały nie krótsze niż 10 minut. Gdy intensywność pracy zostanie podwyższona, może to być okres nieco krótszy, np. 20 minut wysiłku realizowanego jednak nie rzadziej niż 3 razy w tygodniu. Heyward [28] uważa, że aktywnym trzeba być każdego dnia, przynajmniej 30 min dziennie, np. wypełniając codzienne obowiązki domowe, nie unikając przy tym sporadycznych, nawet najbardziej intensywnych zadań ruchowych. Ćwiczenia o średniej intensywności jako rekreacyjne – siłowe, powinny być uprawiane 2–3 razy w tygodniu, a aerobowe i rozciągające formy ruchu 3–5 razy w tygodniu. W zależności od potrzeb zaleca się, by intensywność tę indywidualnie modyfikować. Jako umiarkowaną aktywność ruchową zaleca się taki wysiłek, przy którym osoba zdrowa może wykonywać go tak, by nastąpiło lekkie przyspieszenie oddechu i częstości skurczów serca. Jako intensywną aktywność fizyczną rozumie się taką, przy której oddech i akcja serca nasilają się znacznie, ale rozmowa podczas jej trwania nie jest jeszcze utrudniona. Może to być bieg, jazda na rowerze z różną prędkością, wchodzenie po schodach w szybkim tempie, różne formy pracy statycznej. Kryteria doboru optymalnej dawki ruchu są bardziej ostre dla dzieci i młodzieży krajów wysoko rozwiniętych, zagrożonych otyłością i kształtują się na poziomie 60-minutowej całkowitej aktywności dziennej, wykonywanej przez większość dni tygodnia. Ludzie dotknięci już otyłością bądź nadwagą powinni czas trwania

aktywności fizycznej wydłużać stosownie do indywidualnych potrzeb. Telama i współpracownicy [62] uważają, że kontakty ze wzmożoną aktywnością fizyczną najlepiej rozpoczynać we wczesnych fazach życia, gdyż wówczas znacząca część tych osób osiąga nawyk jej uprawiania przez całe życie.

Nakreślone we wstępie uwagi dotyczące aktywności ruchowej i stan odżywienia współczesnego człowieka są w uznaniu autorytetów naukowych najbardziej istotnymi czynnikami determinującymi jego zdrowie i stąd ich dokładniejsza analiza i wzajemne interakcje są celem prezentowanej pracy. Mając na uwadze niemal powszechne występowanie nadwagi i otyłości, w prezentowanej pracy skupiono się nad czynnikami, które wpływają na ograniczenie apetytu człowieka, oraz dotyczącymi aktywności ruchowej o określonej intensywności i diety niskowęglowodanowej.

2. Rodzaje stosowanych diet a masa i skład ciała

Aby przeciwdziałać nasilającej się współcześnie otyłości, proponuje się różne modyfikacje dietetyczne i/lub zwiększony wydatek energetyczny poprzez nasiloną aktywność fizyczną. Zmiany dietetyczne polegają na ograniczeniu kaloryczności diety bądź dokonaniu zmian jakościowych w zakresie ilości spożywanych białek, węglowodanów i tłuszczów, względnie wykorzystuje się obydwa efekty jednocześnie. Najczęściej człowiek spożywa dietę mieszaną, w której stosunek białek, tłuszczów i węglowodanów wynosi 1 : 1 : 3, a dobową kaloryczność takiej diety wynosi około 2500 kcal dla mężczyzn i 2000 kcal dla kobiet. Przekraczanie tak oznaczonych barier dietetycznych przy braku istotnego wydatku energetycznego, spowodowanego nasiloną aktywnością fizyczną, łączy się ze zwiększeniem masy ciała i zawartości tkanki tłuszczowej (powyżej 25% tłuszczu u kobiet i ponad 20% tej tkanki u mężczyzn) oraz zwiększeniem wskaźnika BMI powyżej 25 kg/m² u obydwu płci, co definiuje się jako nadwagę, a przy bardziej drastycznych przekroczeniach określa jako otyłość. Po wystąpieniu tych niekorzystnych zmian ludzie zdeterminowani do zredukowania masy ciała wprowadzają w diecie mieszanej restrykcje kaloryczne i/lub zasadniczo zmieniają jej skład, wprowadzając diety wegetariańskie [45], diety wysokotłuszczowe [56] czy diety niskowęglowodanowe – wysokotłuszczowe, ewentualnie diety o podwyższonej zawartości białka [56]. Dwuletnie badania, jakie przeprowadzili Shaw i wsp. [56] na dużej, 322-osobowej grupie ludzi otyłych, wykazały, że najsilniejszy efekt w zakresie redukcji masy ciała, szczególnie w pierwszych 5 miesiącach tego eksperymentu, był spowodowany przez dietę niskowęglowodanową wysokotłuszczową. Po tym okresie masa ciała zaczęła wzrastać i w 10 miesiącu była podobna jak po diecie śródziemnomorskiej i do końca 24-miesięcznego eksperymentu obydwie diety wykazywały istotny statystycznie efekt redukcyjny masy ciała, średnio na poziomie 5 kg w stosunku do masy ciała notowanej przed

rozpoczęciem eksperymentu. Najmniejszy efekt redukcyjny w zakresie masy ciała po 24 miesiącach przyniosła dieta niskotłuszczowa (średnio 3,5 kg). Dodać należy, że w omawianym eksperymencie nie występowało ograniczenie kaloryczne w zakresie spożywanej diety niskowęglowodanowej, jednak ilość spożywanych węglowodanów początkowo wynosiła nie więcej niż 20 g/dobę, a maksymalnie do 120 g/dobę, bez jakichkolwiek ograniczeń w zakresie spożycia białek i tłuszczów (dieta Atkinsa). Dieta niskotłuszczowa oparta była na zaleceniach American Heart Association [33] i występowało w niej dzienne ograniczenie kaloryczne do 1500 kcal dla kobiet i 1800 kcal dla mężczyzn, przy czym 30% energii pochodziło z tłuszczu, 10% z nasyconych tłuszczów. Trzecia ze stosowanych w tym eksperymencie diet – śródziemnomorska, była bogata w warzywa, uboga w czerwone mięso, w której wołowinę i jagnięcinę zastąpiono drobiem i rybami. Również i tu występowała dla kobiet restrykcja energetyczna w wysokości 1500 kcal/dobę oraz dla mężczyzn 1800 kcal/dzień. W diecie tej nie więcej niż 35% energii pochodziło z tłuszczów, w tym z oleju oliwkowego, i oparta była na rekomendacjach [70]. Do 9 tygodnia jej stosowania dieta ta powodowała istotny, podobny efekt redukcyjny masy ciała jak dieta niskotłuszczowa. Od tego punktu czasowego masa ciała osób stosujących dietę śródziemnomorską utrzymywała się już na niezmiennym poziomie do końca trwania 24-tygodniowego eksperymentu i w tym przedziale czasowym była taka sama jak badanych żywionych niskowęglowodanowo i jednocześnie masa ciała obydwu grup w tym czasie była niższa niż osób żywionych niskotłuszczowo.

Na podstawie tych zasadniczych modyfikacji dietetycznych opracowano szereg bardziej szczegółowych diet, i tak w pracy Wawrzyniak i wsp. [66] opisano 12 różnych modyfikacji dietetycznych, tj. diety: 1000 kcal, 1200 kcal, Diamondów, kopenhaską, makaronową, Montignaca, niełączenia określonych pokarmów, smukłej linii, South Beach, Weight, Zone i dietę z pieczywa. Wśród nich przeważają diety wysokowęglowodanowe, a jedynie diety Zone i South Beach można zaliczyć do niskowęglowodanowych, tłuszczowo-białkowych. Wszystkie wyżej wymienione diety mają dobowe restrykcje kaloryczne, wahające się od około 540 kcal/dobę (dieta kopenhaska) do 1650 kcal/dobę (dieta z pieczywa). Wynika z tego, że diety te stosować można okresowo, a w dłuższym czasie ich utrzymywanie doprowadzić mogłoby do ujemnego bilansu energetycznego i wyniszczenia organizmu. Ich stosowanie jest przejściowym rozwiązaniem i nie gwarantuje stałej redukcji masy ciała, gdyż w znaczącej części tych diet „odchudzających” poza niską zawartością energii i błonnika odnotowano niską zawartość białka i tłuszczu oraz wapnia, żelaza, miedzi oraz witamin B1 i B2. Wydaje się, że najwięcej nieprawidłowości znaleźć można w diecie kopenhaskiej, a najmniej w diecie smukłej linii.

Dużym zainteresowaniem również w Polsce cieszy się dieta wegetariańska stosowana w różnych odmianach (wegetarianizm, frutarjanizm, witarianizm, laktoowegetarianizm). Podkreśla się ich profilaktyczne znaczenie w choro-

bach układu krążenia, nowotworowych, cukrzycy czy otyłości. Dane Singh i wsp. [57] sugerują, iż dieta wegetariańska wydłuża czas życia poprzez spożywanie dużej ilości błonnika, fitoestrogenów, antyoksydantów, kwasów tłuszczowych N-3 i małej zawartości w nich cholesterolu. W tym sposobie żywienia występuje duże niebezpieczeństwo popełnienia błędów, szczególnie w okresie zimowo-wiosennym, podczas którego dostępność warzyw i owoców może być ograniczona, szczególnie w krajach strefy umiarkowanej i chłodnej. W tych warunkach świeże warzywa i owoce najczęściej zastępuje się węglowodanami o wysokim indeksie glikemicznym, przez co pogarsza się status antyoksydacyjny organizmu [57], ze wzrostem koncentracji homocysteiny. W grupie badanej przez Nazarewicz [45], u osób odżywianych wegetariańsko, pomimo zrównoważonego bilansu energetycznego, występowało zbyt niskie spożycie białka.

Analizując rodzaje oferowanych pokarmów przez różne kuchnie narodowe Europy i Ameryki Północnej, nasuwa się spostrzeżenie, że najbardziej zdrową wydaje się kuchnia grecka oparta na diecie śródziemnomorskiej, dostarczająca duże ilości choline i betainy, mających zdolność redukcji stanów zapalnych powstających w organizmie. W diecie tej obserwuje się obniżone stężenie homocysteiny w osoczu krwi [12], będącej czynnikiem ryzyka powstawania chorób serca. Dieta bogata w cholinę zawiera jaja i mięso, natomiast bogata w betainę składa się z pokarmów roślinnych. Epidemiologiczne badania wskazują, że kobiety, które jadły dużo choline, zwiększały zdolność do długotrwałych treningów fizycznych, natomiast spożywanie dużej ilości betainy związane było z niższą masą ciała [12]. Dieta ta wyposażona w cholinę i betainę może być czynnikiem niwelacji chronicznych chorób związanych ze stanami zapalnymi.

3. Zdolności wysiłkowe organizmu a rodzaj stosowanej diety

Już w 1939 roku stwierdzono, że dieta wysokowęglowodanowa polepsza zdolność człowieka do wykonywania wysiłków wytrzymałościowych. Christensen [13], Chrystonhopoulos [14] twierdzą, że najbardziej efekt ten manifestuje się w wysiłkach wytrzymałościowych trwających ponad 90 min, a Jeukendrup [32] utrzymuje, że dieta taka ma najkorzystniejszy wpływ na poprawę zdolności wysiłkowej podczas pracy o intensywności około 70% VO_2max i o czasie trwania 3–4 godziny. Dochodzi przy tym do oszczędzania zapasów glikogenu mięśniowego, lecz mechanizm tego zjawiska nie jest znany. Pojawiające się zmęczenie podczas przedłużonych wysiłków związane jest z redukcją wielkości zapasów glikogenowych organizmu [3]. Stąd też celem niwelacji zmęczenia dąży się do zwiększenia zapasów glikogenowych organizmu – przed, podczas i po zakończeniu pracy. Spożywanie podczas wysiłku małych ilości węglowodanów w regularnych odstępach czasu zmniejszało uwalnianie glukozy z wątroby i powodowało zwiększenie ich dostępności dla pracujących mięśni. Spożycie większej

ilości węglowodanów nieomal całkowicie zahamowało uwalnianie glukozy z wątroby i zwiększyło jej wychwyt przez pracujące mięśnie [32].

Istotnym wydaje się ilość i jakość spożywanych węglowodanów. W tym celu wprowadzono pojęcie indeksu glikemicznego jako wskaźnika wielkości zwiększenia poziomu glukozy we krwi, odzwierciedlającego indywidualne zdolności odpowiedzi glikemicznej na spożyte pokarmy i jednocześnie ujmującego stopień i tempo trawienia i wchłaniania pokarmów zawierających węglowodany. Ilość i jakość spożywanych węglowodanów Salmeron i współpracownicy [54] jako pierwsi określili mianem „obciążenia glikemicznego” (glycemic load). Był to pewien postęp w kierunku sposobu określenia dobowego zapotrzebowania przez organizm na węglowodany. Niektóre badania pokazują, że przy zwiększonym spożyciu węglowodanów przed wysiłkiem stosowanie tych o niskim indeksie glikemicznym wywiera korzystniejszy wpływ na jego efekty niż tych o wysokim indeksie glikemicznym [58], [67]. Jednak Chen i współpracownicy [9] doszli do wniosku, że to raczej ilość, a nie jakość spożywanych węglowodanów podczas 3-dniowego izoenergetycznego obciążenia organizmu ludzkiego węglowodanami jest najważniejszym czynnikiem wpływającym na metabolizm i poprawę zdolności wytrzymałościowych organizmu. W latach 70. XX wieku Costill i współpracownicy [15] zasugerowali, że spożywanie węglowodanów ma niewielkie znaczenie dla tempa metabolizmu mięśniowego. Saunders i współpracownicy [60] podtrzymali tę wątpliwość, mówiąc o tym, że zdolność do wykonywania wysiłków o długim czasie trwania zwiększa się wtedy, gdy do suplementów węglowodanowych doda się pewną ilość białka. Obserwacje te nakłaniają do krytycznego spojrzenia na problem zwiększania zdolności wysiłkowej organizmu wyłącznie poprzez zwiększanie obciążenia węglowodanami. Może to być jedną z przyczyn poszukiwania innych rozwiązań dietetycznych, celem dalszego zwiększania zdolności wysiłkowej organizmu.

W tym świetle wydaje się zasadne głębsze zapoznanie się z wpływem diety niskowęglowodanowej o podwyższonej zawartości tłuszczów i/lub białek. Tłuszcze, a głównie wolne kwasy tłuszczowe, są podstawowym substratem wykorzystywanym w spoczynku oraz w wysiłkach wytrzymałościowych o niskiej i średniej intensywności i w wysiłkach o stopniowo wzrastającej intensywności, jedynie w zakresie obciążeń niższych od tych, jakie występują przy progu przemian beztlenowych. Potwierdzają to obserwacje Ravusin i współpracowników [52] w doświadczeniu, w którym wykazali, że w wysiłku o intensywności 45% VO_2max wolne kwasy tłuszczowe przez początkowe 30 minut pracy były intensywnie utleniane. Costill i współpracownicy [15] wykazali, że podwyższenie stężenia wolnych kwasów tłuszczowych we krwi w wyniku spożycia większej ilości tłuszczu powoduje zmniejszenie tempa wykorzystania glikogenu mięśniowego (efekt oszczędzania węglowodanów) podczas wysiłku wytrzymałościowego. Jansson i Kaijser [30] opisali efekt zwiększonego wykorzystania wolnych kwasów tłuszczowych podczas 25-minutowego wysiłku o intensywności 65%

VO₂max, występujący u ludzi po spożyciu przez kilka dni posiłków wysokotłuszczowych.

Klasyczne dane Christensena i Hansena [13], mówiące o pogorszeniu zdolności wysiłkowej po diecie o zwiększonej zawartości tłuszczu, zostały później potwierdzone [6]. Istnieją też odmiennie dane, mówiące o polepszeniu tolerancji wysiłkowej u ludzi [48] po tego rodzaju diecie. Przeprowadzone doświadczenia na kobietach odchudzających się dietą niskowęglowodanową i u kolarzy pozostających na tej diecie przez okres 6 tygodni wywoływały takie zmiany adaptacyjne w organizmach pozbawionych długotrwale węglowodanów, że były one w stanie resyntetyzować energię z innych pozawęglowodanowych substratów [49]. Langfort [35] nie obserwował zmian wydolności fizycznej i zdolności wysiłkowej, podobnie jak nie obserwowano zmian zdolności wysiłkowej (lub występowała niewielka jej redukcja) w pracy o intensywności maksymalnej po tego rodzaju odżywianiu [24]. Pogorszenie zdolności wysiłkowej występowało jako efekt uprzednio zastosowanych bardzo ciężkich wysiłków fizycznych typu wytrzymałościowego, wyczerpujących glikogen mięśniowy [29]. Istnieją też dane wskazujące na pogorszenie zdolności wysiłkowej o intensywnościach maksymalnych i supramaksymalnych u osób spożywających podwyższoną zawartość tłuszczów [26]. Dane Langforta [35] wskazują, że wydolność anaerobowa po 3-dniowej diecie niskowęglowodanowej i wysokotłuszczowej została zredukowana. Dłuższa, bo 6-tygodniowa dieta wysokotłuszczowa (61% energii pochodziło z tłuszczów) również obniżała moc maksymalną [20]. Inne efekty obserwował Jenkins [31] po zastosowaniu 3-dniowej diety niskowęglowodanowej (tylko 14,4% energii z węglowodanów), gdyż zdolność wysiłkowa – przy wykonywaniu 5 supramaksymalnych 1-minutowych wysiłków wykonywanych z przerwami – nie zmieniała się.

Wpływ diety niskowęglowodanowej o podwyższonej zawartości tłuszczów i/lub białek na organizm obciążony wysiłkiem fizycznym rozpatrywać należy z uwzględnieniem 3 czynników, takich jak: indywidualne różnice w tolerowaniu tego rodzaju diety, czas utrzymywania tej diety i wielkość obciążenia treningowego podczas jej stosowania. Odnosząc się do tolerancji indywidualnej ludzi stosujących dietę niskowęglowodanową, należy podkreślić, że spotyka się osoby wrażliwe na jej oddziaływanie (responders) i niewrażliwe (nonresponders) [8]. Zjawisko to obserwowano od dawna, już Krogh i Lindhard [34], badając 6 osób, u 4 obserwowali pogorszenie zdolności wysiłkowej, a u 2 problem ten nie występował. Również Phinney [48], badając 5 wytrenowanych kolarzy po zastosowaniu 4-tygodniowej diety wysokotłuszczowej (70% energii z tłuszczów), tylko u jednego zaobserwował wzrost zdolności wysiłkowej. Są to jednak zbyt ogólne dane, by stwierdzić, jakimi bardziej szczegółowymi uwarunkowaniami metabolicznymi charakteryzują się respondersi, a jakimi nonrespondersi. Odnosząc się do optymalnego czasu stosowania diety niskowęglowodanowej, Phinney i współpracownicy [49] stwierdzili, że możliwa jest adaptacja organizmu do wa-

runków długotrwałej diety niskowęglowodanowej, chociaż nie dokonano szczegółowo opisu jej oddziaływania na organizm i dokładnie nie wiadomo, w jaki sposób organizm pozyskuje energię w tych, teoretycznie niekorzystnych, warunkach. Stwierdzono jedynie, że zdolność wysiłkowa w tym eksperymencie nie zmieniła się. Ostatni czynnik mogący istotnie zredukować zdolności wysiłkowe organizmu po diecie niskowęglowodanowej to wielkość stosowanego obciążenia treningowego, która była gorzej tolerowana w tych warunkach i objawiała się istotnym zwiększeniem odczucia ciężkości pracy, zawrotami głowy czy skłonnościami do wymiotów [27]. Autor ten wskazał, że osoby wysoko wytrenowane tolerują duże obciążenia treningowe nie dłużej niż 4 dni. Natomiast osoby nietrenujące obciążenia treningowe w warunkach tej diety tolerowały 14 i więcej dni. Dane te przemawiają za tym, że długotrwałe utrzymywanie diety niskowęglowodanowej łączy się z pogorszeniem jakości treningów i tym samym stopniowym obniżaniem wydolności fizycznej, a efekt ten u osób słabo wytrenowanych nie jest aż tak nasilony (są one mniej wrażliwe na redukcje węglowodanów w diecie).

4. Czynność układu krążenia i oddychania w warunkach diety niskowęglowodanowej

Ponieważ modyfikacje dietetyczne często stosuje się celem redukcji masy ciała i zagadnienie to dotyczy najczęściej ludzi w średnim i późnym wieku, w tych fazach ontogenezy manifestuje się już często czynnik występującego nadciśnienia tętniczego krwi i dodatkowo nakładają się na niego zmiany starcze, co niekiedy stwarza niekorzystne warunki do stosowania diety niskowęglowodanowej. Dieta ta stosowana długotrwałe powoduje nasilenie aktywności układu adrenergicznego, w połączeniu ze wzrostem stężenia adrenaliny i noradrenaliny we krwi. Efekt ten szczególnie nasila się podczas wysiłku fizycznego [23], [30]. Zwiększona aktywność współczulna powoduje ponadto wzrost wydzielania aldosteronu, wazopresyny i innych substancji presyjnych, np. endoteliny 1, reniny, leptyny, oraz nasila aktywność układu renina-angiotensyna-aldosteron. Sytuacja taka przypomina nieco patogenny wpływ długotrwałego oddziaływania katecholamin na receptory β_1 -adrenergiczne i występowanie podwyższonej pojemności minutowej serca, zwiększonej jego kurczliwości i nasilonego rytmu pracy. W efekcie końcowym dochodzi do przerostu mięśnia sercowego, zaburzenia rytmu serca i podwyższonego ciśnienia tętniczego krwi, które łączy się z ryzykiem występowania nagłej śmierci sercowej. U osób z nadciśnieniem tętniczym granicznym stwierdza się zwiększenie pojemności minutowej serca związane ze stymulacją receptora β_1 w tym narządzie oraz zwiększoną aktywność układu współczulnego przy prawidłowym oporze obwodowym. Natomiast u chorych na nadciśnienie tętnicze utrwalone obserwuje się zwiększenie oporu obwodowe-

go w wyniku stałej stymulacji receptorów α_1 -adrenergicznych oraz przebudowy ścian naczyń krwionośnych [19]. Przerost lewej komory serca występujący u osób z nadciśnieniem tętniczym, nasilającym się wraz z wiekiem człowieka, jest zjawiskiem skutkującym powstawaniem niekorzystnych zdarzeń sercowo-naczyniowych i nie zależy od masy serca [22], [37]. Świadczy o tym fizjologiczny przerost serca u sportowców, który nie jest związany z niekorzystnymi zdarzeniami sercowo-naczyniowymi. Sądzi się, że ta różnica może być związana z odmienną odpowiedzią kardiomiocytów na powtarzający się systematycznie przez wiele lat wysiłek fizyczny, jakim jest trening sportowy – z jednej strony – i stałym oddziaływaniem obciążenia związanego z nadciśnieniem i procesem starzenia się – z drugiej strony. W tej drugiej grupie w proces przerostu serca włączone są komórki niekurczliwe komór, tj. naczyniowe i łączne, a w treningu fizycznym pojawia się hipertrofia wszystkich struktur tak, że utrzymywana jest ich względna równowaga. Natomiast u osób z nadciśnieniem i starzejących się wzrost elementów niekurczliwych jest dysproporcjonalny wraz z postępem dysfunkcji śródbłonna, przez co komora staje się podatna na niekorzystne zdarzenia [21]. Dane ujęte w raporcie Joint National Committee on Prevention, Detection, Evaluation & Treatment wskazują, że spośród osób 55-letnich bez nadciśnienia tętniczego, aż 90% obciążonych jest ryzykiem wystąpienia go w przyszłości [10]. Stosowanie więc diety niskowęglowodanowej, wysokotłuszczowej, stymulującej aktywność adrenergiczną, w świetle tych przesłanek wydaje się szkodliwe, szczególnie w długim okresie czasu. Badania Griebe [25] nie potwierdzają jednak takich przypuszczeń, gdyż dieta niskowęglowodanowa (optymalna dieta Kwaśniewskiego) stosowana przez ludzi w długim okresie (ponad 4 lata) nie powodowała cech miażdżycowych i nie podwyższała ciśnienia tętniczego krwi. Dasthi i współpracownicy [18] orzekli – po 56-tygodniowym stosowaniu diety ketogennej przez ludzi zdrowych, brak hipercholesterolemii. Nie zauważono przyrostu ciśnienia tętniczego krwi również w badaniach Bravaty [7], a w niektórych badaniach dało się zauważyć istotne jego obniżenie po diecie niskowęglowodanowej [1], [56].

Dieta niskowęglowodanowa, ograniczając zużycie węglowodanów, jednocześnie charakteryzuje się tym, że wzrasta w niej udział tłuszczów i/lub białek. W tych warunkach nasila się metabolizm puryn katalizowany przez utlenianie ksantyny, a końcowym etapem tego procesu jest kwas moczowy będący podstawowym wskaźnikiem skazy moczowej. U pacjentów z podwyższonym ciśnieniem krwi obserwowano również podwyższone stężenie kwasu moczowego i było ono związane również z hipertrofią lewej komory serca [65]. Ponieważ niektóre leki antyhypertensyjne wpływają na redukcję hipertrofii lewej komory serca (Okin i wsp. 2004) i na zmianę stężenia kwasu moczowego w osoczu krwi [65], można więc oszacować pośrednio rolę, jaką spełnia kwas moczowy w pojawianiu się hipertrofii lewej komory serca. Czynnikiem ten jest istotnym ryzykiem występowania śmierci lub schorzeń krążeniowo-kardiologicznych [63]. Większość

z tych ludzi cierpi na nadciśnienie tętnicze krwi, lecz około 10% ludzi z prawidłowym ciśnieniem krwi wykazuje również cechy przerostu lewej komory serca [55]. Zagadnienie wydaje się o tyle istotne, że np. w społeczeństwie japońskim przerost lewej komory serca zdiagnozowano w około 20%.

Stosowanie diety niskowęglowodanowej, wymuszającej spożywanie większej ilości tłuszczów, powinno być kontrolowane, gdyż istnieją doniesienia, że stosowanie zwiększonej ilości *trans* kwasów tłuszczowych, szczególnie występujących w tłuszczach pochodzenia przemysłowego, nasilać może ryzyko powstawania chorób krążeniowo-sercowych [44] poprzez nasiloną lipoproteinię, oraz podwyższenie stężenia cholesterolu całkowitego, cholesterolu LDL i triacylogliceroli, a obniżenie stężenia cholesterolu HDL, w przeciwieństwie do spożywania nienasyconych tłuszczów pochodzenia roślinnego [38]. Szkodliwy wpływ *trans* wolnych kwasów tłuszczowych, występujących w takich produktach, jak: ciastka, torty i przyprawy, jest dobrze opisany w literaturze [68], natomiast wpływ *trans* kwasów tłuszczowych – pochodzących z mięsa bydła, owiec i kóz oraz mleka – na ryzyko powstawania chorób krążeniowo-sercowych nie był dotychczas intensywnie badany. Stwierdza się w badaniach epidemiologicznych, że *trans* kwasy tłuszczowe pochodzące od przeżuwaczy mają mniej szkodliwy wpływ na stan serca niż te uwodorniane przemysłowo [61]. W innych badaniach wykazano, że *trans* kwasy tłuszczowe pochodzące od przeżuwaczy również miały taki sam negatywny wpływ na powstawanie chorób sercowo-naczyniowych jak *trans* kwasy tłuszczowe produkowane przemysłowo.

Zwraca się również uwagę na kontrolę glikemii odgrywającej również znaczenie w funkcji układu krążenia, która w warunkach diety niskowęglowodanowej może być inna niż przy spożywaniu diety mieszanej. Jest to szczególnie istotne w sytuacjach zawału serca, kiedy pojawia się niekontrolowana chwilowa hyperglikemia, mogąca być przyczyną powstawania śmierci i występowania innych schorzeń. Jak dotychczas nie zdefiniowano poziomu glukozy u pacjentów w momencie zawału, który można by przyjąć za referencyjny. Przyjmuje się, że stężenie glukozy pomiędzy 110 a 143 mg/dL u pacjentów niecukrzycowych pociąga za sobą 3,9-krotnie większe ryzyko śmierci niż u pacjentów z niskim poziomem glukozy w tych sytuacjach. W zakresie spoczynkowej i wysiłkowej częstości skurczów serca nie obserwowano wpływu tej diety, tak u kobiet [64], jak i u mężczyzn [64]. Langfort [36] natomiast opisał podwyższoną HR, zliczaną u mężczyzn, przy obciążeniach submaksymalnych po diecie niskowęglowodanowej, w stosunku do mężczyzn spożywających dietę mieszaną. Do pozytywnych efektów tej diety zalicza się obniżenie ciśnienia tętniczego krwi oraz stężenia glukozy, insuliny i triacylogliceroli we krwi, a także podwyższenie stężenia lipoprotein HDL [1]. Jednak stężenie cholesterolu całkowitego i frakcji LDL-lipoprotein wzrasta [25]. Zauważono, że dieta niskowęglowodanowa, stosowana w okresie nie dłuższym niż 22 miesiące przez osoby z cukrzycą 2. typu, nie nasilała również hypercholesterolemii [59]. Badania, które przeprowadził Puchol-

wicz [51], sugerowały, że dieta niskowęglowodanowa, oprócz zmian metabolicznych, prowadziła do zwiększenia gęstości naczyń krwionośnych w barierze krew – płyn mózgowo-rdzeniowy, nie powodując jednocześnie nasilenia przepływu krwi w tych naczyniach.

W zakresie funkcji układu oddechowego wywołanych 3-dniową dietą niskowęglowodanową u kobiet, Manowska [40] nie obserwowała zmian spoczynkowej i wysiłkowej wentylacji minutowej płuc oraz wielkości poboru tlenu przez organizm. W zakresie poboru tlenu dieta niskowęglowodanowa nie doprowadzała do istotnych zmian również w badaniach przeprowadzonych przez Tsai [64], a w innych badaniach zwiększony pobór tlenu uzyskali Langfort i wsp. [36] przy obciążeniach submaksymalnych i maksymalnych.

Liczne modyfikacje dietetyczne wywierają różny wpływ na organizm, ale we współczesnym świecie większość ludzi ma dostęp do alkoholu i jego spożywanie wywiera jeszcze inny modyfikujący wpływ. I tak w zakresie układu krążenia obserwuje się podwyższenie stężenia lipoprotein cholesterolu HDL u ludzi spożywających małe dawki alkoholu. Nadużywanie natomiast alkoholu znosi ten pozytywny wpływ na układ krążenia i manifestuje się pojawieniem nadciśnienia tętniczego krwi. Alkohol przyjmowany przez ludzi stosujących dietę niskowęglowodanową może efekt jej stosowania istotnie modyfikować.

5. Sposób odżywiania a istniejące schorzenia

W sytuacji, gdy ponad połowa populacji Amerykanów wykazuje cechy otyłości lub nadwagi, poszukuje się sposobu na zmianę tej niekorzystnej tendencji. Dieta wysokowęglowodanowa/niskobiałkowa lub niskotłuszczowa nie odegrała istotnej roli w tym zakresie. Nasilała ona wzrost stężenia we krwi triacylogliceroli, obniżając poziom lipoprotein o wysokiej gęstości – HDL [41], przez co prowadziła do poważnych zaburzeń w układzie krążenia oraz nasilała częstość zachorowań na nowotwór okrężnicy i odbytnicy [5]. Stwierdzono, że pokarmy o wysokim indeksie glikemicznym mogą stymulować rozwój insulinozależnej cukrzycy [53], [54]. Dietę niskowęglowodanową stosuje się w stanach epileptycznych, celem zmniejszenia intensywności ataków tej choroby [4]. Dostarczono dowodów na to, że dieta niskowęglowodanowa-wysokotłuszczowa może odegrać istotną rolę w redukcji masy ciała [56]. Zredukowana ilość węglowodanów w diecie jest efektywnym czynnikiem motywującym i jest rekomendowana dla otyłych pacjentów z cukrzycą typu 2. Nie stwierdzono przy tym, aby wpływała ona negatywnie na system sercowo-krążeniowy, a odnotowano korzystny jej wpływ związany z polepszeniem kontroli glikemii [46]. Stąd też Amerykańskie Towarzystwo Diabetologiczne rekomenduje ten rodzaj diety dla cukrzyków typu 2. Ponadto uważa się, że poza zmniejszeniem masy ciała, obniża ona ciśnienie tętnicze krwi, jak również stężenia we krwi: glukozy, insuliny, triacylo-

gliceroli i markerów stanów zapalnych [1]. Jednak Willett i Leibel [69] wykazują, że spożywanie 18–40% tłuszczu w dziennej racji pokarmowej nie ma żadnego wpływu na masę tkanki tłuszczowej człowieka. Pirozzo i współpracownicy [50] wykazali, że restrykcja tłuszczu w diecie wpływa podobnie na redukcję masy ciała jak restrykcja kaloryczna w ogóle. Jednak Światowa Organizacja Zdrowia zaleca obecnie zmniejszenie spożywania całkowitej ilości węglowodanów poprzez eliminowanie takich produktów, jak: cukier trzcinowy i buraczany, słodycze, miód, dżem, biały ryż, chleb, ziemniaki, fasola, mąka, krochmal czy słodzone drinki [17]. Po zastosowaniu takiej diety obserwowano istotną redukcję beztłuszczowej masy ciała i zwiększoną diurezę, szczególnie w początkowych dniach, a wraz z nią nasilone wydalanie wapnia w moczu, wzrost stężenia we krwi cholesterolu całkowitego i lipoprotein o niskiej gęstości LDL oraz homocysteiny [1], [25]. Zwiększona podaż białek w tej diecie nasila wydalanie kwasu moczowego [43] i może być przyczyną pojawiania się diurezy osmotycznej i odwodnienia [42]. Dieta niskowęglowodanowa może być przyczyną występowania kwasicy metabolicznej o różnym stopniu nasilenia [35].

Obniżenie we krwi stężenia homocysteiny, na skutek wzbogacenia diety w cholinę (jaja, mięso) i betainę (pokarmy roślinne), ma korzystny wpływ na zdolność redukcji stanów zapalnych powstających w organizmie [12]. Sugerować to może działanie antymiażdżycowe w układzie krążenia.

6. Zakończenie

Postęp cywilizacji spowodował to, że aktywność ruchowa ludzi w krajach wysoko uprzemysłowionych od połowy XX wieku znacząco zmniejszyła się i w wyniku tego ujawniły się szeroko zmiany dysfunkcyjne organizmu. Nałożył się na nie powszechny w tych krajach efekt likwidacji głodu, a wręcz pojawiła się ogólna dostępność pokarmu. Jednak stosowana żywność stawała się coraz bardziej przemysłowo przetworzona. Te dwa czynniki stały się głównymi przyczynami szerzenia się tzw. chorób cywilizacyjnych, które manifestują się ułomnościami wielonarządowymi. Ponoszone koszty na leczenie powszechnie występujących dolegliwości stały się gigantycznie wysokie, stąd rozpoczęto intensywne poszukiwania sposobów niwelacji chorób cywilizacyjnych. Próby te to wprowadzanie na szeroką skalę różnych form aktywności ruchowej i prowadzenie badań nad wieloma rodzajami modyfikacji dietetycznych. Wydaje się, że dla ludzi w różnym wieku współczesną formą uniwersalnej aktywności ruchowej w walce i profilaktyce chorób cywilizacyjnych są między innymi różne odmiany turystyki. W zakresie rodzaju diety, która mogłaby odwrócić te niekorzystne konsekwencje, jak dotychczas nie znaleziono dobrego rozwiązania. Wielkie nadzieje pokładano w diecie niskowęglowodanowej, ale wykazano już znaczącą ilość ograniczeń w jej stosowaniu. Stąd, jak dotychczas, tzw. dieta śródziemno-

morska, stosowana w restrykcyjnej dawce kalorycznej, wydaje się optymalną dla współczesnego człowieka.

Piśmiennictwo:

- [1] Adam-Perrot A., Clifton P., Brouns F., *Low-carbohydrate diets: Nutritional and physiological aspects*. Obesity Rev. 2006, 7: 49–58.
- [2] American Diabetes Association. *Using the diabetes food pyramid*. Internet: <http://www.diabetes.org/nutrition-and-recipes/utrition/foodpyramid.jsp>. (accessed 16 September 2005).
- [3] Andrews J.I., Sedlock D.A., Rynn M.C., Navalta J.W., Ji H., *Carbohydrate loading and supplementation in endurance – trained women runners*. J. Appl. Physiol. 2003, 95: 584–590.
- [4] Bailey E.E., Pfeifer H.H., Thiele E.A., *The use of diet in the treatment of epilepsy*. Epilepsy Behav. 2005, 6 (1): 4–8.
- [5] Benito E., Obrador A., Stiggelbout A., Bosch F.X., Mulet M., Munoz N., Kaldor J., *A population-based case control study of colorectal cancer in Majorca. I. Dietary factors*. Int. J. Cancer. 1990, 45 (1): 69–76.
- [6] Bergström J., Hermnson L., Hultman E., Saltin B., *Diet, muscle glycogen and physical performance*. Acta Physiol. Scand. 1967, 71: 140–50.
- [7] Bravata D.M., Sanders L., Huang J., Krumholz H.M., Olkin I., Gardner C.D., et al., *Efficacy and safety of low-carbohydrate diets: a systematic review*. JAMA. 2003, 289: 1837–50.
- [8] Burke L.M., Hawley J.A., *Effects of short-term fat adaptation on metabolism and performance of prolonged exercise*. Med. Sci. Sport Exerc. 2002, 34 (9): 1492–1498.
- [9] Chen Y., Wong S.H.S., Xu X., Ho X., Wong C.K., Lam C.W., *Effect of CHO loading patterns on running performance*. Int. J. Sports Med. 2008, 29: 598–606.
- [10] Chobanian A.V., *National High Blood Pressure Education Program Coordinating Committee. The seventh report of the Joint National Committee on Prevention, Detection, Evaluation and Treatment of High Blood Pressure: the JNC 7 Report*. JAMA. 2003, 289: 2560–71.
- [11] Cho E., Willett W.C., Colditz G.A., et al., *Dietary choline and betaine and the risk of distal colorectal adenoma in women*. J. Natl. Cancer. Inst. 2007, 99: 1224–1231.
- [12] Cho E., Zeisl S.H., Jacquws P., et al., *Dietary choline and betaine assessed by food-frequency questionnaire in relation to plasma total homocysteine concentration in the Framingham Offspring Study*. Am. J. Cl. Nutr. 2006, 83: 905–11.

- [13] Christensen E.H., Hansen O., *Arbeitsfähigkeit und Ernährung*. Scand. Arch. Physiol. 1939, 81: 161–171.
- [14] Chryssothopoulos C., Williams C., Wilson W., Asher I., Hearne I., *Comparison between carbohydrate feedings before and during exercise on running performance during a 30-km treadmill time trial*. Ind. J. Sport Nutr. 1994, 4: 374–386.
- [15] Costill D.L., Bennett A., Branam G., Eddy D.O., *Glucose ingestion at rest and during prolonged exercise*. J. Appl. Physiol. 1973, 34: 764–769.
- [16] Costill D.L., Coyle E., Dalsky G., Evans W., Fink W., Hoopes D., *Effects of elevated plasma FFA and insulin on muscle glycogen usage during exercise*. J. Appl. Physiol. 1977, 43: 695–699.
- [17] Crowe T.C., *Safety of low-carbohydrate diets*. Obesity. 2005, 6: 235–45.
- [18] Dashti H.M., Al-Zaid N.S., Mathew T.C., Al-Mousawi M., Talib H., Asfar S.K., et al., *Long-term effects of ketogenic diet in obese subjects with high cholesterol level*. Mol. Cell. Biochem. 2006, 286: 1–9.
- [19] Elsner M., *The sympathetic system and hypertension*. Am. J. Hypertens. 2000; 13 (6): 99–105.
- [20] Fleming J., Sharman M.J., Avery N.G., Love D.M., Gomez H.L., Schit T.P., Kraemer W.J., Volek J.S., *Endurance capacity and highly intensity exercise performance responses to a high fat diet*. Int. J. Sport, Nutr., Exerc. Metab. 2003, 13 (4): 466–478.
- [21] Frohlich E.D., *Fibrosis and ischemia: the real risk in hypertensive heart disease*. Am. J. Hypertens. 2001, 14: 194–9.
- [22] Frohlich E.D., *Left ventricular hypertrophy: an independent factor of risk*. Cardiovas. Clin. 1990, 18: 435–42.
- [23] Galbo H., Holst J.J., Christensen J., *The effect of different diets and of insulin on the hormonal response to prolonged exercise*. Acta Physiol. Scand. 1979, 107: 19–32.
- [24] Gleeson M., and Maughan R.J., *The effects of diet on muscle pH and metabolism during high intensity exercise*. Eur. J. Appl. Physiol. Occup. Physiol. 1988, 57: 531–539.
- [25] Grieb P., Kłapcińska B., Smol E., Pilis T., Pilis W., Sadowska-Krepa E., Sobczak A., Bartoszewicz Z., Nauman J., Stańczak K., Langfort J., *Long-term consumption of a carbohydrate-restricted diet does not induce deleterious metabolic effects*. Nutrition Research. 2008, 28: 825–833.
- [26] Havemann L., West S.J., Goedecke J.H., Macdonald I.A., St Clair Gibson A., Noakes T.D., Lambert E.V., *Fat adaptation followed by carbohydrate loading compromises high intensity sprint performance*. J. Appl. Physiol. 2006, 100 (1): 184–202.
- [27] Helge J.W., *Long-term fat diet adaptation effects on performance, training capacity and fat utilization*. Med. Sci. Sports Exerc. 2002, 34 (9): 1499–1504.

- [28] Heyward V.H., *Advanced Fitness Assessment and Exercise Prescription*. Hum. Kim Publ. Champaign. (wyd. 4), 2002.
- [29] Jacobs I., Kaiser P., Tech P., *Muscle strength and fatigue after selective glycogen depletion in human fibers*. Eur. J. Appl. Physiol. 1981b, 46: 47–53.
- [30] Jansson E., Kaijser L., *Effect of diet on muscle glycogen and blood glucose utilization during short-term exercise in man*. Acta Physiol. Scand. 1982, 115: 341–347.
- [31] Jenkins D.G., Hutchins C.A., Spillman D., *The influence of dietary carbohydrate and pre-exercise glucose consumption on supramaximal intermittent exercise performance*. Br. J. Sports Med. 1994, 28 (3): 171–176.
- [32] Jeukendrup A.E., *Efficacy of different carbohydrate sources to supply energy during exercise*. Insider. 1999, 7,2: 125–13.
- [33] Krauss R.M., Eckel R.H., Howard B., et al., *AHA Dietary Guidelines: revision 2000: a statement for healthcare professionals from the Nutrition Committee of the American Heart Association*. Circulation. 2000, 102: 2284–2299.
- [34] Krogh A., Lindhard J., *The relative value of fat and carbohydrate as source of muscular energy*. Biochem. J. 1920, 14: 290–363.
- [35] Langfort J., *Wpływ diety niskowęglowodanowej na tolerancję wysiłków oraz reakcje metaboliczne i hormonalne na wysiłki o różnej charakterystyce*. Instytut Centrum Medycyny Doświadczalnej i Klinicznej PAN, Warszawa, 1998.
- [36] Langfort J., Pilis W., Zarzeczny R., Nazar K., Kaciuba-Uściłko H., *Effect of low carbohydrate ketogenic diet on metabolic and hormonal responses to graded exercise in men*. J. Physiol. Pharmacol. 1996, 47: 2, 361–371.
- [37] Levy D. et al., *Risk of ventricular arrhythmias in left ventricular hypertrophy: the Framingham Heart Study*. Am. J. Cardiol. 1987, 60: 560–5.
- [38] Lichtenstein A.H., Ausman L.M., Jalbert S.M., Schaefer E.J., *Effects of different forms of dietary hydrogenated fats on serum lipoprotein cholesterol levels*. N. Engl. J. Med. 1999, 340: 1933–40.
- [39] Lowry R., Wechsler H., Galuska D.A., Fulton J.E., Kann L., *Television viewing and its associations with overweight, sedentary lifestyle, and insufficient consumption of fruits and vegetables among US high school students: differences by race, ethnicity, and gender*. J. Sch. Health. 2002, 72 (10): 413–21.
- [40] Manowska B., *Zmiany hormonalne i metaboliczne u kobiet w dwóch fazach cyklu menstruacyjnego zmodyfikowane wysiłkiem fizycznym i dietą niskowęglowodanową*. Praca doktorska, Katowice, 1997.
- [41] Marckmann P., Raben A., Astrup A., *Ad libitum intake of low-fat diets rich in either starchy foods or sucrose: effects on blood lipids, factor VII coagulant activity, and fibrinogen*. Metabolism. 2000, 49: 731–735.

- [42] Martin W.F., Armstrong L.E., Rodriguez N.R., *Dietary protein intake and renal function*. Nutr. Metab. (Lond). 2005, 2 (1): 25–33.
- [43] Matzkies F., Berg G., Madl H., *The uricosuric action of protein in men*. Adv. Exp. Med. Biol. 1980, 122A: 227–231.
- [44] Mozaffarian D., Katan M.B., Ascherio A., Stampfer M.J., Willett W.C., *Trans fatty acids and cardiovascular diseases*. N. Engl. J. Med. 2006, 354: 1601–13.
- [45] Nazarewicz R., *Wpływ stosowania diety wegetariańskiej na wybrane parametry morfologiczne i biochemiczne krwi*. Roczn. PZH. 2007, 58, nr 1: 23–27.
- [46] Nielsen J.V., Joensson E., *Low-carbohydrate diet in type 2 diabetes: stable improvement of bodyweight and glycaemic control during 44 months follow-up*. Nutr. Metab. 2008, 5: 14, 1–6.
- [47] Pate R.R., Pratt M., Blair S.N., Haskell W.L., Macera C.A., Bouchard C. et al., *Physical activity and public health. A recommendation from the Centers for Disease Control and Prevention and the American College of Sports Medicine*. JAMA. 1995, 1; 273 (5): 402–7.
- [48] Phinney S.D., Bistrian B.R., Evans W.J., Gervino E., Blackburn G.L., *The human response to chronic ketosis without caloric restriction: Preservation of submaximal exercise capacity with reduced carbohydrate oxidation*. Metabolism. 1983, 32: 769–776.
- [49] Phinney S.D., Horton E.S., Sims E.A.H., Hanson J.S., Danforth E. Jr., La Grange B., *Capacity for moderate exercise in obese subject after adaptation to a hypocaloric, ketogenic diet*. J. Clin. Invest. 1980, 66: 1152–1161.
- [50] Pirozzo S., Summerbell C., Cameron C., Glasziou P., *Advice on low-fat diets for obesity*. Cochrane Database Systematic Reviews. 2002, (2): CD003640.
- [51] Puchowicz M.A., Xu K., Sun X., Ivy A., Emancipator D., LaManna J.C., *Diet-induced ketosis increases capillary density without altered blood flow in rat brain*. Am. J. Physiol. Endocrinol. Metab. 2007, 292 (6): E1607–15.
- [52] Ravussin E., Bogardus C., Scheidegger K., La Garange B., Horton E.D., Horton E.S., *Effect of elevated FFA on carbohydrate and lipid oxidation during prolonged exercise in humans*. J. Appl. Physiol. 1986, 60: 893–900.
- [53] Salmeron J., Ascherio A., Rimm E.B., Colditz G.A., Spiegelman D., Jenkins D.J., Stampfer M.J., Wing A.L., Willet W.C., *Dietary fiber, glycemic load, and risk of NIDDM in men*. Diabetes Care. 1997a, 20 (4): 545–550.
- [54] Salmeron J., Manson J.E., Stampfer M.J., Colditz G.A., Wing A.I., Willett W.C., *Dietary fiber, glycemic load and risk of noninsulin dependent diabetes, mellitus in women*. J. Am. Med. Assoc. 1997b, 277: 472–477.
- [55] Sega R., Trocino G., Lanzarotti A., Carugo S., Cesana G., Schiavina R., et al., *Alterations of cardiac structure in patients with isolated office, ambulatory, or home hypertension: data from the general population (Pressione Arteriose Monitorate E Loro Associazioni [PAMELA] Study)*. Circulation. 2001, 104: 1385–1392.

- [56] Shai I., Schwarzfuchs D., Henkin Y., et al., *Weight loss with a low-carbohydrate, mediterranean, or low-fat diet*. N. Engl. J. Med. 2008, 359: 229–41.
- [57] Singh P.N., Sabate J., Fraser G.E., *Does low meat consumption increase life expectancy in humans?* Am. J. Clin. Nutr. 2003, 78: 526–532.
- [58] Siu P.M., Wang S.H., Morris J.G., Lam C.W., Chung P.H., Chung S., *Effect of frequency of carbohydrate feedings on recovery and subsequent endurance run*. Med. Sci. Sports Exerc. 2004, 36: 315–323.
- [59] Sobczak A., Skop B., Kula B., *Simultaneous determination of serum retinol and alpha- and gamma-tocopherol levels in type II diabetic patients using high-performance liquid chromatography with fluorescence detection*. J. Chromatogr. B. Biomed. Sci. Appl. 1999, 730: 265–71.
- [60] Saunders M.J., Kane M.D., Todd M.K., *Effects of a carbohydrate-protein beverage on cycling endurance and muscle damage*. Med. Sci. Sports Exerc. 2004, 36: 1233–8.
- [61] Sun Q., Ma J., Campos H., et al., *A prospective study of trans fatty acids in erythrocytes and risk of coronary heart disease*. Circulation. 2007, 115: 1858–65.
- [62] Telama R., Yang X., Viikari J., Valimaki I., Wanne O., *Physical activity from childhood to adulthood: a 21-year tracking study*. Am. J. Prev. Med. 2005, 28 (3): 267–73.
- [63] Thrainsdottir I.S., Hardarson T., Thorgeirsson G., Sigvaldason H., Sigfusson N., *Survival and trends of occurrence of left ventricular hypertrophy, gender differences, 1967–92: The Reykjavik Study* J. Intern. Med. 2003, 253: 418–424.
- [64] Tsai L., Karpakka J., Aginer C., Johansson C., Pousette A., Carlström K., *Basal concentrations of anabolic hormones in relation to endurance exercise after short term changes in diet*. Eur. J. Appl. Physiol. 1993, 66: 304–308.
- [65] Viazzi F., Parodi D., Leoncini G., Parodi A., Falqui V., Ratto E., et al., *Serum uric acid and target organ damage in primary hypertension*. Hypertension. 2005, 45: 991–996.
- [66] Wawrzyniak A., Hamułka J., Kiełek K., *Ocena wartości diet odchudzających*. Roczn. PZH. 2007, 58 (2): 427–435.
- [67] Wee S.L., Williams C., Gray S., Horabin J., *Influence of high and low glycemic index meals on endurance running capacity*. Med. Sci. Sports Exerc. 1999, 31: 393–399.
- [68] Willett W.C., *Trans fatty acids and cardiovascular disease epidemiological data*. Atheroscler Suppl. 2006, 7: 5–8.
- [69] Willett W.C., Leibel R.L., *Dietary fat is not major determinant of body fat*. Am. J. Med. 2002, 113: 47–59.
- [70] Willett W.C., Skerrett P.J., *Eat, drink and be healthy. The Harvard Medical School guide to healthy eating*. Simon & Schuster, New York 2001.

Abstract

Influence Kind of Diet and Physical Activity on Body Mass and Organism Function

In presented paper the influence of nutrition on organism function was described and it was pay attention on obesity as an effect of lack energetic organism balance. It was achieved review of using diet and their influence on cardiovascular and respiration system, as well as, organism adaptation to physical load. Relationship of kind of nutrition and disease in organism was described too. This analysis shown that using diet is important factor determining health and organism function.

Key words: kind of diets, physical activity, health.

Marta MOTOW-CZYŻ*

Zależności między zmianami zwyrodnieniowymi narządu ruchu a stopniem sprawności osób w wieku starszym

Streszczenie

Badania prowadzone nad procesem starzenia się człowieka pozwalają poznać jego naturę, źródła i przyczyny oraz implikacje dla jednostek i społeczeństwa. Wśród chorób, które atakują osoby w wieku starszym, jest choroba zwyrodnieniowa, przyczyniająca się do spadku sprawności fizycznej. Jednocześnie pogarsza ona ogólny stan zdrowia i sprzyja wystąpieniu problemów zdrowotnych na różnym podłożu. Celem artykułu jest przedstawienie wpływu choroby zwyrodnieniowej na sprawność funkcjonalną osób w wieku starszym.

Słowa kluczowe: proces starzenia się, choroba zwyrodnieniowa, sprawność funkcjonalna, aktywność ruchowa.

Wstęp

Dzięki osiągnięciom medycyny oraz zdobyciom socjalnym średnia długość życia człowieka jest coraz większa, co w konsekwencji powoduje demograficzne starzenie się społeczeństw. Wzrasta odsetek osób w wieku 65 lat i więcej. Obecnie ludność świata starzeje się szybciej niż wzrasta. W 1950 roku ludzie w wieku 60 i więcej lat stanowili 8% ogółu ludności świata. Według demograficznego prognozowania w 2025 roku osoby starsze będą stanowiły 14% ludności globalnej, a ich liczba osiągnie 1,2 mld osób, z czego 72% osób będzie mieszkańcami krajów rozwijających się [1]. Wydawałoby się – w porównaniu z okresem dzieciństwa czy dorastania, że okres starości to czas spokoju, stabilności, korzystania z osiągnięć poprzednich faz życia. Nic bardziej mylnego. Okres starzenia się traktowany jest dość powszechnie za istotną cezurę, związa-

* Dr, Instytut Kultury Fizycznej i Turystyki, Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie.

na ze zmianą statusu społecznego i stylu życia. Ten wycinek życia człowieka charakteryzuje się stałym spadkiem umiejętności życiowych i pogorszeniem się funkcjonowania społecznego.

Według Amerykańskiego Towarzystwa Medycznego nikt nie umiera „ze starości”, nie ma bowiem takiej choroby. Istotą starzenia się jest zmniejszenie zdolności samoregeneracji tkanek i zdolności przystosowawczych organizmu. Około 75% osób starszych cierpi lub cierpiało z powodu chorób, które dotyczą także osoby młodsze, a mianowicie: choroby serca, cukrzyca, astma, nadciśnienie [8]. Znaczny odsetek cierpi na reumatyzm, artretyzm czy choroby zwyrodnieniowe. Rezultatem tych chorób są zmiany fizyczne i psychiczne, które pociągają za sobą obniżenie sprawności fizycznej, co w konsekwencji powoduje pewną ułomność. Zmniejszona sprawność fizyczna osób w wieku podeszłym, gorszy stan zdrowia, mniejsze zdolności do szybszej regeneracji sił są wyznacznikiem jakości ich życia. Zatem zrozumienie specyfiki starości z jej często odmiennymi potrzebami psychicznymi i materialnymi powinno być sprawą niezwykle istotną nie tylko w zakresie polityki społecznej, ale też opieki zdrowotnej.

Badania nad procesem starzenia się organizmu są prowadzone we wszystkich cywilizowanych krajach. Pozwalają one na poznanie natury i osobowości starzejącego się człowieka, źródeł i przyczyn gorszego stanu zdrowia oraz implikacji tego procesu dla jednostek i społeczeństwa. A. Jopkiewicz i E. Suliga zwracają uwagę, że „starzenie się nie jest tylko niezmiernie skomplikowanym procesem biologicznym, ale także psychologicznym i społecznym. Stanowi ostatnie stadium cyklu życia, dającym potencjalne szanse znacznego szczęścia satysfakcji i spełnienia” [3]. Natomiast T. Różniatowski pisząc o starzeniu się, wskazuje nam, że „[...] jest ono po prostu procesem ciągłych zmian zaczynającym się już po urodzeniu, a właściwie jeszcze w łonie matki, a kończącym się śmiercią” [7]. Przytoczone opinie pozwalają na stwierdzenie, że starzenie się jest nieodłącznym atrybutem życia i każda żywa istota podlega temu procesowi, a starzejąc – zmienia się.

Wybrane cechy zmian zwyrodnieniowych w wieku starszym

Biologiczne starzenie ma charakter powolnego zużywania się organizmu. Wraz z wiekiem masa mięśniowa ulega zmniejszeniu około 30%. Pierwsze oznaki zmian starczych dotyczą stawów, które wraz z upływem czasu ulegają degeneracji upośledzając tym samym siłę i precyzję ruchów. Zmiany te są główną przyczyną bólu i hipokinezji [3].

Wśród chorób, które atakują osoby w wieku starszym, jest choroba zwyrodnieniowa. Jak wskazują badania dotyczące tego obszaru, cierpi na nią około 7 milionów Polaków [2]. Stąd też choroba zwyrodnieniowa określana jest często chorobą cywilizacyjną. Jej podłożem patologicznym jest otyłość wynikająca

z braku aktywności fizycznej i sedenteryjnego trybu życia oraz przeciążenia organizmu i zaburzenia metabolizmu. Choroba ta charakteryzuje się destrukcją chrząstki stawowej oraz podchrzęstnej warstwy kości, powodując ból. Destrukcja chrząstki współistnieje z cechami procesu naprawczego w warstwie podchrzęstnej, prowadzi do zwiększania masy kostnej oraz tworzenia się wyrostki kostnych na granicy chrzęstno-kostnej, tzw. osteofitów. Osteoartroza jest chorobą przewlekłą, postępującą. Dotyczy ona jednego lub kilku stawów. Polega na przedwczesnym zużyciu i zwyrodnieniu tkanek tworzących staw. Podstawowymi dolegliwościami jest ból stawu i upośledzenie jego czynności. Zazwyczaj ból nasila się w razie większego obciążenia i aktywności, a zmniejsza się w czasie odpoczynku. Chorzy wskazują także na takie objawy, jak: niestabilność stawu, osłabienie mięśni okolestawowych i zmęczenie. M. Wierusz-Kozłowska i J. Markuszewski definiują chorobę zwyrodnieniową stawów jako: „[...] przewlekłą niezapalną chorobę stawów o etiologii wieloczynnikowej, będącą następstwem zaburzeń równowagi pomiędzy procesami regeneracyjnymi a degradacją chrząstki stawowej i kości podchrzęstnej” [11]. Autorzy podają, że zachodzące w procesie zwyrodnienia zmiany możemy podzielić na pierwotne i wtórne. Pierwsze z nich są o nieznanym etiologii, zaś drugie są wynikiem istniejących wad wrodzonych, zaistniałych zmian urazowych, zapalnych, nowotworowych, hormonalnych, przeciążeniowych oraz zaburzeń przemiany materii. Zmiany zwyrodnieniowe mogą umiejscawiać się we wszystkich odcinkach kręgosłupa i kończynach. Bywają też przypadki, że dotyczą obu obszarów. Przyczyniają się one do znacznego bólu i ograniczenia sprawności fizycznej.

Procesy starzenia się człowieka prowadzą do spadku wydolności wszystkich narządów i układów oraz ograniczenia ich rezerwy czynnościowej. W wieku podeszłym dochodzi do upośledzenia funkcji poznawczych, czego efektem może być konieczność instytucjonalizacji starszej osoby niesprawnej. Wśród ludzi w zaawansowanym wieku obserwujemy spore różnice indywidualne. W grupie tej spotykamy osoby nieaktywne, schorowane i niedołączone. Niemniej, znajdujemy w tej grupie jednostki aktywne, przedsiębiorcze oraz utrzymujące kontakt z rodziną i przyjaciółmi na wysokim poziomie. Według wszelkich kryteriów wyznacznikiem jakości życia tych osób jest sprawność fizyczna rozumiana jako „[...] gotowość człowieka do podejmowania i rozwiązywania trudnych zadań ruchowych w różnych sytuacjach życiowych wymagających siły, szybkości, zręczności, gibkości, zwinności i wytrzymałości, jak również pewnych nabytych i ukształtowanych umiejętności i nawyków ruchowych opartych o odpowiednie uzdolnienia ruchowe i stan zdrowia” [10]. Celem tak rozumianej sprawności fizycznej jest „[...] pozytywne zdrowie, które warunkuje niskie ryzyko wystąpienia problemów zdrowotnych” [5]. Zatem nagły spadek sprawności fizycznej warunkuje pogorszenie się stanu zdrowia i wystąpienie problemów zdrowotnych na różnym podłożu.

Jednym z elementów zachowania zdrowia jest sprawność fizyczna, która daje szansę na dłuższe i lepsze zdrowie. Zmiany w narządzie ruchu pojawiające się

wraz z wiekiem, przyczyniając się do zwyrodnienia, ograniczają sprawność fizyczną. Wiele badań naukowych wykazało pozytywny wpływ aktywności fizycznej na przeróżne zaburzenia dotyczące osoby w wieku starszym. H. Szwarz podkreśla, że „[...] właściwa aktywność ruchowa jest nieodłącznym czynnikiem profilaktyki przedwczesnego starzenia się, rehabilitacji, rewalidacji gerontologicznej” [9]. Inni uważają, że „Niedobór ruchu prowadzi do przyspieszenia procesów starzenia się organizmu oraz niedołęstwa i inwalidztwa fizycznego, a pośrednio także psychicznego” [3]. Przyjmując zaprezentowane wnioski z badań, możemy stwierdzić, że aktywizacja funkcji ustrojowych dzięki ćwiczeniom ruchowym wpływa na wydłużenie okresu dobrego samopoczucia, zdolności władania swoim ciałem, a także utrzymuje zdolność do umiarkowanej pracy i wysiłku. Aktywność fizyczna hamuje rozwój wielu niebezpiecznych chorób, a jednocześnie stanowi ważny czynnik predysponujący do wydłużania życia ludzkiego. Przeciwdziała także zaburzeniom depresyjnym i lękowym. Pomaga w leczeniu stanów bólowych, minimalizuje skutki niesprawności, zwiększa zdolność do pracy oraz promuje pozytywny i aktywny obraz ludzi starszych. Optymalna sprawność osób w wieku starszym przyczynia się również do niezależności tych osób od rodzin czy innych instytucji wspomagających ich w codziennym życiu.

Material i metodyka badań

Badania nad zależnościami pomiędzy zmianami zwyrodnieniowymi narządu ruchu a stopniem sprawności osób w wieku starszym przeprowadzone zostały w roku 2011 wśród pensjonariuszy Domu Pomocy Społecznej w Radomsku. Przedmiotem badań było funkcjonowanie i jakość życia osób w starszym wieku. Badaniami zostało objętych 60 osób (100%). Wśród tej grupy 63% badanych stanowiły kobiety, a 37% mężczyźni. Średni wiek badanych wynosił 65 lat.

Wyniki badań

Wśród badanych dominującą grupę stanowiły osoby cierpiące na choroby zwyrodnieniowe. Stanowiły one 50% ogółu wszystkich przebadanych pensjonariuszy. Pomimo zaistniałego schorzenia połowa badanych (53,4%) była osobami sprawnymi fizycznie, niewymagającymi pomocy. Osób ze znacznymi zaburzeniami narządu ruchu, całkowicie uzależnionych od otoczenia, było tylko 13,3%. Pośrednią grupę (23,3%) stanowili badani o umiarkowanym stopniu zaburzeń narządu ruchu. Osób częściowo samodzielnych bądź częściowo wymagających pomocy było 10%.

W zakresie dolegliwości istniejących w obrębie narządu ruchu, wśród osób poddanych badaniom u 40% stwierdzono pojedyncze dolegliwości, 20% przeba-

danych posiadało dolegliwości kręgosłupa. Wśród respondentów 16% badanych zgłaszało tylko dolegliwości w obrębie stawów biodrowych, a 9% to osoby z chorobami stawów kolanowych, barkowych i łokciowych. Zwyródnienia w obrębie stawów skokowych wystąpiły u 1,7% badanych. Dolegliwości pojawiające się w wielu stawach stwierdzono u 13,3% przebadanych. Zatem możemy przyjąć, że w wieku 65 lat większość osób odczuwa dolegliwości w obrębie narządu ruchu. Należy też podkreślić, że w tym wieku dominującymi dolegliwościami układu ruchu są dolegliwości kręgosłupa i stawów biodrowych.

W zakresie „sprawność dnia codziennego” większość badanej grupy z chorobami zwyrodnieniowymi (46,7%) posiadało tego typu sprawność. Osób z umiarkowaną sprawnością było 40%, a całkowicie niesprawni stanowili 13,3%. Zatem w zakresie „sprawność dnia codziennego” obserwujemy, że większość osób w wieku starszym z chorobami zwyrodnieniowymi potrzebuje pomocy.

Obserwując badanych pensjonariuszy, zauważono, że ich poziom sprawności fizycznej jest zróżnicowany. W zakresie „sprawności fizycznej” badano, czy istnieje zależność między wiekiem osób chorych na zwyrodnienia stawów a sprawnością fizyczną. Okazało się, że wraz ze wzrostem wieku spada ich sprawność fizyczna. Średnia wieku osób całkowicie uzależnionych od pomocy wynosiła 80,7 lat. Są to pensjonariusze w przedziale wiekowym 82–92 lata. Osoby sprawne fizycznie, niewymagające pomocy, mieszczą się w przedziale 57,6–88 lat, a ich średnia stanowi 72,8 lat. Zatem w przypadku osób z chorobami zwyrodnieniowymi istnieje zależność pomiędzy sprawnością fizyczną a wiekiem.

W dalszej kolejności badano zależność między płcią a sprawnością funkcjonalną osób starszych z chorobami zwyrodnieniowymi. Badania wykazały porównywalną sprawność funkcjonalną pomiędzy kobietami a mężczyznami. Kobiet niesprawnych, wymagających stałej opieki było 14,1%, mężczyzn 14,6%. Kobiet sprawnych fizycznie było 48,4%, mężczyzn 50%. Pozostała część to osoby samodzielne i częściowo wymagające pomocy – w tej grupie 37,5% to kobiety i 35,4% – mężczyźni. Zależność między płcią a sprawnością funkcjonalną zarówno u kobiet, jak i mężczyzn występuje w równym stopniu. Zatem możemy przyjąć, że wśród osób po 65 roku życia, chorujących na zwyrodnienie stawów, płeć nie różnicuje wyników, czyli w badanej sprawności nie odgrywa ona znaczącej roli.

Podsumowanie

Stereotyp człowieka starego ukształtował w świadomości społeczeństwa obraz starości, która charakteryzuje się spadkiem sił psychicznych i fizycznych, zachorowalnością, zniedołężnieniem i niezdolnością do samodzielnego życia [6]. Analiza badań potwierdza, za T. Łobożewiczem, że „zjawisko starzenia się i skutki hipokinezy prowadzą do wielofunkcyjnych zmian w motoryce człowie-

ka, które swe odbicie znajdują w życiu codziennym” [4]. Wraz z upływem lat seniorzy tracą zdolność wykonywania podstawowych czynności dnia codziennego. Spowodowane jest to wieloma czynnikami. Wśród nich niewątpliwie główne miejsce zajmują choroby zwyrodnieniowe. W przypadku badanej grupy ponad połowa osób przebadanych miała chorobę zwyrodnieniową, która spowodowała ograniczenia ruchowe częściowe lub całkowite. Zatem można stwierdzić, że choroba ta przyczynia się w dużym stopniu do ograniczenia sprawności fizycznej. L. Januszko podaje, iż „wśród chorób zwyrodnieniowych przeważają choroby dużych stawów kończyn” [2]. Przeprowadzone badania w tej grupie społecznej wykazały jednak, że największą grupę stanowili jednak respondenci z chorobą zwyrodnieniową kręgosłupa. W przypadku wpływu płci u osób z chorobą zwyrodnieniową na ich sprawność fizyczną nie stwierdzono zależności w tym zakresie.

To, w jaki sposób człowiek przeżyje starość, w dużej mierze zależy od niego. Może uczynić wiele, by uchronić się od słabości i niskiej sprawności fizycznej, umysłowej i społecznej oraz od zależności od otoczenia. W przypadku osób starszych z chorobami zwyrodnieniowymi stawów polityka społeczna i zdrowotna powinna zmierzać w kierunku działań o charakterze prewencyjnym, w celu opóźnienia wpływu skutków choroby na ich fizyczne i społeczne funkcjonowanie. W tym celu wskazane byłoby:

1. Informowanie społeczeństwa, zwłaszcza ludzi starszych, o zachodzących zmianach podczas procesu starzenia się, po to, by mogli podjąć działania zmniejszające wpływ tego procesu na swoją sprawność.
2. Przekazywanie nowych umiejętności i wzorów zachowań w wieku starszym oraz stwarzanie sytuacji, w którym będą mieli możliwości wykazania się tymi umiejętnościami.
3. Motywowanie osób starszych, zwłaszcza z chorobami zwyrodnieniowymi, do zmian w stylu życia i do większej aktywności fizycznej, wskazując im jej wartość profilaktyczną bądź mającą wpływ na poprawę jakości życia w późniejszym wieku.
4. Usprawnienie dwustronnej komunikacji – w zakresie ochrony i poprawy zdrowia osób starszych – pomiędzy ogniwami opieki zdrowotnej (przychodniami, szpitalami, lekarzami, fizjoterapeutami, psychologami) a ludźmi starszymi, potrzebującymi tych świadczeń.
5. Zwiększenie poziomu inwestowania w funkcjonowanie osób w wieku starszym, na rzecz działań prowadzących do poprawienia ich dobrobytu oraz w celu aktywizacji tej grupy społecznej.

Rozpowszechnione wyobrażenie o ludziach starszych, jako chorych, sklerotycznych i wymagających ciągłej pomocy, jest mocno przesadzone. Większość osób w tym wieku starzeje się z godnością i nie pasuje do tego stereotypu. W przypadku osób z chorobą zwyrodnieniową, która niesie za sobą ból i słabszą sprawność, działania prewencyjne należy podjąć jak najwcześniej, promując ak-

tywność fizyczną i zdrowy styl życia, jednocześnie podkreślając, że wiele zależy od samego pacjenta.

Piśmiennictwo

- [1] Auleytner J., Głąbicka K., *Polskie kwestie socjalne na przełomie wieków*, Wydawnictwo TWP, Warszawa 2001, s. 253.
- [2] Januszko L., *Rehabilitacja geriatryczna*, [w:] *Rehabilitacja medyczna*, red. A. Kwolk, Urban & Partner, Wrocław 2003, s. 542.
- [3] Jopkiewicz A., Suliga E., *Biomedyczne podstawy rozwoju i wychowania*, Państwowy Instytut Badawczy, Radom – Kielce 2008, s. 140.
- [4] Łobożewicz T., *Stan i uwarunkowania aktywności ruchowej ludzi w starszym wieku w Polsce*, AWF Warszawa, Warszawa 1991, s. 45.
- [5] Osiński W., *Pomiar sprawności fizycznej w wychowaniu fizycznym*, [w:] *Tezy do referatów wykładowców PTNKF*, red. K. Zuchora, T. Ulatowski, Estrella, Warszawa 1998, s. 71.
- [6] Pędlich J., *Wskazania i przeciwwskazania do aktywności ruchowej osób starszych*, [w:] *Aktywność ruchowa osób starszych*, red. A. Jopkiewicz, AITE Radom 1996, s. 151.
- [7] Różniatowski T., *Mężczyzna po 40-tce*, PZWL, Warszawa 1957, s. 25.
- [8] Skidmore R., Thackeray M.G., *Wprowadzenie do pracy socjalnej*, Wydawnictwo „Śląsk”, Katowice 1998.
- [9] Szwarz H., *Aktywność ruchowa jako czynnik opóźniający procesy starzenia się*, „Roczniki Naukowe”, t. 24, AWF Warszawa, Warszawa 1979, s. 121.
- [10] Trzeźniowski R., *Rozwój fizyczny i sprawność fizyczna młodzieży szkolnej w Polsce*, AWF Warszawa, Warszawa 1990, s. 29.
- [11] Wierusz-Kozłowska M., Markuszewski J., *Choroba zwyrodnieniowa stawów*, [w:] *Ortopedia i traumatologia*, red. W. Dega, PZWL, Warszawa 2004, s. 274.

Abstract

The Influence of Degenerative Changes of the Organ of Movement on the Degree of Efficiency in Older Age

The process of aging is perfectly known in all human populations. It allows to get to know the nature and the characteristics of human aging as well as its source, reasons, and implications of the process for individuals and the society. One of the diseases affecting people in older age and contributing to the decline in physical activity is osteoarthritis. It deteriorates health and fosters health problems on different basis. The objective of this article is to present the influence of osteoarthritis on the functional efficiency in elderly people.

Key words: the process of aging , osteoarthritis, functional efficiency, motive activity.

Joanna RODZIEWICZ-GRUHN*

Uczestnictwo w pozaszkolnej aktywności ruchowej młodzieży z Częstochowy

Streszczenie

Badania wykonywane w wielu krajach wskazują na spadek uczestnictwa młodzieży w pozaszkolnej aktywności ruchowej. Nasilająca się wraz z wiekiem hipokinezja, czyli niedobór ruchu, jest przyczyną regresu sprawności i wydolności fizycznej dzieci i młodzieży.

Prezentowane doniesienie przedstawia wyniki badań ankietowych przeprowadzonych wiosną 2008 roku, w wybranych liceach ogólnokształcących w Częstochowie. Grupę badawczą stanowiło 200 dziewcząt i chłopców w wieku $x=18,2 \pm 0,68$ lat. W badaniu zastosowano metodę sondażu diagnostycznego. Uzyskane wyniki rozpatrywano w zależności od płci i zweryfikowano statystycznie z zastosowaniem testu dla dwóch frakcji. Istotność różnic określono na trzech poziomach wartości: $p < 0,001$, $p < 0,01$, $p < 0,05$.

Przedstawione w obecnej pracy wyniki badań potwierdziły, że chłopcy częściej i chętniej niż dziewczęta podejmują pozaszkolną aktywność ruchową. Dziewczęta w czasie wolnym najchętniej uprawiają pływanie, chodzą na wycieczki, jeżdżą na rolkach i biegają. Wśród chłopców najczęściej padającą odpowiedzią było wskazanie na jazdę na rowerze, pływanie, gry zespołowe i bieganie. Badana młodzież z Częstochowy najchętniej podejmuje rekreację ruchową ze znajomymi. Istnieje pilna potrzeba aktywniejszego włączenia się rodziców i szkoły w organizację zajęć rekreacyjno-sportowych oraz zachęcania nauczycieli do bardziej profesjonalnego prowadzenia zajęć z wychowania fizycznego uwzględniających indywidualne potrzeby, zainteresowania i możliwości podopiecznych.

Słowa kluczowe: dziewczęta, chłopcy, pozaszkolna aktywność ruchowa.

Wstęp

Badania wykonywane w wielu krajach wskazują na spadek uczestnictwa młodzieży w pozaszkolnej aktywności ruchowej [2, 5, 7, 8, 10, 11, 12, 15, 16, 17]. Nasilająca się wraz z wiekiem hipokinezja, czyli niedobór ruchu, jest przyczyną regresu sprawności i wydolności fizycznej dzieci i młodzieży [5, 10, 12, 13]. Za-

* Dr, Instytut Kultury Fizycznej i Turystyki, Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie.

leczenia zespołu ekspertów dotyczące aktywności fizycznej dzieci i młodzieży określają – jako pożądany – umiarkowany i duży wysiłek fizyczny wykonywany codziennie przez godzinę, a minimalny poziom aktywności jako wysiłek wykonywany co najmniej pół godziny dziennie w formie dostosowanej do etapu rozwoju dzieci i młodzieży [10].

W dziedzinie wychowania fizycznego duża rola przypada zajęciom sportowym, rekreacyjnym i turystycznym, które są realizowane za pomocą takich form kształcenia i wychowania, jak: lekcja szkolna, wycieczka, zajęcia SKS-u, imprezy sportowo-rekreacyjne, zajęcia śródlekcyjne czy rekreacja ruchowa poza szkołą. Celem zajęć pozaszkolnych i pozalekcyjnych jest organizacja czasu wolnego dla dzieci i młodzieży służąca wzrostowi ich aktywności ruchowej. Pozalekcyjne i pozaszkolne zajęcia rekreacyjne pełnią określone funkcje: dydaktyczną, wychowawczą i opiekuńczą. Do ich zadań należą: sprawowanie właściwej opieki wychowawczej i dydaktycznej, racjonalne organizowanie czasu wolnego uczniów, rozbudzanie i kształtowanie różnorodnych zainteresowań i zdolności, tworzenie warunków do rozwijania dobrowolnej aktywności uczniów w wybranych dziedzinach sportu, rekreacji czy turystyki. Do pozaszkolnych form aktywności ruchowej można zaliczyć zajęcia rekreacyjne organizowane samodzielnie, przez grupy rówieśnicze, rodzinę i zajęcia sportowe dla młodzieży posiadającej talent w określonej dyscyplinie sportowej organizowane przez kluby sportowe. Zaliczyć możemy również do nich organizowane przez szkołę i organizacje promujące zdrowie wycieczki i rajdy turystyczne, obozy letnie i zimowe (białe i zielone szkoły) oraz zajęcia gimnastyki korekcyjnej, korygującej wady postawy i inne nieprawidłowości rozwojowe. Wszystkie wymienione formy zajęć pozaszkolnych mają na celu wzmocnienie aktywności fizycznej młodego człowieka. Są również uzupełnieniem obowiązkowych zajęć wychowania fizycznego w szkole, zwłaszcza w czasie wolnym i w przerwach w nauce. Cechą istotną zajęć pozalekcyjnych i pozaszkolnych jest dobrowolność udziału w nich dzieci i młodzieży, a także wolność swobodnego wyboru form zajęć rekreacyjnych, które są nieodzownym elementem racjonalnego wypoczynku i rozwoju każdego człowieka. Pozytywną stroną zajęć pozalekcyjnych i pozaszkolnych jest ich przebieg zbliżony do warunków rekreacji charakterystycznych dla człowieka dorosłego, co pozwala wzmocniać kształtujące się nawyki u dzieci i młodzieży.

Bardzo ważne staje się odpowiednie wychowanie do aktywności ruchowej. Rodzina jako środowisko wychowawcze oddziałuje na dziecko najdłużej i przyczynia się do rozwoju zainteresowań i nawyków. Rodzice są odpowiedzialni za przygotowanie dziecka do zdrowego stylu życia, które dokonuje się we wszystkich etapach rozwoju. W rodzinie proces wychowania jest spontaniczny, rzadko jest świadomy i planowany. Naturalne wychowanie w rodzinie dokonuje się za pośrednictwem znajdującej się w niej modeli zachowania i metod wychowawczych. Te modele zachowań rodzina czerpie ze wzorców funkcjonujących w społeczeństwie. Wdrażanie dziecka do aktywności fizycznej dokonuje się

również w sposób naturalny poprzez kształtowanie postaw, rozbudowywanie zainteresowań i potrzeb rekreacyjnych, nauczanie umiejętności sportowo-rekreacyjnych [1]. Wspólne systematyczne spędzanie czasu wolnego jest okazją do bliskich i stałych kontaktów rodziców z dzieckiem. W każdej rodzinie istnieją wspólne potrzeby. Są to: potrzeba wspólnego przebywania, integracji, partnerstwa, współżycia, przeżywania. Ważne jest w rodzinie to, że aktywność fizyczna może działać na zasadzie sprzężenia zwrotnego: dzieci mogą wpływać mobilizująco na rodziców, a rodzice stanowią dla dzieci wzór do naśladowania, w domu panuje przyjazna atmosfera dla rozwijania kultury fizycznej i dziecka. Dlatego bardzo ważne jest, aby sami rodzice swym postępowaniem i przykładem pokazywali dzieciom wzory życia, przygotowując w ten sposób dzieci do zdrowego dorosłego życia. Jeśli dorośli zaczną sami systematycznie ćwiczyć, uprawiać jakiś sport lub aktywnie wypoczywać, to zaszczepią w dzieciach wzorce higienicznego trybu życia.

Szkoła obok rodziny jest siedliskiem, na którym spoczywa największy ciężar i odpowiedzialność za prowadzenie i efekty edukacji fizycznej i zdrowotnej dzieci i młodzieży. Szkoła, nauczyciele wychowania fizycznego mają bardzo duży wpływ na kształtowanie pozytywnych postaw wobec uczestnictwa w różnych formach aktywności ruchowej. Zadaniem szkoły jest wpojenie takich zachowań, by uczeń z chwilą ukończenia szkoły nie przerywał uprawiania sportu czy też aktywnego udziału w rekreacji fizycznej, lecz kontynuował swoje zamiłowania w dorosłym życiu. W tym celu ważne jest przypisanie właściwego miejsca w strukturze nauczania szkoły wychowaniu fizycznemu. Może temu służyć taka organizacja lekcji wychowania fizycznego, która pozwala na większą swobodę w wyborze atrakcyjnych zajęć, stanowiących podstawę do podnoszenia sprawności i dających zadowolenie, a jednocześnie zachęcających do kontynuowania aktywności ruchowej po ukończeniu szkoły. Poprzez wychowanie fizyczne uczniowie poznają różne formy aktywności – klasyczne (gimnastyka, lekkoatletyka, pływanie itp.) i również takie, które są w danej chwili modne i atrakcyjne [15, 16, 17]. Poznają również te z dyscyplin sportowych, jak na przykład: siatkówka, piłka nożna, narciarstwo czy łyżwiarstwo, które stanowią doskonałe tworzywo do rekreacji uprawianej później przez całe życie. Podczas pobytu w szkole uczeń powinien wyrobić w sobie nawyk do systematycznej aktywności rekreacyjnej. W szkolnym systemie wychowania do rekreacji ruchowej bardzo ważna rola i zadanie przypada w udziale nauczycielowi wychowania fizycznego. Współczesny zreformowany system edukacyjny spowodował, że nauczyciel wychowania fizycznego oprócz roli prowadzącego lekcje przejął też na siebie obowiązek sterowania ogólnie pojętą kulturą fizyczną. Powinien on nie tylko doskonalić umiejętności ruchowe podopiecznych, ale także być pozytywnym wzorcem i przewodnikiem po różnych dziedzinach życia, być promotorem aktywności fizycznej i umieć ukształtować przekonanie uczniów o jej znaczeniu [4]. Nauczyciel ma więc za zadanie umiejętnie zachęcać uczniów do udziału w zajęciach rekreacyjnych, umożliwić im podejmowanie aktywności ruchowej poprzez

udział w tańcu, grach i zabawach, tworzyć jak najlepsze warunki do doskonalenia sprawności i kondycji fizycznej. Powinien też zapoznać uczniów z podstawowymi formami rekreacyjnymi i turystycznymi, także najważniejszymi zasadami uprawiania wybranych dyscyplin sportowych oraz promować aktywne spędzanie czasu wolnego przez uczniów poza szkołą. By sprostać tym zadaniom, nauczyciel powinien być dobrze przygotowany merytorycznie, być dobrym pedagogiem i specjalistą w swojej dziedzinie, posiadającym określoną wiedzę dotyczącą szeroko pojętej kultury fizycznej i potrafiącym zastosować ją w życiu codziennym. Realizowany przez nauczyciela program powinien zawierać treści pozwalające zwiększyć aktywność ruchową uczniów, przekazać im zasób ćwiczeń fizycznych potrzebnych do czynnego udziału w rekreacji ruchowej oraz uzyskać określoną wiedzę na temat własnego organizmu, kultury fizycznej i sportu [6]. Ważne jest również, by nauczyciel sam był sprawny i aktywny fizycznie i swoją postawą dawał wzór do naśladowania.

Środowisko rówieśnicze jest przestrzenią życiową, którą nazywamy tradycyjnie podwórkiem. Tu dzieci i młodzież spędzają wiele czasu. Tam więc tworzą się różnego rodzaju wzory zachowania w czasie wolnym, które wyznacza przede wszystkim nieformalna grupa rówieśnicza. Niebagatelne znaczenie w procesie kształtowania zainteresowań i nawyków u uczniów ma szkolna grupa rówieśnicza. Bardzo sugestywnie działa na młodzież przykład koleżanek i kolegów szkolnych. Śmiałość, odwaga, sukcesy i osiągnięcia sportowe współkolegów szczególnie imponują i pobudzają do naśladowania.

Pomiędzy zajęciami prowadzonymi w szkole a pracą pozaszkolną występuje dość często znaczna różnica, przede wszystkim w doborze grup w wychowaniu fizycznym. Grupa biorąca udział w lekcji opiera się w szkole na zespole klasowym dzielonym wg płci. Natomiast w rekreacji fizycznej oprócz kryterium wieku fizjologicznego dochodzi bardzo ważne kryterium – zainteresowanie uczestników określoną formą rekreacji fizycznej.

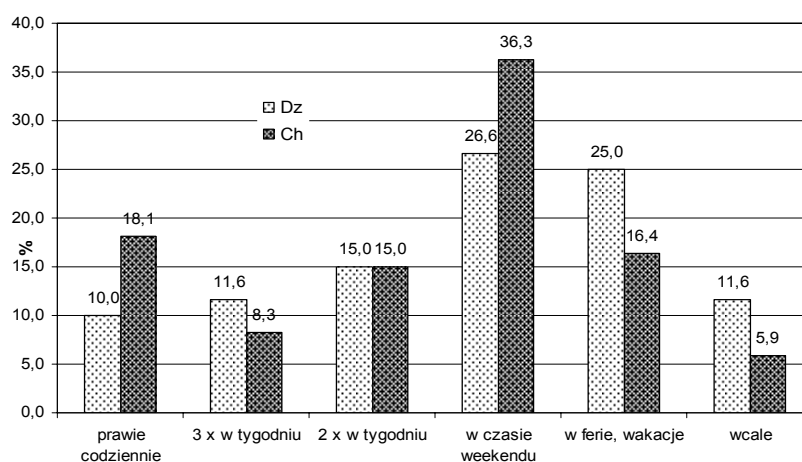
Celem pracy było określenie poziomu uczestnictwa w pozaszkolnej aktywności ruchowej badanej młodzieży z Częstochowy

Material i metody

Prezentowane doniesienie przedstawia wyniki badań ankietowych przeprowadzonych wiosną 2008 roku, w wybranych liceach ogólnokształcących w Częstochowie. Grupę badawczą stanowiło 200 respondentów (w tym 100 dziewcząt i 100 chłopców). Średnia wieku badanych wynosiła $18,2 \pm 0,68$ lat. W badaniu zastosowano metodę sondażu diagnostycznego. Uzyskane wyniki rozpatrywano w zależności od płci i zweryfikowano statystycznie z zastosowaniem testu dla dwóch frakcji [14]. Istotność różnic określono na trzech poziomach wartości: $p < 0,001$, $p < 0,01$, $p < 0,05$ [14].

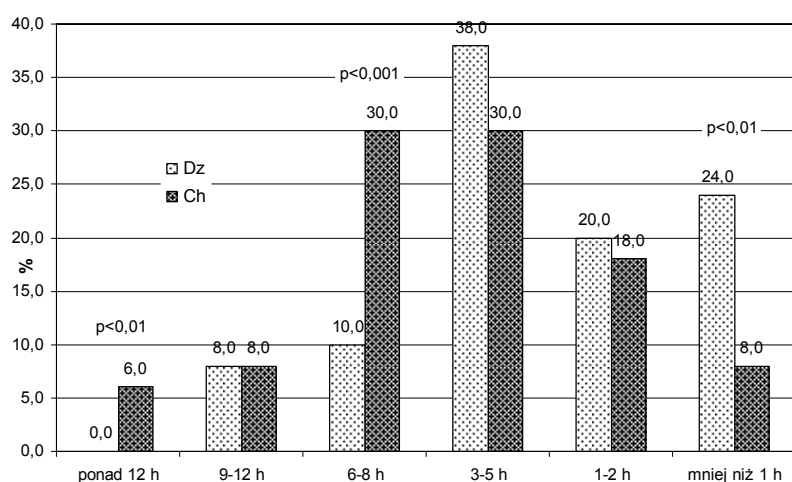
Wyniki badań

Analiza odpowiedzi wskazuje, że do codziennego podejmowania aktywności ruchowej przyznało się tylko 10,0% dziewcząt, większość z nich ćwiczy w czasie weekendów, ferii i wakacji. Chłopcy ćwiczą przeważnie w czasie weekendów (36,3%), a 18,1% ćwiczy prawie codziennie (ryc. 1).

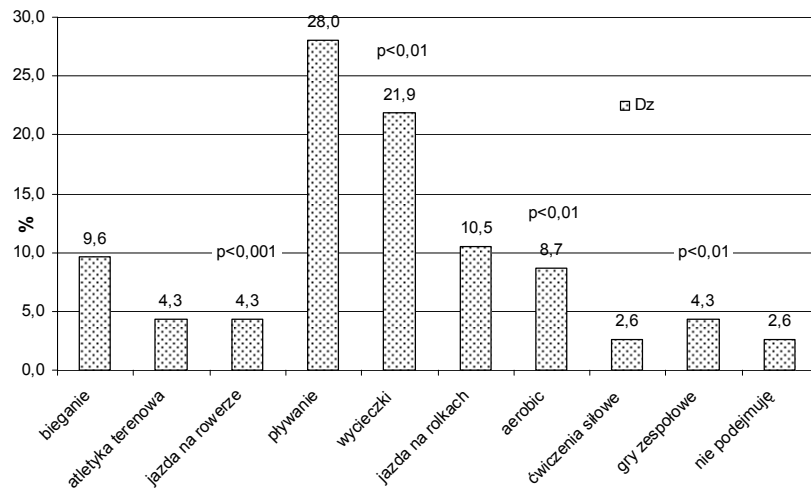
Ryc. 1. Częstotliwość podejmowania ćwiczeń fizycznych przez badaną młodzież w czasie wolnym

Chłopcy więcej czasu w tygodniu poświęcali na ćwiczenia fizyczne niż dziewczęta. Wykazane różnice między zespołami były w kilku przypadkach statystycznie istotne (ryc. 2).

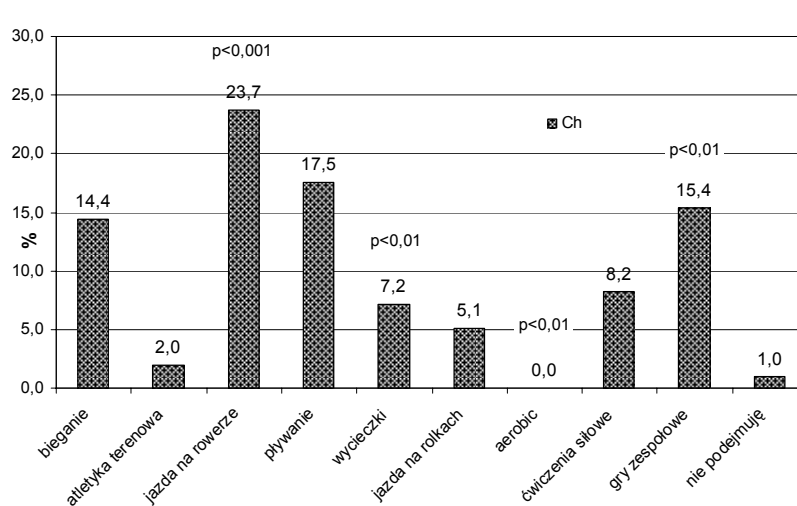

Ryc. 2. Czas przeznaczony na zajęcia ruchowe przez badaną młodzież w wolnym czasie

Dużą popularnością wśród dziewcząt cieszyło się pływanie, wycieczki poza miejsce zamieszkania, jazda na rolkach i bieganie, a najmniejszą – ćwiczenia siłowe (ryc. 3). W przypadku chłopców najczęściej padającą odpowiedzią była jazda na rowerze, pływanie, gry zespołowe i bieganie, natomiast do najmniej chętnie wybieranych zajęć należały atletyka terenowa i jazda na rolkach (ryc. 4). Porównując wybór form zajęć ruchowych w zależności od płci, można zauważyć, że chłopcy istotnie częściej od dziewcząt w czasie wolnym jeżdżą na rowerze ($p < 0,001$) i uprawiają gry zespołowe ($p < 0,01$). Z kolei dziewczęta wolą wycieczki ($p < 0,01$) i aerobic ($p < 0,01$).

Ryc. 3. Formy rekreacji ruchowej podejmowane przez badane dziewczęta w czasie wolnym

Ryc. 4. Formy rekreacji ruchowej podejmowane przez badanych chłopców w czasie wolnym

Odnotowane różnice dymorficzne w częstotliwości podejmowania rekreacji ruchowej nie były istotne statystycznie. Większość badanych dziewcząt i chłopców ćwiczyła przede wszystkim w czasie weekendów, ferii i wakacji. Nie podejmowało żadnej aktywności ruchowej ponad 11% dziewcząt i prawie 6% chłopców.

Badane dziewczęta uczestniczą w zajęciach ruchowych dla dobrej kondycji (19,2%), ładnej sylwetki (17,3%), dobrego samopoczucia (14,4%). Przeciwnie chłopcy, dla których najważniejszym powodem podejmowania aktywności ruchowej jest uzyskanie wysportowanej sylwetki (19,5%), dobrej sprawności fizycznej (17%) oraz zdrowia (13,4%).

Analizując wyniki, można stwierdzić, że badana młodzież podejmuje aktywność ruchową przede wszystkim ze znajomymi (46,7% dziewcząt i 66% chłopców). Samotnie aktywność ruchową podejmuje 35,4% dziewcząt i 22% chłopców. Zarówno chłopcy, jak i dziewczęta nie są zainteresowani podejmowaniem rekreacji ruchowej z rodziną. Tylko co szósta z respondentek (17,6% ogółu badanych) i co ósmy z respondentów (12%) podejmuje rekreację ruchową z rodzicami i rodzeństwem. W badaniach młodzieży wielokrotnie podkreślano, że udział rodziców w kreowaniu aktywności ruchowej ich dzieci jest niewystarczający. Prezentowane wyniki potwierdziły, że udział rodziców w kreowaniu aktywności ruchowej ich dzieci w czasie wolnym jest niewielki [1, 3]. Podawane przez ankietowanych informacje o istniejących w ich domach kilkupokoleniowych tradycjach aktywnego spędzania czasu wolnego nie przekładały się niestety na wspólne, rodzinne podejmowanie rekreacji fizycznej.

Badana młodzież odpowiadała na pytanie, kto ich zachęca do podejmowania aktywności ruchowej w czasie wolnym. Wymienili w kolejności: znajomi, rodzice, media, nauczyciel wf, wychowawca, rodzeństwo. Marginalnie potraktowana została przez badaną młodzież osoba nauczyciela wychowania fizycznego, tylko nieliczni postrzegają go jako promotora i animatora aktywności ruchowej. Instruktor, nauczyciel powinni być osobami, które swym przykładem zachęcają i stymulują – zarówno młodzież, jak i dorosłych – do uczestnictwa w różnych formach aktywności ruchowej. Uzyskane wyniki zdają się potwierdzać spostrzeżenia innych autorów, że współczesna szkoła nie jest dostatecznie zaangażowana w organizację pozaszkolnych zajęć rekreacyjno sportowych. Tylko co czwarta badana osoba uczestniczyła w zajęciach organizowanych przez szkołę [17]. Mały odsetek badanej młodzieży uczestniczącej w zorganizowanych zajęciach sportowo-rekreacyjnych wskazuje jednoznacznie, że dla większości badanych obowiązkowe lekcje z wychowania fizycznego są jedyną formą aktywności ruchowej podejmowanej w ciągu tygodnia. Można mieć nadzieję, że wymagania stawiane szkole we wprowadzanej obecnie do szkół Podstawie Programowej „Wychowanie Fizyczne i Edukacja do Bezpieczeństwa” wymuszą wprowadzenie nowych propozycji programowych, które będą skuteczniej motywować młodzież do aktywnego trybu życia.

Stwierdzenia i wnioski

1. Wyniki badań potwierdziły, że chłopcy częściej i chętniej niż dziewczęta podejmują pozaszkolną aktywność ruchową.
2. Dziewczęta w czasie wolnym najchętniej uprawiają pływanie, chodzą na wycieczki, jeżdżą na rolkach i biegają. Wśród chłopców najczęściej padającą odpowiedzią była jazda na rowerze, pływanie, gry zespołowe i bieganie.
3. Badana młodzież z Częstochowy najchętniej podejmuje rekreację ruchową ze znajomymi.
4. Istnieje pilna potrzeba aktywniejszego włączenia się rodziców i szkoły w organizację zajęć rekreacyjno-sportowych oraz zachęcania nauczycieli do bardziej profesjonalnego prowadzenia zajęć z wychowania fizycznego uwzględniających indywidualne potrzeby, zainteresowania i możliwości podopiecznych.

Piśmiennictwo

- [1] Banaszekiewicz T. (2003): *Wybrane czynniki uwarunkowań rodzinnych w kształtowaniu aktywności fizycznej dzieci i młodzieży*, [w:] J. Rodziewicz-Gruhn (red.), *Biokulturowe uwarunkowania rozwoju sprawności, i zdrowia*, WSP Częstochowa, s. 378–385.
- [2] Chabros E., Charzewska J., Rogalska-Niedźwież M., Wajszczyk B., Chwojnowska Z., Fabiszewska J. (2008): *Mała aktywność fizyczna młodzieży w wieku pokwitania sprzyja otyłości*, „Problemy Higieny i Epidemiologii”, t. 89, 1, 58.
- [3] Górna K. (2001): *Przygotowanie młodzieży do uczestnictwa w kulturze fizycznej*, AWF, Katowice.
- [4] Jurczak A. (2004): *Udział dzieci i młodzieży szkolnej w pozalekcyjnych i pozaszkolnych formach aktywności ruchowej*, „Wychowanie Fizyczne i Sport”, nr 48.
- [5] Mota J., Santos P., Guerra S. (2003): *Patterns of daily physical activity during school days in children and adolescents*, „Am.J.Hum.Biol.”, 15, 547.
- [6] Pawłucki A., (1997): *Nauczyciel wobec wartości zdrowia – studium krytyczne*, AWF, Gdańsk.
- [7] Pyzik M., Rodziewicz-Gruhn J. (2003): *Płeć jako czynnik różnicujący zachowania antyzdrowotne u młodzieży z krajów Europy Środkowej i Wschodniej*, [w:] J. Zagórski, M. Skład (red.), *Uwarunkowania rozwoju dzieci i młodzieży wiejskiej*, Inst. Medycyny Wsi, Lublin, s. 166–175.
- [8] Pyzik M., Rodziewicz-Gruhn J. (2007): *Rekreacja uczniów szkół częstochowskich – potrzeby a możliwości ich realizacji*, „Prace Naukowe AJD

- w Częstochowie – Kultura Fizyczna”, z. 7, Wyd. AJD w Częstochowie, s. 127–135.
- [9] Rodziewicz-Gruhn J., Pyzik M. (2000): *Zajęcia sportowo-rekreacyjne podejmowane w czasie wolnym przez uczniów ze szkół częstochowskich*, [w:] D. Umiastowska (red.), *Aktywność ruchowa ludzi w różnym wieku*, Wydawnictwo Promocyjne „Albatros”, Szczecin, s. 77–81.
- [10] Strong W.B., Malina R., Blinks C. (2005): *Evidence based physical activity for school-age youth*, „J. Pediatr.”, 146, p. 732–737.
- [11] Suliga E. (2004): *Zachowania zdrowotne studentów kieleckich i uczniów szkół ponadgimnazjalnych z południowej i środkowo-wschodniej Polski*, Wyd. Akademii Świętokrzyskiej, Kielce.
- [12] Woynarowska B., Jodkowska M., Oblacińska A. (2000): *Samoocena sprawności i aktywności fizycznej w czasie wolnym u młodzieży szkolnej w latach 1990–1998*, „Ped. Pol.”, 75, 35.
- [13] Woynarowska B. (2007): *Edukacja zdrowotna. Podręcznik akademicki*, PWN, Warszawa, s. 51–63.
- [14] Wróblewska K. (1990): *Wybrane metody wnioskowania statystycznego w wychowaniu fizycznym*, AWF Gdańsk.
- [15] Zimna-Walendzik E., Grzybowski A. (2003): *Udział szkoły w kształtowaniu postaw młodzieży wobec aktywności ruchowej*, CINDI WHO w Polsce, Łódź.
- [16] Zimna-Walendzik E., Grzybowski K., Grzybowski A., Nowacka E. (2005): *The participation of family in promoting child recreational activity*, „Human Health” 4, Sankt-Petersburg.
- [17] Zimna-Walendzik E., Grzybowski A., Nowacka E., Paradowska-Stankiewicz I. (2006): *Aktywność rekreacyjno-sportowa młodzieży szkolnej*, [w:] D. Umiastowska (red.), *Aktywność ruchowa ludzi w różnym wieku*, t. 10, Wydawnictwo Promocyjne „Albatros”, Szczecin, s. 221–227.

Abstract

Participation of Young People from Częstochowa in Extra-school Physical Activity

Studies carried out in different countries reveal dropping participation of young people in extra-school physical activity. Hypokinesia growing with age, that is abnormally diminished muscular function, is the reason for regress of physical fitness and function of children and adolescents.

This report reveals results of surveys carried out in spring 2008 in selected grammar schools of Częstochowa. The sample group consisted of 200 girls and boys aged $x = 18.2 \pm 0.68$. The method of diagnostic survey was used for the study. The obtained results were examined in relation to gender and statistically verified by means of the test for two fractions. Gravity of differences was determined at three levels of value: $p < 0,001$, $p < 0,01$, $p < 0,05$.

Results of the studies presented in this paper confirm that boys more often and more willingly than girls get involved in extra-school physical activity. In their free time, girls gladly go swimming, go on sightseeing tours, roller blade and jog. The most frequent answers among boys was cycling, swimming, team games and jogging. The investigated young people from Czestochowa most readily get involved in physical activities in company of their friends. There is an urgent need for involvement of parents and school authorities in organization of sports and recreational activities and encouraging teachers for more professional organization of physical education classes, taking into consideration individual needs, interests and abilities of their pupils.

Key words: girls, boys, extra-school physical activity.

Larysa D. GLAZYRINA^{*}, Andriej A. GLAZYRIN^{**}, Tatiana A. LOPATIK^{***}

Туризм как вид физической культуры молодежи в современных условиях жизнедеятельности

Резюме

В статье представлены материалы по проблеме туризма как вида физической молодежи в современных условиях жизнедеятельности, раскрыты особенности процесса организации туризма.

Ключевые слова: туризм, физическая культура, особенности процесса организации туризма.

Динамическое, социально-экономическое развитие общества в значительной мере предъявляет требования к физической культуре как к одному из видов культуры в современном поликультурном пространстве, способствующему совершенствованию жизнедеятельности современной молодежи. Одним из средств физической культуры, обладающим многоаспектными возможностями воздействия на организм личности, потенциала ее физического и духовного развития, является туризм. Под туризмом понимают теорию и практику разного рода походов, восхождений в горы и путешествий с целью спортивного соперничества, активного отдыха, образования и воспитания, повышения уровня коммуникативных навыков.

Туризм как средство физической культуры, духовного обогащения и образования личности берет свое начало у гуманистов XV – XVI вв. Филантропы XVIII в. предпринимали со своими учениками длительные походы в сочетании с физическими упражнениями на местности. При жизни Ф.Л. Яна эти походы служили в период освободительной войны

^{*} Profesor, doktor nauk pedagogicznych, Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie.

^{**} Kandydat pedagogicznych nauk, docent, Akademia MVD RB.

^{***} Profesor, doktor nauk pedagogicznych, Uniwersytet Politechniczny w Mińsku na Białorusi.

(1813–1814 гг) патриотическому воспитанию и предварительной военной подготовке молодежи. В середине XIX в. строительство железных дорог привело к массовому подъему туризма, что в свою очередь определило создание разных туристических союзов и объединений. В настоящее время туризм, являясь средством повышения культурного уровня самых широких слоев населения в различных областях науки, техники, искусства и др., поднимается на все более высокие ступени своего совершенства, выражая наиболее яркие современные тенденции, способствующие расширению мировоззрения молодежи и ее личностному развитию, определяющему смысл человеческой жизни.

В этой связи необходимо рассмотреть специфические функции туризма (*просветительская* – расширение культурных границ познания в запланированной области; *творчески-поисковая* – обогащение личности новыми знаниями, с изысканием максимальной реализации креативного потенциала личности и его претворением в жизнь; *оздоровительно-развивающая* – предполагает введение здорового образа жизни в систему нравственных и психофизических координат личности, а также направленных на повышение работоспособности и развитие волевых качеств личности (упорство, настойчивость, целеустремленность); *коммуникационно-образовательная*, представляющая собой формирование языкового знания, коммуникативных умений и навыков в инокультурной языковой среде.

Данные функции, которые полифункциональны и вариативны, непосредственно зависят от условий культивирования их в обществе, а также от форм организации туризма. Эти условия выражаются в степени значимости, придаваемой туризму в обществе на данном этапе его развития и отведенным ценностям. Среди этих ценностей выделяем оздоровительную, образовательную (познавательную) и воспитательную.

Оздоровительная ценность. Туристская деятельность связана с перемной мест, организуется при любой погоде и предъявляет человеку требования повышенного двигательного режима, психо-эмоционального напряжения и создает условия для раскрытия новых резервов организма, о которых раньше человек и не подозревал. Для молодежи особенно последнее требование в ситуации современного социума играет особую роль, адаптируя ее для различного рода деятельности и достижения желаемых результатов. В связи с вышесказанным следует отметить, что одновременно действуют три важнейших фактора: чередование окружающей среды (обстановка), климатических условий и видов деятельности. Регулярная туристская деятельность и участие в туристических состязаниях являются весьма ценным дополнением к соответствующей трудовой деятельности, повышая физическую жизнедеятельность организма и улучшая психофизическое состояние.

Образовательная (познавательная) ценность. Во время путешествий, туристических походов, различных поездок как по своей стране, так и в другие страны, туристы знакомятся с обычаями, традициями, ритуалами, постигая совершенно иную культуру и размышляя об особенностях культуры посещаемой страны, человек имеет возможность расширить свой кругозор и обогатить себя новыми впечатлениями и знаниями, новым опытом. Особое внимание на современном этапе следует обращать на информационные ресурсы, объединяющие национальные новшества, способные к осуществлению прогрессивных взаимодействий, направленных на развитие интернациональности. В различных областях наук образовательная ценность проявляется в расширении и углублении знаний в области ботаники, зоологии, геологии, географии, метеорологии и астрономии, сельского и лесного хозяйства, истории культуры и искусства и др. Для определения образовательных ценностей особенно важно правильно организованные путешествие или поход. Именно соблюдение соответствующих правил вносит важный вклад в приобретение познавательных ценностей и опора на эти ценности в собственной жизнедеятельности.

Воспитательная ценность. Влияние глобальной интеграции на экономику, окружающую среду, политику, развитие туристической индустрии требует определения воспитательной ценности в данном средстве физической культуры. На наш взгляд, обыденное духовное производство накопило большой опыт о конкретных явлениях природы и особенностях отношения между людьми, что дает нам право утверждать о важности туристической деятельности как способе организации такой двигательной активности, которая влияет на повышение устойчивости психических процессов, интеллектуальной активности в физической и в духовном плане. В процессе повседневной жизни вырабатываются нравственные нормы, которые успешно проходят апробацию в туристической деятельности. Однако, обыденное духовное производство имеет границы, которые оно, по утверждению ряда ученых, не в состоянии преодолеть. В большей степени духовное производство отображает лишь локальный опыт жизни. В сфере туристской деятельности раскрываются более широкие возможности, обладающие определенным воспитательным потенциалом, моделируется принципиально новое взаимоотношение человека с природой и другими людьми. Создание благоприятной туристской среды для специализированной духовной деятельности служит необходимым условием устойчивости антропосоциоприродных отношений и постоянного наращивания цивилизационного ресурса общества. Поскольку туристская деятельность проводится большей частью в коллективе, когда один зависит от другого и в обязательном порядке требуется тактичность, внимательное отношение друг к другу, когда собственные интересы нельзя ставить выше

интересов коллектива, то все это предоставляет большие возможности для интенсивного воспитания в духе коллективизма и для формирования таких ценных черт характера, как воля, уверенность в себе, выдержка, самостоятельность, решительность, готовность прийти на помощь и т.д. Успех воспитания зависит от того, насколько глубоко было событие (переживание) и насколько велика степень сложности в данном туристическом походе.

Необходимо отметить, что во многих отечественных и зарубежных учебных заведениях существуют туристические центры, занимающиеся процессами организации туристской деятельности, разработкой теоретических проблем межкультурных коммуникаций и подготовкой специалистов в этой области. Разрабатываются методики, проводятся различные тренинги, семинары и др. Все это свидетельствует о действительности и актуальности проблемы организации туристической деятельности как вида физической культуры молодежи в современных условиях жизнедеятельности. Последнее особенно важно для отечественной системы образования, поскольку Беларусь все более интенсивно включается в орбиту международных и межкультурных контактов. Именно поэтому готовность к туристской деятельности в условиях культурного плюрализма может и должна рассматриваться как один из существенных компонентов зрелости молодежи.

Примером успешной организации туризма может служить город Мозырь и Мозырский район Беларуси. Особенности организации туризма в Мозырском районе изучали исследователи Л.В. Старшикова, В.А. Дегтярев, К.В. Гук (Учреждение образования «Мозырский государственный педагогический университет»). Говоря о развитии туризма в том или ином проявлении, необходимо учитывать ряд закономерностей и предпосылок, необходимых для этого. Среди факторов, способствующих развитию туризма на определенной территории, можно выделить следующие: географические особенности территории, особенности и наличие рекреационных ресурсов, развитость инфраструктур, благоприятные социально-экономические показатели.

Мозырь и Мозырский район имеют довольно высокий рекреационный потенциал, однако говорить о достаточно эффективном его использовании и экологичности нельзя.

Географическое положение Мозыря на высоком правом берегу Припяти, холмистая местность создают природные условия для развития туризма, спорта и отдыха. Включение этого района в туристический комплекс «Золотое кольцо Беларуси» требует дальнейшего изучения потенциала рекреационных ресурсов.

Использование рекреационных ресурсов и наличие инфраструктуры для отдыха – неотъемлемая часть городского хозяйства. Это лесопарк «Молодежный», городской парк над рекой Припять, парк «Дружба»,

которые являются примером интенсивного использования рекреационных ресурсов в городе и районе. На территории Мозырского района располагаются следующие особо охраняемые природные территории: республиканский ландшафтный заказник «Стрельский», республиканский ландшафтный заказник «Мозырские овраги», заказник местного значения «Чертедь» и «Алес», созданные для поднятия численности диких животных.

Территория заказника «Мозырские овраги» достаточно интенсивно используется в рекреационных и познавательных целях. Это обусловлено рядом факторов. Во-первых, заказник расположен на небольшом удалении от жилой застройки, частично входит в состав городской территории. Большинство участков леса находятся на удалении пешей доступности. Во-вторых, лесные насаждения, произрастающие на сложном рельефе, отличаются высокими экзотическими свойствами, живописностью и привлекательностью. Преобладающим видом отдыха является кратковременный неорганизованный отдых. В 2006 году у границы заказника открыт оздоровительный горнолыжный комплекс «Мозырь».

Имеется уникальное сочетание сельских и городских поселений непосредственно в черте города, что может дать толчок своеобразному развитию агроэкотуризма.

В городской черте и в непосредственной близости располагается несколько озер, окультуривание и благоустройство территорий которых обеспечит дополнительные зоны отдыха для жителей и туристов. Уже сейчас город Мозырь является отправным пунктом Полесского радиационного заповедника, находящегося в нескольких десятках километров.

Поскольку на территории района располагаются значительные лесные массивы, а также имеются болотистые местности, то, естественно, имеет место такой вид времяпрепровождения, как охота. Однако зачастую подобное увлечение может иметь деструктивную ветвь – браконьерство. Несмотря на предпринимающиеся меры по охране и рациональному использованию природных ресурсов, все еще имеет место потребительский, иногда необоснованный подход к использованию весьма ценных природных ресурсов. В качестве одного из путей рационального и грамотного (с точки зрения социоэкономического и экологобиологического подходов) использования рекреационных ресурсов был предложен такой вид организации туристической деятельности, как экотуризм, а в проекции на нашу страну – агроэкотуризм.

Таким образом, предлагаемый путь организации деятельности по использованию рекреационных ресурсов как экотуризм в достаточной степени можно отнести к рациональному, взвешенному и продуманному виду природопользования.

Основными направлениями (компонентами) управления процессами организации молодежного туризма, на наш взгляд, могут быть следующие:

- целеполагание как основа управления процессами организации молодежного туризма в Республике Беларусь;
- управление единой воспитательной системой образовательного туристского комплекса;
- управление процессами на основе учета специфических функций (просветительской, творческо-поисковой, оздоровительно-развивающей, коммуникационно – образовательной);
- кадровое обеспечение (становление профессиональной культуры специалиста в области туризма, способного оперативно «входить» в любое образовательное пространство в области физической культуры).

Перечисленные основные направления (компоненты) управления процессами организации молодежного туризма содержат в себе аксиологическую, ценностную предпосылку успеха личности, ее самореализации и достижения ею необходимых профессиональных и жизненных высот.

Таким образом, туризм как вид физической культуры молодежи в современных условиях жизнедеятельности требует как ценностных установок, так и знаний в области других культур, языков, аккумулирует личностные черты, выражающие общительность, доброжелательность, способствует повышению двигательной активности, внося тем самым вклад в формирование личности в целом.

Литература

1. Старшикова, Л.В. Особенности организации туризма в Мозырском районе / Л.В. Старшикова, В.А. Дегтярев, К.В. Гук .Актуальные проблемы физического воспитания, спорта и туризма начала III тысячелетия: Материалы I Междунар. научч.-практ.конф., 13–14 апреля 2006 г., г. Мозырь / Отв. ред.: В.Ф. Евмененко и др. – Мозырь: УО МГПУ, 2006. – 227с.
2. Глазырина, Л.Д. Метод убеждения в оздоровительно-рекреативной физической культуре / Л.Д. Глазырина, Т.А. Лопатик, И. Р. Актуальные проблемы физического воспитания, спорта и туризма начала III тысячелетия: Материалы I Междунар. научч.-практ.конф., 13–14 апреля 2006 г., г. Мозырь / Отв. ред.: В.Ф. Евмененко и др. – Мозырь: УО МГПУ, 2006. – 227с.
3. Ильин, Е.П. Психомоторная организация человека: Учебник для вузов / Е.П. Ильин. – Спб.: Питер, 2003. – 384 с.
4. Михалкович, Н.В. Духовность человека: педагогика развития: учеб. пособие.

Abstract

Tourism as a Kind of Physical Culture of Youth in Modern Living Conditions

The article presents materials on the problem of tourism as a kind of physical culture of youth in modern living conditions, reveals the peculiarities of the process of tourism organization.

Tatiana A. LOPATIK*, Tatiana V. ZUBKO**

Управление развитием оздоровительной среды в системе образования взрослых

Резюме

В статье представлено обоснование эффективности управления развитием оздоровительной среды в системе образования взрослых. Внимание сосредоточено на рассмотрении структурных элементов оздоровительной среды, ее содержательных характеристик и динамических систем образования взрослых.

Ключевые слова: оздоровительная среда, образование взрослых, структурные элементы оздоровительной среды, динамические системы образования взрослых, содержательные характеристики оздоровительной среды.

В современной психолого-педагогической литературе отсутствует описание сочетаемости и взаимодополняемости образовательной и оздоровительной сред в системе образования взрослых, а также их положительного воздействия на процесс саморазвития и самосовершенствования личности в условиях профессиональной деятельности. В связи с этим для определения сущности оздоровительно-образовательной среды, ее структурных компонентов и содержательных характеристик необходимо было обратиться к категории самостоятельности, в данном исследовании оздоровительно-образовательной самостоятельности индивида как ключевого ценностного образования субъекта системы дополнительного образования взрослых. Самостоятельность человека применительно к любой ситуации его жизнедеятельности означает определенный характер, определенное качество взаимодействия человека и этой ситуации. [1, с. 13] По мнению Л. В. Денисовой, самостоятельность позволяет личности осуществлять

* Profesor, doktor nauk pedagogicznych, Uniwersytet Politechniczny w Mińsku na Białorusi.

** Aspirant, Białoruski Państwowy Uniwersytet Pedagogiczny im Maksyma Tanka w Mińsku na Białorusi.

деятельность, адекватную ситуации, в том числе и в условиях неопределенности, что проявляется в самоконтроле, критичности мышления, ответственности, целеполагании, надситуативной активности, свободе, творчестве.[2, с.10] Мы солидарны с мнением исследователя о том, что механизм становления самостоятельности в любом виде деятельности является трансценденция, т.е. преобразование человеком своей сущности за счет расширения жизненных отношений с миром; восхождение к самому себе лучшему, что осуществляется через рефлексию собственной деятельности и выражается в ответственном поведении индивида.

Проведенное исследование позволило выделить следующие структурные компоненты оздоровительно-образовательной деятельности: а) мотивационно-поведенческий, представляющий собой систему внутренних потребностей и поведенческих реакций слушателя в процессе оздоровительно-образовательной деятельности; б) информационно-познавательный, определяющий актуальное содержание когнитивных потребностей слушателей, проявляющихся в процессе оздоровительно-образовательной деятельности; в) адаптационно-профессиональный, отражающий способность слушателей к самостоятельному заполнению ниши дефицита знаний, умений и навыков для сохранения здоровья и продления профессионального долголетия. Содержание и структура деятельности по развитию оздоровительно-образовательной среды в системе образования взрослых представлены на рисунке 1.1.

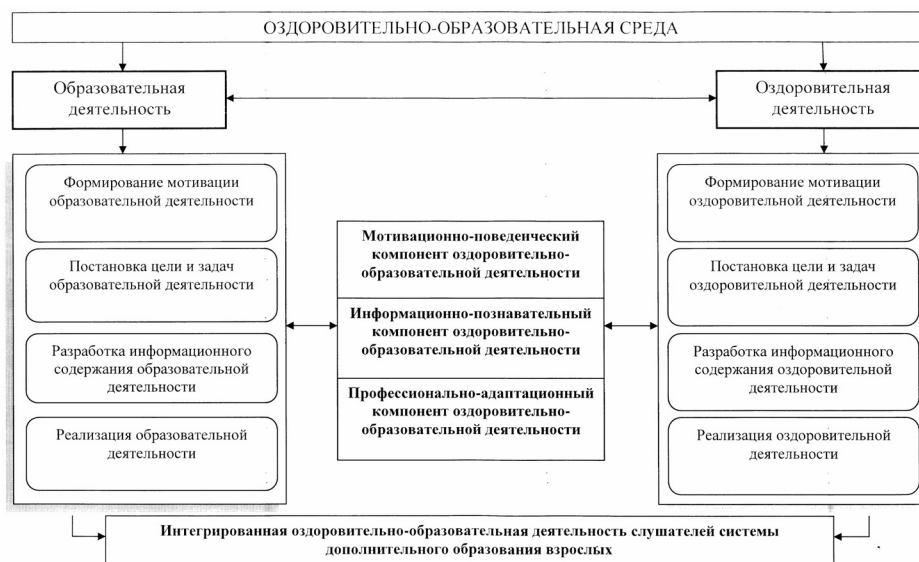

Рисунок 1.1. Содержание и структура деятельности по развитию оздоровительно-образовательной среды в системе дополнительного образования взрослых

Необходимо отметить, что выделенные нами структурные компоненты отражают системную деятельность преподавателя со слушателями по обеспечению преемственности, т.е. поступательное развитие в процессе перехода от актуализации существующего оздоровительно-образовательного опыта слушателей к новым поведенческим моделям. Каждому структурному компоненту присуще специфическое содержание, изменяющееся в зависимости от степени сформированности у преподавателя и слушателей мотивационных, когнитивных и адаптационных механизмов в рамках конкретного образовательного заведения.

Мотивационно-поведенческий компонент представляет собой систему внутренних потребностей и поведенческих реакций преподавателя и слушателей и проявляется в стремлении индивида совмещать образовательную деятельность, необходимую для профессионального роста, и оздоровительную, необходимую для продления профессионального долголетия. Стремление к интеграции вышесказанного обуславливается познавательными мотивами взрослого. Не случайно Д.Б. Эльконин считает познавательными мотивами, побуждающими учебную деятельность, лишь мотивы приобретения обобщенных способов действий, или иначе, мотивы собственного роста, собственного совершенствования. [3, с. 60] Слушатели системы образования взрослых в своем большинстве обладают самомотивацией, т.е. «внутренней личностной заинтересованностью в деятельности», зависящей знания результатов своей деятельности, т.е. от эффективности обратной связи в процессе обучения. [4, с. 363] И если удовлетворение потребности в расширении собственных образовательных границ слушатель ощущает в процессе получения дополнительной практико-ориентированной информации в любом учреждении образования взрослых, то удовлетворение потребности в оздоровлении, как правило, осуществляется самостоятельно в процессе (или не осуществляется вовсе) и не оказывает влияния на характер профессиональной деятельности слушателя.

Информационно-познавательный компонент определяет актуальное содержание когнитивных потребностей преподавателя и слушателей, проявляющихся в процессе оздоровительно-образовательной деятельности. По мнению исследователей [5, 6] учебная образовательная деятельность в сфере культуры здорового образа жизни должна заключаться не в процедуре двигательного «натаскивания» или в адаптации к физическим нагрузкам, а представлять собой процесс, направленный на преобразование объекта воздействия (обучаемого) путем усвоения им такой информации, которая бы позволяла ему успешно познавать и преобразовывать самого себя, свою культуру ведения здорового образа жизни. Обогащение образовательного содержания оздоровительной составляющей, с нашей точки зрения, является одним из дополнительных стимулов активизации познавательных потребностей слушателей системы образования взрослых.

Информация, предоставляемая для изучения, должна служить познавательным целям и задачам слушателей, и в комплексе представлять собой единую систему, способную перевести имеющиеся знания и представления о способах сохранения здоровья и продления профессионального долголетия на новый уровень развития – устойчивого положительного отношения к самооздоровительной и здоровьесберегающей практике в процессе собственной профессиональной деятельности.

Адаптационно-профессиональный компонент отражает способность преподавателя и слушателей к самостоятельному заполнению ниши дефицита знаний, умений и навыков для сохранения здоровья и продления профессионального долголетия. Данный компонент предусматривает адаптацию полученных знаний, умений и навыков к условиям собственной профессиональной деятельности: для слушателя – готовность действовать сообразно предложенной модели; для преподавателя – способность воспроизводства предложенной модели в другом образовательном учреждении; для диады «преподаватель-слушатель» – проявление личностно-значимых приобретенных ценностей в области оздоровительно-образовательной практики. Адаптационные механизмы оздоровительно-образовательной среды проявляются в процессе саморегуляции поведенческих реакций преподавателя и слушателей и направлены на коррекцию ценностных самоустановок.

Таким образом, сущность и структура оздоровительно-образовательной среды определяются субъектным отношением преподавателя и слушателей к самостоятельной оздоровительно-образовательной деятельности и проявляются: 1) в положительном отношении субъектов образовательного процесса (преподавателя, слушателя) к интеграции оздоровительного и образовательного взаимодействия – потребность в профессиональном и личностном самосовершенствовании; 2) в стремлении к развитию навыков оздоровительно-образовательной деятельности – возможность профессионального и личностного самосовершенствования; 3) в способности самостоятельно организовывать оздоровительно-образовательную деятельность – проявление результатов профессионального и личностного самосовершенствования [8].

Исследования, проведенные в последние десятилетия [7, 9], представляют обширную информацию в отношении стратегии достижения желаемых знаний, отношений, навыков и поведенческих результатов, направленных на сохранение здоровья. Специально организованный педагогический процесс в системе образования взрослых, концентрируясь на образовательной стороне учебного процесса, не уделяет должного внимания формированию оздоровительной культуры слушателей. Поэтому одним из этапов исследования проблемы управления развитием оздоровительно-образовательной среды будет являться определение ее

содержательных характеристик, включающих **целостность** (единый подход к формированию целевых оздоровительно-образовательных установок при разработке программ и комплексов); **динамичность** (готовность изменять содержание оздоровительного комплекса образовательной дисциплины в связи с разными уровнями сформированности у слушателей представлений и понятий ЗОЖ); **интегрированность** (учет социального опыта знаний ЗОЖ при формировании содержания учебных курсов, необходимый для фиксации положительного и отрицательного отношения к собственному здоровью).

Основываясь на вышесказанном необходимо отметить, что управление развитием оздоровительно-образовательной среды в системе образования взрослых с нашей точки зрения может быть представлено в виде деятельностного, функционального, процессуального и стимулирующего блоков как динамических систем образования взрослых.

Деятельностный блок предполагает: оздоровительно-преобразовательную деятельность (здоровьеформирующие компетенции у субъектов педагогического процесса, формирование умений здорового образа жизни, обеспечение условий для сохранения здоровья); универсально-сущностную деятельность (формирование жизненных умений и навыков в области здоровья, необходимых для сохранения духовно-нравственного, морально-психологического и физического здоровья в образовательном процессе); профессионально-адаптированную деятельность (развитие произвольного поведения, направленного на сохранение здоровья и адаптацию к условиям профессиональной деятельности).

Функциональный блок (воздействие) предусматривает личностно-ориентированное (средовые условия – соблюдение правильного чередования нагрузки и отдыха в процессе образовательной деятельности); коллективно-направленное (соблюдение культуры общения в группе, построение системы взаимоотношений); системно-образовательное (соблюдение правил, норм, определенных социумом для конкретного образовательного учреждения).

Процессуальный блок (процесс) предполагает информационно-содержательный (открытый доступ к информационно-оздоровительным ресурсам), функционально-определяющий (констатация исходного, промежуточного и конечного состояний знаний, умений и навыков слушателей в области сохранения здоровья в рамках образовательного процесса); трансформационный (направленность образовательного учреждения на формирование образовательных программ с учетом здоровьесберегающих технологий в процессе получения взрослыми дополнительного образования).

Стимулирующий блок (взаимодействие) предусматривает разъясняющее (раскрытие преподавателем сущности здорового образа жизни на

этапе профессионально-ориентированной деятельности); побуждающее (гармонизация психических процессов и отношений слушателей к здоровому образу жизни) и мобилизующее (приведение процесса взаимодействия преподавателя и слушателей на основе накопленного и постоянно обогащаемого опыта в состояние успешного выполнения поставленных образовательно-оздоровительных задач) [8].

Таким образом, процесс управления развитием оздоровительно-образовательной среды в системе образования взрослых – это целенаправленная деятельность субъекта управления по формированию оздоровительно-образовательной культуры слушателей посредством внедрения комплекса мероприятий и интегрированных знаний, умений и навыков, определяющихся совокупностью субъективных отношений слушателя к себе, здоровому образу жизни, окружающей его действительности и проявляющихся во взаимодействии слушателя и преподавателя в процессе получения дополнительного профильного образования.

Список литературы:

- [1] Гиллер, Ю.И. Социология самостоятельной личности: монография / Ю.И. Гиллер. – М.: Академический Проект, Гаудеамус, 2006. – 224 с.
- [2] Денисова, Л.В. Становление самостоятельности студента в образовательном процессе: автореф. ... дис. канд. пед. наук: 13.00.01 / Л.В. Денисова. – Оренбург, 2006. – 19 с.
- [3] Абрамович, И.Р. Особенности мотивационной сферы студентов / И.Р. Абрамович. – Мн.: НИО, 1995. – 103 с.
- [4] Педагогическая психология: Учеб. для студ. высш. учеб. заведений / Под ред. Н.В. Ключевой. – М.: Изд-во ВЛАДОС_ПРЕСС, 2003. – 400 с.
- [5] Воротилкина, И.М. Развитие самостоятельности в двигательной деятельности детей и молодежи / И. М. Воротинкина. – М.: МГПУ, 2005. – 231 с.
- [6] Лукьяненко, В.П. Исследование проблемы соотношения двигательного и интеллектуального компонентов содержания общего образования в области физической культуры // Теория и практика физической культуры. – №9, 2002. – с. 40–45.
- [7] Жолнерчик, Т. В. Образовательная среда как проблема педагогической науки / Т. В. Жолнерчик // Вестник ВГУ. – 2010. – №5 (59). – с. 104–108.
- [8] Зубко, Т.В. Сущность управления развитием оздоровительно-образовательной среды в системе дополнительного образования взрослых // Ученые записки : сб. рец. науч. тр. / редкол.: М.Е. Кобринский (гл. ред.) [и др.]; Белорус. гос. ун-т физ. Культуры. – Минск: БГУФК, 2011. – Вып. 14. – с. 53–59.

- [9] Лопатик Т.А., Жолнерчик Т.В. Теоретическое обоснование среды в системе дополнительного педагогического образования // Материалы VIII Международной конференции «ТехноОБРАЗ 2011: Роль и место образовательной среды в непрерывном развитии и саморазвитии личности обучающихся». – ГрГУ им. Я. Купалы; редкол.: В.П. Тарантей (гл. ред.), Р. И. Таран (зам. гл. ред.) [и др.]. – Гродно, 17–18 марта 2011 г. – с. 107–110.

Abstract

Management Procedure of Development of the Health-improving Environment in the System of Adult Education

In this article the theoretical justification of the management procedure of development of the health-improving environment in the system of adult education is given. The attention is concentrated on consideration of the structural components, substantial specifications of the health-improving environment and dynamic systems of adult education.

Svietlana N. KUROVSKÂ*

К вопросу об использовании подвижных игр в семье, воспитывающей детей и подростков

Проблема сохранения и укрепления здоровья людей является одной из актуальных проблем нового тысячелетия. Всемирная организация здравоохранения определяет понятие «здоровье» как физическое, психическое и социальное благополучие человека. В народе говорят: «В здоровом теле, здоровый дух!». Здоровый дух делает тело здоровым, излечивает самые тяжелые болезни. Основные задачи программы воспитания и обучения в образовательных учреждениях предусматривают охрану, защиту, укрепление здоровья детей. Здоровье выступает как необходимое условие реализации жизненной программы личности, поэтому сегодня стоит задача научить детей и подростков организации здорового образа жизни. Воспитание ребенка начинается в семье, поэтому на наш взгляд, роль семьи в укреплении здоровья детей и подростков огромна. В исследованиях ученых по проблемам семейного воспитания (П.Ф. Лесгафта, А.С. Макаренко, Е.И. Сермяжко, В.А. Сухомлинского, К.Д. Ушинского, В.В. Чечета и др.) показана значимость семьи и ее возможности в развитии детей и подростков. Основные принципы воспитания и обучения детей заключаются в ориентации педагога на личность ребенка, взаимоотношении между людьми; взаимосвязи воспитательного процесса с традициями народной педагогики, национальным искусством, фольклором, гармонии физического, духовного и интеллектуального развития, оздоровительной направленности воспитания, взаимодействии общественного и семейного воспитания. Игровая и соревновательная деятельность помогает сформировать характер, проявить рыцарские качества, получить первые уроки дружбы и взаимопомощи, командных взаимоотношений, осознать собственные

* Magister nauk pedagogicznych, Grodzieński Uniwersytet Państwowy im. J. Kupały, Białoruś.

силы. Получив удовлетворение от спортивного азарта, дети становятся более социализированными, учатся жить, не боясь сильного проявления чувств и ощущений, быстро реагировать на сложные жизненные ситуации. Игры развивают не только физически, в процессе овладения различными движениями у детей формируется способность проявлять выдержку, волю, уверенность в своих действиях, развивается умение ориентироваться в пространстве, оценивая при этом меняющуюся ситуацию. Для полноценного развития детей и подростков важным является удовлетворение их потребностей. Анализ литературы показал, что неудовлетворение потребностей детей и подростков влияют на их физическое развитие. Исследователями Д.С. Райкус и Р.К. Хьюз определено, что ребенок недостаточно высок для своего возраста и имеет явные признаки задержки физического роста; выглядит тщедушным и страдает различными заболеваниями, особенно заболеваниями верхних дыхательных путей (простуды, грипп) и расстройствами желудочно-кишечного тракта; для таких детей характерны мышечный тонус, плохая координация движений, слабое развитие грубых и тонких моторных навыков; неуклюжая походка и слабая мускулатура; дети плохо играют или вообще не играют в подвижные игры [2, с. 67].

Исследуя проблему организации и использования подвижных игр в семейном воспитании детей и подростков мы изучали этот вопрос в 2010–2011 учебном году на базе гимназий № 2, № 5, лицея № 1 и социального Центра г. Гродно. Выборка исследования включала детей подросткового возраста 11–15 лет и их родителей ($n = 210$). Респондентам предлагалось обозначить особенности здорового образа жизни (ЗОЖ) у детей и подростков в семье, а также использование с этой целью подвижных игр в семье. Использовались методы незаконченных предложений, беседа. Нами определено, что 6,25% подростков считают, что формировать умения у ребенка ЗОЖ родителям необходимо начинать с рождения: «потому что всякое воспитание начинается с рождения», «как родители заложат основы, так ребенок и будет жить» и др. Наибольшее количество ответов у подростков относительно младшего дошкольного возраста ребенка – 65,62%. По их мнению «чем раньше начать это делать, тем прочнее дети это усвоят», «в этом возрасте дети хорошо впитывают информацию» и др. По мнению 26,56% подростков наиболее эффективна работа по формированию умений ЗОЖ детей и подростков в семье со старшего дошкольного и с момента поступления ребенка в школу (5–7 лет) – «так как ребенок более самостоятелен», «чтобы дети как можно раньше оценили значимость здорового образа жизни», «именно с этого возраста ребенок осознает проблему» и т.д. Лишь 1,56% подростков указывают на возраст 8 лет и старше. Таким образом, по мнению респондентов, возрастные рамки формирования умения ЗОЖ с использованием подви-

жных игр родителями – с рождения до восьми лет. Оптимальный возраст детей охватывает период с младшего дошкольного возраста до момента поступления ребенка в школу, т.е. именно тот период, когда ребенок воспитывается в семье или в дошкольном учреждении. В последующие годы предлагается дополнительная информация с учетом их возрастных особенностей.

Исследование показало, что использование родителями подвижных игр в семейном воспитании детей и подростков в своих собственных семьях осуществляется лишь на 47,13%. Респонденты связывают это с «чрезмерной занятостью родителей на работе», с тем, что «большинство детей сами играют в подвижные игры со сверстниками» и др. Анализ ответов показал, что родители, которые «старались по максимуму использовать свободное время и приобщить детей к подвижным играм, делали это «во время семейных поездок», «в выходные дни», «пребывая с детьми на даче», «в городе» и др. Наиболее распространенными играми, используемыми в семье для оздоровления детей респонденты определили такие игры: «стандартный футбол, волейбол, баскетбол при участии родителей и других членов семьи», «теннис / дартс» (настольный, большой), игры «в воде (на воде)», «игры с мячом», «катание на велосипедах, лыжах, коньках», подвижные игры «Американка», «Бадминтон», «Болото», «Водяной волейбол», «Горячая картошка», «Два капитана», «Два огня», «12 палочек», «Зоопарк», «Казаки-разбойники», «Кошки-мышки», «Мини-футбол», «Морская фигура» (в зависимости от возраста ребенка), «Ноги!», «Переправа», «Пионербол», «Прятки», «Пятнашки», «Резиночки», «Ручеек», «Регби», «Салочки», «Светофор», «Твистер», «Третий лишний», «Фруктовый салат», «Четвертый лишний», «Шишки» (направленные на концентрацию внимания)», «Эстафеты» и другие. Подростки указали на то, что в летнее время самыми любимыми были «игры в воде», для зимнего периода период были обозначены такие игры как «катание на лыжах, коньках, игры в снежки». По мнению 100% родителей, такая игра как «перебрасывание подушками» является одной из наиболее доступных и популярных игр уже с ребенком дошкольного возраста в семье. Цель использования этой игры в семье родители обозначили как «чтобы научить детей бросать и ловить различные предметы». Однако многие родители не знают, как использовать иные подвижные игры в домашней обстановке, как играть со своими детьми и не осознают возможностей, которые существуют для этого у них дома. Выделяя особенности в формировании умений ЗОЖ в семье, респонденты указывают на личный пример родителей и обучение детей и подростков ответственному отношению к своему здоровью. Игра – универсальный вид деятельности, поэтому необходимо поощрять родителей, применяющих подвижные игры в воспитании своих детей. Мы считаем, что в данном случае необходимо

сотрудничество родителей с педагогами образовательных учреждений, которые могут оказать им помощь. Информацию о способах игры в семье родители могут почерпнуть из общения с другими, более функциональными семьями или специалистами. Даже в случаях, когда родители сильно стеснены в средствах, а их способности ограничены, возможности для игры с детьми поистине безграничны. Роль семьи в формировании умений ЗОЖ респонденты считают «важной», «главной», «весомой» и «значимой», поэтому, на наш взгляд, родителям необходимо учить своего ребенка самому «моделировать свою личность», намечать те свойства и черты, которые необходимы для его развития. Для этого необходимо конструировать свой образ жизни. Слагаемые такой конструкции – это физические упражнения, аутогенная тренировка, труд (физический, умственный, душевный), полноценное питание, рациональный режим жизни, достаточное пребывание на свежем воздухе, нормальный сон и двигательная активность, закаливание, единение с природой, т.е. «овладение искусством жить в гармонии с окружающей средой» [1, с. 1]: отказ от вредных привычек, курения, наркомании, алкоголизма, умение управлять отрицательными эмоциями (стрессом, гневом, тревогой, страхом, раздражением и др.), при одновременном взвешенном развитии.

Таким образом, использование родителями в семейном воспитании детей и подростков подвижных игр, позволит сформировать у детей и подростков интерес к физической культуре, воспитывать сознательное и бережное отношение к здоровью, формировать научные представления о сущности ЗОЖ, совершенствовать их поведение. Лишь при эффективном взаимодействии педагогов и родителей можно решить проблему здоровья детей и создания здорового общества в целом.

Литература

- [1] Вебстер, Р. Фэншуй – это способ жить в гармонии с окружающей средой / Р.Вебстер // Тайна души. – 2003. – № 26. – с. 1–3.
- [2] Райкус, Д.С. Социально-психологическая помощь семьям и детям групп риска Том III. Развитие и благополучие детей / Д.С. Райкус, Р.К.Хью. – М.: ЭКСМО, 2009. – 288 с.

Abstract

Introducing Healthy Regime in Families Raising Children and Youth

The paper presents research on introducing health habits (including games and exercise) in the families raising kids. The studies show that only 47,13 per cent of families play games and exercise. Busy parents devote their time to family during weekends and holiday period. The cooperation between parents and teachers cannot be underestimated.

The respondents think that parents' role in shaping their children healthy style of life is very important. Parents should teach their children healthy habits, including those essential to their development, both on psychological and physical level: healthy eating, spending time outside, physical and intellectual exercise, contact with the environment. Conscious introducing games and exercising enhances practicing sports and develop proper attitude towards health.

Only effective cooperation between parents and teachers may help solving the problems of children's health and a healthy society.

CZEŚĆ III

RECENZJE

Ireneusz CIOSEK

**[rec.] *Z najnowszych dziejów kultury fizycznej i turystyki w Polsce, t. 1: Dzieje kultury fizycznej i turystyki w Polsce w końcu XIX i XX wieku,*
red. Teresa Drozdek-Małolepsza,
Częstochowa 2011, ss. 335**

Badanie dziejów kultury fizycznej i turystyki na ziemiach polskich w końcu XIX i XX wieku jest niezwykle interesujące i ważne, ponieważ pokazuje, jak ważną rolę odegrały te dziedziny w kształtowaniu świadomości narodowej i awansie cywilizacyjnym Polaków. W czasie zaborów kultura fizyczna i turystyka przyczyniły się do wzrostu świadomości korzyści zdrowotnych płynących z aktywności fizycznej. W II Rzeczypospolitej kultura fizyczna, która według Leonarda Szymańskiego obejmowała wychowanie fizyczne w powiązaniu z problemami higieniczno-zdrowotnymi, rekreację ruchową wraz z aktywnymi formami turystyki, sport masowy i wyczynowy oraz przysposobienie wojskowe ściśle połączone programowo z wychowaniem fizycznym – zajęła ważne miejsce w polityce państwa. Wychowanie fizyczne i higiena zostały uznane przez władze państwowe za jeden z najistotniejszych czynników racjonalnego wychowania w II Rzeczypospolitej. Badania nad rozwojem kultury fizycznej i turystyki w Polsce po 1945 r. są także niezwykle interesujące, ponieważ rozwijała się ona w silnym kontekście politycznym, który przyczynił się do jej umasowienia i tym samym powstania infrastruktury sportowej.

Tematyka 19 rozdziałów pracy została podzielona na dwie części, pierwsza – *Kultura fizyczna i turystyka w Polsce do 1939 r.*, druga – *Kultura fizyczna i turystyka w Polsce po 1945 r.* Publikacja jest poprzedzona wstępem, kolejne rozdziały, rozpoczynają się od streszczenia i słów kluczowych w języku polskim, a na końcu zamieszczone są streszczenia i słowa kluczowe w języku angielskim oraz bibliografia.

Część pierwsza składa się z 9 rozdziałów. W pierwszym, autorstwa Dobiesława Dudka, pt. *Pojęcie kultury fizycznej w polskiej tradycji terminologicznej do 1939* zamieszczone zostały rozważania na temat początków zaistnienia pojęcia kultura fizyczna. W sposób przejrzysty i precyzyjny Autor polemizuje z poglądem wyprowadzającym pochodzenie pojęcia kultury fizycznej ze spuścizny czasów stalinizmu i sowietyzacji Polski lat pięćdziesiątych XX w., dowodząc, że termin ten ma o wiele głębszą genealogię polską, sięgającą czasów zaborów i II Rzeczypospolitej.

Ireneusz Ciosek jest autorem dwóch rozdziałów *Kolarstwo jako forma rekreacji i dyscyplina sportu kielczan w latach 1893–1939* oraz *Wychowanie fizyczne i sport w szkołach kieleckich w latach 1918–1939*. W pierwszym omówione zostały początki i rozwój kolarstwa, jako formy rekreacji i dyscypliny sportowej na terenie Kielc. Przytoczone są w rozdziale podejmowane w tej dziedzinie przedsięwzięcia, jak i sylwetki kolarzy, sympatyków i działaczy kolarskich w mieście. W drugim omówione zostały uwarunkowania wychowania fizycznego i sportu w szkołach kieleckich oraz działalność w tej dziedzinie organizacji działających na terenie szkoły, takich jak Związek Harcerstwa Polskiego i hufce szkolne. W rozdziale zostały przedstawione tradycje wychowania fizycznego w kieleckich szkołach przed I wojną światową. Autor zwrócił uwagę na dobre programy nauczania i zaangażowaną kadrę nauczycieli tego przedmiotu, którzy nie tylko wzorowo wypełniali swoje obowiązki szkolne, ale byli także animatorami działań sportowych poza szkołą.

Mirosław Ponczek w rozdziale pt. *Powstanie i działalność górnośląskiego „Sokoła” w latach 1895–1939* w sposób niezwykle intersujący przedstawia genezę i ewolucję ruchu sokolskiego na Górnym Śląsku, w czasie tak ważnym dla zachowania i umocnienia polskości na tym obszarze przed 1914 r. jak i w okresie II Rzeczypospolitej. Autor podkreślił rolę czynników politycznych w działalności górnośląskiego „Sokoła”. W rozdziale przedstawiono także funkcjonowanie „Sokoła” w kontekście relacji polsko-niemieckich na Górnym Śląsku. Ważnym postulatem Autora podniesionym w rozdziale jest konieczność prowadzenia badań nad wpływem działalności endecji i chadecji na działalność organizacyjną Sokolstwa Polskiego, szczególnie na obszarze wschodniego pogranicza niemieckiego, na przełomie XIX i XX wieku.

Andrzej Nowakowski w rozdziale pt. *Kultura fizyczna w Andrychowie w latach 1903–2010 w dotychczasowym piśmiennictwie* dokonał oceny stanu badań nad kulturą fizyczną w świetle wydanych opracowań monograficznych, artykułów oraz prac niepublikowanych. W konkluzji Autor stwierdził, że odczuwalny jest brak monografii dotyczącej całokształtu dziejów andrychowskiego sportu. Postuluje także prowadzenie badań nad działalnością wszystkich klubów i sekcji sportowych, wychowaniem fizycznym i sportem w szkołach podstawowych i gimnazjach położonych na terenie miasta Andrychowa i gminy andrychowskiej.

Rozdział pt. *Turystyka i krajoznawstwo w Częstochowie w latach 1908–2008* Mariana Głowackiego przedstawia w sposób syntetyczny działalność w zakresie popularyzacji i organizacji turystyki i krajoznawstwa w Częstochowie: Oddziału Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego, Oddziału Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego i powstałego z ich połączenia w 1950 r. Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego. Autor, co jest cenne, odniósł się także do działalności w latach 1929–1939 Żydowskiego Towarzystwa Krajoznawczego.

Początki polskiego ruchu narciarskiego zostały przedstawione w rozdziale pt. *Tatrzańskie Towarzystwo Narciarzy w Krakowie w latach 1910–1919 – zarys działalności* autorstwa Leona Raka. Powstałe w 1910 r. Tatrzańskie Towarzystwo Narciarskie poprzez swoją aktywność i zaangażowanie członków położyło fundamenty pod rozwój sportu narciarskiego. Autor przedstawił różnorodne formy działalności Towarzystwa, jak stworzenie sekcji narciarskiej, organizacje m.in. zawodów, szkoleń dla początkujących i zaawansowanych narciarzy. O umiejętności przewidywania kierunków rozwoju narciarstwa, zdaniem Autora, świadczyło zbudowanie w 1914 r. ośrodka narciarskiego na Kalatówkach. Powstały w 1919 r. Polski Związek Narciarski czerpał z doświadczeń członków Tatrzańskiego Towarzystwa Narciarzy.

Autorstwa Teresy Drozdek-Małołepszej jest rozdział pt. *Uwarunkowania rozwoju ruchu sportowego kobiet w Polsce w latach 1919–1939. Zarys problematyki*. Zostały w nim przedstawione uwarunkowania rozwoju ruchu sportowego kobiet w okresie II Rzeczypospolitej, ze szczególnym uwzględnieniem struktur organizacyjnych. Autorka podkreśliła rosnącą emancypację kobiet w sporcie w dwudziestoleciu międzywojennym, przejawiającą się ich uczestnictwem w pracach m.in. Rady Naukowej Wychowania Fizycznego i Państwowego Urzędu Wychowania Fizycznego i Przesposobienia Wojskowego. Nastąpił także rozwój struktur organizacyjnych sportu kobiet, przejawiający się powstaniem przy polskich związkach sportowych referatów kobiet i komisji sportu kobiet. Także w organizacjach i towarzystwach mających w swoich statutach zapisaną działalność związaną z wychowaniem fizycznym i sportem były tworzone referaty, wydziały, sekcje pracy kobiet. Autorka poruszyła niezwykle interesujący temat, dotyczący roli i miejsca kobiet w sporcie zdominowanym przez mężczyzn, co wynikało z obowiązującego wówczas stereotypu społecznego.

Jerzy Urniaż jest autorem rozdziału pt. *Uwagi o początkach i podstawach polskiej działalności sportowej na Warmii i Mazurach w okresie międzywojennym i po 1945 roku*. Autor, omawiając początki polskiej działalności sportowej na Warmii i Mazurach, słusznie zwrócił uwagę na specyfikę narodowościowo-społeczną tego regionu, przejawiającą się brakiem polskich inicjatyw w dziedzinie wychowania fizycznego i sportu. Z tego powodu wielu młodych Polaków, nie mając alternatywy, wstępowało do niemieckich związków i organizacji sportowych przed 1918 r. Powstanie II Rzeczypospolitej stworzyło warunki dla rozwoju polskiego ruchu sportowego, mimo to w dalszym ciągu na terenach War-

mii i Mazur, które weszły w skład państwa polskiego, ścierały się wpływy polskie i niemieckie, także jeżeli chodzi o ruch sportowy. Po 1945 r. ruch sportowy na tych terenach był tworzony od podstaw w nowej rzeczywistości politycznej.

Cześć druga poświęcona jest kulturze fizycznej i turystyce w Polsce po 1945 r. W rozdziałach tej części poruszone zostały działania związane z kulturą fizyczną prowadzone w środowisku akademickim, wiejskim oraz przez związki i towarzystwa. Podjęta została także ważna tematyka losów wybitnych sportowców w kontekście sylwetki Józefa Zapędzkiego oraz wpływu ówczesnych uwarunkowań politycznych na rozwój kontaktów sportowych Polski z innymi krajami.

Rozdział pt. *Kultura fizyczna studentów szczecińskich w latach 1946–2010* Danuty Umiastowskiej poświęcony jest początkom i rozwojowi działalności związanej z wychowaniem fizycznym i sportem w środowisku akademickim Szczecina po II wojnie światowej. Przedstawiono historię klubów sportowych Akademickiego Związku Sportowego i ich działalność oraz współczesne oblicze sportu akademickiego na terenie tego miasta. Wyeksponowana została w rozdziale działalność żeglarska studentów, której wizytówką jest działający obecnie Jacht Klub Akademickiego Związku Sportowego Szczecin. Interesujące jest zestawienie wyników badań obrazujących uczestnictwo studentów szczecińskich w różnych formach aktywności ruchowej.

Jerzy Dżereń w rozdziale *Komentarz do roli Związku Walki Młodych w Warszawie w dziedzinie kultury fizycznej (do roku 1948)* porusza problematykę organizowanej przez ten Związek działalności sportowej. Autor w konkluzji stwierdza, że mimo w dużej mierze deklaratywnej i pozorowanej aktywności Związku w sferze kultury fizycznej jego działalność przyczyniła się do rozwoju wielu dyscyplin sportu w Polsce po 1945 r.

Kolejny rozdział, autorstwa Ryszarda Stefanika, pt. *Kultura fizyczna w środowisku wiejskim na Pomorzu Zachodnim w latach 1945–1950* wpisuje się w tematykę wcześniejszych rozdziałów dotyczącą początków polskiego życia sportowego na terenach, które powróciły do macierzy po 1945 r. Autor punktem odniesienia swoich rozważań uczynił środowisko wiejskie, w którym sprawami sportu z nadania politycznego zajmowały się Ludowe Zespoły Sportowe. Pomijając kontekst polityczny, umasowienie działań związanych z kulturą fizyczną w środowisku wiejskim przypada na lata powojenne. Zagadnienie jest o tyle interesujące, że na ziemiach odzyskanych mieszkańcami wsi stawali się m.in. repatrianci ze wschodu.

Artur Pasko, autor rozdziału pt. *Jeszcze sport czy już polityka? Międzynarodowe kontakty sportowe w latach 1956–1970*, podjął tematykę dotyczącą zagranicznych kontaktów polskich sportowców. Jest sprawą oczywistą, że dziedzina sportu, tak jak i inne sfery działalności społecznej i państwowej po 1945 r. w Polsce i innych państwach tzw. „demokracji ludowej”, były podporządkowane i kontrolowane przez władze. Ograniczanie możliwości wyjazdów ludności państw socjalistycznych na zachód było jednym z filarów funkcjonowania tego

systemu. Również polski ruch sportowy stał się ofiarą tej sytuacji poprzez utrudnianie kontaktów ze sportowcami spoza „bloku wschodniego”. Oczywiście wyjazdy sportowe dochodziły do skutku, ale sztucznie były obwarowane licznymi procedurami administracyjnymi, które miały je ograniczyć. Jak wskazuje Autor, ówczesnym władzom zależało na ograniczeniu tych kontaktów do europejskich krajów socjalistycznych i państw komunistycznych spoza Europy, jak np. Chińskiej Republiki Ludowej.

Rozdział pt. *W blasku sukcesów i w cieniu zapomnienia* Henryka Ćwięka jest niezwykle interesujący z powodu podjęcia przez Autora problematyki biografii wybitnych sportowców, które z jednej strony są kroniką osiągnięć, a z drugiej pokazują olbrzymi wysiłek i często dramatyzm towarzyszący ich sukcesom sportowym. Sylwetka Józefa Zapędzkiego, dwukrotnego mistrza olimpijskiego w strzelectwie sportowym i człowieka o mocnej osobowości, który nie uznawał kompromisów, są tego najlepszym przykładem. Badanie biografii wybitnych sportowców pozwala dobrze poznać uwarunkowania i przede wszystkim klimat czasów, na jakie przypadła ich kariera zawodnicza.

Wiesław Pięta w rozdziale pt. *40 lat działalności sportowo-organizacyjnej i turystycznej Studium Wychowania Fizycznego i Sportu Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie (1971–2010)* przedstawił szczegółowy obraz rozwoju wspomnianego studium i tym samym wzbogacił nurt sportu akademickiego omawiany we wcześniejszym rozdziale. Autor omówił genezę powołania studium oraz jego funkcjonowanie od 1971 r. do 2010 r. W rozdziale został przedstawiony rozwój materialny studium oraz jego kadra i formy prowadzonych zajęć – wychowania fizycznego, sportu, rekreacji i turystyki, oraz baza sportowa uczelni.

Działalność Wojewódzkiego Towarzystwa Krzewienia Kultury Fizycznej w Częstochowie w latach 1975–1998 jest tematem kolejnego rozdziału autorstwa Daniela Bakoty. Celem tego towarzystwa było szeroko rozumiane upowszechnienie rekreacji ruchowej, rozwój kultury fizycznej i innych form wypoczynku wśród mieszkańców województwa oraz stworzenie odpowiedniej bazy umożliwiającej realizację wspomnianych celów. Autor przedstawiając dane dotyczące liczby ognisk, członków, jak i podejmowanych inicjatyw przez towarzystwo, podkreślił jego pozytywną rolę w popularyzacji kultury fizycznej na terenie województwa, przede wszystkim w ośrodkach miejskich.

Kamil Wodecki jest autorem rozdziału pt. *Kultura fizyczna i turystyka w działalności Wojewódzkiego Zrzeszenia Ludowe Zespoły Sportowe w Piotrkowie Trybunalskim w latach 1975–1998. Zarys problematyki*. Omówiona została w nim struktura organizacyjna, działalność i osiągnięcia zrzeszenia na terenie województwa piotrkowskiego. Autor podkreślił w rozdziale osiągnięcia zrzeszenia w propagowaniu dostępnych form rekreacji i wypoczynku w środowisku wiejskim województwa piotrkowskiego. W rozdziale zostały przedstawione osiągnięcia zrzeszenia w organizacji imprez sportowych i turystycznych.

Stan badań nad dziejami ruchu sportowego w województwie kieleckim w latach 1975–1998 omówiła Agata Rak. Autorka zwróciła uwagę, że problematyka sportu na Kielecczyźnie poruszana była głównie w publikacjach popularnonaukowych, tworzonych przez miłośników regionalnego sportu i najczęściej dotyczyła piłki nożnej. Powstałe opracowania to monografie klubów sportowych, wydawnictwa okręgowych związków sportowych, wspomnienia sportowców oraz szereg prac niepublikowanych, jak m.in. prace licencjackie i magisterskie. Autorka podkreśliła, że istnieje konieczność przygotowania monografii obejmującej całokształt ruchu sportowego w województwie kieleckim w latach 1975–1998. Część drugą zamyka rozdział pt. *Rozwój tańca towarzyskiego w Gorzowie Wielkopolskim (1983–1997)* Małgorzaty Woltmann-Żebrowskiej.

Publikacja *Z najnowszych dziejów kultury fizycznej i turystyki w Polsce*, t. 1, *Dzieje kultury fizycznej i turystyki w Polsce w końcu XIX i XX wieku* poszerza wiedzę na temat dziejów kultury fizycznej i turystyki w Polsce poprzez przedstawienie szerokiego zakresu tematyki. Niezwykle interesująca problematyka poszczególnych rozdziałów z jednej strony powiększa zakres wiedzy o różnych aspektach kultury fizycznej, z drugiej może stanowić inspirację do otwierania nowych kierunków badawczych.

Ireneusz CIOSEK

[rec.] *Z najnowszych dziejów kultury fizycznej i turystyki w Polsce, t. 2: Kultura fizyczna i turystyka w Polsce w latach 1989–2010. Teoretyczne i praktyczne uwarunkowania kultury fizycznej i turystyki*, red. Teresa Drozdek-Małolepsza, Joanna Rodziewicz-Gruhn, Częstochowa 2011, ss. 257

Tom II poświęcony jest zagadnieniom kultury fizycznej i turystyki w Polsce w latach 1989–2010 i jej teoretycznym i praktycznym uwarunkowaniom. Tematyka 15 artykułów pracy została podzielona na dwie części, pierwsza – *Kultura fizyczna i turystyka w Polsce w latach 1989–2010*, druga – *Teoretyczne i praktyczne uwarunkowania kultury fizycznej i turystyki*. Publikacja jest poprzedzona wstępem, kolejne artykuły rozpoczynają się od streszczenia i słów kluczowych w języku polskim, a na końcu zamieszczone są streszczenia i słowa kluczowe w języku angielskim oraz bibliografia.

Część pierwszą rozpoczyna artykuł Zdzisława Pawluczuka pt. *Sport wyczynowy w Wojsku Polskim na przełomie XX i XXI wieku*. Jak zaznaczył Autor, podstawowym celem artykułu było przede wszystkim przypomnienie roli i znaczenia sportu wyczynowego realizowanego w ramach Wojskowych Klubów Sportowych, których rodowód sięga czasów I wojny światowej. W artykule zostały przypomniane początki ruchu sportowego w Wojsku Polskim i jego rozkwit w II Rzeczypospolitej, kiedy stał się jednym z ważnych elementów szkolenia, zwłaszcza po 1926 r. Po II wojnie światowej w nowej rzeczywistości politycznej nastąpiło odrodzenie ruchu sportowego, ale sowietyzacja kraju odcisnęła swoje negatywne piętno na organizacji sportu w wojsku. Poprawa sytuacji po 1956 r. spowodowała odstąpienie od centralizacji i nadmiernej biurokratyzacji sportu wojskowego. WKS prowadziły ożywioną działalność także na rzecz sportu cywilnego. Okres transformacji ustrojowej po 1989 r. był, zdaniem Autora, niezwykle trudny dla sportu w wojsku, ponieważ drastycznie spadły nakłady fi-

nansowe, a Ministerstwo Obrony Narodowej deprecjonowało jego rolę i znaczenie. Kolejny artykuł Janusza Szopy i Joanny Górnej pt. *Rozwój jogi jako rekreacji ruchowej w Polsce w latach 1990–2010* dotyczy ćwiczeń fizycznych jogi i ich korzystnego wpływu na stan zdrowia, ćwiczeń szczególnie polecanych dla osób starszych. W artykule został przedstawiony rozwój tej dyscypliny w Polsce po II wojnie światowej oraz jej popularyzatorzy. Omówiono stan badań nad wpływem ćwiczeń różnych systemów jogi na organizm człowieka. Autorzy omówili także rozwój jogi w częstochowskim środowisku akademickim.

Artur Kita w artykule pt. *Piłka nożna kobiet w strukturach Zrzeszenia Ludowe Zespoły Sportowe w latach 1989–2009* przedstawił rozwój futbolu kobiecego na przykładzie ZLZS. Autor sformułował dwa problemy badawcze dotyczące wkładu ZLZS w rozwój piłki nożnej kobiet w Polsce i wkładu zrzeszonych w nim kobiecych klubów piłkarskich w popularyzację tej dyscypliny we wspomnianym okresie. Autor omówił działalność kobiecych klubów piłkarskich w ramach ZLZS i w konkluzji stwierdził, że ZLZS w znaczący sposób przyczyniło się do popularyzacji piłki nożnej kobiet w Polsce.

Jan Golis jest autorem artykułu pt. *Kultura fizyczna w działalności Inspektorii Warszawskiej Salezjańskiej Organizacji Sportowej Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1992–2007 (zarys problematyki)*. W artykule została przedstawiona organizacja i zakres działania IWSOSRP, która była skierowana przede wszystkim do dzieci i młodzieży. Autor przedstawił genezę działalności salezjanów w zakresie kultury fizycznej w Europie, jak również na ziemiach polskich. W artykule omówiona została organizacja i formy aktywności IWSOSRP w latach 1992–2007, związane z kulturą fizyczną w Polsce. Działalność salezjanów była we wspomnianym okresie interesującą alternatywą dla dzieci i młodzieży, jeżeli chodzi o zajęcia sportowe, imprezy sportowo-rekreacyjne oraz akcje obozowe – zimowe i letnie.

Eligiusz Małolepszy w artykule pt. *Rola i znaczenie turystyki w działalności Zrzeszenia Ludowe Zespoły Sportowe w Polsce w latach 1989–2010* przedstawił działalność wszystkich szczebli organizacyjnych ZLZS w zakresie turystyki, która obok sportu i rekreacji fizycznej stanowiła we wspomnianych latach jedną z najważniejszych dziedzin. Dotyczyła ona przede wszystkim turystyki kwalifikowanej z szerokim programem krajoznawczym i patriotycznym. Realizowana była poprzez organizację kilkudniowych rajdów, spływów, wycieczek i zlotów. Chociaż po 1989 r. nastąpił regres liczby sekcji turystycznych i członków należących do sekcji turystycznych, to w latach następnych sytuacja uległa stabilizacji, a nawet poprawie i, jak stwierdza Autor, potwierdziła ważną rolę turystyki w działalności ZLZS.

Joanna Górna w artykule pt. *Rozwój turystyki uzdrowiskowej w Polsce w latach 1989–2010* wskazuje na wpływ przemian ustrojowych na rozwój turystyki uzdrowiskowej w Polsce. Istotny wpływ na to zjawisko mają, oprócz uwarunkowań systemowych i ekonomicznych, zmiany demograficzne przejawiające się

m.in. w „starzeniu społeczeństwa”. Nie bez znaczenia jest również upowszechnienie różnorodnych środków transportu umożliwiających dostęp do ośrodków sanatoryjnych. Autorka przedstawiła historię rozwoju polskich uzdrowisk, obecną ich wielkość i rozmieszczenie. Przedstawione zostały także procesy przekształceń własnościowych w uzdrowiskach oraz ich finansowanie. W konkluzji autorka podkreśla poszerzenie funkcji uzdrowisk, które do zaspakajania potrzeb związanych z higieną i zdrowiem dołączają rekreację i rozrywkę.

Larysa Głazyrina jest autorką artykułu pt. *Основы дошкольного туризма (методическое обеспечение) – Podstawy turystyki przedszkolnej (wskazania metodyczne)* otwierającego część drugą. W artykule zostały przedstawione materiały odnoszące się do podstaw turystyki przedszkolnej. Przedstawiono w nim funkcje turystyki przedszkolnej oraz ich programowe zabezpieczenie. Anna Pilis, Karol Pilis, Cezary Michalski i Wiesław Pilis są autorami artykułu pt. *Turystyka w regionie częstochowskim jako element zdrowego stylu życia*. Autorzy położyli główny akcent na znaczenie aktywności turystycznej w profilaktyce zdrowotnej, propagując w tym celu wykorzystanie walorów przyrodniczych regionu częstochowskiego, szczególnie terenów najbliższej położonych Częstochowy, m.in. Parku Krajobrazowego Orlich Gniazd i Parku Krajobrazowego Lasy nad Górną Liswartą. W artykule omówiono położenie geograficzne Częstochowy oraz walory turystyczno-zdrowotne wymienionych parków. Zostały zaprezentowane zagrożenia i potrzeby profilaktyczno-rekreacyjne mieszkańców regionu częstochowskiego oraz charakterystyka oddziaływań przyrodniczych na organizm człowieka. W konkluzji stwierdzono, że ze względów na stan zdrowia osoby, które chciałyby zwiększyć wydatek energetyczny organizmu, a także siłę mięśniową, powinny częściej uprawiać turystykę w PKOG, a osoby z przeciwwskazaniami do intensywnego wysiłku powinny raczej wypoczywać w PKLGL.

Janusz Wojtyna i Joanna Rodziewicz-Gruhn są autorami artykułu pt. *Uczestnictwo w kulturze fizycznej młodzieży licealnej z Częstochowy*. Celem, jaki sobie postawili autorzy, było zbadanie poziomu uczestnictwa młodzieży licealnej w zajęciach wychowania fizycznego, jej preferencji w tej dziedzinie oraz różnych typów zajęć i samooceny intensywności wysiłku w czasie lekcji. Drugim celem było zbadanie, jaka jest częstotliwość uczestnictwa młodzieży licealnej w różnych formach aktywności ruchowej w czasie wolnym i przez kogo jest ona motywowana do podejmowania tej aktywności. Narzędziem tych badań była ankieta przeprowadzona w 2008 r. w wybranych liceach ogólnokształcących w Częstochowie. Wyniki ankiet posłużyły autorom do sformułowania wniosków, z których wynika, że poziom aktywności młodzieży licealnej w mieście w tym czasie był niewystarczający. Aktywność podejmowana była najczęściej w dni wolne od nauki, ponadto płeć miała wpływ na dobór zajęć ruchowych. Za taki stan rzeczy autorzy obwinili rodziców, szkołę i organizacje sportowe. Wnioskowali, aby w procesie edukacyjnym dążyć do podniesienia poziomu

wiedzy o prozdrowotnych właściwościach ruchu oraz uatrakcyjnić formy realizacji lekcji wychowania fizycznego.

W kolejnym artykule pt. *Poziom sprawności fizycznej młodzieży studiującej w Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie*, autorstwa Cezarego Michalskiego i Joanny Rodziewicz-Gruhn, przedstawione są wyniki badań ogólnej sprawności fizycznej i poziomu zdolności motorycznych kobiet i mężczyzn studiujących na I i II roku w AJD w Częstochowie. Do oceny tendencji przemian ogólnej sprawności fizycznej kobiet Autorzy wykorzystali pomiary aktywności studentek WSP w Częstochowie, przeprowadzone w latach dziewięćdziesiątych. Wyniki dotyczące poziomu cech motorycznych badanych studentek i studentów odniesiono do danych grup studenckich z uniwersytetu w Gdańsku, Zielonej Górze i Kielcach. We wnioskach Autorzy wskazali na wyższe średnie wartości poszczególnych prób mężczyzn. Jednak w punktowej ocenie ogólnej sprawności fizycznej wskazują na niższą sprawność badanych studentów względem studentek. Studentki AJD uzyskały niższy poziom ogólnej sprawności fizycznej w porównaniu do studentek z Zielonej Góry, a wyższy od studentek z Kielc i Gdańska. Studenci na tle porównawczych grup uzyskali natomiast zdecydowanie najslabsze rezultaty we wszystkich próbach testu Pilicza.

Artykuł pt. *Zdrowotne znaczenie rekreacyjnego treningu dla osób w starszym wieku* Karola Pilisa, Sabiny Kubackiej, Anny Pilis i Wiesława Pilisa porusza sprawę najczęstszych chorób wieku starczego, wynikających z nieprawidłowego stylu życia. Autorzy podkreślają, że trening rekreacyjny ludzi w starszym wieku może nie tylko przedłużyć życie, ale pozytywnie poprawić jego jakość.

Artykuł pt. *Aktywność turystyczna sportowców podczas zawodów teakwondo ITF* Jacka Wąsika i Aleksandry Nowak dotyczy braku czasu wolnego sportowców uczestniczących w zawodach, a tym samym możliwości uprawiania turystyki. W konkluzji Autorzy stwierdzają, że zawodnicy podczas zawodów mają za mało czasu na poznanie okolicy. Postulują zmianę organizacji zawodów w ten sposób, aby znaleźć czas na zajęcia krajoznawcze. W tematykę pozytywnego wpływu rekreacji na zdrowie wpisuje się artykuł Krzysztofa Mizery pt. *Wpływ rekreacyjnych ćwiczeń fizycznych na zdrowie dzieci, młodzieży oraz osób dorosłych*. W artykule omówiono znaczenie aktywności fizycznej jako czynnika protekcyjnego w zwalczaniu licznych chorób cywilizacyjnych, m.in. otyłości, cukrzycy typu 2 czy nadciśnienia. Opisane zostały pozytywne aspekty wysiłku fizycznego oraz wpływ na stan zdrowia fizycznego i psychicznego dzieci i młodzieży oraz osób starszych.

Interesujący jest artykuł Andrzeja Wręczyckiego pt. *Wykorzystanie tunelu aerodynamicznego do nauki żeglarstwa*. Autor wskazuje, że rozwój nowoczesnych teorii modelowania i projektowania eksperymentu w procesie nauczania pozwala na zmiany w dotychczasowej metodyce kształcenia przyszłych żeglarzy. Autor przedstawił propozycję wykorzystania tunelu aerodynamicznego do poglądowego przedstawienia zagadnień stateczności, nawietrzności i zawietrz-

ności jachtu, sił działających na jacht w czasie ruchu, podstawowych zasad aerodynamiki ożaglowania i jego sprawności aerodynamicznej przy różnych kursach względem wiatru.

Publikacja *Z najnowszych dziejów kultury fizycznej i turystyki w Polsce*, t. 2, *Kultura fizyczna i turystyka w Polsce w latach 1989–2010. Teoretyczne i praktyczne uwarunkowania kultury fizycznej i turystyki* poświęcona jest, oprócz jednego artykułu, współczesnej problematyce związanej z kulturą fizyczną i turystyką. Niezwykle interesująca tematyka poszczególnych artykułów poszerza naszą wiedzę i stanowi inspirację do dalszych badań.

Daniel BAKOTA

**[rec.] 40-lecie Akademii Wychowania Fizycznego
w Katowicach, red. Mirosław Ponczek, Katowice
2010, ss. 498**

Powołana w 1970 r. Wyższa Szkoła Wychowania Fizycznego w Katowicach (przekształcona w 1979 r. w Akademię Wychowania Fizycznego) obchodziła w 2010 r. czterdziestolecie swego istnienia. Z tej okazji, pod redakcją Mirosława Ponczka, opublikowano wydawnictwo monograficzne pt. *40-lecie Akademii Wychowania Fizycznego w Katowicach*.

Opracowanie składa się z 13 rozdziałów, z których każdy poświęcony jest bogatej historii katowickiej AWF.

W rozdziale I autorstwa Eligiusza Małolepszego i Teresy Drozdek-Małolepszej przedstawiono rys historyczny Uczelni. Założkiem do jej powstania było utworzone w 1952 r. Technikum Wychowania Fizycznego, na bazie którego w 1957 r. powołano Studium Nauczycielskie Wychowania Fizycznego. Następnym krokiem zmierzającym ku utworzeniu Akademii było powstanie Wyższej Szkoły Wychowania Fizycznego, na fundamentach której pod koniec lat siedemdziesiątych XX w. powstała istniejąca w obecnym kształcie AWF.

Problematykę rozdziału II poświęcono prezentacji uczelnianych jednostek organizacyjnych. Omówiono:

- jednostki podległe Wydziałowi Wychowania Fizycznego: Katedrę Teorii i Metodyki Wychowania Fizycznego, Katedrę Zespołowych Gier Sportowych, Katedrę Sportów Indywidualnych, Katedrę Motoryczności Człowieka, Katedrę Nauk Fizjologiczno-Medycznych, Katedrę Humanistycznych Podstaw Kultury Fizycznej, Katedrę Teorii i Praktyki Sportu oraz Samodzielny Zakład Prawa i Edukacji dla Bezpieczeństwa;
- jednostki podległe Wydziałowi Fizjoterapii: Katedrę Podstaw Fizjoterapii, Katedrę Podstaw Fizjoterapii Klinicznej, Katedrę Fizjoterapii Układu Nerwowego i Narządu Ruchu oraz Katedrę Metod Specjalnych Fizjoterapii i Sportu Osób Niepełnosprawnych;

— jednostki podległe Wydziałowi Zarządzania Sportem i Turystyką: Katedrę Turystyki i Rekreacji, Katedrę Zarządzania Kulturą Fizyczną i Turystyką oraz Katedrę Zarządzania;

— Studium Języków Obcych (jednostka międzywydziałowa).

Kolejnych pięć rozdziałów (III, IV, V, VI i VII – oprócz artykułu Justyny Maciąg pt. *Doskonalenie jakości kształcenia w Akademii Wychowania Fizycznego w Katowicach*) jest autorstwa Moniki Sragi. W rozdziałach tych przybliżono m.in. genezę kształcenia kadr kultury fizycznej w latach 1952–1957 (III); działalność Wyższej Szkoły Wychowania Fizycznego i jej rozwój do 1978 r. (IV); jak również funkcjonowanie AWF w pierwszych latach transformacji ustrojowej (V). Jedyne zastrzeżenie budzi tytuł rozdziału V, który brzmi: *Akademia Wychowania Fizycznego w Katowicach w pierwszych latach transformacji ustrojowej (1979–1999)*. Błąd tkwi w początkowej cezurze czasowej, ponieważ transformację ustrojową zapoczątkowały obrady Okrągłego Stołu i wybory z czerwca 1989 r. Rozdział VI Autorka poświęciła przedstawieniu działalności AWF w latach 2000–2010, a w rozdziale VII zaprezentowała bazę naukowo-dydaktyczną Uczelni i jej rozwój; zarządzanie Uczelnią, jej władze i kadrę naukowo-dydaktyczną; działalność studencką oraz jej rolę w programie rozwoju Uczelni; jak również innowacyjność w wybranych formach działalności AWF.

W rozdziale VIII – pod względem objętości najobszerniejszym, bo liczącym 153 strony – Henryk Kocój przedstawił zarys dziejów katowickiej AWF w świetle relacji prasowych w pierwszym dwudziestolecu (1970–1990).

W kolejnym rozdziale doktoranci AWF w Katowicach (Jan Golis, Mirosława Rutkowska, Marta Chmielewska) zaprezentowali bilans uczelnianych i studenckich kontaktów zagranicznych katowickiej AWF w sferze nauki.

Rozdział X autorstwa Mirosława Ponczka donosi o absolwentach i studentach AWF w Katowicach, którzy w czterdziestoletniej historii Uczelni byli medalistami olimpijskimi. Ich sukcesów z kolei należy upatrywać w Akademickim Związku Sportowym działającym przy Akademii. Dlatego też genezę i działalność AZS-AWF Katowice w rozdziale XI przybliżył Stanisław Socha.

Rozdział XII zawiera dane dotyczące monografii z racji 40-lecia AWF Katowice (liczbę studentów studiów stacjonarnych i niestacjonarnych na podstawie GUS z dnia 30 listopada 2009 r.; liczbę pracowników naukowych, dydaktycznych i administracji). Natomiast na rozdział ostatni (XIII) składają się *Varia*. Otwiera je artykuł Katarzyny Baran poświęcony czterdziestoletniej działalności Biblioteki Głównej katowickiej AWF. Kolejne artykuły dotyczą istniejącego przy Akademii od 1979 r. Zespołu Pieśni i Tańca „Trojak” (Zbigniew Zabiel-ski); działalności Oddziału Śląskiego Polskiego Towarzystwa Naukowego Kultury Fizycznej (Jan Ślężyński) i doktorów honoris causa – Zbigniewa Czajkowskiego (artykuł Zbigniewa Borysiuka) i Marka Latasha (Grzegorz Juras).

Praca pod redakcją znakomitego specjalisty z zakresu historii kultury fizycznej – Mirosława Ponczka – zgromadziła opracowania, które w sposób niezwykle

rzetelny ukazały genezę i działalność katowickiej AWF w ostatnich czterech dekadach. Dzięki zaangażowaniu Mirosława Ponczka i jego współpracowników katowicka AWF jest kolejną uczelnią w Polsce, kształcąca w zakresie kultury fizycznej, która doczekała się opracowania monograficznego. Warto także nadmienić, że do rąk Czytelników trafiła pozycja w pełni naukowa, ukazująca ciekawe karty historii AWF w Katowicach.

Iwona PEZDAN-ŚLIŻ

**[rec.] *Spoleczno-kulturowe studia z kultury fizycznej*,
red. Kazimierz Obodyński, Paweł Król, Wojciech
Bajorek, Rzeszów 2012, ss. 830**

Monografia *Spoleczno-kulturowe studia z kultury fizycznej* ku czci Profesora Stanisława Zaborniaka powstała dzięki mobilizacji środowiska naukowego reprezentującego ośrodki akademickie z całej Polski, a także ze Słowacji (Prešov) i Ukrainy (Lwów).

Szerokie grono badaczy kultury fizycznej zaprezentowało wybraną problematykę sportu, wychowania fizycznego, turystyki i higieny. Interdyscyplinarny charakter publikacji pozwolił spojrzeć na problematykę kultury fizycznej z różnych perspektyw. Wybór tematów i ich realizacja zasługują na uznanie. Dzięki temu Księga jubileuszowa daje świadectwo wielkiej życzliwości i sympatii dla Profesora Stanisława Zaborniaka, który swoim dorobkiem zawodowym wpisał się we wszystkie kierunki kultury fizycznej, najpierw jako piłkarz i lekkoatleta, a potem jako trener, nauczyciel metodyk wychowania fizycznego, działacz w „Resovii”, Podkarpackim Okręgowym Związku Lekkiej Atletyki, Wojewódzkim Szkolnym Związku Sportowym, Podkarpackim Związku Związków Sportowych, a także w podkarpackim Towarzystwie Naukowym Kultury Fizycznej. Dorobek naukowy, dydaktyczny i organizacyjny Jubilata zasługuje na szczególne słowa uznania. Profesor Stanisław Zaborniak, jako wybitny znawca kultury fizycznej, posiada wysokie kompetencje merytoryczne połączone z bogatym warsztatem praktycznym. Permanentny rozwój naukowy, poszerzanie obszarów zainteresowań i penetracji badawczych oraz niesłabnąca pasja poznawcza i inicjatywa naukowych przedsięwzięć to znakomity przykład do naśladowania dla młodych naukowców.

Do recenzowanej przez dra hab. prof. nadzw. Jerzego Nowocienia monografii *Spoleczno-kulturowe studia z kultury fizycznej* teksty (wyniki swych badań i obszernych analiz) nadesłało 65 autorów reprezentujących 15 ośrodków akademickich, w tym m.in. z: Bielska-Białej, Białegostoku, Częstochowy, Gorzowa

Wielkopolskiego, Kalisza, Katowic, Krakowa, Krosna, Lublina, Opola, Poznania, Warszawy, Wrocławia i Rzeszowa. Także zagraniczni naukowcy ze Lwowa i Prešova – o czym już wspomniano – postanowili uhonorować jubileusz Profesora Zaborniaka. Udział w monografii przedstawicieli Narodowego Uniwersytetu Kultury Fizycznej we Lwowie to ukłon tego środowiska za wkład, jaki do historii kultury fizycznej Ukraińców wniosło opracowanie habilitacyjne jubilata pt.: *Kultura fizyczna ludności ukraińskiej na ziemiach polskich w latach 1868–1939* (Rzeszów 2007).

Za tę publikację oraz szereg Jego działań służących pojednaniu Polaków i Ukraińców, m.in. wspólny bieg uliczny ze Lwowa do Zadwórza upamiętniający obronę Lwowa przed nawałą sowiecką w 1920 r., senat lwowskiej uczelni w 2010 r. nadał prof. dr. hab. Stanisławowi Zaborniakowi tytuł doktora *honoris causa*.

Opracowanie składa się z sześciu części. Pierwsza z nich została poświęcona prezentacji sylwetki Profesora Stanisława Zaborniaka i koncentruje się na ukazaniu zarysu biografii oraz dokonań zawodowych i naukowych (w tym wykazu publikacji Jubilata).

Kolejne 5 części Księgi to zbiory tematycznie wydzielonych artykułów poświęconych problematyce z obszarów kultury fizycznej: wychowania fizycznego, sportu, turystyki, zdrowia i higieny, oraz artykuły spoza tych działów ujęte w grupie *Varia*.

Łącznie w publikacji pt. *Spoleczno-kulturowe studia z kultury fizycznej* zaprezentowano 52 artykuły opracowane przez pracowników akademii wychowania fizycznego, a także przez przedstawicieli uniwersyteckich i wyższych szkół wydziałów humanistycznych.

Artur KITA

[rec.] *Kultura fizyczna w Polsce Ludowej i w III Rzeczypospolitej*, red. Leonard Nowak, Przemysław Pieczyński, Renata Urban, Gorzów Wlkp. 2012, ss. 417

Praca zbiorowa pt. *Kultura fizyczna w Polsce Ludowej i w III Rzeczypospolitej*, pod redakcją Leonarda Nowaka, Przemysława Pieczyńskiego i Renaty Urban, jest kolejną monografią, która obejmuje część dorobku historyków kultury fizycznej związanych przede wszystkim ze środowiskiem historyków gorzowskich. Jest ona drugą częścią dziesiątego tomu z serii *Z Najnowszej Historii Kultury Fizycznej w Polsce*, w którym zaprezentowano wyniki najnowszych badań związanych z dziejami kultury fizycznej w okresie PRL-u oraz po 1989 roku. Przyjęto problemowy układ pracy.

Opracowanie składa się z trzech rozdziałów. W pierwszym przedstawiono artykuły o różnorodnej tematyce związanej z dziejami kultury fizycznej oraz sportu. W dwóch następnych ukazano dzieje organizacji sportowych, klubów, stowarzyszeń i związków sportowych, osiągnięcia Polaków na arenie międzynarodowej, rozwój sportu w Polsce w świetle prasy oraz problematykę sportu w polityce państwa. W sumie, w rozdziale pierwszym zaprezentowano 6, w rozdziale drugim – 11, a w rozdziale trzecim – 10 prac. Monografię kończy wykaz wszystkich autorów wraz z ich afiliacją. Artykuły recenzowane były przez prof. dra hab. Leonarda Szymańskiego oraz dr hab. Ewę Kałamacką.

Monografię otwiera wstęp *Od redakcji* dotyczący zaprezentowanych w niej opracowań, a napisany przez członków komitetu redakcyjnego. Rozdział pierwszy, który otrzymał tytuł *Z ogólnej perspektywy dziejów kultury fizycznej*, otwiera artykuł Piotra Godlewskiego dotyczący procesu autonomizacji i rozwoju nauki o kulturze fizycznej. Dwa kolejne artykuły ukazują problematykę polityki w sporcie. W pierwszym Artur Pasko omówił współpracę państw bloku wschodniego w latach 80. XX wieku w zakresie kontaktów sportowych, a Tomasz Dubrawski zajął się systemem prawa w III Rzeczypospolitej na polu kultu-

ry fizycznej. Kolejne opracowanie dotyczy badań przeprowadzonych przez historyków z Gorzowa Wlkp. i Poznania nad dziejami kultury fizycznej w Wielkopolsce. Jego autorem jest Maciej Łuczak. Z kolei Tomasz Grzybowski przybliżył dzieje kultury fizycznej na Uniwersytecie Zielonogórskim. Rozdział zamyka artykuł Stanisława Zaborniaka i Sławomira Jandzisia na temat rozwoju rehabilitacji leczniczej w latach 1976–1987 w działalności Sekcji Fizjoterapii Polskiego Towarzystwa Walki z Kalectwem.

Rozdział drugi monografii, zatytułowany *Z dziejów sportu w Polsce*, rozpoczyna się artykułami Marty Daleckiej i Jana Golisa. Pierwszy artykuł ukazuje dzieje Związku Osób Niepełnosprawnych „Start” w Gorzowie Wlkp. do 2006 roku, a drugi omawia zarys problematyki kultury fizycznej w działalności Inspektorii Pilskiej SALOS RP w latach 1992–2002. Sportem szkolnym i młodzieżowym zajęli się Robert Krassowski, Dawid Krystek i Marek Wódecki. Stan badań nad rozwojem sportu szkolnego na Ślądczyźnie w Polsce Ludowej omówił Robert Krassowski. Zarys dziejów sportu szkolnego w województwie leszczyńskim ukazał Dawid Krystek, a Marek Wódecki omówił ogólnopolski system sportu młodzieżowego w latach 1999–2010 na przykładzie miasta Włocławka. Dwie kolejne prace dotyczą rozwoju sportu w świetle wybranej prasy. Arkadiusz Płomiński ukazał rozwój ruchu sportowego w województwie sieradzkim w latach 1989–1998 w świetle czasopisma „Nad Wartą”, natomiast Agata Rak omówiła rozwój sportu w województwie kieleckim w latach 1975–1989 w świetle dziennika „Echo Dnia”. Prasy dotyczy jeszcze jeden artykuł, autorstwa Haliny Hanusz. Autorka przedstawiła rozwój czasopisma „Akademicki Przegląd Sportowy” w latach 1933–1989. Dwa kolejne opracowania dotyczą problematyki kultury fizycznej w pierwszych latach po zakończeniu II wojny światowej. Ryszard Stefanik omówił rolę imprez sportowych na Pomorzu Zachodnim w polityce integracyjnej władz państwowych. Ramy czasowe dotyczyły okresu 1945–1948. Jerzy Urniaż w tych samych ramach czasowych zawarł pracę dotyczącą wpływu na rozwój sportu organizacji młodzieżowych na Warmii i Mazurach. Ostatni artykuł drugiego rozdziału poświęcony został ratownictwu wodnemu i ewolucji ogólnopolskich zawodów w tej dyscyplinie w latach 1967–2010. Jego autorką jest Iwona Tabaczek-Bejster.

W rozdziale trzecim umieszczono prace na temat dziejów wybranych dyscyplin sportowych. Dwie z nich wydano w języku angielskim. Są to artykuły Daniela Bakoty i Artura Kowalczyka. W pierwszym omówiono zagadnienie rozwoju sportów walki w województwie częstochowskim, w drugim zaprezentowano działalność sekcji kajakarstwa Głównego Komitetu Kultury Fizycznej w latach 1951–1957. Rozwój uwarunkowań prawno-organizacyjnych futbolu kobiecego w Polsce ukazał Artur Kita. Problematykę piłki nożnej mężczyzn poruszyli Krzysztof Kościański i Arkadiusz Terlikowski. Pierwszy omówił stan badań nad genezą i rozwojem tej dyscypliny w regionie częstochowskim, drugi jej rozwój w województwie zielonogórskim w latach 1975–1998. Interesujący artykuł za-

prezentował Wiesław Pięta, który ukazał w swojej pracy dzieje produkcji i dystrybucji sprzętu do tenisa stołowego w XX i XXI wieku. Aldona Pocętek-Drozd omówiła osiągnięcia polskich sportowców w saneczkarstwie na arenie międzynarodowej w latach 1951–2010. Dwa kolejne artykuły dotyczą gimnastyki i zapasów. W pierwszym z nich przypomniano w nowym kontekście, dokonując ponownej weryfikacji źródeł, genezę i rozwój tej dyscypliny w Towarzystwie Gimnastycznym „Sokół” w latach 1867–1914. Autorami tego opracowania są Grzegorz Bielec i Witold Półtorak. Na temat sportu zapaśniczego w Lidzbarku Warmińskim w latach 1985–2010 napisał Zbigniew Wójcik. Ostatnim opracowaniem omawianego rozdziału jest artykuł autorstwa Kamila Wodeckiego, dotyczący działalności Okręgowego Związku Żeglarskiego w Piotrkowie Trybunalskim w latach 1976–1998.

Kolejna już monografia pod redakcją gorzowskich historyków kultury fizycznej stanowi niejako nierozzerwalną część wypracowanej wcześniej przez nich koncepcji w badaniach nad kulturą fizyczną w Polsce. Zaprezentowane artykuły wnoszą nowe, często nieznane do tej pory fakty, a te, które już kiedyś zostały opracowane, ukazane zostały w nowym ujęciu. Po przeprowadzonych kwerendach znanych, wydawałoby się, materiałów źródłowych wiele problemów przedstawiono w sposób nowatorski, wzbudzając tym samym potrzebne wśród specjalistów dyskusje. Większość tekstów jest bardzo dobrze udokumentowana, a zasoby archiwalne oraz literatura w podjętych tematach wykorzystane zostały w należyty sposób. Praca może być wykorzystywana jako uzupełnienie wiedzy z historii kultury fizycznej w dydaktyce studiów z wychowania fizycznego, a wzorowa strona edytorska publikacji stanowi jej cenne uzupełnienie.

INFORMACJE DLA AUTORÓW

1. Prace Naukowe AJD w Częstochowie – seria „Kultura Fizyczna” ukazują się jako półrocznik. Publikacje powinny dotyczyć problemów badawczych, którymi zajmują się nauki o kulturze fizycznej (historia, teoria i socjologia kultury fizycznej, problemy rozwoju fizycznego, sprawności i wydolności fizycznej, zdrowia i edukacji prozdrowotnej).
2. Publikujemy prace eksperymentalne, przeglądowe, doniesienia i artykuły polemiczne – w języku polskim i językach obcych, po uzyskaniu pozytywnej recenzji.
3. Redakcja przyjmuje do publikacji wyłącznie prace oryginalne. Objętość nadsyłanych tekstów nie może przekraczać 15 stron (w tym tabele, wykresy, przypisy, bibliografia). Dokument powinien być napisany w formacie A4 standardowego maszynopisu (1800 znaków na stronie, marginesy: górny i dolny – 25 mm, lewy – 35 mm). Zaleca się stosowanie kroju Times New Roman, 12 punktów, odstęp 1,5 wiersza.
4. Pracę należy przesłać w wersji elektronicznej w edytorze Word 6.0 lub Word 7.0 (w formacie doc) z dwoma egzemplarzami wydruku. Praca powinna zawierać: a) imię i nazwisko autora lub autorów; b) tytuł naukowy oraz afiliację; c) tytuł publikacji; d) streszczenie pracy; e) słowa kluczowe pracy; f) dodatkowo w języku angielskim: tytuł pracy, streszczenie, słowa kluczowe (½ strony); 7) adres kontaktowy, nr telefonu, e-mail.
5. W razie umieszczenia w pracy rycin, tabel itp. pochodzących z opracowań zamieszczanych w innych czasopismach lub publikacjach książkowych, autor ma obowiązek uzyskania zgody na ich wykorzystanie.
6. Tabele i materiał ilustracyjny (ryciny, wykresy, fotografie) należy zamieścić w osobnych plikach i dokładnie opisać. Miejsca ich wstawienia zaznaczyć na prawym marginesie wydruku tekstu.
 - a) Stopień pisma w tabeli powinien wynosić 9 p, zaś szerokość tabeli nie może przekraczać 125 mm. Nie stosuje się innego formatowania tabeli niż siatka. Tytuł umieszcza się nad tabelą. Przypisy do tabeli umieszcza się bezpośrednio pod nią. W tabeli nie zostawia się pustych rubryk.Obowiązują następujące znaki umowne:
 - pauza (—) – zjawisko nie występuje
 - zero (0) – zjawisko istnieje, jednakże w ilościach mniejszych od liczb, które mogą być wyraźnie uwidocznionymi w tabeli znakami cyfrowymi
 - kropka (.) – zupełny brak informacji lub brak informacji wiarygodnych
 - znak x – wypełnienie rubryki ze względu na układ tabeli jest niemożliwe lub niecelowe
 - „w tym” – oznacza, że nie podaje się wszystkich składników sumy
 - b) Wykresy należy sporządzać za pomocą programów Microsoft Office (Excel, Microsoft Graph). Szerokość wykresu nie może przekraczać 125 mm. Numer i tytuł wykresu zapisuje się nad wykresem. Wykresy sporządzane innymi programami i wklejane jako rysunki, muszą spełniać następujące kryteria:
 - minimalna rozdzielczość to 600 dpi,
 - dane i opisy zamieszczone na wykresie muszą być zapisane Times New Roman w stopniu 9 p.
 - nie należy projektować trójwymiarowych wykresów, które będą nieczytelne; zaleca się wykresy czarno-białe (desenie), jednowymiarowe,
 - nie stosuje się obramowań pola wykresu, ani obramowań legendy,
 - nie stosuje się tła innego niż białe,
 - nie powtarza się tytułu wykresu ani zapisu „Źródło:...” na obszarze kreślenia.
 - c) Wielkość ilustracji musi być dostosowana do formatu B5. Minimalna rozdzielczość ilustracji to 600 dpi.
7. Zasady opisów bibliograficznych:

- a) w części pierwszej, z zakresu humanistycznych i teoretycznych podstaw kultury fizycznej, należy stosować przypisy dolne; obowiązuje alfabetyczny układ bibliografii (pozycje bibliografii nie są numerowane);
- przykładowe przypisy: J. Nawrocki, J. Mrzyglód, *W szczękę stalowych kling*, Warszawa 1957, s. 114–119; *Kultura somatyczna kleryków*, red. Z. Dziubiński, Warszawa 1996, s. 18; M. Ponczek, *Związki Kościoła Katolickiego z „Sokołem” Ziemi Łódzkiej do 1939 r.*, [w:], *Studia z historii i organizacji kultury fizycznej*, red. A. Nowakowski, Częstochowa 1997; J. Konopnicki, *Wychowanie fizyczne w gimnazjum wołyńskim*, „Kultura Fizyczna” 1956, nr 3, s. 175–177.
 - przykładowe opisy bibliograficzne: Barabas S., *Wspomnienia narciarza*, Zakopane 1914; *Maków Podhalański*, red. L. Mrocza, Kraków 1978; Chelmecki J., Wilk S., *Wybrane czynniki społeczno-polityczne kształtowania modelu organizacyjnego kultury fizycznej w Polsce Ludowej*, [w:] *Wybrane problemy organizacji kultury fizycznej w Polsce. Z warsztatów badawczych*, Warszawa 1987; Hądzelek K., *Wychowanie fizyczne na ziemiach polskich przed odzyskaniem niepodległości*, „Wychowanie Fizyczne i Sport” 1993, nr 4.
- b) w części drugiej numer pozycji bibliograficznej podajemy w nawiasie kwadratowym wewnątrz tekstu głównego; obowiązuje alfabetyczny układ bibliografii (pozycje bibliografii są numerowane w nawiasach kwadratowych).
- przykładowe opisy bibliograficzne: [1] Arska-Kotlińska M., Bartz J., Wieliński D. (2002): *Wybrane zagadnienia statystyki dla studiujących wychowanie fizyczne*. AWF Poznań; [2] Denisiuk L. (1969): *Opis testów motorycznych oraz metody przeprowadzania prób i oceny wyników*. [w:] *Rozwój sprawności motorycznej dzieci i młodzieży w wieku szkolnym*. PZWS. Warszawa, 74–83.
8. Termin składania prac do kolejnych zeszytów upływa 31 stycznia (pierwszy półrocznik) i 31 maja (drugi półrocznik) 2013 r.
Prace należy nadsyłać na adres redaktorów naukowych Zeszytu:
Joanna Rodziewicz-Gruhn (j.rodziewicz@ajd.czyst.pl)
Eligiusz Małolepszy (e.malolepszy@ajd.czyst.pl)
Instytut Kultury Fizycznej
al. Armii Krajowej 13/15
42-200 Częstochowa
tel. (34) 365-59-83

Redaktorzy naukowcy informują, że każdy zeszyt naukowy będzie umieszczany na stronie internetowej Biblioteki Głównej AJD w Częstochowie, w wersji elektronicznej.